

T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYA BİLİM DALI

**DOĞUBEYAZIT'IN KENTSEL FONKSİYONLARI VE KENT İÇİ
ARAZİ KULLANIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yılmaz DEMİR

VAN-2014

T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYA BİLİM DALI

**DOĞUBEYAZIT'IN KENTSEL FONKSİYONLARI VE KENT İÇİ
ARAZİ KULLANIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Yılmaz DEMİR

Danışman

Doç Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU

VAN-2014

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafından COĞRAFYA
ANABİLİM DALI BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYA BİLİM DALI'nda
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU

İmza: [Signature]

ÜYE (Danışman) : Doç. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU

İmza: [Signature]

ÜYE : Doç. Dr. Mehmet Zeydin YILDIR

İmza: [Signature]

ÜYE : Doç. Dr. A. Menaf TURAN

İmza: [Signature]

ÜYE :

İmza:

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

07 / 04 / 2015
[Signature]
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
TABLO LİSTESİ.....	IV
ŞEKİL LİSTESİ.....	IX
FOTOĞRAF LİSTESİ	XII
ÖNSÖZ	XVI
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırma Alanının Yeri, Sınırları ve Genel Özellikleri	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
1.3. Araştırmanın Yöntemi	4
1.4. Kent, Kentleşme ve Kentlileşme Kavramları.....	6
2. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE DOĞUBEYAZIT KENTİNİN YAPISAL VE DEMOGRAFİK GELİŞİMİ.....	12
2.1. Doğubeyazıt'ın Kuruluş ve Gelişimini Etkileyen Fiziki Çevre Faktörleri.....	12
2.2. Doğubeyazıt Kentinin Tarihsel Gelişimi.....	31
2.3. Doğubeyazıt Adının Kökeni ve Bazı Kaynaklarda Doğubeyazıt ile İlgili Bilgiler.....	37
2.4. Doğubeyazıt Kentinin Yapısal Gelişimi.....	47
2.5. Doğubeyazıt Kent Nüfusunun Gelişimi ve Nüfusun Temel Özellikleri	78
2.5.1. Kentsel Nüfusun Gelişimi.....	78
2.5.2. Nüfus Hareketleri.....	88
2.5.3. Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı.....	94
2.5.4. Aile Büyüklükleri	105
2.5.5. Nüfusun Eğitim ve Kültürel Özellikleri	110
2.5.6. Nüfusun Ekonomik Nitelikleri	118

2.5.7. Nüfus Yoğunluğu ve Nüfusun Mahallelere Dağılışı	126
3. DOĞUBEYAZIT KENTİNDE KENTSEL FONKSİYONLAR	134
3.1. Fonksiyon Kavramı ve Doğubeyazıt Kentinin Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri	134
3.2. İdari Fonksiyonlar	139
3.3. Sosyo-Kültürel Fonksiyonlar	145
3.4. Ticaret Fonksiyonu	162
3.5. Sanayi Fonksiyonu	187
3.5.1. Orta ve Büyük Ölçekli Sanayi Faaliyetleri	190
3.5.2. Küçük Ölçekli Sanayi Faaliyetleri	193
3.5.2.1. Küçük Ölçekli İmalathaneler	194
3.5.2.2. Metal İşleri	196
3.5.2.3. Ağaç İşleri	196
3.5.2.4. Tamir ve Bakım Atölyeleri	198
3.5.2.5. Diğer Küçük Ölçekli Sanayi Faaliyetleri	200
3.6. Ulaşım Fonksiyonu	202
3.6.1. Kent İçi Ulaşım	205
3.6.2. Kent Dışı Ulaşım	211
3.7. Turizm ve Rekreasyon Fonksiyonu	221
3.8. Diğer Faaliyetler	233
4. DOĞUBEYAZIT KENTİNİN KENT İÇİ ARAZİ KULLANIMI	237
4.1. İş ve Ticaret Alanları	243
4.2. Resmi ve İdari Alanlar	256
4.3. Sanayi Alanları	265
4.4. Ulaşım Alanları	270

4.5. Konut Alanları.....	274
4.6. Park ve Yeşil Alanlar.....	284
4.7. Tarım Alanları ve Boş Alanlar	289
4.8. Rekreasyon Alanları	300
4.9. Doğubeyazıt Kentinin Etki Alanı	301
5. SONUÇ	304
ÖZET	311
ABSTRACT.....	312
BİBLİYOGRAFYA	313

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Köy ve Kent Arasındaki Farklılık Noktaları	8
Tablo 2: Doğubeyazıt'ı Etkileyen Yıkıcı Depremler ve Meydana Geliş Yerleri (1900-2007)	19
Tablo 3: Aylara Göre Ortalama Sıcaklık Değerleri (1975-2006)	22
Tablo 4: Seçili İstasyonlarda Sıcaklığın Yıl İçindeki Dağılımı (1975-2006)	23
Tablo 5: Donlu Gün Sayısının Aylara Göre Dağılımı (1975-2006)	24
Tablo 6: Kar Yağışlı Gün Sayısının Aylara Göre Dağılımı (1975-2006).....	27
Tablo 7: Mahallelerin Belediye Sınırlarına Göre Bölünüşü (2011).....	65
Tablo 8: Yıllara Göre Konut Sayısı (1985-2011)	67
Tablo 9: Mahallelere Göre Arazi Değerleri (2013).....	75
Tablo 10: 1852-1853 Döneminde Bayezid Sancağı'nın Konut Sayısı	78
Tablo 11: 1871 Yılında Bayezid Sancağı'nın Nüfusu	79
Tablo 12: 1873 Yılında Bayezid Sancağı'nın Nüfusu	80
Tablo 13: 1881-1882 Döneminde Bayezid Sancağı'nın Nüfusu	80
Tablo 14: 1892 Yılında Bayezid Sancağı'nın Nüfusu	81
Tablo 15: 1896 Yılında Bayezid Sancağı'nın Nüfusu	81
Tablo 16: 1906 Yılında Bayezid Sancağı'nın Nüfusu	82
Tablo 17: 1917 Yılında Bayezid Sancağı'nın Nüfusu	82
Tablo 18: Cumhuriyet Döneminde Doğubeyazıt'ın Nüfusu (1927-2013).....	83
Tablo 19: Doğubeyazıt Kentinden Diğer İllere Yapılan Göçler (1996)	92
Tablo 20: Kent Nüfusunun Cinsiyet Durumu (1927-2013)	96
Tablo 21: Mahallelere Göre Nüfusun Cinsiyet Durumu (2011)	97
Tablo 22: Kentteki Dar Aralıklı Yaş Grupları ve Cinsiyet Oranları (1985-2000).....	99
Tablo 23: Kentteki Geniş Aralıklı Yaş Gruplarının Dağılışı (1985-2000)	102

Tablo 24: Geniş Aralıklı Yaş Gruplarının Mahallelere Dağılışı (2013)	103
Tablo 25: Kentteki Ortalama Aile Büyüklükleri (1985-2013).....	105
Tablo 26: Kentteki Aile Büyüklükleri ve Toplam Konut Halkı (1985-2000)	106
Tablo 27: Ortalama Aile Büyüklüklerinin Mahallelere Dağılımı (2013)	107
Tablo 28: 1994-1995 Eğitim-Öğretim Yılında İlköğretimde Öğrenim Gören Öğrencilerin Okullara Dağılımı	111
Tablo 29: 1994-1995 Eğitim-Öğretim Yılında Ortaokul ve Liselerde Öğrenim Gören Öğrencilerin Okullara Dağılımı	112
Tablo 30: 2010-2011 Eğitim-Öğretim Yılında Okulların Öğrenci, Derslik ve Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı.....	112
Tablo 31: 2010-2011 Eğitim-Öğretim Yılında Okul Öncesi Okullarının Öğrenci ve Öğretmen Sayısı.....	113
Tablo 32: 2010-2011 Eğitim-Öğretim Yılında İlköğretim Okullarının Öğrenci ve Öğretmen Sayısı.....	114
Tablo 33: 2010-2011 Eğitim-Öğretim Yılında Ortaöğretim Okullarının Öğrenci ve Öğretmen Sayısı.....	115
Tablo 34: Kentte Cinsiyete Göre Okur-Yazarlık Durumu (1935-2000).....	115
Tablo 35: Kentte Yaş Gruplarına Göre Okur-Yazarlık Durumu (2013).....	116
Tablo 36: Kentteki Eğitim Durumu (1985-2000)	117
Tablo 37: Kentteki Eğitim Durumu (2008-2013)	117
Tablo 38: Kentteki Faal ve Bağımlı Nüfus Miktarı (1985-2000)	120
Tablo 39: Kentin Toplam Nüfusu İçindeki Çalışan Nüfus Oranı (1985-2013)	121
Tablo 40: Kent Nüfusunun İş Gücü Durumu (1985-2000).....	122
Tablo 41: Kentteki Çalışan Nüfusun Sektörlere Dağılımı (1985-2011)	123
Tablo 42: Kentteki Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı (1985-2000)	123
Tablo 43: Kentteki Çalışan Nüfusun Esas Mesleğe Göre Dağılımı (1985-2000)....	125

Tablo 44: Belediye Sınırlarına, Kentsel Yerleşik ve Konut Alanlarına Göre Mahalle Nüfus Yoğunluğu (2013)	127
Tablo 45: 1894 ve 1901 Yıllarında Bayezid’de Görev Yapan Memur Sayısı	141
Tablo 46: Kentteki Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışanların Sayısı (2011)....	142
Tablo 47: Sosyo-Kültürel Fonksiyonlarda Çalışanların Dağılımı (2011).....	146
Tablo 48: Kentteki Okulların Mahallelere Dağılımı (2011)	147
Tablo 49: Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi’ndeki Yatak Sayısının Bölümlere Dağılımı (2011)	154
Tablo 50: Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi’nde Çalışanların Sayısı ve Oranı (2011)	155
Tablo 51: Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi’ndeki Doktorların Polikliniklere Göre Dağılımı (2011)	155
Tablo 52: Aile Sağlık Merkezleri ve Personel Durumu (2011)	156
Tablo 53: Diğer Sağlık Merkezleri ve Personel Durumu (2011).....	156
Tablo 54: Camilerin Mahallelere Dağılımı (2011)	158
Tablo 55: Kentte Ticaret Faaliyetinde Bulunan İşyerleri (1996).....	164
Tablo 56: Kentte Ticaret Faaliyetinde Bulunan İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011)	164
Tablo 57: Kentteki Perakende Ticaret İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011).....	167
Tablo 58: Kentteki Hizmet İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011)	170
Tablo 59: Kentteki Toptan Ticaret İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011)	173
Tablo 60: Pasajlarda Yer Alan İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011)	178
Tablo 61: Doğubeyazıt Gümrük ve Gürbulak Gümrük Müdürlükleri’nin İthalat ve İhracat Ciroları (2008-2012)	184
Tablo 62: Doğubeyazıt Gümrüğü’ndeki İhracat Cirosunun Ülkelere Dağılımı (2008-2012)	185

Tablo 63: Doğubeyazıt Gümrüğü’ndeki İthalat Cirosunun Ülkelere Dağılımı (2008-2012)	185
Tablo 64: Gürbulak Gümrüğü’ndeki İhracat Cirosunun Ülkelere Dağılımı (2008-2012)	186
Tablo 65: Sanayi İşyerlerinin Genel Dağılımı (2011)	189
Tablo 66: Orta ve Büyük Ölçekli Sanayi İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011).....	190
Tablo 67: Küçük Ölçekli İmalathaneler ve Çalışan Sayısı (2011).....	194
Tablo 68: Metal İşletme İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011).....	196
Tablo 69: Ağaç İşleme İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011).....	197
Tablo 70: Tamir-Bakım İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011)	198
Tablo 71: Doğubeyazıt Sanayi Sitesi’nde Bulunan İşyeri Sayısı (2011).....	199
Tablo 72: Diğer Küçük Ölçekli Sanayi Tesisleri ve Çalışan Sayısı (2011).....	200
Tablo 73: Kentteki Motorlu Araç Sayısı (2011)	206
Tablo 74: Ticari Ulaşım Faaliyetlerinde Bulunan Araç Sayısı (2011)	207
Tablo 75: Kent İçi Minibüs Hatları ve Güzergâhları (2011).....	209
Tablo 76: Doğubeyazıt’ın Çevresindeki Yolların Ortalama Günlük Trafik Akımı (2013).....	212
Tablo 77: Seyahat Firmaları ve Günlük Gidiş Yerleri (2011)	216
Tablo 78: Bazı İl ve İlçelerle Karşılıklı Yapılan Minibüs Seferleri (2011)	217
Tablo 79: Ulaşım Fonksiyonunda Çalışanların Sayısı ve Oranı (2011)	220
Tablo 80: Konaklama Tesislerine Gelen Yerli ve Yabancı Turist Sayısı (2013)	222
Tablo 81: Gürbulak Gümrük Kapısı’ndan Giriş ve Çıkış Yapan Yerli ve Yabancı Turist Sayısı (2009-2013)	223
Tablo 82: İnşaat Halindeki Yerlerin Mahallelere Göre Dağılımı (2011).....	235
Tablo 83: Belediye Sınırları İçindeki Alanların Arazi Kullanımı (2011).....	237

Tablo 84: Mahallelere Göre Belediye Sınırları İçindeki Alanların Arazi Kullanımı (2011).....	241
Tablo 85: İş ve Ticaret Alanlarının Mahallelere Göre Dağılımı (2011)	246
Tablo 86. Ticari İşyerlerinin Caddelere Göre Dağılımı (2011)	247
Tablo 87: Resmi ve İdari Alanların Arazi Kullanımı (2011).....	256
Tablo 88: Resmi ve İdari Alanların Mahallelere Dağılımı (2011).....	258
Tablo 89: Resmi ve İdari Kurumların Kapladığı Alanın Mahallelere Dağılımı (2011)	259
Tablo 90: Kamu İşyeri Sayısının Mahallelere Dağılımı (2011).....	260
Tablo 91: Kamu İşyerlerinin Resmi ve İdari Alanlara Göre Yoğunluğu (2011)	261
Tablo 92: Sanayi Alanlarının Mahallelere Dağılımı (2011)	265
Tablo 93: Ulaşım Alanlarının Mahallelere Dağılımı (2011).....	270
Tablo 94: Konut Alanlarının Mahallelere Dağılımı (2011)	274
Tablo 95: Konut Alanlarının Mahalle Alanlarına Göre Oranları (2011)	275
Tablo 96: Konut Sayısının Mahalle Alanlarına Göre Yoğunluğu (2011).....	277
Tablo 97: Konut Sayısının Konut Alanlarına Göre Yoğunluğu (2011).....	278
Tablo 98: Kentte Yer Alan Yapıların Dağılımı (2011).....	281
Tablo 99: Yapıların Mahallelere Dağılımı (2011)	282
Tablo 100: Yeşil Alanların Mahallelere Göre Dağılımı (2011).....	284
Tablo 101: Tarımsal Faaliyetlerle Uğraşan Nüfusun Dağılımı (2011)	290
Tablo 102: Doğubeyazıt Kentindeki Tarımsal Arazinin Kullanılışı (2011)	290
Tablo 103: Hayvan Sayısının Mahallelere Dağılımı (2011)	291
Tablo 104: Boş Alanların Mahalle Alanlarına Göre Oranları (2011).....	295
Tablo 105: Boş Alanların Mahallelere Göre Dağılımı (2011)	298

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Doğubeyazıt'ın Lokasyon Haritası	2
Şekil 2: Doğubeyazıt'ın Fiziki Haritası.....	14
Şekil 3: Doğubeyazıt'ın Eş Yükselti Haritası	15
Şekil 4: Ağrı İlinin Deprem Haritası.....	16
Şekil 5: Doğubeyazıt'ın Çevresinde Bulunan Bazı Fay Zonları.....	17
Şekil 6: Ağrı Dağı Çevresinde Meydana Gelen Depremlerin Büyüklüğü.....	18
Şekil 7: Ağrı Dağı Çevresinde Meydana Gelen Depremlerin Büyüklükleri ve Meydana Geliş Sayıları.....	18
Şekil 8: Doğal Afetten Etkilenen Kentteki Yerleşim Yerlerinin Eski ve Yeni Yerleri	20
Şekil 9: Donlu Gün Sayısının Mevsimlere Göre Dağılımı	24
Şekil 10: Aylara Göre Ortalama Yağış Miktarı	26
Şekil 11: Mevsimlere Göre Ortalama Yağış Miktarı	27
Şekil 12: Sazlığın Kurak ve Yağışlı Dönemlerdeki Durumu.....	29
Şekil 13: Bayezid Kentinin Dönemlere Göre Gelişim Alanları.....	49
Şekil 14: 1913 Yılına Ait Bayezid Kent Krokişi	53
Şekil 15: Doğubeyazıt Kentinin Dönemlere Göre Gelişim Haritası.....	66
Şekil 16: Çiftepınar Mahallesi'ndeki Caddeler.....	72
Şekil 17: Doğubeyazıt Kentinin Cadde ve Sokakları.....	73
Şekil 18: Mahallelere Göre Arazi Değerleri (2013).....	77
Şekil 19: Doğubeyazıt Kentinin Yıllık Nüfus Artış Hızı	88
Şekil 20: Türkiye'nin ve Doğubeyazıt Kentinin Yıllık Nüfus Artış Hızı	91
Şekil 21: Kentteki Erkek ve Kadın Nüfus Oranları	97
Şekil 22: Mahallelere Göre Nüfusun Cinsiyet Durumu (2011)	98

Şekil 23: Doğubeyazıt Kentinin Nüfus Piramidi	101
Şekil 24: Kentteki Geniş Aralıklı Yaş Gruplarının Dağılımı.....	103
Şekil 25: Geniş Aralıklı Yaş Gruplarının Mahallelere Dağılımı (2013).....	104
Şekil 26: Kent Nüfusunun Aile Büyüklükleri.....	107
Şekil 27: Ortalama Aile Büyüklüklerinin Mahallelere Dağılımı (2013)	108
Şekil 28: Kentteki Faal ve Bağımlı Nüfus Oranları	121
Şekil 29: Belediye Sınırlarına Göre Alansal Nüfus Yoğunluğu (2013).....	129
Şekil 30: Kentsel Yerleşik Alanlara Göre Alansal Nüfus Yoğunluğu (2013)	130
Şekil 31: Konut Alanlarına Göre Alansal Nüfus Yoğunluğu (2013).....	132
Şekil 32: Kentteki Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı	137
Şekil 33: 2011 Yılında Kentteki Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Oranı	138
Şekil 34: Kent İçi Minibüs Hatları ve Güzergâhları	210
Şekil 35: Doğubeyazıt Kentinin Çevresindeki Yollar.....	215
Şekil 36: Doğubeyazıt'a Bağlı Köylerin Ulaşım Güzergâhları.....	219
Şekil 37: 2023 Yılına Kadar Yapılması Planlanan Otoyollar	221
Şekil 38: İnşaat Faaliyetleriyle Uğraşanların Sayıları.....	234
Şekil 39: Kent İçi Arazi Kullanımı	240
Şekil 40: Ticari Alanların Kent İçi Dağılımı.....	245
Şekil 41: Pasajların Yoğun Bulunduğu Alanlar	250
Şekil 42: Resmi ve İdari Alanların Kent İçi Dağılımı	257
Şekil 43: Sanayi Alanlarının Kent İçi Dağılımı	269
Şekil 44: Doğubeyazıt-Ağrı Yolu Üzerinde Bulunan Tır Garı	272
Şekil 45: Ulaşım Alanlarının Kent İçi Dağılımı	273
Şekil 46: Konut Alanlarının Kent İçi Dağılımı	275
Şekil 47: 2011 Yılında Kentteki Yapıların Mahallelere Göre Dağılım Oranları	283

Şekil 48: Yeşil Alanların Kent İçi Dağılımı.....	288
Şekil 49: Boş Alanların Kent İçi Dağılımı.....	293
Şekil 50: Kentteki Rekreasyon Alanları.....	300
Şekil 51: Doğubeyazıt Kentinin En Çok Etkilediği ve Etkilendiği Alanlar.....	303

FOTOĞRAF LİSTESİ

Foto 1: Doğubeyazıt Kentinden Bir Görünüm.....	3
Foto 2: Vanderburch'un 1842 Tarihli Bayezid Gravürü.....	36
Foto 3: C. Texier'in 1842 Tarihli Bayezid Gravürü	37
Foto 4: Bayezid Kentinden Bir Görünüm	50
Foto 5: Yaklaşık Olarak Urartu Kent Yerleşmesi	51
Foto 6: A. Le Faure'nin 1877 Tarihli Bayezid Gravürü	52
Foto 7: E. Ollier'in 1878 Tarihli Bayezid Gravürü.....	54
Foto 8: Rus İşgali'nden Sonra Bayezid Kentinden Bir Görünüm	55
Foto 9: Rus İşgali'nden Önce Bayezid Kentinden Bir Görünüm	55
Foto 10: 1913 Yılında Bayezid Kentinden Bir Görünüm).....	56
Foto 11: 1928 Yılında Bayezid Kentinden Bir Görünüm	57
Foto 12: Eski Doğubeyazıt'tan Kalma Harabelerden Bir Görünüm.....	57
Foto 13: 1960 Yılında Çiftepınar Mahallesi Rıfkı Başkaya Caddesi'nden Bir Görünüm	58
Foto 14: 2011 Yılında Çiftepınar Mahallesi Rıfkı Başkaya Caddesi'nden Bir Görünüm	59
Foto 15: 1959 Yılında Devlet Kurumlarının Yoğun Bulunduğu Çiftepınar Mahallesi'nden Bir Görünüm	60
Foto 16: 1960 Yılında Çiftepınar Mahallesi'nden Bir Görünüm.....	60
Foto 17: 1970 Yılında Çiftepınar Mahallesi'nden Bir Görünüm.....	61
Foto 18: 1978 Yılında Dikey Gelişmenin Görüldüğü Çiftepınar Mahallesi'nden Bir Görünüm	62
Foto 19: 1983 Yılında İsmail Beşikçi Caddesi'nden Bir Görünüm.....	63
Foto 20: 1985 Yılında Doğubeyazıt Kentinden Bir Görünüm.....	63

Foto 21: Sarıgül Mahallesi'nin Gelişim Alanları ve Bu Alanları Sınırlayan Etmenler	69
Foto 22: Dikey Gelişimin Yoğun Olduğu Çiftepınar Mahallesi'nden Bir Görünüm	70
Foto 23: Yatay Gelişimin Yoğun Olduğu Sanayi Mahallesi'nden Bir Görünüm.....	70
Foto 24: İşlek Bir Cadde Olan Ağrı Caddesi'nden Bir Görünüm.....	71
Foto 25: Doğubeyazıt Kentinin Güneye Doğru Yatay Gelişimini Engelleyen Koçkiran Tepeleri.....	74
Foto 26: Kaymakamlık (Üstte) ve Belediye (Altta) Binalarından Birer Görünüm..	144
Foto 27: Doğubeyazıt Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'ndan Bir Görünüm.....	149
Foto 28: Ahmedî Hani Anadolu Lisesi'nden (Eski Adıyla Doğubeyazıt Lisesi) Bir Görünüm	150
Foto 29: Mesleki Eğitim Merkezi Öğrencilerinin YİBO'daki Saç Kesimi.....	151
Foto 30: Halk Eğitim Merkezi'nde Eğitim Gören Kadınlardan Bir Görünüm	152
Foto 31: Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi'nden Bir Görünüm	154
Foto 32: Özel Mediza Hastanesi'nden Bir Görünüm.....	157
Foto 33: İshakpaşa Saray Camii'nin Restore Edilmeden Önceki Görünümü.....	159
Foto 34: Büyük Beyazıt Pasajı'nda Bulunan Bir Hediyelik Eşya Dükkânından Görünüm	169
Foto 35: Kentteki Toptancılar Halinden Bir Görünüm	176
Foto 36: Kentteki Hayvan Pazarının İşlek ve İssız Olduğu Günlerden Birer Görünüm	177
Foto 37: Belediyeye Ait Pazarcılar Hali'nden Bir Görünüm.....	178
Foto 38: Büyük Pasaj'dan Kareler	179
Foto 39: Büyük Beyazıt Pasajı'ndan Kareler	180
Foto 40: Çiftepınar Mahallesi'ndeki Üç Pasajdan Kareler	181

Foto 41: Gürbulak Sınır Kapısı'ndan Bir Görünüm	182
Foto 42: Doğubeyazıt Gümrük ve Gümrük Muhafaza Müdürlüğü'nden Bir Görünüm	184
Foto 43: Merya Tekstil'den Kareler.....	191
Foto 44: Ararat Carpet Halı ve Kilim Atölyesi'nden Bir Görünüm	192
Foto 45: Yem Fabrikası'ndan Bir Görünüm	192
Foto 46: Ceylan Hazır Beton ve MEK İnşaat'tan Birer Görünüm.....	193
Foto 47: Beyazıt Kanatlı Hayvan Yemi Üretim Tesis'i'nden Kareler	195
Foto 48: Sanayi Sitesinde Bulunan Poşet Üretim Yerinden Bir Görünüm.....	196
Foto 49: Kentte Bulunan Bir Hızır ve Kereste Atölyesi'nden Görünüm	197
Foto 50: Doğubeyazıt Sanayi Sitesi'nden Kareler	200
Foto 51: Kuzeydoğu Süt ve Süt Ürünleri Üretim Tesis'i'nden Kareler.....	201
Foto 52: Trafiğe Kapalı İsmail Beşikçi Caddesi'nden Bir Görünüm	208
Foto 53: Trafiğin Yoğun Olduğu Ağrı Caddesi'nden Bir Görünüm	208
Foto 54: Kent İçi Minibüslerin Kalkış Yerlerinden Birer Kare	211
Foto 55: Otogardan Bir Görünüm (2011)	217
Foto 56: Bazı İl ve İlçelerle Karşılıklı Yapılan Minibüs Seferlerinin Kalkış Yerlerinden Kareler (2011).....	218
Foto 57: Ağrı Dağı ve İshakpaşa Sarayı'ndan Bir Görünüm.....	224
Foto 58: Meteor Çukuru'ndan Bir Görünüm	228
Foto 59: İshakpaşa Sarayı'ndan Bir Görünüm.....	230
Foto 60: Bayezid Camii ve Kalesi'nden Bir Görünüm.....	231
Foto 61: Ahmedi Hani Türbesi'nden Bir Görünüm.....	232
Foto 62: Ahmedi Hani Mahallesi'nde Bulunan Bir İnşaattan Görünüm	236
Foto 63: İş ve Ticaret Alanlarının Çekirdeğini Oluşturan İsmail Beşikçi Caddesi'nden Bir Görünüm	248

Foto 64: İş ve Ticaret Alanlarının Yoğun Bulunduğu Büyük Ağrı Caddesi'nden Bir Görünüm	249
Foto 65: Pasajların Yoğun Bulunduğu Büyük Ağrı Caddesi'nden Bir Görünüm ...	251
Foto 66: İş ve Ticaret Alanlarının Yoğun Bulunduğu Ağrı Caddesi'nden Bir Görünüm	252
Foto 67: Doğubeyazıt Hükümet Konağı'ndan Bir Görünüm.....	262
Foto 68: Kuzeydoğu Yoğurt ile Beyazıt Yumurta ve Yem İşletme Tesisleri'nden Bir Görünüm	266
Foto 69: Strafor Fabrikası'ndan Bir Görünüm.....	266
Foto 70: Sanayi Sitesi'nden Bir Görünüm.....	267
Foto 71: Tek Katlı Evlerin Yoğun Bulunduğu Yeni Mahalle'den Bir Görünüm	280
Foto 72: Çok Katlı Binaların Yoğun Bulunduğu Çiftepınar Mahallesi'nden Bir Görünüm	281
Foto 73: Ahmedi Hani Parkı'ndan Bir Görünüm.....	285
Foto 74: Keşiş'in Bahçesi'nden Bir Görünüm.....	286
Foto 75: İsmail Beşikçi Caddesi'nde Yer Alan Banklardan Bir Görünüm.....	286
Foto 76: Belediye Fidanlığı'ndan Bir Görünüm	287
Foto 77: Mem u Zin Parkı'nın Yapımından Bir Görünüm	287
Foto 78: Büyük Ağrı Mahallesi'nde Bulunan Küçükbaş Hayvanlardan Bir Görünüm	292
Foto 79: Hürriyet Mahallesi'nde Yer Alan Boş Alanlardan Bir Görünüm.....	294
Foto 80: Vatan Mahallesi'nde Yer Alan Boş Alanlardan Bir Görünüm.....	297
Foto 81: Kalan Deresi'nin Kuru Yatağından Bir Görünüm.....	299

ÖNSÖZ

Yerleşme faaliyeti tarihin ilk evrelerinden günümüze kadar süren ve insan var olduğu müddetçe devam edecek olan bir olgudur. Daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak amacıyla insan, fiziki koşulların sağladığı imkânlardan faydalanarak yerleşme faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. İlk kez ortaya çıktığı yer tam olarak bilinmezse de ilkçağdan günümüze kadar pek çok kent kurulmuş ve kuşkusuz kurulmaya devam edecektir. İnsanoğlunun sürekli daha iyiyi isteme arzusu kentleri dinamik bir yapıya kavuşturmuştur. Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte önem kazanan kentler, hem beşeri hem de fiziki faktörler bakımından oldukça karmaşık bir yapıya sahip olmuştur. Dolayısıyla kentlerin varlığı, yarattığı avantajlı ve dezavantajlı durumlar birçok bilim insanının dikkatini çekmiş ve kentler önemli birer araştırma konusu olmuştur.

“Doğubeyazıt’ın Kentsel Fonksiyonları ve Kent İçi Arazi Kullanımı” adlı bu tezin amacı Doğubeyazıt’ın gelişiminde etkili olan faktörleri incelemek, kentin temel fonksiyonlarını belirlemek ve kent içi arazi kullanımı ile bunların sonuçlarını coğrafi bir bakış açısıyla ortaya koymaktır. Ayrıca bu araştırma Doğubeyazıt kentinin gelişimini, mevcut arazi kullanımını ve sonuçlarını ortaya koyması itibariyle ilerleyen yıllarda meydana gelebilecek gelişme ve genişleme istikametlerini ortaya koyması bakımından kentsel planlamada; kent idareci ve planlamacılarına yardımcı olabilecek ve bilimsel çalışmalara da kaynaklık teşkil edebilecektir.

Çalışmanın her aşamasında büyük ilgi ve desteğini gördüğüm eşim Selvi DEMİR’e, tezimi büyük bir titizlikle inceleyen aynı zamanda önerilerinden oldukça yararlandığım tez danışmanım Doç. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU’na, hocalarım Doç. Dr. Mehmet Zeydin YILDIZ ve Doç. Dr. Orhan DENİZ’e şükranlarımı sunarım. Saha çalışmalarında ve tezin bu hale gelmesinde emeği geçen Doğubeyazıt Belediyesi ve Kaymakamlığı, Doğubeyazıt’taki diğer resmi kurum ve kuruluşlardaki çalışanlara, meslek odaları başkanlarına, Doğubeyazıt halkı ve esnafına özellikle Baydar, Eryılmaz ve Yiğit ailelerine sonsuz teşekkürlerimi bildiririm.

Yılmaz DEMİR
Aralık 2014, VAN

1. GİRİŞ

1.1. Araştırma Alanının Yeri, Sınırları ve Genel Özellikleri

Kentsel fonksiyonlar ve kent içi arazi kullanımı bakımından incelenen Doğubeyazıt kenti, yönetim açısından Ağrı iline bağlıdır. Doğubeyazıt kenti, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat Bölümü'nde, Anadolu'nun doğusunda, 41°.5'-43°.5' doğu boylamları ile 39°.5'-40°.0' kuzey enlemleri arasında, Ağrı Dağı'nın güneybatısında, Aras Irmağı'nın kollarından olan Zengimar (Rüd-a-Zangemar) suyuna kavuşan¹ Sarısu çevresindeki düzlükte, "İstasyon" olarak da anılan Sarıova'da² denizden yaklaşık 1600 m yükseklikte kurulmuştur. Kent, Koday'ın da belirttiği gibi; Doğu Karadeniz Bölümü'nün en önemli liman şehri olan Trabzon'u Erzurum üzerinden Tebriz'e bağlayan ticaret yolu güzergâhında yer almaktadır.³ Doğubeyazıt bu özelliğiyle Türkiye'den İran'a giden yol üzerindeki son duraklardan birini teşkil etmektedir.

Doğubeyazıt ilçesinin yüzölçümü, yaklaşık 2425 km²'lik bir alandan oluşmaktadır.⁴ İlçeyi kuzeyden Iğdır ili, Iğdır ilinin Aralık ve Tuzluca ilçeleri, batıdan Diyadin ve Taşlıçay ilçeleri, güneyden ise Van ilinin Çaldıran ilçesi sınırlandırmaktadır. Doğu ve güneydoğu sınırını ise Türkiye-İran devlet sınırı oluşturmaktadır.⁵ (Şekil 1)

¹ARINÇ, K., 2011, *Doğal, İktisadi, Sosyal ve Siyasal Yönleriyle Türkiye'nin İç Bölgeleri*, Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum, s.145.

²Komisyon, 2010a, *Doğubeyazıt Belediyesi Stratejik Plan 2010-2014*, Doğubeyazıt, s.17.

³KODAY, S., 1999, "Trabzon Limanı", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:34, İstanbul, s.466-488.

⁴Komisyon, 2010a, *age.*, s.17.

⁵Komisyon, 1994b, *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, "Doğubeyazıt" maddesi, Ana Yayıncılık, Cilt:10, İstanbul, s.266.

Şekil 1: Doğubeyazıt'ın Lokasyon Haritası

Türkiye-İran sınırında bulunan Doğubeyazıt, Trabzon'dan başlayıp Erzurum'dan geçerek Tebriz'e ulaşan karayolu üzerinde bulunması itibariyle İpek Yolu'nun önemli bir kısmını teşkil ederken; geçmişten günümüze hem bir gümrük merkezi hem de önemli bir ticaret ve sınır kenti konumundadır. Bu özelliğinden dolayı tarih boyunca birçok uygarlığın ya da devletin önemli yerleşim merkezlerinden biri olmuştur. Bunun yanı sıra kent, tarihsel süreç içinde sancak görevi üstlenerek idari bir merkez olma özelliği kazanmıştır. Doğubeyazıt kenti, eski önemine tam anlamıyla sahip olmasa da günümüzde de bölgenin önemli yerleşim yerleri arasındadır.

Doğubeyazıt, fiziki koşulların sağladığı kolaylıklardan ve gümrük kapısının avantajlarından dolayı, çevre yerleşmeler içinde merkezi bir rolü bulunan ve bu yerleşmeler ile düzenli ulaşım olanaklarına sahip olan bir kenttir. Güneyinde bulunan Çaldıran, Muradiye ve Van'a; batısında bulunan Diyadin, Taşlıçay ve Ağrı'ya; kuzeyinde yer alan Iğdır'a açılan ve aktif bir şekilde kullanılan ulaşım ağı Doğubeyazıt'ın daha çok sınır kenti olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Doğubeyazıt kenti turizm potansiyelinin, yeryüzü şekillerinin ve sınır kenti olmasının sağladığı avantajlardan dolayı hızla gelişen ve çevresinden de önemli miktarda göç alan bir yerleşmedir. Günümüzde 70000'i aşan nüfusuyla, ticari

potansiyeli ve doğal güzellikleriyle önemli bir kent olan Doğubeyazıt; kentsel fonksiyonlar, kentsel görünüm ve altyapı açısından istenilen düzeyde olmasa da önemli gelişmeler kaydeden bir kent durumundadır. (Foto 1)

Foto 1: Doğubeyazıt Kentinden Bir Görünüm

1.2. Araştırmanın Amacı ve  nemi

Bumin, kenti yorumlarken; *“Marksizm için kentler, işçilere sunduğu şartlar bakımından kötü, tarihsel gelişim içinde oynayacakları vazgeçilmez rol bakımından ise gereklidir. Kentler kapitalizmin ürünü oldukları gibi onu ortadan kaldıracak tohumları da içinde taşımaktadır”*⁶ demektedir. Bu şekilde düşünüldüğünde kentlerin hem hayatın vazgeçilmez bir unsuru olduğu hem de var olduğu günden bugüne araştırılmaya değer konuların başında geldiği görülmektedir.

İngiltere’de ortaya çıkan Sanayi Devrimi ve ardından yaşanan hızlı sanayileşme, kentsel gelişime ivme kazandırmıştır. Türkiye’de ise; *“sanayinin kurulma aşaması Cumhuriyet’in ilk yıllarında yaşanmış, 1950’lerden sonra ise ulaşım olanaklarının gelişmesi, nüfusun artarak kırsal kesimden şehirlere göç eden işgücü potansiyeli, devlet sektörü yanında sermayesi artan özel sektörün sanayiye yatırım yapması gibi etkenler sanayinin gelişme ve çeşitlenmesini sağlamıştır.”*⁷ Böylelikle Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren kırsal alanlardan kentlere göç

⁶BUMİN, K., 1998, *Demokrasi Arayışında Kent*, İz Yayıncılık, İstanbul, s.115.

⁷ERTİN, G., 1998, *Türkiye Coğrafyası*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, s.166.

edilmiş ve 1980’li yıllarda bu göç hareketi büyük bir hız kazanmıştır. 1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de kentlerin artması ve büyümesi sonucu başta ekonomik, siyasal ve kültürel olmak üzere birtakım sosyal problemler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu durum kentle ilgilenen birçok bilim insanının dikkatini çekmiş ve kentleşme olgusu Beşeri ve Ekonomik Coğrafya bilim dalının önemli araştırma sahalarından biri olmuştur. Beşeri ve Ekonomik Coğrafya bilim dalının önemli konularından biri olan yerleşme coğrafyası (kent coğrafyası) bünyesinde kentlerin ortaya çıkışını, yeryüzüne dağılışını, genel fonksiyonlarını ve sınıflandırılmasını içermektedir. Bu özellikler, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya bilim dalının kendine özgü araştırma metodlarıyla incelenmektedir.

Bu araştırmanın amacı Doğu Anadolu Bölgesi’nin önemli yerleşmelerinden biri olan Doğubeyazıt’ın gelişiminde etkili olan beşeri ve fiziki faktörleri incelemek, kent içi arazi kullanımını ve bunların sonuçlarını değerlendirerek kentin temel fonksiyonlarını coğrafi bir bakış açısıyla ortaya koymaktır. Ayrıca bu araştırma Doğubeyazıt kentinin gelişimini, mevcut arazi kullanımını ve sonuçlarını ortaya koyması itibarıyla kentte gelecek yıllarda meydana gelebilecek gelişme ve genişleme istikametlerini ortaya koyması bakımından kentsel planlamada; kent idareci ve planlamacılarına yardımcı olabilecek ve bilimsel çalışmalara da kaynak teşkil edebilecektir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma alanı Doğubeyazıt Belediyesi’nin mücavir alanı ile sınırlandırılmıştır. Bu araştırma Doğubeyazıt Belediyesi’ne ait güncel hali hazır haritası, “Doğubeyazıt Belediyesi Durum Planı”, Doğubeyazıt kentinin 1982 ve 2003 yıllarına ait imar planları, 2004 yılına ait 1/25000 ölçekli “Doğubeyazıt Topografya Haritası (İ52-d3, İ52-d4)” kullanılarak haritalar oluşturulmuş veya sayısallaştırılmıştır. Özellikle alansal hesaplamalarda kentin dijital ortamındaki hali hazır haritası “Mapinfo”ya (harita sayısallaştırma programı) uyumlu hale getirilmiş ve bu program üzerinden alansal hesaplamalar yapılmıştır. Ayrıca kentte çalışan nüfusun işyerlerine ve sektörlerle dağılımı, işyerlerinin sayısı ve dağılımı başta olmak üzere birçok konuda elde edilen veriler; kentte hizmet veren 4 yerel gazete verilerine, 14 mahalle muhtarının verdiği bilgilere, Doğubeyazıt Belediyesi bina sayım

cetveline, Doğubeyazıt Vergi Dairesi kayıtlarına, Doğubeyazıt Esnaf ve Sanatkârlar Odası kayıtlarına, Doğubeyazıt Ticaret ve Sanayi Odası kayıtlarına, Doğubeyazıt Şoförler Odası kayıtlarına, Doğubeyazıt Kaymakamlığı ve Belediyesi'nin çeşitli verileri ile Doğubeyazıt halkının ileri gelenleri, esnafı ve diğer kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşme ve yerinde yapılan gözlemlere dayanmaktadır. Bu bağlamda herhangi bir konuda sadece bir kurum ve kuruluşun verisi dikkate alınarak veriler değerlendirilmemiş; birkaç kurum ve kuruluştan elde edilen veriler bir araya getirilerek bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirme yapılırken; bizatihi yapılan gözlemler de dikkate alınmıştır. Dolayısıyla bu araştırmada “kaynak” olarak kurum ve kuruluşların adları tek tek sayılmayıp; bunlara “çeşitli kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmeler” denilerek “kaynak” gösterilmiştir. Ancak sadece bir kurum ile görüşülerek veri elde edilmişse; kurumun adı “kaynak” olarak belirtilmiştir. Araştırmada not defteri, dijital kayıt cihazları (fotoğraf makinesi, video kayıt cihazı) en sık kullanılan materyaller olmuştur. Ayrıca harita çizimlerinde “Mapinfo” harita sayısallaştırma programı kullanılmıştır.

Bu araştırma üç aşamalı bir çalışmanın ürünüdür. Araştırma konusu tespit edildikten sonra, araştırmanın birinci aşamasında literatür taraması yapılarak araştırma konusunu ilgilendiren daha önce bu konuda yapılmış yayınlar, bilgi ve dokümanlar elde edilmiştir. Yine bu aşamada değişik tarihlere ait kent imar planları ve araştırma raporları, hali hazır haritalar elde edilerek, kentsel arazi kullanım değerleri ve kriterleri belirlenmiştir. Araştırmanın ikinci aşamasını ise saha çalışmaları oluşturmuştur. Kent içi arazi kullanımını belirlemek amacıyla gözlemler yapılmış, kentin sosyo-ekonomik yapısını belirlemek amacıyla resmi daireler, meslek odaları, bilirkişiler, mahalle muhtarları vb. kişi ve kuruluşlarla görüşülerek bilgi ve veri elde edilmiştir. Bu arada kent ve çevresinde çalışmanın amacına uygun olarak fotoğraflar çekilmiş ve kente ait eski fotoğraflara ulaşılmıştır. Son aşama olan üçüncü aşama ise; elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi, haritalandırılması, grafik, tablo ve diyagramların çizimi ile bu verilerin yorumlanarak yazılmasından oluşmaktadır.

Bu araştırma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırma alanının yeri, sınırları, genel özellikleri, araştırmanın amacı ve yöntemi ile kent, ketleşme ve kentlileşme kavramları açıklanmıştır. İkinci bölümde, kentin kuruluş ve gelişimini

etkileyen doğal faktörler ele alınıp bunların kentsel yaşam üzerindeki etkileri açıklanmıştır. Yine bu bölümde, tarihsel süreç içinde kentin nüfusu, yapısı, geçirdiği evreler ve kentsel gelişim süreçleri değerlendirilerek günümüzdeki alansal dağılışı haritalandırılmıştır. Üçüncü bölümde araştırmanın ana konularından biri olan Doğubeyazıt kentinin kentsel fonksiyonları incelenmiştir. Dördüncü bölümde yine tezin ana konularından olan kent içi arazi kullanımı incelenmiş ve kentin etki alanı belirlenmiştir. Son bölüm olan “Sonuç” bölümünde ise tez genel bir değerlendirme ile sonlandırılmıştır.

1.4. Kent, Kentleşme ve Kentlileşme Kavramları

Araştırma sahası olan Doğubeyazıt’ın kentsel özellikleri taşıyıp taşımadığını anlamak adına öncelikle kent, kentleşme ve kentlileşme kavramlarına açıklık getirilmelidir. Kente açıklık getirilirken; kent bilimciler, toplumbilimciler, coğrafyacılar, iktisatçılar, yönetim bilimciler ve yöneticiler farklı açılardan bakarak ve farklı ölçütler kullanarak çeşitli tanımlar yapmışlardır.⁸ Bu bilim insanlarından bazıları aşağıdaki gibi kenti yorumlamışlardır. Bu bağlamda Sencer göre kent; kentleşmenin belli bir gelişim aşamasında kaynağını bulan, çok yönlü (demografik, ekonomik, fiziksel, toplumsal, yönetsel) bir oluşum biçimidir.⁹ Burada kentin, kentleşme sürecinde çok yönlü bir yapıda oluştuğu gerçeği vurgulanmaktadır.

Şengül ise kenti, “*çelişen çıkarların en önemli çatışma sahalarından biri*”¹⁰ olarak tanımlarken; Tümertekin-Özgüç kent kavramını; “*yoğunlaşmış ve aynı zamanda tarımsal olmayan insan yerleşmesi*”¹¹ olarak tanımlamaktadır.

Weber ise kentin, basit anlamda bir veya daha fazla ayrı evler kümesinden oluştuğunu ancak görece kapalı bir yerleşme bölgesi olduğunu; geleneksel olarak kentlerde evlerin birbirine yakın inşa edildiğini belirtmektedir. Yapıların bu şekilde kümelenmesini ise, günlük kullanımdaki anlamda, niceliksel açıdan büyük bir mahalle olarak “*şehir*” kavramını ortaya çıkardığını ve böylece yerleşim öylesine büyük bir koloni oluşturur ki sakinlerinin karşılıklı kişisel tanışıklıklarının dahi söz

⁸KURT, H., 2003, *Türkiye’de Kent-Köy Çelişkisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.11.

⁹SENCER, Y., 1979, *Türkiye’de Kentleşme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.2.

¹⁰ŞENGÜL, T., H., 2009, *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s.15.

¹¹TÜMERTEKİN, E., - ÖZGÜÇ, N., 2006, *Beşeri Coğrafya İnsan Kültür Mekan*, Çantay Kitabevi, İstanbul, s.396.

konusu olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca Weber ekonomik bir tanımlama ile kenti, “*sakinlerinin hayatlarını tarımdan değil, daha çok ticaret ve alışveriş ile kazandıkları yerleşim yeri*”¹² olarak açıklamaktadır.

Özçağlar kenti; “*bünyesinde barındırdığı insanların ihtiyaçlarını başka yerleşmelere pek muhtaç olmadan, yerinde karşılayabilecek fonksiyonlara sahip, alt ve üst yapı bakımından çokça eksiği bulunmayan, bugünkü koşullarda nüfusu 30000 üzerindeki belediye örgütlü yerleşme yerleri*”¹³ şeklinde tanımlarken; Aydoğan ise kentleri; bünyesinde siyasi, hukuki, iktisadi ve içtimai özellikleri barındıran yerleşim birimleri¹⁴ şeklinde tanımlamaktadır.

Sonuç olarak; kent, insanların bir arada yaşadığı, belli bir nüfusu barındıran, ekonomisi sanayi ve hizmet sektörüne dayanan, yönetsel örgüt birimine sahip yerleşim yerleridir. Kentler temelde köyler, kasabalar gibi bir yerleşim birimi olmanın ötesinde bu yerleşim birimlerinden değişik özelliklerden hareketle farklılaşırlar. Köy ve kentler arasındaki en önemli fark ise nüfus ve ekonominin yapısıdır.¹⁵ Ayrıca bir yerleşim biriminin kent olarak tanımlanabilmesi için şu özellikleri taşıması gerekmektedir:

- Belli bir nüfus büyüklüğüne ve nüfus yoğunluğuna sahip olmalıdır.
- Tarımsal üretimden sanayi üretimine geçilmekle birlikte hizmet sektörü de gelişmiş olmalıdır.
- Yerleşim yerinin fiziksel altyapısı belli bir düzeye ulaşmış olmalıdır.
- Geleneksel aile yapısından çekirdek aile yapısına geçilmiş olmalıdır.
- Nüfusun çoğunluğu örgütlenmiş olmalı ve karmaşık iş bölümüne ve yüksek uzmanlaşma düzeyine ulaşmış olmalıdır.
- Yerel değerlerin yerine ulusal veya evrensel değerler almalıdır.
- Geleneksel ilişkilerin (cemaat toplum tipinin) çözülmüş olmalı ve bu ilişkilerin yerine bireysel ilişkiler ya da çıkarlar ön planda olmalıdır.

¹²WEBER, M., 2000, *Şehir Modern Kentin Oluşumu*, Bakış Yayınları, İstanbul, s.73-74.

¹³ÖZÇAĞLAR, A., 2006, *Coğrafya'ya Giriş*, Hilmi Usta Matbaası, Ankara, s.90.

¹⁴AYDOĞAN, A., 2000, *Şehir ve Cemiyet*, İz Yayıncılık, İstanbul, s.95.

¹⁵KAYA, E., - ŞENTÜRK, H.,- DANIŞ, O., - ŞİMŞEK, S., 2007, *Modern Kent Yönetimi – I*, Okutan Yayıncılık, İstanbul, s.9.

- Eğitim düzeyi kırsal kesimdeki eğitim düzeyinden yüksek olmalı ve çocuk bakım ve eğitiminde aile dışı kurumların gelişmiş olmalıdır.
- Sosyal normlar yerini resmi denetleme kurumlarına bırakmalıdır.
- Statüler aileden değil bireylerin kendi çabalarıyla kazanılmalıdır.¹⁶

Köy ve kent arasındaki farklılığın daha iyi anlaşılması adına farklılık noktaları dikkatte alınarak köy ve kentlerin özellikleri aşağıdaki Tablo 1’de verilmiştir.¹⁷

Tablo 1: Köy ve Kent Arasındaki Farklılık Noktaları

Farklılık Noktası	Köyün Özelliği	Kentin Özelliği
Meslek	Tümü Tarımsal Üretim	Sanayi, Ticaret, Yönetim Faaliyetleri
Çevre	Doğal Çevre Ağırlıklı	Yapay Çevre Ağırlıklı
Toplum Genişliği ve Yoğunluğu	Genişlik ve Yoğunluk Düşük	Genişlik ve Yoğunluk Fazla
Nüfus	Etnik ve Sosyal Açıdan Türdeş	Etnik ve Sosyal Açıdan Türdeş Olmayan
Toplumsal Farklılaşma	Düşük	Yoğun ve Karmaşık
Toplumsal Hareketlilik	Dışa Kapalı ve Hareketsiz	Dışa açık ve Hareketli
Toplumsal İlişki	Az Sayıda ve Dar Bir İlişki	Geniş Alanda ve Geniş Bir İlişki

Kaynak: ERTÜRK, 1995, *age.*, s.52.

Kent gibi kentleşme kavramı da birçok bilim insanı tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Keleş kentleşmeyi, “*sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak hem kent sayısının artmasına hem de bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran toplum yapısında artan oranda örgütlemeye, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci*”¹⁸ şeklinde açıklamaktadır.

Bal ise kentleşmeyi milli gelir ve istihdam yapısında, ağırlığın tarımdan hizmetlere ve sanayiye kayması ile ilgili evrensel ve sayısallaştırılabilir bir süreç ve toplumun ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel dönüşümü şeklide tanımlamıştır. Ayrıca kentleşmeyi hem kırsal bir toplumun kentsel bir topluma dönüşme süreci hem de kentsel mekânın ve toplumsal pratiğin değişme ve evrimleşme süreci olduğunu belirtmektedir.¹⁹

Sencer kentleşmeyi, her şeyden önce demografik bir durum olduğunu ve ister kırsal yerleşmenin kentte dönüşmesi ister doğrudan kentin büyümesi biçiminde olsun

¹⁶ERKAN, R., 2002, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilim Adamı Yayınları, Ankara, s.18.

¹⁷ERTÜRK, H., 1995, *Kent Ekonomisi*, Ekin Kitabevi, Bursa, s.52.

¹⁸KELEŞ, R., 2008, *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, s.26.

¹⁹BAL, H., 2002, *Kent Sosyolojisi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, s.51,52.

nüfusun kent yerleşmelerinde yoğunlaşması olarak tanımlamaktadır.²⁰ Benzer bir şekilde Erkan, kentleşmeyi dar anlamda kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması²¹ şeklinde tanımlarken; Duru ve Alkan, kentleşmenin sadece demografik bir gelişme olmadığını ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel bir sürecin ifadesi şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca kentleşme sadece insanları kent olarak adlandırılan yerlere çekme süreci olmadığı, insanların kentin yaşam biçimini benimsemesi anlamına da gelmektedir.²²

Bu tanımlardan yola çıkarak kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak; kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran ve toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi sürecidir. Ancak Bookchin ise kentleşmeyi tehdit olarak görmekte ve kentleşmenin yalnızca kırsal kesimi değil, kenti de silip süpürdüğünü açıklamaktadır. Şöyle ki kentleşme sadece kasaba ve köy yaşamının tarımsal ilişkilerle beslenen değer, kültür ve kurumlarını değil, kent yaşamının yurttaşlık ilişkileri ile beslenen değer, kültür ve kurumlarını da yutmaktadır. İsimsizlik, homojenlik ve kurumsal devasalık gibi boğucu özelliklere sahip kentleşme, insanlar arasındaki yakınlığı, benzersiz nitelikteki mahalleleri ve insani ölçekli bir politikayı içinde barındıran kentsel alanı yuttuğu gibi, doğaya yakınlığı, kutsal bir yardımlaşma anlayışını ve sıkı aile ilişkilerini barındıran kırsal alanı da ortadan kaldırmaktadır. Kısacası kentleşmenin sadece coğrafi bir genişleme olmadığı aynı zamanda kent yaşamının insani niteliğini yitirmesi, tarımsal yaşamın doğal halinden uzaklaştırılması anlamına gelen ciddi tehditleri içerdiğini belirtmektedir.²³

Kentleşme kavramını ise Kaya şu şekilde ifade etmektedir: “*Kentleşme tanımında ortak bir yaklaşım bulunmamaktadır. Kentleşmeyi mekânsal ağırlıklı bir süreç olarak tanımlayanlar bulunmakta ise de, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikler yönüyle tanımlayanlar da vardır ve bu tanımlama daha uygundur.*”²⁴

Keleş kentleşmenin kentleşmenin sadece bir yönünü, toplumsal değişme

²⁰SENCER, Y., 1979, *age.*, s.2.

²¹ERKAN, 2002, *age.*, s.19.

²²DURU, B., - ALKAN, A., 2002, *20. Yüzyıl Kenti*, İmge Kitabevi, Ankara, s.81.

²³BOOKCHİN, M., 1999, *Kentsiz Kentleşme*, (Çev. Burak Özyalçın), Ayrıntı Kitabevi, İstanbul, s.31.

²⁴KAYA, E., 2007, *Kentleşme ve Kentleşme*, Okutan Yayıncılık, İstanbul, s.65.

boyutunu yansıttığını ve kentleşme hareketi ile kentlileşmenin karıştırılmasından sakınılması gerektiğini²⁵ vurgularken; Sezal ise kentlileşmeyi, kente göç eden bireyin ya da kentte ikamet eden nüfusun değişim süreci sonucu geldiği konum’’²⁶ şeklinde tanımlamaktadır. Kentlileşme, kentli olarak adlandırılan bir yaşam tarzının yanın da nüfusun ölçeği, yoğunluğu, heterojenliği, sosyal ilişkinin içeriği, derecesi ve sıklığı, sanayileşmeyi ve bizzatı insan tabiatını tayin başka bir ifadeyle sosyal yapıyı ifade eder.²⁷ Bal ise kentlileşmeyi, kente göç edenlerin ve kentte yaşayanların, kent toplumunun değer ve norm sistemlerini, kentli insanın düşünme, davranış biçimlerini ve giderek yaşama biçimini benimsemesi şeklinde tanımlamıştır.²⁸

Erkan, kentlileşmeyi kente göç ile birlikte başlayan nüfus hareketliliğinin kentin belli bir kesiminde kararlılık kazanmasına kadar süre gelen aşamayı kapsadığı gibi kente göç eden nüfusun yeni koşullara uygun ilişkiler geliştirerek kentin bir ögesi olma, toplumsal değişme, uyum ve bütünleşme süreci²⁹ şeklinde mekânsal ağırlıklı bir tanım yapmasına karşın Kaya, kentlileşme, sadece kentte yaşama ya da kentin belli bir kesiminde yaşamaya karar kılma ile sınırlı olmadığını hatta bu süreç, kentlileşmenin temel zeminini oluşturmakta ise de asıl özellikleri kültürel-sosyal boyutlarda ortaya çıktığını vurgulamaktadır.

Sonuç olarak kentlileşmenin ekonomik ve sosyal olmak üzere iki ana boyutu vardır. Ekonomik bakımdan kentlileşme, kişinin geçimini tamamen kentte ve kentte özgü işlerde sağlamasıyla gerçekleşirken; sosyal bakımdan kentlileşme ise kentte özgü tavır ve davranış biçimlerini benimsemesi ile gerçekleşir.³⁰

Yukarıdaki bilim insanlarının kent, kentleşme ve kentlileşme tanımlarından yola çıkarak Doğubeyazıt’ın yönetsel, demografik, ekonomik, fiziksel ve toplumsal açıdan çok yönlü bir yapıda olduğu; tarım dışı ekonomik faaliyetler olan ticaret, hizmet ve sanayi faaliyetlerinin yoğun yaşandığı; kendi ihtiyaçlarının önemli bir kısmını karşılayabilecek fonksiyonlara sahip olduğu gerçeği görülmekte ve bu durum Doğubeyazıt’ın kent kimliği taşıdığını göstermektedir. Aynı zamanda

²⁵KELEŞ, 2008, *age.*, s.26.

²⁶KAYA, 2007, *age.*, s.65.

²⁷SEZAL, İ., 1992, *Şehirleşme*, Ağaç Yayıncılık Alternatif Üniversite Dizisi No:9, İstanbul, s.23.

²⁸BAL, 2002, *age.*, s.64.

²⁹ERKAN, 2002, *age.*, s.20.

³⁰BAL, 2002, *age.*, s.62.

Doğubeyazıt'ın sahip olduğu nüfus potansiyeli ile örgütlenen, iş bölümü ve uzmanlaşma içinde olan, insan ilişkilerinde kentlere özgü değışikliklerin görüldüğü kentleşme sürecinde olduğu da gözlenmektedir.

2. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE DOĞUBEYAZIT KENTİNİN YAPISAL VE DEMOGRAFİK GELİŞİMİ

2.1. Doğubeyazıt'ın Kuruluş ve Gelişimini Etkileyen Fiziki Çevre Faktörleri

Yerleşme Coğrafyası içinde kentlerin kuruluş ve gelişimini etkileyen etmenler “kuruluş yeri şartları” olarak ifade edilmektedir. Kentlerin kuruluş yerini ve gelişim yönünü belirlemede önemli bir etkiye sahip olan bu şartları Yıldız şöyle açıklamaktadır: *“En ilkelinden en modernine, ağaç kovuğundan gökdelene kadar insanın yerleşim faaliyetine konu olan mekanlar, yeryüzü ve onun güçleri ile sağlıklı ve mantıklı bir korelasyon kurulabildiği taktirde kalıcı olabilmektedir. İşte bu mekânların en önemlilerinden birini teşkil eden yerleşmeler -özellikle kent yerleşmeleri- de bu koşullar dikkate alınarak kurulduğu ya da geliştirildiği-planlandığı takdirde, insanlığın karşılaşılabileceği tehlikeleri daha hafif atlatabilmekte ve ihtiyaçlarını da daha kolay karşılayabilmektedir. Sözüünü ettiğimiz bu koşullar, yerleşme coğrafyasında ‘kuruluş yeri şartları’ olarak tanımlanır.”*³¹ Kentlerin kuruluş yerlerinin belirlenmesinde ve kentsel gelişim açısından etkili olan etkenlerden ekonomik, sosyal, siyasal ve tarihsel faktörlerin yanı sıra belirleyici olan önemli bir diğer etken de fiziki faktörlerdir. Özellikle kentin ortaya çıkışını etkileyen, gelişimini ve kentsel kimlik kazanmasını sağlayan bu faktörlerin başında sit-situasyon koşulları ile birlikte topografik özellikler, iklim ve su kaynakları gibi çeşitli doğal çevre faktörleri bileşenlerine bağlı etmenler gelmektedir.³²

Kentlerin kurulacağı yerin belirlenmesinde, beşeri faktörlerin önemi açıktır. Ancak beşeri faktörlerin yanı sıra kentlerin kuruluş yerinin belirlenmesine zemin hazırlayan çeşitli etkenler vardır ki bunların başında yukarıda da belirtildiği gibi doğal çevre faktörleri yani fiziki etkenler gelmektedir. Geçmişten günümüze kent yerleşmeleri kuruldukları yerler açısından değerlendirildiğinde bu görüşün doğruluğu dikkate değer niteliktedir. Bu bağlamda su kaynaklarına yakınlık, güvenlik ihtiyacına

³¹YILDIZ, Z., M., 2002, *Erciş'te Kentsel Fonksiyonlar ve Kentsel Arazi Kullanımı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitim Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, s.8.

³²KARADAĞ, A., 2009, “Kentsel Ekoloji Kentsel Çevre Analizlerinde Coğrafi Yaklaşım”, *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı:18, İzmir, s.5.

cevap verebilen yüksek ve korunaklı yerlerin tercihi gibi etkenler kentlerin kuruluş yerinin belirlenmesinde önemli rol oynayan faktörlerdir. Yani fiziki faktörler uygun olanaklara sahip olduğu sürece kent yerleşmesi güç ve devamlılık kazanmaktadır. Uygun olanaklar sağlayan fiziki faktörler; kentte üretimin artıp çeşitlenmesine, sanayileşmeye, ulaşım ve ticaretin geliştirilip yaygınlaştırılmasına, sosyal ve ekonomik ihtiyaçların karşılanmasına ve kültürel oluşuma etki etmektedir. Bununla birlikte bunların tümü fiziksel faktörlerin dengeli işleyişine bağlıdır.³³ Yani fiziki faktörler yerleşmelerin kuruluş yerlerini etkilemekle birlikte bu yerleşmelerin gelişmesinde, büyümesinde ve kentin devamlılığı açısından da aynı derecede belirleyici olmaktadır. Dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizdeki yerleşim alanlarında da sel, kuraklık, deprem, heyelan, volkanik faaliyetler gibi doğal afetlere maruz kalabilmektedir. Bu durumun göz ardı edilmesi kurulacak olan bir yerleşim yerinin hem ekonomik hem de sosyal açıdan birçok felakete maruz kalmasına neden olacağından³⁴ yerleşim yerinin fiziksel konumu, yani fizyografik yapısı, peyzaj özellikleri, jeolojisi, iklim özellikleri vb. özellikler kent ve bölge planlaması yapılırken hesaba katılması gereken önemli faktörlerdendir.³⁵

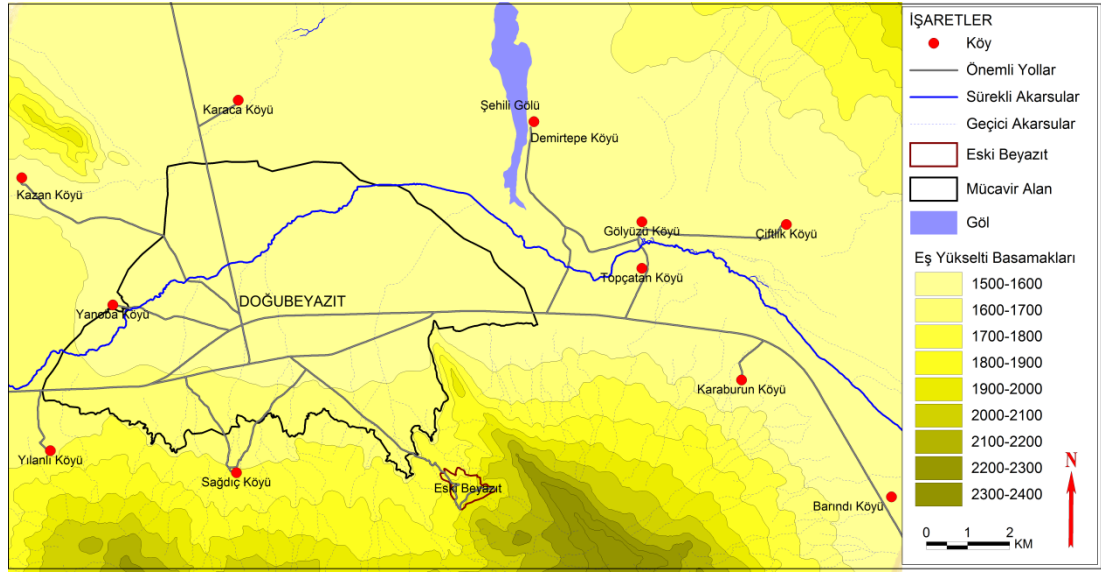
Sonuç olarak; tarihsel süreç içinde insanın, barınma yeri olarak önce mağaraları kullanması, sonra bilgi ve becerisi ile ev ve eklentilerini yapması, her şeyden önce fiziki çevre içinde olmuştur. Bu durumun temel sebebi insanın kendini güvenceye alma arzusudur. Doğal olarak en ilkelinden en gelişmişine kadar, her bir yerleşme biriminin varlığını sürdürebilmesi fiziki çevre ile ilişkisindeki başarısına bağlı olmuştur. Bu yüzden ki fiziki çevre faktörleri yerleşmelerin oluşumunu ve gelişimini destekleyen önemli faktörlerdendir.³⁶ Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte büyüyen kentlerin, asıl olarak kurulduğu yere bakıldığında; genellikle büyük doğal limanların, geniş ovaların, önemli geçitlerin veya büyük akarsuların kenarlarında kurulup geliştikleri görülmektedir. Ayrıca kentleşmenin tarım devriminin bir sonucu olduğu düşünüldüğünde ve ilk kentlerin Fırat, Dicle, Nil ve Ganj-İndus gibi

³³KARADAĞ A., - KOÇMAN, A., 2007, "Coğrafya Çevre Bileşenlerinin Kentsel Gelişim Süreci Üzerine Etkileri: Ödemiş (İzmir) Örneği" *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı:16, İzmir, s.5.

³⁴SARGIN, S., 2004, "Isparta Yöresinde Fiziki Çevre Faktörlerinin Yerleşme Birimleri Üzerindeki Etkisi", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:11, Erzurum, s.373.

³⁵KELEŞ, R., 1986, "Kent ve Bölge Planlamasında Jeomorfoloji", *Jeomorfoloji Dergisi*, Sayı:14, Ankara, s.8.

³⁶SARGIN, 2004, *age.*, s.371.

Şekil 3: Doğubeyazıt'ın Eş Yükselti Haritası

Kentlerin hem yatay hem de dikey gelişimini etkileyen fiziki çevre faktörlerin başında depremsellik faktörü gelmektedir. Zemin bakımından kentin kuruluş yeri değerlendirildiğinde; en sağlam yerlerin metamorfiklerin bulunduğu alanlar olduğu; en riskli alanların ise alüvyal dolguların bulunduğu yerler olduğu görülmektedir. Metamorfiklerin bulunduğu alanların sağlam zeminler olmasına karşın fazla eğimli olduğu için yerleşme açısından pek uygun olmadığı görülmektedir.³⁹ Bugünkü kent merkezinin 7 km güneydoğusunda bulunan eski Doğubeyazıt, Karaburun adlı tepenin çevresinde kurulmuştur. Kentin bulunduğu alan volkanik kayalar ve killi marnlı kumtaşlarından oluşmaktadır. Ayrıca bu alan yerleşme açısından eğimli ve dağlık bir yerdir.⁴⁰ Eski Doğubeyazıt'ın kurulduğu alanın sert iklim şartlarına sahip olması, alana alt yapı hizmetlerinin götürülememesi, yerleşim yerinin gelişmeye müsait olmaması, ulaşım hizmetlerinin güçlükle sürdürülmesi ve yerleşim yerinin anayola olan uzaklığı gibi olumsuz şartlardan dolayı kent, kalın bir alüvyal dolgudan oluşan ovaya yani yeni yerleşim yerine taşınmıştır.⁴¹ Dolayısıyla Doğubeyazıt kenti depremsellik açısından değerlendirildiğinde; kayalık bir zemin üzerine kurulan eski Doğubeyazıt'ın, depreme dayanıklı bir yerde bulunduğu ancak alüvyal dolgu üzerine

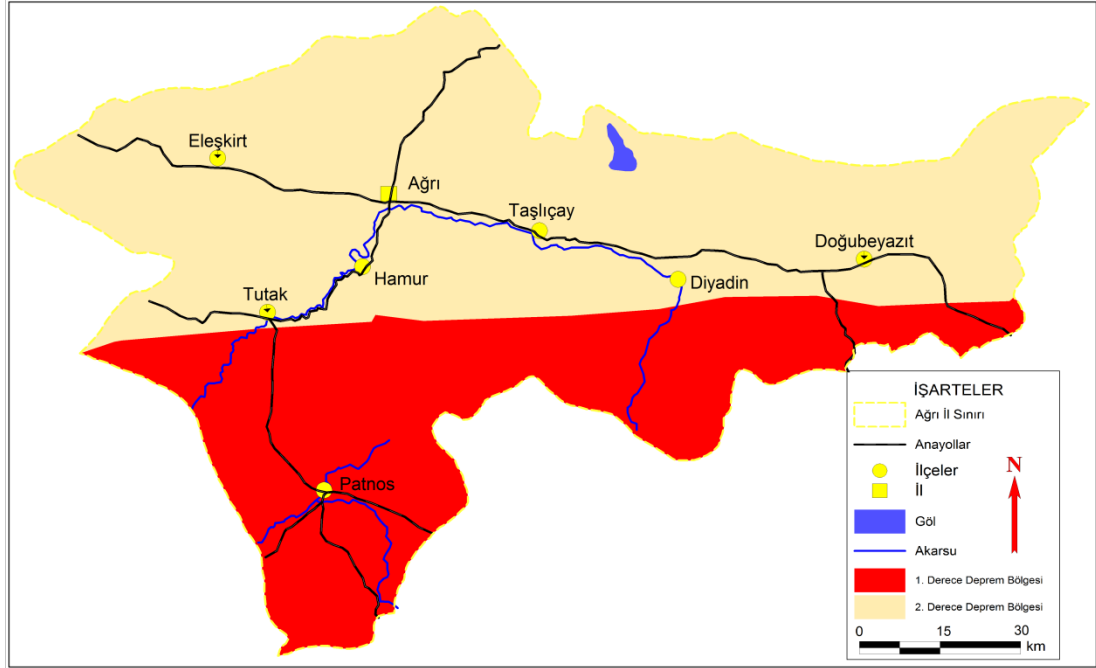
³⁹DENİZ, O., 2002, *Tatvan'ın Şehirsel Fonksiyonları Etki Bölgeleri ve Kent İçi Arazi Kullanışı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitim Anabilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum, s.14-15.

⁴⁰YÜKSEL, A., F., 2009, "Ağrı Dağı Bölgesinin Depremselliği", *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, İstanbul, s.382.

⁴¹KAYA, F., 1996, *Doğubeyazıt İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, s.8.

kurulan yeni Doğubeyazıt kentinin bulunduğu alanlar deprem konusunda dezavantajlı konuma düştüğü görülmektedir.

T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından 1996 yılında yayınlanan ve halen yürürlükte olan deprem bölgeleri haritasına göre Doğubeyazıt 2. derece deprem bölgesinde yer almaktadır. (Şekil 4)

Şekil 4: Ağrı İlinin Deprem Haritası (Kaynak: Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın Haritasından Düzenlenmiştir.)

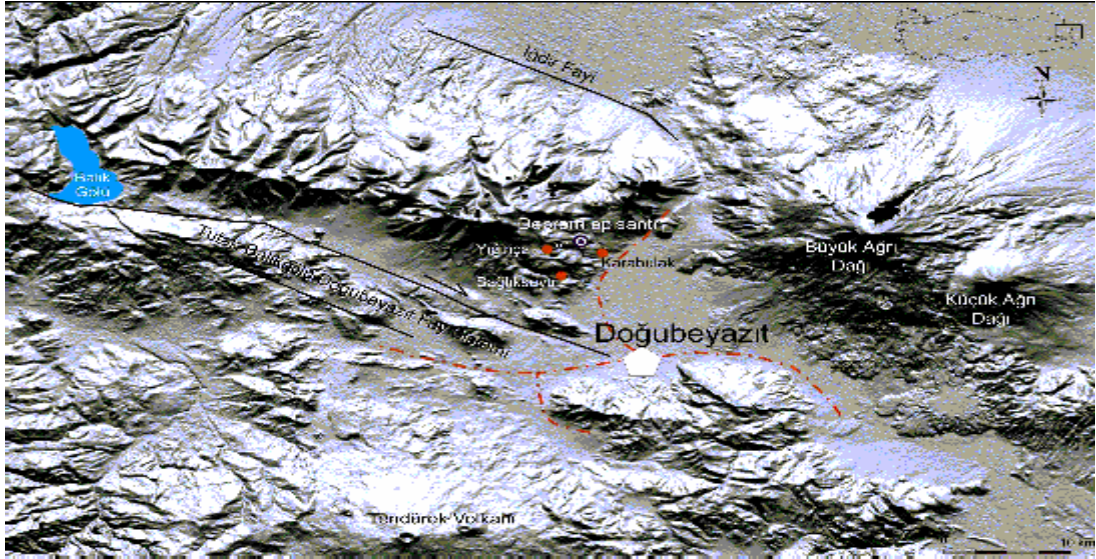
Doğubeyazıt ve çevresinde tespit edilen faylar, özellikle genç tektonik hareketlerle açıklanabilir. Miyosen'den beri şekillenmeye başlayan havza görünümü, bu dönemde çeşitli tektonik olaylardan etkilenmiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan faylar, doğrultu ve düşey atımlı faylardır. Sahadaki fay hatlarının Doğu Anadolu'daki faylara yaklaşık olarak paralel olmaları, bölgenin benzer tektonik faaliyetlerden etkilendiğini göstermektedir. Bu fayların hâkim doğrultuları ise kuzeybatı-güneydoğu doğrultusundadır.⁴²

Doğubeyazıt ve yakın çevresinde çok sayıda aktif fay hattı bulunmaktadır. Bunlar; Balıklıgöl fayı, Doğubeyazıt fayı, Ağrı fayı ve Iğdır faylarıdır.⁴³ Ayrıca

⁴²KAYA, 1996, age., s.5.

⁴³TERCAN, B., 2008, *Afet Bölgelerinde Yeniden Yerleştirme ve Doğubeyazıt Afetzedeki Yerleşim Alanları Uygulama Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, s.203.

Anadolu plakacığına dâhil olmayan, Türkiye'nin kuzeydoğusundaki Sevan Gölü ile bu bölgenin güneybatısındaki Bitlis kent kuşağının kuzeyinde kalan Van Gölü'nün güney sahili arasında 800 km genişliğindeki alanda, sağ yönlü doğrultu atımlı fay serileri bulunmaktadır. Bu seriler arasında yer alan Tutak-Balıkgölü, Doğubeyazıt fay zonu da kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda olup sağ yönlü doğrultu atımlı karakterdedir. (Şekil 5) Bu faylar birkaç yüz metreden 8 km'ye varan genişlikte olup birkaçı paralel ve yarı paralel fay segmentlerinden oluşan makaslama zonları biçimindedir. Hava fotoğraflarında ve sayısal arazi modellerinde fayların dış hatları açıkça gözlenmekte ve morfolojiyi takip ederek yer yer derin uzun vadiler, basınç sırtları, mezoskopik ölçekte pull-apart havzaları, alüvyal yelpaze hatları, traverten oluşumlarını meydana getirmektedir. Aynı zamanda bu faylar geç Miyosen yaşlı bindirme-ters fayları ve kıvrım eksenlerini, daykları kesmekte ve sağ yönde atıma uğratmaktadır. Dolayısıyla bu doğrultu atımlı fayların Geç Miyosen'den daha genç oldukları anlaşılmaktadır.⁴⁴

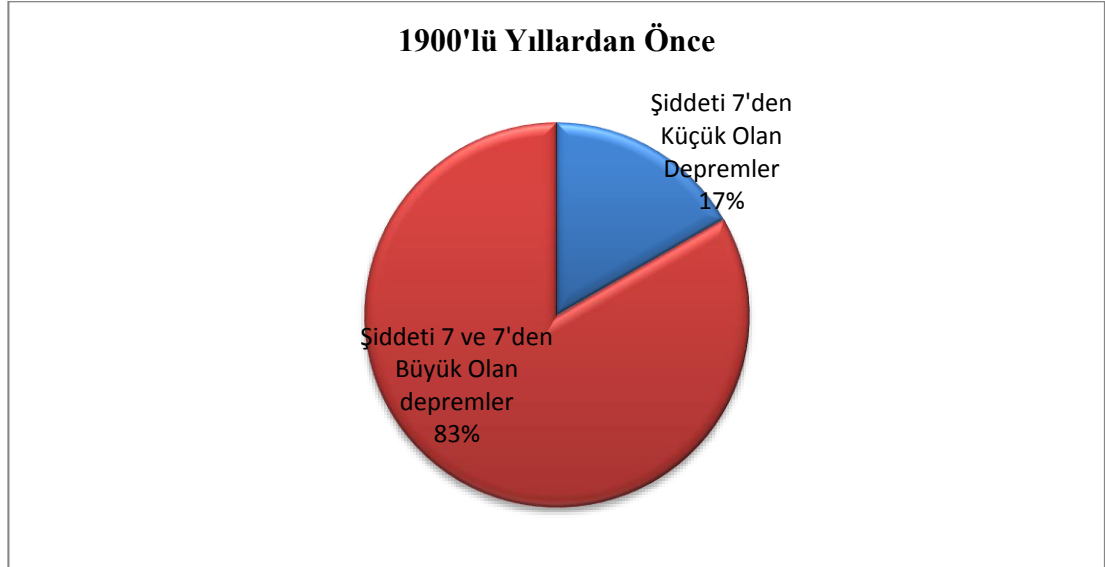

Şekil 5: Doğubeyazıt'ın Çevresinde Bulunan Bazı Fay Zonları (Kaynak: TAPAN-ÖZVAN-ŞENGÜL, 2005, age., s.1076.)

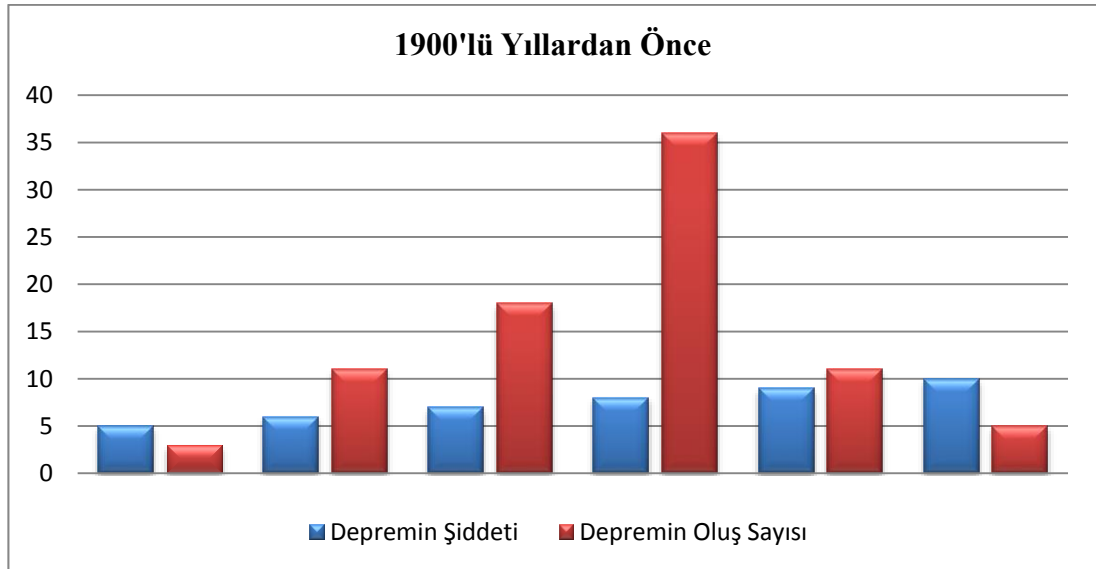
Doğubeyazıt ve çevresinde 1900'lü yıllardan önce meydana gelen yıkıcı depremlere bakıldığında; bölgede 50'den fazla yıkıcı depremin yaşandığı görülmektedir. Kent ve çevresinde şiddeti 10 olan 5, şiddeti 9 olan 11, şiddeti 8 olan 36, şiddeti 7 olan 18, şiddeti 6 olan 11 ve şiddeti 5 olan 3 yıkıcı deprem meydana

⁴⁴TAPAN M., - ÖZVAN A., - ŞENGÜL, A., M., 2005, "2 Temmuz 2004 Doğubeyazıt Depremi Yer Yapı İlişkisi ve Yaşanan Kayıplar", *Deprem Sempozyumu*, Kocaeli, s.1075.

gelmiştir.⁴⁵ Bu depremlerin % 83'ünün şiddeti 7 ve 7'den büyük iken; % 17'sinin şiddetinin 7'den küçük olduğu görülmektedir. (Şekil 6 ve 7)

Şekil 6: Ağrı Dağı Çevresinde Meydana Gelen Depremlerin Büyüklüğü (Kaynak: YÜKSEL, 2009, *age.*, s.373-376)

Şekil 7: Ağrı Dağı Çevresinde Meydana Gelen Depremlerin Büyüklükleri ve Meydana Geliş Sayıları (Kaynak: YÜKSEL, 2009, *age.*, s.372.)

⁴⁵YÜKSEL, 2009, *age.*, s.370, 371.

Tablo 2: Doğubeyazıt'ı Etkileyen Yıkıcı Depremler ve Meydana Geliş Yerleri (1900-2007)

Tarih	Enlem	Boylam	Büyükölük	Yer
12.07.1900	40.28	43.06	5.9	Kağızman
08.11.1901	40.03	41.53	6.1	Erzurum
28.04.1903	39.10	42.50	7.0/6.3	Patnos-Ağrı, Bulanık-Muş
29.03.1906	40.60	42.70	6.2	Selim-Kars
28.12.1906	40.50	42.00	6.0	Oltu-Erzurum
27.01.1907	39.10	42.50	6.3	Malazgirt
13.09.1924	40.00	42.00	6.8	Pasinler-Horasan-Erzurum
01.05.1935	40.09	43.22	6.2	Digor-Gaziler-Kars
10.09.1941	39.45	43.32	5.9	Erciş-Başkale-Van
31.05.1946	39.29	41.21	5.9	Varto-Hınıs
27.08.1950	39.20	41.50		Varto
03.01.1952	40.00	41.60	5.6	Hasankale-Erzurum
25.10.1959	39.00	42.00	4.9	Varto-Hınıs
15.04.1960	40.50	42.00	6.0	Oltu
04.09.1962	40.00	44.00	5.2	Iğdır
07.03.1966	39.20	41.60	5.6	Varto-Hınıs
19.08.1966	39.17	41.56	6.9	Varto
22.03.1972	40.42	43.88	4.6	Sarıkamış
16.07.1972	38.23	43.36	4.9	Van-Edremit
02.04.1976	39.85	43.69	5.1	Iğdır-Doğubeyazıt
24.11.1976	39.05	44.04	7.5	Çaldıran
27.03.1982	39.23	41.90	5.1	Bulanık-Muş
19.05.1982	40.07	42.26	4.7	Horasan-Erzurum
30.10.1983	40.35	42.18	6.8	Narman-Horasan-Erzurum
02.07.2004	-	-	5.1 ⁴⁶	Doğubeyazıt
21.01.2007	-	-	5.0 ⁴⁷	Tutak-Ağrı

Kaynak: YÜKSEL, 2009, *age.*, s.370, 371.

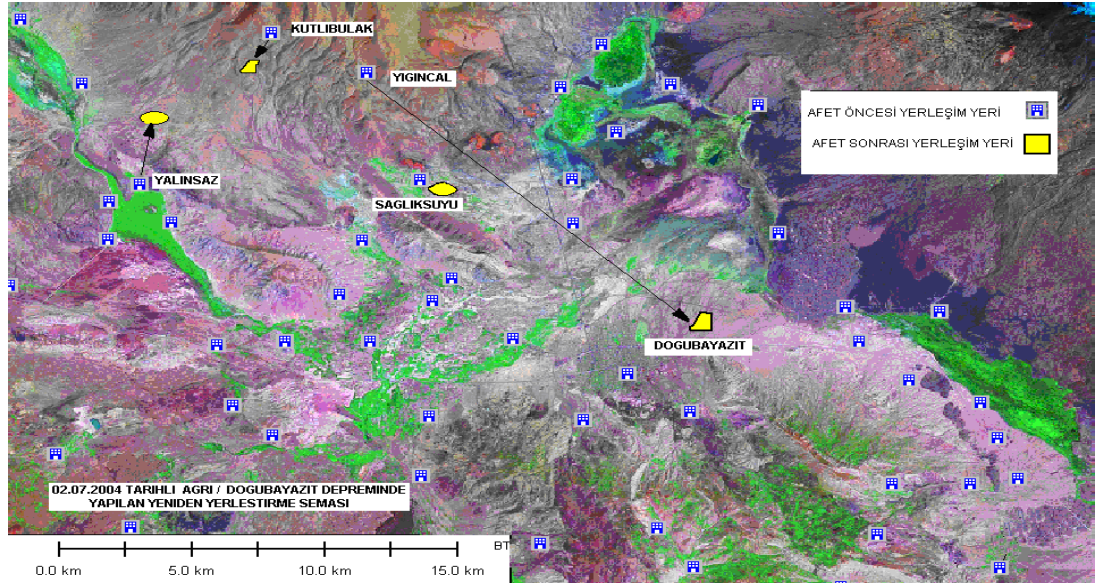
Doğubeyazıt ve çevresinde 1900'lü yıllardan sonra ciddi hasara neden olan çok sayıda deprem meydana gelmiştir. Bu depremlerden 11'i, 6.0 ve üzeri şiddetinde olmuştur. (Tablo 2) Özellikle Doğubeyazıt ve yakın çevresinde 1903 yılında yaşanan Patnos-Ağrı ve 1976 yılında yaşanan Çaldıran depremleri kenti oldukça olumsuz etkilemiştir.⁴⁸ 2 Temmuz 2004 tarihinde meydana gelen depremin kent üzerindeki etkisine bakıldığında; bu depremde zarar gören 15 köyün 4'ünde afetzedelerin fazla olması, eski konutların yerlerinin veya bitişigindeki alanların konut yapmaya uygun olmaması gibi nedenlerden ötürü planlı ve toplu olan yeni yerleşim yerleri kurulmuştur. Bu köylerden Yiğinceal Köyü'nün sınırları içinde uygun yerleşim yeri olmadığından affet konutlarının tamamı Doğubeyazıt kentinde yapılmıştır.⁴⁹ (Şekil 8)

⁴⁶http://tr.cyclopaedia.net/wiki/2004_Do%C4%9Fubeyaz%C4%B1t_depremi(11.12.2011).

⁴⁷<http://t24.com.tr/haber/1999dan-beri-5ten-buyuk38-deprem-ordu-ankara-aa,146058>(11.12.2011).

⁴⁸YÜKSEL, 2009, *age.*, s.370, 371.

⁴⁹TERCAN, 2008, *age.*, s.205-207.

Şekil 8: Doğal Afetten Etkilenen Yerleşim Yerlerinin Eski ve Yeni Yerleri (Kaynak: TEZCAN, 2008, age., s.206.)

Sonuç olarak; depremlerin kentsel yerleşim yeri üzerindeki olumsuz etkisinin temel nedenini yerleşim alanlarının deprem riskinin yüksek olduğu bölgelerde yoğun olarak kurulmuş olmalarına bağlamak yanlış olmaz. Bu şekilde düşünüldüğünde depremlerin zararlarını artıran nedenlerin başında doğal etmenlerin yani deprem faktörlünün göz ardı edilerek yerleşim yerlerinin kurulduğu görülmektedir. Bu faktörlerin içinde yerin yapısı en önemli etkeni oluşturmaktadır. Başta Marmara depremi olmak üzere ülkemizin diğer bölgelerinde son zamanlarda yaşanan şiddetli depremler sonucu meydana gelen hasarın dağılışı ve büyüklüğü üzerinde fiziki faktörlerin etkisi bu durumun doğruluğunu destekler niteliktedir. Meydana gelen hasarın büyüklüğünde yerleşim merkezlerinin fay hatlarına yakın yerler ile alüvyal alanlarda kurulmuş olması da göz ardı edilemeyecek bir husustur. Yani büyük hasar gören yerleşim alanlarının ortak özelliklerine bakıldığında; bu yerleşmelerin fay hattı üzerinde veya yakınlarında kuruldukları ya da zemin mukavemeti açısından depreme karşı son derece dayanıksız zeminler üzerinde kurulmuş oldukları gözlenmektedir. Bu durum depremin yıkıcılığını artıran faktörlerin başında yerleşim yerinin yanlış yere inşa edilmesinin etkisini açıkça göstermektedir. Özellikle, yeraltı su seviyesinin yüzeye çok yakın olduğu, taşıma gücü zayıf zeminlerde yeterli inceleme yapılmadan rastgele çok katlı binaların ve sanayi tesislerinin yapılması felakete davetiye çıkarır

durumdadır.⁵⁰ Dolayısıyla depremler yerleşmeyi etkileyen önemli faktörlerden biri olup kentlerin kuruluş yerinin belirlenmesinde ve gelişiminde büyük önem taşımaktadır. Doğubeyazıt kentinin 2. derece deprem kuşağında bulunması ve son 100 yıl içinde merkez üssü Doğubeyazıt olan büyük bir depremin yaşanmamış olması bu bölgede depremin olmayacağı anlamını taşımamaktadır. Alüvyal dolgu üzerine kurulmuş olan Doğubeyazıt kenti, depremin yaratacağı zarardan fazlaca etkilenebilecek bir alanda bulunmaktadır. Bu yönüyle deprem faktörü Doğubeyazıt kentinin yapılanmasında göz önünde bulundurulması gereken önemli bir faktördür. Sözgelimi; Doğubeyazıt kentinin Sanayi, Büyük Ağrı, Hürriyet, Yeni ve Hasankeyf gibi mahallelerinde ticari alanlar dışındaki yerlerde deprem riskinden dolayı en fazla iki katlı bina yapımına izin verilmesi bu gerçeğin göz önünde bulundurulduğunun bir göstergesidir.

Kentsel yaşamı etkileyen diğer bir fiziki çevre faktörü ise iklimatik faktörlerdir. Özellikle sıcaklık, yağış ve don olayları kent üzerinde etkili olan en önemli iklimatik faktörlerdendir. Bilindiği gibi nüfus yoğunluğunun fazla olduğu yerlerin ortak özelliklerinden biri de o yerin uygun iklim koşullarına sahip olmasıdır. Bu bağlamda Doğubeyazıt kentinde etkili olan iklimatik faktörlere aşağıda açıklık getirilmiştir.

İklim özellikleri üzerinde genel atmosfer dolaşım sistemi ve bu sisteme bağlı olarak oluşan makroklima şartları ile bölgesel klima alanlarının belirlenmesine yol açan fiziki coğrafya faktörlerinin etkili olduğu kabul edilmektedir.⁵¹ Genel olarak bakıldığında; Türkiye'nin orta kuşakta yer alması, yaz ve kış mevsimlerinde oluşum alanları ve özellikleri bakımından birbirinden farklı hava kütlelerinin etki alanında kalmasına neden olmaktadır. Bu durum Türkiye'nin iklim özelliklerini belirlediği gibi, mevsimlere göre değişik hava tiplerinin oluşumuna da yol açmaktadır.⁵²

Doğu Anadolu Bölgesi ikliminin temel karakteristik özelliğine bakıldığında; uzun ve soğuk geçen kış ayları ile kısa ve kurak geçen yaz aylarının hakim olduğu

⁵⁰SÜDAŞ, İ., 2004, "17 Ağustos 1999 Marmara Depreminin Nüfus Ve Yerleşme Üzerindeki Etkileri Gölcük (Kocaeli) Örneği", *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı:13, İzmir, s.79.

⁵¹YAZICI, H., 1997, *Orta Sakarya Vadisi'nin Coğrafi Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Yayın No:839, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları, No:78, Araştırma Seri No:19, Erzurum, s.15.

⁵²KOÇMAN, A., 1993, *Türkiye İklimi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın No:72, İzmir, s.7.

karasal iklim görülmektedir. Özellikle bölgenin denizlerden uzak olması ve yüksek dağlık alanlarla kaplı olması, ılıman hava kütlelerinin bölgenin iç kısımlarına ulaşmasına engel olmaktadır. Bu durum karasal iklimin önemli nedenlerinden biridir. Fakat genel özellikler böyle olmakla birlikte; enlem, bakı ve topografya gibi faktörlere bağlı olarak, karasallık derecesi bölgenin her tarafında aynı ölçüde hissedilmemektedir.⁵³ Yani Doğu Anadolu Bölgesi; dağların, yüksek platoların ve depresyonların kısa mesafelerde birbirinden farklılaştığı bir bölgedir. Bu jeomorfolojik ünitelerin oluşturduğu engebeli relief ve yükselti farkları iklim elemanlarını da etkileyerek yer yer farklı özellikte yöresel iklim tiplerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵⁴ Bu bağlamda karasal iklim özelliklerine sahip bir bölge içinde bulunmasına rağmen Doğubeyazıt, Ağrı ilinden daha sıcak, Iğdır ilinden ise daha soğuk bir iklime sahiptir. Doğubeyazıt Meteoroloji İstasyonu'nun 1951-1997 yıllarını kapsayan 46 yıllık verilerine göre; Doğubeyazıt kentinin yıllık ortalama sıcaklığı 8.6 °C'dir. Bu ortalama sıcaklık değeri, Ağrı kentine göre daha yüksek iken; Iğdır kentine göre daha düşük bir değerdir. Nitekim Ağrı'da 1939-1997 yıllarını kapsayan 58 yıllık dönemde yıllık ortalama sıcaklık 6.0 °C iken; Iğdır'da 1940-1980 yılları arasını kapsayan 40 yıllık dönemde yıllık ortalama sıcaklık 11.6 °C'dir.⁵⁵

Tablo 3: Aylara Göre Ortalama Sıcaklık Değerleri (1975-2006)

	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Saat 07'deki Ort. Sıcaklık	-6.5	-5.8	-1.2	6.1	10.6	15.2	18.6	17.6	12.3	6.1	0.4	-4.4	5.7
Saat 14'deki Ort. Sıcaklık	-1.0	0.4	5.8	13.1	17.4	23.0	27.5	27.7	23.6	16.0	8.2	1.2	13.6
Saat 21'deki Ort. Sıcaklık	-5.6	-3.6	1.5	8.6	12.8	17.9	22.5	22.5	17.4	10.0	3.0	-2.8	8.7
Ortalama Sıcaklık	-4.4	-3.2	1.9	9.1	13.4	18.5	22.8	22.6	17.7	10.5	3.7	-2.2	9.2

Kaynak: Devlet Meteoroloji İstasyonu Araştırma ve Bilgi İşlem Daire Başkanlığı (D.M.İ. Gen. Müd.) Kayıtları

Yukarıda da belirtildiği gibi kent yerleşmeleri veya kentsel hayatı etkileyen önemli iklimatik faktörlerden biri kuşkusuz sıcaklıktır. Devlet Meteoroloji İstasyonu Araştırma ve Bilgi İşlem Daire Başkanlığı'ndan elde edilen verilere göre; 1975 ve 2006 yılları arasında Doğubeyazıt kentinin ortalama sıcaklık değeri aylara göre farklılık göstermekle birlikte, yılın üç ayında 0 °C'nin altına düşmektedir. Kentte en

⁵³YILDIZ, 2002, *age.*, s.28.

⁵⁴ERİNÇ, S., 1984, *Klimatoloji ve Metotları*, İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayın No:2, İstanbul, s.23.

⁵⁵ARINÇ - KAYA, 2004, *age.*, s.437.

düşük ortalama sıcaklık -4.4 °C ile Ocak ayında görülmektedir. Bunu -3.2 °C ile Şubat ve -2.2 °C ile Aralık ayları izlemektedir. Şubat ayından sonra sıcaklık Temmuz ayına kadar devamlı artmakta ve bu ayda 22.8 °C ile en yüksek seviyeye ulaşmaktadır. Bu aydan sonra azalmaya başlayan sıcaklık Aralık ayında -2.2 °C ye kadar inmektedir. Yine kış mevsiminde ortalama sıcaklık -3.2 °C iken; yaz mevsiminde ortalama sıcaklığı 21.3°C’dir. Doğubeyazıt’ın 31 yıllık ortalama sıcaklık değerinin ise 9.2 °C olduğu görülmektedir. (Tablo 3)

Tablo 4: Seçili İstasyonlarda Sıcaklığın Yıl İçindeki Dağılımı (1975-2006)

Aylar	Doğubeyazıt'ın Ort. Sıcaklığı	Ağrı'nın Ort. Sıcaklığı	İğdır'ın Ort. Sıcaklığı	Van'ın Ort. Sıcaklığı
Ocak	-4.4	-10.5	-2.9	-4
Şubat	-3.2	-9.3	-0.1	-3.6
Mart	1.9	-3.4	6.4	0.7
Nisan	9.1	6.1	13.4	7.2
Mayıs	13.4	11.1	17.5	12.9
Haziran	18.5	16.7	22.2	17.8
Temmuz	22.8	21.3	26	22
Ağustos	22.6	21.4	25.3	21.5
Eylül	17.7	16.2	19.9	17
Ekim	10.5	9.1	12.6	10.3
Kasım	3.7	1.4	5.5	4.3
Aralık	-2.2	-6.1	-0.3	-1.1
Yıllık	9.2	6.3	12.1	8.7

Kaynak: D.M.İ. Gen. Müd. Kayıtları

Tablo 4’te görüldüğü gibi, Doğubeyazıt kentinde kış mevsiminde Ağrı ili kadar ciddi sıcaklık düşüşü yaşanmamakta; yaz mevsiminde de çok aşırı sıcaklıklar görülmemektedir. Aynı bölgede yer alan Ağrı ilinin (1632 m) Ocak ayı sıcaklık ortalaması -10.5 °C, İğdır ilinin (825 m) -2.9 °C, Van ilinin (1727 m) ise -4 °C’dir. Görüldüğü gibi, Doğubeyazıt’ın sıcaklık değeri bağlı bulunduğu ilin sıcaklık değerini yansıtmaktan çok Van ilinin sıcaklık değerleriyle benzerlik göstermektedir. Bu durum kentin özel konumundan kaynaklanmaktadır.

Doğubeyazıt’ın yıllık sıcaklık farkına bakıldığında; en sıcak ay ile en soğuk ay arasındaki farkın 27.2 °C olduğu görülmektedir. Bu fark Van’da 26 °C, İğdır’da 28.2 °C, Ağrı’da 31.9 °C’dir. (Tablo 4) Ağrı, Türkiye’de yıllık sıcaklık farkı ve karasallık derecesinin en yüksek olduğu yerlerden biridir.⁵⁶ Doğubeyazıt’ın karasallık değeri bu ilin karasallık değerinden daha düşüktür. Dolayısıyla

⁵⁶KOÇMAN, 1993, *age.*, s.11.

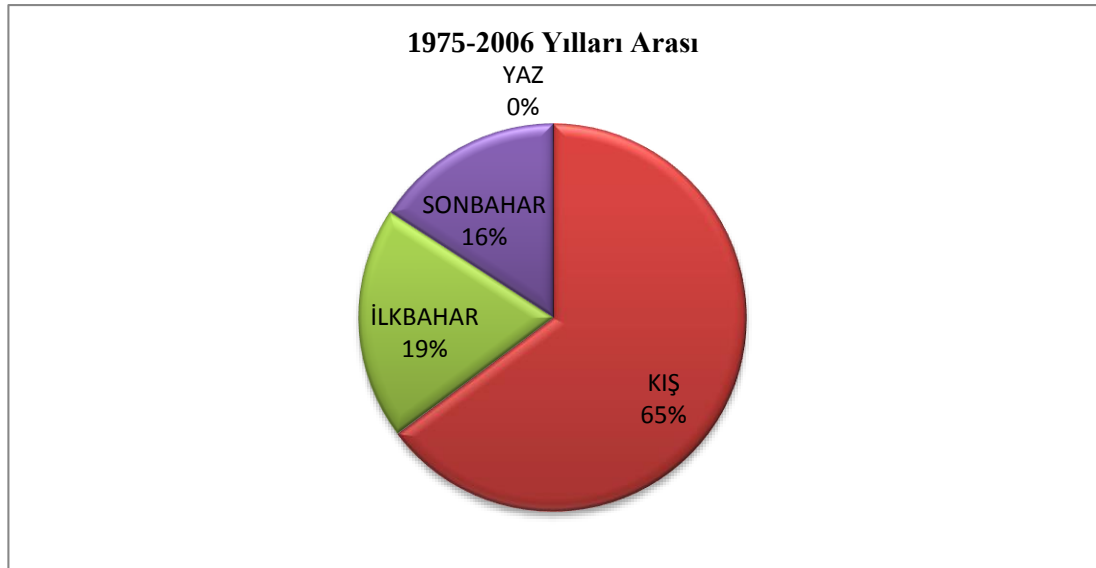
Doğubeyazıt kentinin bağlı bulunduğu Ağrı iline ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin geneline göre daha ılımlı bir iklime sahip olduğu söylenebilir. Bu durum Doğubeyazıt kentini daha yaşanılır bir kent kılmaktadır.

Tablo 5: Donlu Gün Sayısının Aylara Göre Dağılımı (1975-2006)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	Ar	Yıllık
Donlu Gün Sayısı	30.0	26.5	21.4	3.5	0.2	-	-	-	-	2.8	17.7	27.4	129.5

Kaynak: D.M.İ. Gen. Müd. Kayıtları

Sıcaklığın 0 °C'nin altında olduğu günlerde don olayları görülmektedir. Doğubeyazıt kentinde donlu günlerin mevsimlere göre dağılımı incelendiğinde; kış mevsiminin 83.9 gün ile en fazla don olayının yaşandığı mevsim olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle kış aylarının neredeyse tamamında don olayı görülmektedir. Nitekim yıl içinde görülen don olaylarının % 65'i bu mevsimde yaşanmaktadır. Donlu günlerin en fazla görüldüğü ikinci mevsim ise % 19'luk oran ile ilkbahardır. Sonbahar mevsiminde % 16'luk bir oranla don olayı yaşanırken; yaz mevsiminde herhangi bir don olayı görülmemektedir. Doğubeyazıt'ta don tesirinin görüldüğü toplam gün sayısı 129.5 gündür. Don olayı ihtimalinin en az olduğu gün sayısı ise 235.5 gündür. (Tablo 5 ve Şekil 9)

Şekil 9: Donlu Gün Sayısının Mevsimlere Göre Dağılımı (Kaynak: D.M.İ. Gen. Müd. Kayıtları)

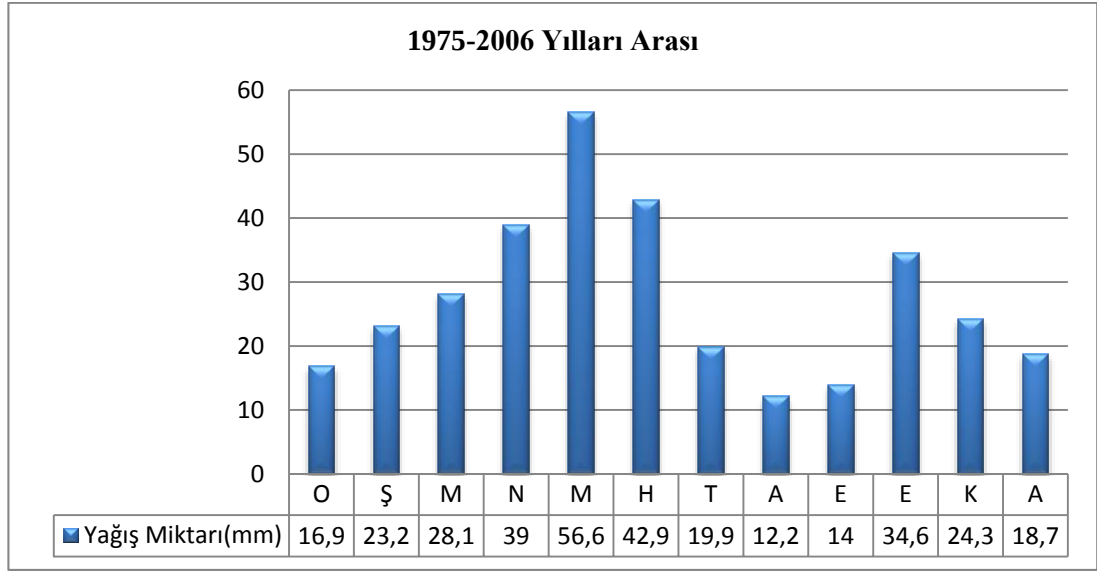
Kentte don olayının başlama ve sona erme zamanı yıllara göre değişiklik göstermektedir. Don olayı zaman zaman normalden daha erken yaşanmakta veya

daha geç sona ermektedir. Bazı yıllarda da bunun aksini görmek mümkündür.⁵⁷ Kentte donlu günler genellikle Ekim ayından itibaren başlamakta ve Mayıs ayı ile birlikte sona ermektedir. Donlu gün sayısının kent üzerindeki etkisini Yıldız şöyle açıklamaktadır: *“Kentsel yaşamda don devresinin uzunluğu ya da kısalığı kent yaşamını özellikle de inşaat faaliyetlerini oldukça fazla etkiler. Betonarme yapıların inşaatında malzemeyi birbirine bağlamak için hava sıcaklığının 0 °C’nin üzerinde olması hayati önem taşır. Yoksa bu tür yapılar yeterli sağlamlıkta olamayacaklardır. Yine yol ve köprü yapımlarında da don olayının görülmediği aylarda yapılması gerekir. Örneğin, bölgemizde yazın son aylarında veya sonbaharda atılan asfaltlar, bazen yarıyılı bile dolmadan tekrar dökülme zorunluluğu getirmektedir. Bunun yanı sıra donlu günler, evlerin ısıtılmasında ve yapı malzemelerinde apayrı bir yol izlenmesini zorunlu kılmıştır: Duvarların kalınlığı, çift cam takılması, ısı yalıtım sistemlerinin kullanılması ve ekonomik açıdan ekstradan yakıt harcamaları...”*⁵⁸ Bu bağlamda donlu gün sayısının artmasının veya normalden erken başlamasının kent yaşamını özellikle sosyal ve ekonomik açıdan kenti oldukça olumsuz etkilediğini söylemek yerinde olacaktır.

Kent yaşamını etkileyen diğer bir iklimatik faktör ise nem ve yağıştır. Doğubeyazıt kentinin nem ve yağış durumuna bakıldığında; yıllık ortalama bağıl nem oranının % 61 olduğu görülür. Bağıl nemin en yüksek olduğu ay % 73’lük oran ile Aralık ayı iken; en az olduğu ay % 54’lük oran ile Haziran ayıdır. Kentin yıllık ortalama toplam yağış miktarı ise 330.4 mm’dir. En fazla yağış 56.6 mm ile Mayıs ayında görülürken en az yağış 12.2 mm ile Ağustos ayında görülmüştür. (Şekil 10)

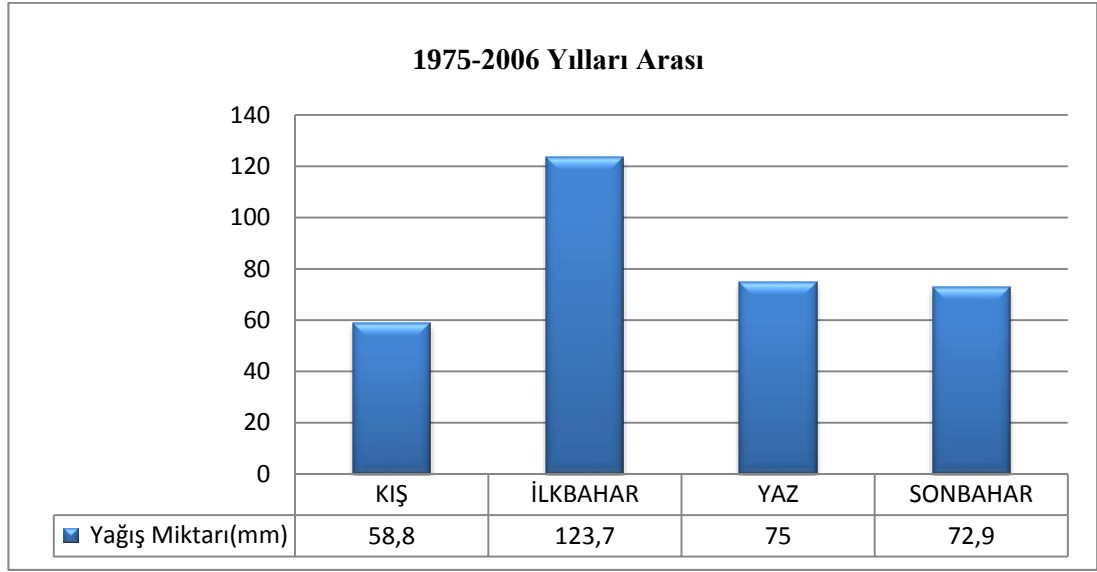
⁵⁷KAYA, 1996, *age.*, s.19.

⁵⁸YILDIZ, 2002, *age.*, s.32, 33.

Şekil 10: Aylara Göre Ortalama Yağış Miktarı (Kaynak: D.M.İ. Gen. Müd. Kayıtları)

Yağışların mevsimlere göre dağılışı incelendiğinde; en yağışlı mevsimin ilkbahar olduğu görülürken; bunu yaz mevsimi izlemektedir. Doğubeyazıt kenti; Iğdır, Ağrı, Patnos ve Erciş gibi bazı il ve ilçelerin aksine en kurak mevsimini kışın yaşamaktadır. Yani kente en az yağış kış mevsiminde düşmektedir. 330.4 mm’lik yağış toplamının 123.7 mm’i ilkbahar mevsiminde düşmekte ve bu değer düşen yağışın % 37’sini kapsamaktadır. Yaz mevsiminde düşen yağış oranı % 23 iken; sonbaharda düşen yağış oranı % 22’dir. En kurak mevsim olan kış mevsiminde bu oran % 18’e kadar düşmektedir. İlkbahar mevsimi dışındaki diğer mevsimlere bakıldığında; bu mevsimlerde düşen yağış miktarının veya oranının birbirine yakın değerlerde olduğu görülmektedir. (Şekil 11)

Şekil 11: Mevsimlere Göre Ortalama Yağış Miktarı (Kaynak: D.M.İ. Gen. MÜd. Kayıtları)

Tablo 6: Kar Yağışlı Gün Sayısının Aylara Göre Dağılımı (1975-2006)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Ort. Karlı Gün Sayısı	7.3	7.3	6.3	1.2	0.1	-	-	-	-	0.3	2.7	5.7	30.6
Ort. Karla Örtülü Gün Sayısı	22.1	18.4	8.2	0.7	-	-	-	-	-	0.3	4.5	16.2	70.4
En Yüksek Kar Kalınlığı (cm)	33.0	48.0	38.0	10.0	3.0	-	-	-	-	12.0	40.0	35.0	48.0

Kaynak: D.M.İ. Gen. MÜd. Kayıtları

Kış aylarında kentte görülen yağışlar genellikle kar şeklindedir. Doğubeyazıt'ın yıllık ortalama kar yağışlı gün sayısı 30.6 iken; karla örtülü gün sayısı 70.4 gündür. Kar yağışları özellikle Ekim ve Nisan ayları arasında görülmektedir. Ekim ile Nisan ayları arasındaki dönemi kapsayan bu süre içinde toprağın en fazla karla örtülü kaldığı ay 22.1 gün ile Ocak ayıdır. (Tablo 6) Kış aylarında kar yağışının çok olması ve şiddetli soğukların yaşanması, kar örtüsünün uzun süre yerde kalmasına sebep olmaktadır. Kar kalınlığının en yüksek olduğu aylar yine bu mevsimde görülmektedir. Ekim ayından itibaren kar yağışlı gün sayısı ve buna paralel olarak karın yerde kalma süresi de artmaktadır. Ocak ayından sonra havaların ısınmaya başlamasıyla kar yağışlı gün sayısı ve karın yerde kalma süresi azalmaktadır.

Kentte görülen yağış türü kentin çatı sisteminden konut türüne, eğitimden sağlığa kadar birçok açıdan kenti veya kent yaşamını etkilemektedir. Örneğin kar yağışlarının yoğun görülüşü Doğu Anadolu Bölgesi'nde karın çatıda kalmasını

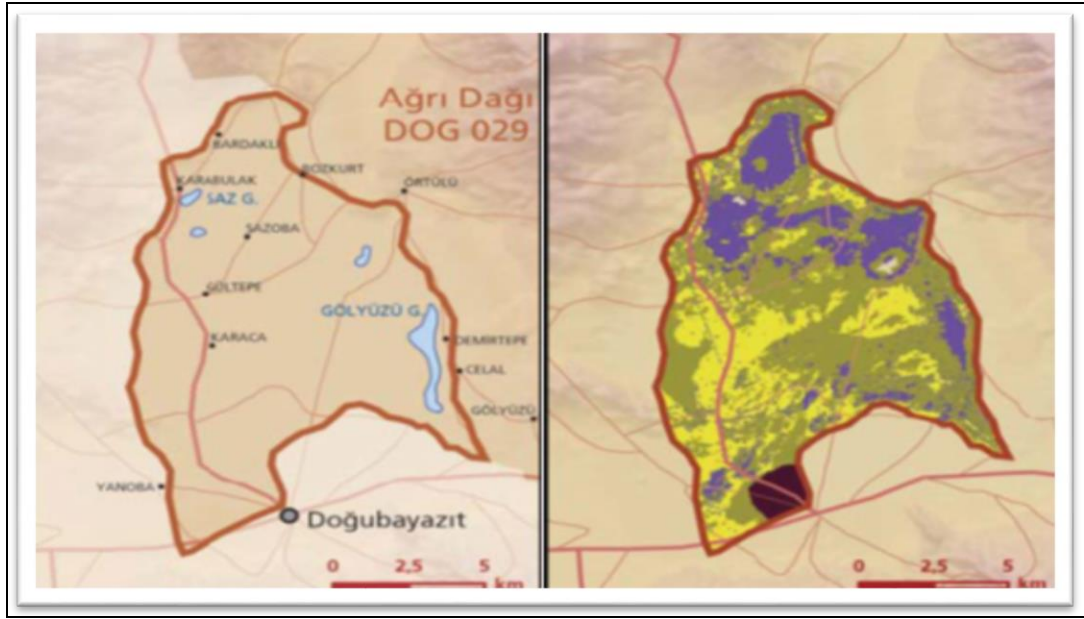
önlemek adına konut çatı eğimi diğer bölgelerimize oranla daha fazladır. Ayrıca herhangi bir kentte kar yağışının görüldüğü dönemlerde başta eğitim ve ulaşım olmak üzere birçok hizmet aksamaktadır. Bu durum yağışın kent üzerinde ne deli etkili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Doğubeyazıt kentinde görülen yağış türü ve miktarı kent yaşamını olumsuz etkileyecek ölçüde görülmemektedir. Bu bağlamda Doğubeyazıt kenti, Doğu Anadolu bölgesinin birçok kentine oranla daha yaşanılır bir iklime sahiptir.

Kentlerin kuruluş ve gelişiminde etkili olan diğer bir fiziki çevre faktörü de su kaynaklarıdır. İnsan hayatının devamlılığında su önemli bir faktördür, hatta bütün canlılar için su doğal kaynakların en önemlisidir. Bundan dolayı insanlar suyun bulunmadığı bölgelerin dışında uzun süre kalmamışlar aksine yüzyıllardan beri su kaynaklarına yakın yerlere yerleşmişlerdir. Bu bağlamda su kaynaklarının, insanın dünya üzerindeki dağılışında ciddi rol oynadığı açıktır. Öyle ki büyük kentler ya büyük akarsuların ya göllerin ya denizlerin ya da okyanusların etrafında kurulmuştur.

Doğubeyazıt kenti büyük bir gölün etrafında kurulmuş bir kent değildir. Ancak Doğubeyazıt'ın yönetim sınırları içinde kentte yaklaşık olarak 64 km uzaklıkta bulunan Balık Gölü, kentin kuzeybatısında yer almaktadır. 24 km²'lik bir alana sahip olan bu göl, etrafındaki dağlardan gelen ve nival rejime sahip olan dere sularıyla beslenmektedir. Tatlı bir suya sahip olan gölün güney doğu ucunda küçük bir gideğeni vardır.⁵⁹ Ayrıca Şeyhli Gölü, Gölyüzü Gölü, Saz Gölü, Kurtkapını (Tahilki) Gölü, Kara Göl gibi irili ufaklı birçok gölden oluşmuş bir bölge vardır ki bu alan, yaklaşık olarak 20 km²'lik bir alana sahiptir. Bu alan kent halkı tarafından "Sazlık" veya "Şeyhli Gölü" adlarıyla anılmaktadır.⁶⁰ İlkbaharda kar ve yağmur sularının alanda birikmesiyle büyük bir gölü andıran bu sazlık alan, yazın suların buharlaşmasıyla irili ufaklı birçok gölet ve bataklık oluşturmaktadır. (Şekil 12) Bu bataklık alanlarda yetişen sazlıkları Doğubeyazıt halkı daha çok ahır, tandırlık gibi yapıların üzerini örtmekte kullanmaktadır.

⁵⁹ARINÇ, 2011, *age.*, s.42.

⁶⁰ALPASLAN, İ., 1982, *Atatürk Yılında Ağrı*, Ankara, s.27.

Şekil 12: Sazlığın Kurak ve Yağışlı Dönemlerdeki Durumu (Kaynak: www.kuzeydoga.org/oda/DOG030.pdf 07.02.2015)

Yerleşmeyi yakından etkileyen önemli hidrografik elemanlardan biri de akarsulardır. Yerleşim yerlerinin kuruluş ve gelişiminde geçmişten günümüze akarsuların büyük ölçüde hatta birinci derecede rol oynadıkları bilinmektedir.⁶¹ Doğubeyazıt kenti, Türkiye akarsu havzalarından “Aras Havzası”nda bulunmaktadır.⁶² Kentteki akarsuların bazıları kuzeye yönelerek, Ağrı Dağı’nın eteklerinde bir düzlüğe iner ve buradan Aras nehrine karışmaktadır.⁶³

Doğubeyazıt’ın akarsular bakımından zengin olduğu söylenemez. Hatta Doğu Anadolu Bölgesi’ne oranla bu konuda oldukça fakirdir. Kent merkezinin içinden veya yakınından büyük bir akarsu geçmemekle birlikte yukarıda da belirtildiği gibi kent merkezinde herhangi bir göl de bulunmamaktadır. Kent içinde var olan akarsular ilkbaharla birlikte eriyen kar sularıyla varlığını hissettirirken; yaz mevsiminde bu akarsuların debileri yok denecek seviyededir. Yüzey suları bakımından fakir olan Doğubeyazıt kentinde yaz mevsimini kapsayan kurak

⁶¹YALÇINLAR, İ., 1967, “Türkiye’deki Bazı Şehirlerin Kuruluş ve Gelişimlerinde Jeomorfolojik Temeller”, *İ.Ü.C.E. Dergisi*, Cilt:8, Sayı:16, İstanbul, s.59.

⁶²KAYA, 1996, *age.*, s.38.

⁶³KONUKÇU, E., 2004, “Tarihi Coğrafyada Bayezid”, *Güneşin Doğduğu Yer; Doğubeyazıt Sempozyumu*, Apa Yayıncılık, İstanbul, s.132.

dönemde yer altı suları büyük önem taşımaktadır. Ancak kent ve çevresinde büyük bir yeraltı suyu rezervinden bahsetmek güçtür.⁶⁴

Akarsu bakımından pek zengin olmayan Doğubeyazıt'ın Balıkgölü suyu, Sarısu, Gernovak suyu ve İncesu gibi akarsuları, kent merkezinin en önemli akarsularıdır. Gernovak suyu ilçe merkezinin güneybatısından Tendürek'ten doğar ve ilçenin batısından kuzeyine doğru akarak Sazlık alana dökülür. Balıkgölü suyu kaynağını ve ismini Balık Gölü'nden almıştır. Balık Gölü gideğeninden doğan bu su, Balık Gölü'nün fazla sularıyla beslenir ve daimi bir akımı vardır. Kışın şiddetli aylarında ise suyu donar ve yatağında su akımı olmaz. Ayrıca Balıkgölü suyu, kaliteli bir su olduğundan Doğubeyazıt kenti için hayati bir öneme sahiptir. Doğubeyazıt kent merkezi bu sudan içme suyu olarak da faydalanmaktadır.⁶⁵ Bu durum Balıkgölü'nün Doğubeyazıt kenti için hayati bir öneme sahip olmasını sağlamıştır. Doğubeyazıt'ın diğer önemli akarsuyu olan Sarısu; Balık Gölü'nden gelen Balıkgölü suyu ve Tendürek'ten gelen Gernovak suyunun Şeyhli gölünde birleşmesi sonucu doğuya doğru akan sudur.⁶⁶

Evlerde kullanılan su; zararlı maddeleri, hastalık yapan mikropları ve ağır metalleri içermemelidir. Bu suların tadı ve kokusu güzel olmalıdır. Doğubeyazıt'taki su kalitesine bakıldığında; Balıkgölü suyunun; Balık Gölü'ne yakın kısımlarda kalitesinin yüksek olduğu, Şeyhli Gölü'ne yakın kısımlarda ise kalitenin daha düşük olduğu görülmektedir. Gernovak, Sarısu ve birçok pınar suları ise sulama suyu kalitesi bakımından önemli derecede tuz ve sodyum içermektedir.⁶⁷ Bu bağlamda kalitesi yüksek olan Balıkgölü suyu kentin içme suyu ihtiyacını karşılarken; kentin Gernovak, Sarısu ve birçok pınar suları tuzluluk ve sodyumluluk açısından uygun değerlerde olmadığından içme suyu olarak kullanılmamaktadır. Daha çok sulama alanında kullanılan bu sular toprakların çoraklaşmasına sebep olmaktadır.

Kentte içme suyu olarak kullanılan bazı su kaynakları yüksek derecede flörür minareli içermektedir. Yüksek derecede flörür minareli içeren sularla beslenen insanların dişlerinin çürümesi ve sararması gibi florozlu hastalıklar gözlenmektedir.

⁶⁴Komisyon, 1964, *Doğubeyazıt Projesi İstisakal Raporu*, Devlet Su İşleri Yayınları, Ankara, s.21.

⁶⁵ARINÇ, 2011, *age.*, s.42.

⁶⁶ALPASLAN, 1982, *age.*, s.25.

⁶⁷Komisyon, 1964, *age.*, s.21.

Doğuştan Doğubeyazıt'ta ikamet eden insanların hemen hepsinde florozlu hastalıklar görülürken; on beş yaşından sonra kente yerleşenlerde bu tür hastalıklar gözlenmemektedir. Bunun yanı sıra bu suları içen ve bu sularla sulanmış çayır ve meralardan beslenen hayvanlarda da diş hastalıkları görülmektedir.⁶⁸ Bu bağlamda kentin içme suyu karşılanırken bu durumun göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

2.2. Doğubeyazıt Kentinin Tarihsel Gelişimi

Kentin kökenini Niray; *“toprağı işlemenin bulunuşuna ve özellikle de hayvansal güce dayalı tarıma”*⁶⁹ dayandırmaktadır. Cilalı Taş Devri'nde toprağın işlenmesine imkân veren teknolojik yeniliklerin çiftçiler tarafından kullanılmasıyla yiyecek fazlalığı oluşmuş ve bu durum kentin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Özellikle maddi bolluğa kavuşan halk; tarımsal uğraşları terk ederek çömlekçilik, dokumacılık, metalürji, marangozluk, kuyumculuk ve duvarcılık gibi alanlara ve idareci, rahip, sanatçı gibi hizmet faaliyetlerine yönelmiştir. El sanatları, yönetim ve politika gibi kente özgü uğraşların gelişmesi, kırdan ekonomik bir kopmaya neden olmuş ve bunun sonucunda da kentlerin ortaya çıkma süreci başlamıştır.⁷⁰

Anadolu'nun tarihsel süreç içindeki yerleşim olgusuna bakıldığında; *“eski dünya karalarının orta yerinde yer alan Anadolu, seferler, göçler, seyahatler için bir geçiş noktası olarak görev yapmakla kalmamış, tarih boyunca hep bir tampon bölge olarak varlığını sürdürmüştür. Bu nedenden dolayı, az rastlanan bir olay olarak yoğun bir yerleşime sahne olan Anadolu, sayısız ulus, kültür ve medeniyete beşiklik yapmış ve sürekli olarak el değiştirmiş”*⁷¹ olduğu görülmektedir. Bu durum Anadolu'da birçok medeniyetin yaşadığına ve bu medeniyetler tarafından kurulmuş olan birçok yerleşim yerinin varlığına kanıt niteliğindedir.

Anadolu'nun en doğusunda, Ağrı Dağı'nın eteğinde yer alan Doğubeyazıt kenti, çok eski tarihlerden beri bilinen önemli bir yerleşim yeridir. Kentin bu önemini Özgen şöyle açıklar: *“Doğubeyazıt bir yol, bir geçiş durumudur. Sosyal yapısı*

⁶⁸KAYA, 1996, *age.*, s.41.

⁶⁹NİRAY, N., 2002, “Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:9, Muğla, s.4.

⁷⁰BOOKCHİN, 1999, *age.*, s.45, 46.

⁷¹ YILDIZ, 2002, *age.*, s.70.

bütünüyle hem tarih öncesi dönemlerde hem de uzak ve yakın geçmişte, bu 'geçiş üzerinde olma' halinden etkilenmiştir. Hem ekonomik hem de sosyal yapısı, 'bir boğazda olma' süreci içinde biçimlenmiş ve hem de kendisi de bu geçiş olma durumunu avantaj olarak kullanarak yeniden güçlendirmiştir. Zira 'geçiş' yolları, her türlü akışın iktisadi ve sosyal iletişimin hem besleyici kaynakları hem de bu kaynaklardan beslenendir. Ancak, Doğubeyazıt hemen her dönemde, geçişin kilit noktası olma özelliği taşımasına rağmen bazı zamanlarda bir son, daha öteye geçilmeyen bir nokta; bazı zamanlarda uç beyliği, bazı zamanlarda da tamamen geçişle beslenen bir sosyal yapı olma özelliği göstermektedir.”⁷² Bu bağlamda Bayezid tarih boyunca Anadolu topraklarına hâkim olmak isteyen istilacı orduların ilk hedef yeri olduğu gibi, askeri harekâtlar için de çok önemli bir üs görevinde bulunmuştur. Bu nedenle kent, tarih boyunca savunma amaçlı yapılar ve abidevi eserlerle donatılmıştır. Nitekim Urartular bu stratejik konumun farkına vararak çağının en önemli kalelerinden biri olan Bayezid Kalesi'ni buraya inşa etmişlerdir.⁷³

Doğu Anadolu Bölgesi genelinde arkeolojik açıdan en az bilinen bölgelerden biri Ağrı-Doğubeyazıt civarındır.⁷⁴ Bu nedenle Doğubeyazıt'ın eski çağ tarihine açıklık getirmek oldukça güçtür. Bununla birlikte Doğubayazıt ve çevresindeki ilk yerleşmeler MÖ 3 bin yıllarında Hurri uygarlığına ait⁷⁵ izler taşısa da uzun yıllar Urartuların egemenliğinde kalan kent ve çevresi Urartulardan sonra Pers Krallığı ile Romalılar arasında birkaç defa el değiştirmiştir. Ayrıca Doğubayazıt ve çevresinin Medler ve Bizanslıların egemenliğinde de kaldığı bilinmektedir. 1064'te Ani ve çevresini ele geçiren Selçuklular daha sonra buraları terk edince Kağızman, Kulp, Sürmeli ve Doğubayazıt gibi yerler Kürt Şeddadi Devleti'nin egemenliğine girmiştir.⁷⁶ Urartular, Medler, Persler, Romalılar, Sasaniler, Bizanslılar, Selçuklular, Kürt Şeddadililer, Celayirliler ve Osmanlılar gibi çok sayıda uygarlık kente

⁷²ÖZGEN, N., H., 2004, “Yolumuzun Üzeri Doğubeyazıt”, *Güneşin Doğduğu Yer; Doğubeyazıt Sempozyumu*, Apa Yayıncılık, İstanbul, s.453.

⁷³ARINÇ, 2011, *age.*, s.149.

⁷⁴İŞIKLI, M., 2009, “M.Ö. III. Yıllarda Ağrı Dağı Civarı”, *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, s.53.

⁷⁵TEYFUR, M., 2007, “Ağrı Dağı'nın Bölge İnsanın Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, *I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Doğubayazıt Kaymakamlığı Yayınları, İstanbul, s.331.

⁷⁶ALAKOM, R., 2012, *Kağızman; Kars'ın Tadı Tuzu*, Kağızman Belediyesi Yayınları, İstanbul, s.74.

hükmetmiştir. Bu durumu, Doğubeyazıt'ın bir geçiş kenti olma özelliğine bağlamak yanlış olmayacaktır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Hititlerin egemenliklerini kaybetmeleriyle MÖ 1340-1200 yılları arasında Doğubeyazıt kentinin de içinde olduğu Ağrı ve çevresi Hurri Krallığı egemenliğinde kalmıştır.⁷⁷ Ancak bu dönemle ilgili yazılı kaynakların eksikliği ve bu dönemi açıklayıcı kalıntıların yetersizliği, kent tarihinin aydınlatılmasını kısıtlayıcı faktörlerdir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde, erken Demir Çağı'nın MÖ 1300-850 yılları arasında yaşanmış olduğu varsayılmaktadır.⁷⁸ Bu çağda Doğubeyazıt ve yakın çevresinde yapılan çalışmalar sonucunda 6 yerleşim merkezi tespit edilmiştir. Bunların üç tanesi Balık Gölü civarındaki yüksek yaylalarda, diğer üçü ise Doğubeyazıt Ovası çevresine konumlanmıştır.⁷⁹ Bugüne kadar Doğubeyazıt ve çevresinde yapılan araştırmalarda bulunan kalelerin bir kısmı Tunç Devri ve erken Demir Çağı'na ait izleri taşıırken çok büyük bir kısmı da MÖ 7. yüzyıla aittir.⁸⁰ Doğubeyazıt ve çevresinde Urartulara ait çok sayıda kalıntıya rastlanması, Bayezid'de ilk yerleşmenin Urartular döneminde başladığını gösterir niteliktedir.

MÖ 600-640 yılları arasında Doğubeyazıt ve çevresine yerleşen Ermeniler Doğubeyazıt kentine hükmetmiştir. Bununla birlikte bu bölge Urartulardan sonra ilk olarak Perslerin hâkimiyetine geçse de MÖ 331'de Makedonya kralı İskender, Perslerin hâkimiyetine son vererek bölgenin hâkimiyetini ele geçirmiştir. MÖ 305 yılında ise Doğubeyazıt ve çevresi Selökid egemenliğine girmiştir. Selökid Krallığı Romalılara yenildikten sonra Doğubeyazıt ve çevresine tekrar Ermeniler hükmetmiştir. MS 640'lardaki ilk Arap saldırılarına kadar Doğubeyazıt, Bizanslar ve Persler arasında birçok kez el değiştirmiştir. 640 yılında Arapların buraları almasıyla birlikte bölge İslamiyet'le tanışmıştır. 982-1064 yılları arasında Bagratlıların hâkimiyetine giren bölge, sonraki dönemlerde Selçuklu hâkimiyetine girmiştir. Her

⁷⁷Komisyon, 1981, *Yurt Ansiklopedisi*, "Ağrı" maddesi, Anadolu Yayıncılık, Cilt:1, İstanbul, s.349.

⁷⁸CEYLAN, A., 2004, "Doğubeyazıt'ın Eskiçağ Tarihi'ne Bir Bakış", *Güneşin Doğduğu Yer Doğubeyazıt Sempozyumu*, Apa Yayıncılık, İstanbul, s.46.

⁷⁹KONYAR, E., 2004, "Demir Çağı'nda Doğubeyazıt ve Yakın Çevresi", *Güneşin Doğduğu Yer Doğubeyazıt Sempozyumu*, Apa Yayıncılık, İstanbul, s.55.

⁸⁰BELLİ, O., 2004, "Urartu Krallığı Döneminde Doğubeyazıt Bölgesi", *Güneşin Doğduğu Yer; Doğubeyazıt Sempozyumu*, Apa Yayıncılık, İstanbul, s.76.

ne kadar Selçuklu hâkimiyetine girmişse de bu bölge, Selçuklu ve Bizanslar arasında sürekli el değiştirmiştir.⁸¹

Bayezid kenti, Akdeniz ve Suriye'den hareket eden kervanların Kayseri, Sivas ve Erzurum'dan Azerbaycan'a ve İran'a varan oradan da Orta Asya'ya ulaşan kervanların güzergâhı üzerinde yer aldığı gibi; Orta Asya'dan İran'a, Erzurum'a ulaşan ve aynı yoldan Akdeniz limanlarına veya Trabzon limanına giden kervanların güzergâhı üzerinde yer alan çok önemli bir merkezdir. Doğubeyazıt'ın bu önemli konumu Selçukluların Anadolu'ya gelişinde de önemli rol oynamıştır.⁸² Yukarıda da belirtildiği gibi 1064 yılında Selçuklulara bağlanan Bayezid, 1064-1200 yılları arasında Kürt Şeddadi Devleti'nin kontrolüne geçmiştir.⁸³ 1208 yılından itibaren ise Bayezid ve çevresine Eyyubiler veya Eyyubiler'e bağlı beyler hükmetmiştir.⁸⁴

Bayezid kenti, 1256-1353 yılları arasında Moğol İlhanlı Devleti hâkimiyetinde kalmıştır.⁸⁵ Yukarı Aras bölgesine egemen olan Celayirli Şehzade Beyazid Han, 1374'te Ahlât-Van bölgesinden gelerek Aras boyuna saldıran Karakoyunlu hükümdarı Bayram Hoca'nın ordusuna karşı bugünkü Bayezid Kalesi yerine bir kale yaptırmıştır. Böylece Celayirlilerin eline geçtikten sonra Celayirliler uzun süre buraları otlak ve yaylak olarak kullanmıştır.⁸⁶

1386 ve 1387 yıllarında Doğu Anadolu Bölgesi'nin Timur'un hâkimiyetinde kaldığı görülmektedir. 1405 yılında Timur'un ölmesiyle Karakoyunlu Devleti, Bayezid kentini geri almıştır. Timur Devleti ile Karakoyunlu Devleti arasında Bayezid ve çevresi birkaç kez el değiştirmiştir. 1468-1469 yıllarında Karakoyunlu Devleti'nin yıkılmasıyla Bayezid, Akkoyunluların hâkimiyeti altına girmiştir. 1502 yılında Safevi Devleti, Akkoyunluların hâkimiyetine son vererek Bayezid ve çevresine egemen olmuştur. 1514'de Çaldıran Savaşı'nı kazanan Yavuz Sultan Selim, Bayezid ve çevresini Osmanlı hâkimiyeti altına almıştır. Bayezid, Osmanlı

⁸¹Komisyon, 1981, *age.*, s.351, 352

⁸²KARAOĞLU, C., M., 2009, "Ağrı Dağı Bölgesine İlk Selçuklu Akınları (1018-1092)", *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, s.79.

⁸³TEYFUR, 2007, *age.*, s.331.

⁸⁴GEYİKOĞLU, H., 2004, "Selçukluların Fethinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Bayezid ve Çevresinin Tarihine Bir Bakış", *Güneşin Doğduğu Yer; Doğubeyazıt Sempozyumu*, Apa Yayıncılık, İstanbul, s.178.

⁸⁵GEYİKOĞLU, 2004, *age.*, s.179, 180.

⁸⁶Komisyon, 1994a, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, "Doğubeyazıt" maddesi, Cilt:9, İstanbul, s.493.

idaresinde önce Van'a, sonra Erzurum Eyaleti'ne bağlı bir sancak merkezi olmuştur.⁸⁷ Bu dönemde Osmanlı'nın bir sınır kenti olarak varlığını sürdüren Bayezid'in, konumu gereği önemi daha çok artmış ve kent Osmanlı ile İran arasındaki sınır problemlerinde sürekli gündemde kalmıştır.

1700-1784 yılları arası, Bayezid'in büyük gelişme gösterdiği ve önem kazandığı bir zaman dilimidir. Bu dönemde Bayezid Sancağı'nı kontrolü altında tutan Çıldıroğullarından I. İshakpaşa zamanından başlayarak torunu II. İshakpaşa zamanına kadar gerçekleştirilen imar hareketleri Bayezid kentini oldukça geliştirmiş ve kenti genişletmiştir. Günümüzde kentin simgesi olan İshakpaşa Sarayı bu dönemde yapılmıştır.⁸⁸

Tarih boyunca Bayezid'e önem kazandıran sınır kenti olma özelliği kimi zaman dezavantaj da olmuştur. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren kent, bu dezavantajı yoğun bir şekilde yaşamıştır. Bu dönemde kent, doğudan yapılan istilaların daima ilk hedefi olmuştur. Sözgelimi bu dönemde İranlılar bazı sınır olaylarını bahane ederek başta Bayezid'i işgal etmiş ve Doğu Anadolu'ya girmişlerdir. Yine 19. yüzyılda Rusların peş peşe gerçekleştirdiği üç istilada Bayezid işgale uğrayan ilk yer olmuştur. Bu işgallerin ilki 1828 yılındaki Osmanlı-Rus harbinin başlarında meydana gelmiştir. Bu savaşta Bayezid kentinin nüfusunun bir kısmı Revan ve Gümrü'ye sürülmüştür. Bir yıl sonra kent Edirne Antlaşması'yla geri alınmışsa da 1855 yılında Kars'ı kuşatan Ruslar Bayezid'i işgal ettiler. Böylece kent ve çevresi yine Rus istilasına ve yağmalarına maruz kalmıştır. Bu dönemde kent büyük bir hasara uğramış ve bu istilalar sonucunda Bayezid'i savunan kuvvetler Muradiye Ovası'na kadar geri çekilmek zorunda kalmıştır. Tarihte "Bayezid Bozgunu" olarak anılan bu olaylardan sonra 30 Mart 1856 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması ile Bayezid yine Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır.⁸⁹

1877-1878 yıllarında gerçekleşen ve 93 Harbi olarak bilinen savaşta Rus birlikleri Erzurum'u ele geçirmek amacıyla karşılarına çıkan ilk engel olan Bayezid'i 30 Nisan 1877 tarihinde işgal etmişlerdir. Savaş sonunda 3 Mart 1878 tarihinde

⁸⁷GEYİKOĞLU, 2004, *age.*, s.181, 182.

⁸⁸Komisyona, 1994a, *age.*, s.493.

⁸⁹Komisyona, 1981, *age.*, s.354-356

imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 19. maddesi gereğince Osmanlı Devleti savaş tazminatı olarak Batum, Kars, Ardahan ve Eleşkirt'le birlikte Bayezid'i de Ruslara terk etmek zorunda kalmıştır. Ancak 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması ile Bayezid kenti, tekrar Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir.⁹⁰

Foto 2: Vanderburch'un 1842 Tarihli Bayezid Gravürü (Kaynak: ÇETİN, Y., 2012, "Eski Gravür ve Çizimlere Göre Doğubayazıt İshak Paşa Sarayı'nın Mimari Yapısı Hakkında Bir Değerlendirme" *Sanat Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Sayı:22, Ankara, s.188.)

31 Ekim 1914'te Bayezid kenti bir Rus istilasına daha maruz kalmıştır. Rus birliklerinin çekilmesinden sonra kent bir süre Ermeni işgali altında kalmıştır. Rus işgali sırasında Ruslar tarafından inşa edilen Bayezid'e kadar uzanan bir demiryolu (Dekovil Demiryolu), daha sonraki yıllarda sökülmüştür. Kent, 14 Nisan 1918 tarihinde Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında sancakların, vilayetlere dönüştürülmesiyle birlikte Bayezid da aynı adla bir vilayet merkezi olmuştur. 1927 yılında Bayezid'in diğer ilçe merkezlerine olan uzaklığından dolayı vilayet merkezi Ağrı/Karaköse'ye taşınmıştır. Böylece Bayezid kenti, ilçe merkezi olarak Karaköse iline bağlanmıştır. Ana yollara göre sapa bir yerde bulunan ve çeşitli altyapı problemleri olan Bayezid, asırlardır bulunduğu yeri terk ederek ovalık bir yer olan Sarıova düzlüğüne taşınmıştır. 1935 yılında adı Doğubeyazıt

⁹⁰ESİN, Z., 2009, "XIX. Yüzyıl İçinde Osmanlı-Rus Savaşları Sonrasında Ağrı Bölgesi'nde Yaşanan Olaylar", *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, s.308-311.

olarak değiştirilen kent, 1938 yılından itibaren bu yeni yerinde gelişmeye başlamıştır. Eski Doğubeyazıt ise giderek tenhalaşmış ve terk edilmiştir.⁹¹ Ancak Bayezid gibi stratejik bir konuma sahip olan bir yerleşim yerinin 1927 yılında diğer ilçelere olan uzaklığı neden gösterilerek statüsünün bir derece düşürülerek ilçe konumuna getirilmesi başlı başına doğru bir değerlendirme olmaz. Özellikle 1926 yılında “Ağrı İsyanları” olarak bilinen olayları göz ardı ederek yapılacak her türlü değerlendirme kentin geçmişini aydınlatmak adına yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda 1926 yılında yaşanan Ağrı İsyanları’ndan dolayı kent ya cezalandırılmış ya da kentte istenilen hâkimiyet kurulmadığından veya bağlantı sağlanamadığından dolayı kent merkezi Ağrı/Karaköse’ye taşınmıştır.

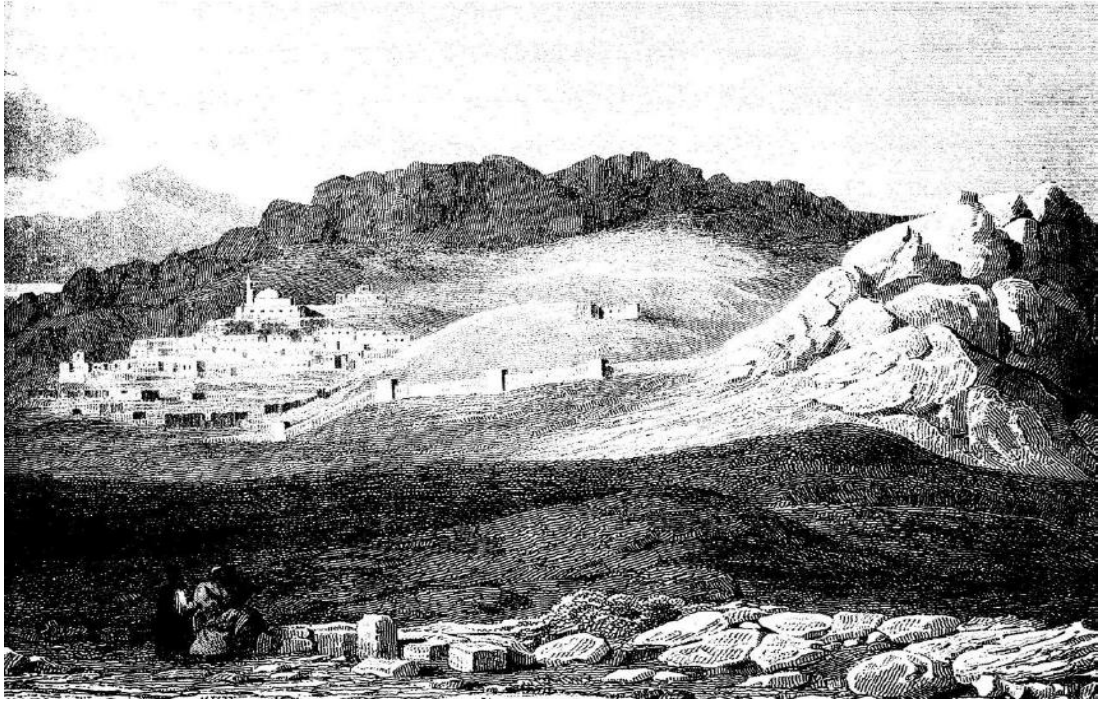

Foto 3: C. Texier’in 1842 Tarihli Bayezid Gravürü (Kaynak: ÇETİN, 2012, *age.*, s.189.)

2.3. Doğubeyazıt Adının Kökeni ve Bazı Kaynaklarda Doğubeyazıt ile İlgili Bilgiler

Doğubeyazıt veya Bayezid kentinin adı gerek kent halkı gerekse araştırmacılar tarafından farklı şekillerde kullanılmaktadır. Yöre halkının “Bazid” olarak adlandırdığı kent, “Beyazıt”, “Beyazid”, Bayezit”, “Bayezid”, “Bayezit”, “Bayazid”, “Beyazid”, “Bazid”, “Bayezid”, “Doğubeyazıt”, “Doğubeyazit” ve

⁹¹Komisyon, 1994a, *age.*, s.494.

“Doğubeyazıt” adları kent için kullanılan adlardandır. Bu araştırmada Cumhuriyet döneminde kent için kullanılan ad Türk Dili Kurumu’nca kabul gören “Doğubeyazıt”⁹² adı iken; Cumhuriyet öncesi dönemde ise “Bayezid” adı olmuştur. Cumhuriyet öncesi dönemde kaleme alınan eserler incelendiğinde;⁹³ “Doğubeyazıt” adının “Bayezid” olarak geçmesi bu adın kullanılmasında belirleyici olmuştur.

Doğubeyazıt isminden önce kent, Bayezid ismiyle anılmaktaydı. Bayezid kentinin ismi, Clavijo (1403) “Vazit”,⁹⁴ Sir Thomas Herbert (1627) “Baezd”⁹⁵ olarak ifade etmektedir. Bu ismin kaynağının Celayirli Şehzade Beyazid’den geldiğine dair görüş ağır basmaktadır. Celayirli Sultan Beyazid’in 1386’da ölmesiyle kent, “Beyazid” ismiyle anılmaya başlamıştır.⁹⁶ Ancak 5. yüzyılda yaşayan Ermeni tarihçi Moses Von Khoren ve bazı Bizans kaynaklarında Beyazid isminden önce “Basenia” ve “Basean”⁹⁷ isimlerinin geçmesi bu ismin kaynağının Celayirli Sultan Beyazid’den daha önceki tarihlere dayandığını göstermektedir. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi Cumhuriyet öncesi dönemde kaleme alınan birçok eserde Doğubeyazıt’ın adı “Beyazid” olarak değil; “Bayezid” olarak geçmektedir.

Bundan önceki tarihlerde bazı kaynaklarda kentin adı “Darünk”, “Daryung” ve “Daronk” olarak geçmektedir. Bu isimlerin Urartular zamanından kaldığı kabul edilmektedir.⁹⁸ 1934 yılında ise resmi yazışmalarda ve postada meydana gelecek karışıklıkları önlemek amacıyla Bayezid adının başına “Doğu” kelimesi getirilerek kentin adı “Doğubeyazıt” olmuştur.⁹⁹

⁹²http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54cb954da56168.62748259(24.01.2012).

⁹³DOKTOR ŞERİF BEY, 2011, *Erzurum Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası*, (Haz. Murat Küçükkuşurlu), Serander Yayınları, Trabzon. - MEHMED HURŞİD PAŞA, 1997, *Seyahatname-i Hudud*, (Çev. Alaattin Eser), Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul. OKCU, N., - AKDAĞ, H., 2010, *Salname-i Vilayet-i Erzurum (1287/1870-1288/1871-1289/1872- 1290/1873) Erzurum İl Yıllığı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum. - ŞEMSETTİN SAMİ, 1996, *Kamusu’l Alam, “Bayazid” maddesi*, Kaşgar Neşriyat, Cilt:2, Ankara.

⁹⁴DE CLAVİJO, G., R., 2008, *Timur’un Hayatı ve Kadiz’den Semerkant’a Seyahatler*, (Çev. Zeynep Ertan), Pozitif Yayınları, İstanbul, s.151.

⁹⁵HERBERT, T., S., 1638, *Some Years Travels Into Divers Parts of Asia and Afrique*, Printed by R. Bip. for I. Blome and R. Bishop, London, s.149, 177.

⁹⁶Komisyon, 1994a, *age.*, s.493.

⁹⁷CHOREN, V., M., 1869, *Geschichte Gross-Armeniens*, Druck und Verlag von G. J. Manz., Regensburg, s.62-124.

⁹⁸HUFF, D., 1968, *Das Felsgrab Von Eski Doğubeyazıt*, İstanbuler Mitteilungen 18, İstanbul, s.58-86.

⁹⁹ALPASLAN, 1982, *age.*, s.51.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin en eski yerleşim yerlerinden biri olan Doğubeyazıt kenti Urartulardan itibaren adından sıkça söz ettirmiştir. Kent, Ortaçağda bölgenin önemli ticaret ve konaklanma merkezleri arasındadır. Bu dönemde yöreye yapılan seyahatlerde Doğubeyazıt'tan sıkça bahsedilmektedir. Özellikle Nuh'un Gemisi'nin Ağrı Dağı'nda bulunduğu rivayeti bu bölgeye ilgiyi artıran önemli unsurlardandır. Bu durum birçok Batılı ve İslam coğrafyacısının veya seyyahın dikkatini Ağrı Dağı ve Doğubeyazıt kentine yöneltmiştir. Bazı önemli seyyah veya coğrafyacının Doğubeyazıt ile ilgili gözlem ve bilgilerine aşağıda kısaca yer verilmiştir.

Ksenophon: Doğubeyazıt kentinin de içinde yer aldığı Doğu Anadolu Bölgesi'nden ilk defa MÖ4. yüzyılda bir eve dönüş serüveni olan “*Anabasis Onbinlerin Dönüşü*” adlı kitapta bahsedilmektedir.¹⁰⁰ Kitapta Atinalı Ksenophon'un öncülüğünde onbinler ordusunun bütün Doğu Anadolu'yu baştan aşağıya geçmesi anlatılır. Bu esere göre Doğubeyazıt kenti, adı “Armenia” olarak geçen bölgede yer almaktadır. Armenia, o dönemde Kentrites (Botan) nehri ile Kardukhia'dan ayrılmakta ve Doğu Anadolu'da Tigres (Dicle) ve Euphrates'in (Fırat) yukarısı ve Arakses'in (Aras) aşağısında kalan kesimi olarak tanımlanmaktadır.¹⁰¹ Bu tanımdan yola çıkılarak Doğubeyazıt'ın bu bölge sınırları içinde kaldığı anlaşılmaktadır.

Clavijo: “...13 Mayıs Cumartesi günü gittikleri yol, Nuh'un gemisinin bulunduğu dağın eteklerine doğru uzanıyordu. Dağ çok yüksekti, tepesi karlarla kaplıydı ve hiç ağaç yoktu. Ama üzerinde yeşillikler ve birçok dere bulunuyordu. Yolun kenarında birçok yapı, taştan evlerin temelleri bulunuyordu. Ayrıca sanki insanlar tarafından ekilmiş gibi büyümekte olan bol miktarda çavdar vardı; ama bunlar işe yaramazdı ve tohum vermiyordu. Bol miktarda su teresi de vardı. Bu dağın eteklerinde yaklaşık bir fersah uzunluğunda, terk edilmiş bir kasabanın yıkıntılarına rastladılar. Oradaki insanların söylediklerine göre burası tufandan sonra dünyada inşa edilen ilk şehirdi ve Nuh ile oğulları tarafından kurulmuştu. Bu harabeleri geride bıraktıktan sonra üzerinde birçok dere, ağaçlar ve gül bahçeleri

¹⁰⁰FALAY, N., 2009, “Batılıların Ağrı Dağı Bölgesine İlişkin Seyahatnameleri”, II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, s.331.

¹⁰¹KSENOPHON, 2007, *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, (Çev. Oğuz Yarlığaş), Kalcı Yayınevi, İstanbul, s.261.

ile çeşmeler bulunan büyük bir ovaya geldiler. Dağın karlarla kaplı çok dik bir tepesi vardı. Dediklerine göre bütün yıl boyunca kar kalkmazdı ve bunun nedeni de çok yüksekte olmasıydı. (...) Bu dağın yanında yine dik bir tepesi olan bir başka dağ daha vardı. Ancak bunun tepesi ötekinkine kadar yüksek değildi. Bu iki tepe arasında eyer gibi duran bir tane daha vardı. Hepsi de çok yüksekti ve zirveleri tamamen karla kaplıydı. O gece Vasit-calaside (Bayezit) adında bir kale de kaldılar. Kale yüksek bir kayanın üzerinde kuruluydu ve fevkalade güçlüydü. Bir başka kayanın üzerinde, kuleleri bulunan büyük bir duvarla kaleye bağlanan büyük bir kasaba vardı. Bu duvardan birkaç adım ötede kalenin kapısına ulaşılabiliyordu. Kaya çok yüksekti ve kalenin içinde bir su kaynağı vardı. Bu kale Timur Bey tarafından kuşatılmıştı ve kalenin sahibi birlikler içeri girmediği takdirde vergi ödemeyi kabul etmişti.”¹⁰²

Puşkin: “Koğuştan taze sabah havasına çıktım. Güneş doğuyordu. Dupduru gökyüzünde iki başlı, karlı bir dağ parlıyordu. Gerinirken:

- Ne dağı bu? diye sordum.
- Ararat dediler.

Seslerin etkisi ne kadar güçlü! Var gücümle baktım bu efsanevi dağa. Yenilenme ve yaşam ümidiyle onun doruğuna yanaşan Nuh’un gemisini, biri idamın öteki barışın simgeleri olarak uçup gelen kuzgunla güvercini gördüm.”¹⁰³

Polo: “...Ermenistan’ın ortalarında üstünde Nuh’un Gemisinin tufandan sonra takılıp kaldığı söylenen çok büyük ve yüksek bir dağ vardır. Dağın öte yanma iki günde geçmek zordur. Dağa tırmanmaksa hiç erimeyen ve yağdıkça çoğalan kar yüzünden olanaksızdır. Yamaçlarındaki toprak eriyen karlarla beslendiği için verimlidir. Burada pek çok bitki yetişir. Otlayan hayvanlar en iyi otları burada bulabilirler.”¹⁰⁴

Tournefort: “...Üçkilise’de kaldığımız sürece bizi Ağrı dağına götürecek bir arabacı aradık, ama bulamadık. Hiç kimse bu işe bulaşmak istemedi; yabancı

¹⁰²DE CLAVİJO, 2008, age., s.150, 151.

¹⁰³PUŞKİN, A., 2008, *Erzurum Yolculuğu*, (Çev. Ataol Behramoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.40.

¹⁰⁴POLO, M., 1985, *Marco Polo’nun Geziler Kitabı*, (Çev. Ömer Güngören), Yol Yayınları, İstanbul, s.21.

arabacılar, söylediklerine göre, karlar içinde kaybolmak istemiyorlardı; yörenin arabacılarıysa kervanlara bağlıydılar ve atlarını bu kadar korkunç yerde yormak istemiyorlardı. Bu çok ünlü dağ manastıra ancak iki gün uzaklıktaydı; ne var ki, daha sonra, dağın çok çıplak olması ve ancak karlı bölgeye kadar atla gidilebilmesi nedeniyle oraya gitmenin olanaksız olduğunu öğrendik. Din adamlarının söylediğine göre, doruğa tırmanmanın pek harika bir yanı da yoktu. Çünkü Tufandan bu yana hemen hemen yarı yarıya buzlu karla kaplıydı. Bu saf insanlar Nuh'un gemisinin burada oluşuna din kitabının bir ayetiymiş gibi inanıyorlardı. Eğer ülke insanlarının yargıları gerçekse, başka bir deyişle burası Ermenistan'ın en yüksek dağıysa, en çok karın bulunduğu dağ da elbette burasıdır. Ağrı dağını daha yüksek gösteren olgu, görülebilecek en geniş ovalardan birinin ortasında kelle şekeri biçiminde yükselmesidir. Yüksekliğini üzerini örten kar miktarıyla da ölçmemek gerekir, çünkü kar Ermenistan'ın en küçük tepelerinde yazın en şiddetli olduğu dönemlerde bile vardır. Ermeni rahiplere Nuh gemisinin kalıntılarını ele geçirip geçirmedikleri sorulduğunda, ciddi bir tavırla geminin hala Ağrı dağının karları altında olduğu yanıtını veriyorlar. (...) Onların bu kabalığını bu defalık severek bağışladık; yemekten sonra yanımıza geldiler ve onlar aracılığıyla parası karşılığında iyi atlar ve bizi Ağrı dağına götürebilecek rehberler vermesini ev sahibinden rica ettik. Masis dağına bu ne ilgi! dedi. Masis Ermenilerin bu dağa verdikleri addı; Türkler ona Ağrı dağı diyorlardı.”¹⁰⁵

Barbaro: “...bir dağa varırsınız ki Nuh büyük tufandan sonra gemisiyle buraya oturdu. Burası, eteğinde yer alan geniş düzlükle yüksek ve heyecan verici bir dağdır. Çevresi iki günlük yol kadardır. Bu dağın zirvesi yaz-kış karla örtülüdür.”¹⁰⁶

Burnaby: “...Bir saat süreyle alçak bir dağ sırasından geçtik, sonra da bayırlarla çevrili geniş bir ovaya girdik. Sağ önümüzde İran vardı. Sol elimin ilerisinde Çar'ın toprakların görebiliyordum. Yüce Ararat önümüzdeydi ve yukarılara, boşluğun derinliklerine uzanıyordu. Azametli doruğu bulutların içinde gizlenmişti. Hava inanılmayacak kadar soğuktu. Pırıl pırıl bir güneş, ışınlarını

¹⁰⁵DE TOURNEFORT, J., 2008, *Tournefort Seyahatnamesi*, (Çev. Ali Berktaş-Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul, s.174-178.

¹⁰⁶BARBARO, J., 2009, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, (Çev. Tufan Gündüz), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s.100.

başlarımızın üstüne boşaltıyordu. Ama altın renkli küre ısı vermediği halde, görkemiyle gözlerimizi kamaştırıyor, önümüzü görmemizi engelliyordu. Bu bölgenin insanları çok fazla göz iltihabı hastalığı çekiyorlar. Bir yolcunun uğradığı evin sakinlerinden en az birinin bu şikâyetinin olmaması enderdir. Ova daraldı. Solumuzda büyük bir göl vardı. Sağ yanımızda kayaların arasında küçük Beyazıt kenti bizi bekliyordu. Aşağıımızdaki kırlarda eski kalenin kalıntılarını gördük. Yolumuz tırmanmaya başladı. Kayaların arasında döne döne yükseliyordu. Bir iki evin ve iki piyade bölüğünün bulunduğu kışlanın yanından geçtik. (...) Beyazıt, Rusya'nın sınır kenti Erivan'a on iki saatlik yoldaydı. Bu iki durak arasında düz bir yol vardı. Rusların Erivan'da büyük bir topçu güçleri olduğu halde, Beyazıt'ta yalnız iki dağ topu bulunuyordu. Türk subayları, Beyazıt'a bir saldırıda bulunulması durumunda etkin bir savunma sergileyemeyecekleri kanısındaydılar. Onlara kalırsa, Kara Kilise'ye ya da Delibaba'ya çekilip, bu noktalarda savunmaya geçmek en doğrusuydu. Kırım Savaşı sırasında Tümgeneral Macintosh, bütün Batı Asya'da askeri açıdan Beyazıt kadar önemli başka bir yer olmadığını ileri sürüyordu. Fırat'ın kıyılarında Basra'ya doğru sürekli bir alçalma göze çarpmaktadır. Ama bu büyük vadi Toros Dağları'nın arasından Suriye'ye indiği için, yalnız bu bakımdan bile Rusya için değerliydi. Burası, Rusya'nın şimdiki sınırına yakındır ve Fırat'ın batı kolunun üzerindeki Erzurum'dan daha kolay ulaşılabilir konumdadır. Ve Rusya, bazı güçlerini Suriye'nin kuzey bölgesine sevk ettiği takdirde, böylesi bir operasyona giriştiği sırada Kürtlerin iyi niyeti ona muazzam bir avantaj sağlardı. Beyazıt'ın İran tarafında çok önemli bir geçit daha vardır. Burada bulundurulacak çok küçük bir nizami asker birliği bile Erzurum yönünden İran'a girişi tamamen bloke edebilir. Ama orta yollardan bir geçiş olabilir. Sözü geçen vadi aynı zamanda da Diyarbakır'ın, Musul'un ve Dicle'nin, ta Bağdat'a kadar tüm yolun anahtarı olarak görülebilir.”¹⁰⁷

Dr. Şerif Bey: “Bayezid Kasabası mevki'an mürtefi' ve sengistan bir dere içinde olub, haneler derenin iki tarafındaki tepelerde ve kayaların üzerinde ve bazı kısmı birbirine mülâsık ve yakın ise de, ekser haneleri birbirinden uzakçadır. Kasabanın şarken Kızıladağ ve Balaban Tepeleri ve garben dahi önü ovadan ibaret

¹⁰⁷BURNABY, F., 1998, *Küçük Asya Seyahatnamesi Anadolu'da Bir İngiliz Subayı 1876*, Sabah Kitapları, İstanbul, s.225, 226.

bulunan Zenganidir (?) Karyesi ve şimalen dahi Kayaperden namıyla ma'ruf silsile ve cenuben birtakım mera ve tepelerden teşekkül ve muhtelif isimlerle yâd olunan işbu tepelerin heyet-i umumiyesi Karadere ismiyle ma'rufdur. Vilayetin en mürtefi' dağları Bayezid Livası'nın merkez kazasında kâindir. Bunların en meşhûru ve tarihi olanı şimalen ve garbden şarka müteveccih ve 5.500 metre irtifaında Eğridağla Ararat silsilesini merbût ve 4.500 metre irtifaında olan Aladağ silsile-i cibaliyesinden ibaretdir. Mebde-i tül İstanbul itibarıyla 15 derece 12 dakika tülü şarkide ve 39 derece 32 dakika arz-ı şimalide kâindir. Sath- ı bahirden irtifai 1.600 metredir.

Kasabanın 1.504 inas ve 1.742 zükür ki, cem'an yekün 3.246 nüfusu olub, bunlardan 1.892 Müslum ve 1.352 Ermeni'den ibaretdir. Merkez livası 552 haneden ibaret olub, mebani-i emiriyeden asar-ı atikadan olan ve el-haletü hazihı askeri depo ittihaz olunan eski kale ile kışla-i askeri' ittihaz edilen yeni kaleden ve çarşı kurbünde idadi ve ibtidai mektepleri ve beş cami-i şerif ile iki medrese, iki tekke ve türbe ve dört kilise ve bir hamam, yirmi bir han, yüz doksan dört dükkân ve mağaza, beş kahvehane, yedi meyhane, otuz değirmen, yedi kireç ve kiremithane, 3 debbağhane ve bir hükümet konağı ile bir hapishaneden ibaretdir. Kasabanın dâhilinde kuyu ve lağım yoktur. İçilecek suların menbai dördtür. Birincisi şehrin şimal-i şarkisinde bulunan eski kale mahallesinin menbai olub, fazla suyu şimal dereye dökülür. İkinci menbai hapishane ve kışla-i askeriye giden su menba-ı mezkûr şehrin cihet-i şarkisinde bulunan kayalıklardan nebean ve mecrası mesakinden uzak olması dolayısıyla saf salimdir. Üçüncü menba Abdbekur (Abdigör Mahallesi) Mahallesi'nde, yine o la ma'ruf çeşme olub, menbai beş dakika mesafede Ermeni kilisesinin altında ve mahalle arasında olub suyu safdır. Dördüncü menba Mahmut Çavuş Kahvesi namıyla ma'ruf ve çarşı başında bulunan Akbulak namıyla yad olunan pınar olub, bunun da menbai hemen çeşme ittisalindeki kayadan zuhur ve ikiye tefrik olunarak bir kolu dahi Lazlar Kahvesi'nin cihet-i şimalindeki mahallede cereyan etdirilmekdedir. Bunlardan başka hükümet konağı kurbünde ve şehrin cihet-i garbisinde bir menba mevcüd olub, menba-ı mezkurun mevkii pek alçak olması ve geçtiği yollarda mesakine tesadüf etmesi yüzünden salim olamayacağı muhakkaktır. Nefs-i Bayezid'de ceman yekün on üç çeşme mevcüd olub, bunlardan bazılarının suyu cereyan-ı tabiiyesiyle birbiriyle birleşerek kasabanın cihet-i garbindeki bahçe

ve bostanları iska' ile Murdar çay dedikleri dereden mürur ve Zengizor Karyesi tarla ve çayırlarına kadar imtidat ve oralarda çayır ve tarlalar arasında kaybolur. Kasabada bir memleket tabibi istihdam olunmakda ise de, resmi ve gayr-ı resmi eczane olmadığından, tabibden hakkıyla istifade olunamıyor. Liva belediye varidatı on iki bin kuruş olub, bu kadar cüzi bir varidatla koca bir livanın bunca ihtiyacat-ı sıhhiyesini te'min edemeyeceği varest-i arz ve izahdır. ”¹⁰⁸

Mehmed Hurşid Paşa: “İşbu Bayezid sancağı bir taraftan Van sancağı ve bir taraftan el-yevm İranlu tasarrufunda bulunup Hoy hükümetine tabi' olan Makû mahalli ve bir taraftan Rusyalu'un karibü'l-uhde İranlu'dan teshir etmiş olduğu Revan kıt'ası ve bir taraftan Erzurum eyaletinin sa'ir tevabi'i kazalariyle muhadid ve Erzurum eyaletine tabi' bir livadır. Bağdad bahislerinde zikri mürur eden Fırat nehrinin asıl menba'ları işbu liva dâhilinde ka'in Diyadin kazasıyla Ebağa nahiyesi beyinde vaki' olan Ala dağında vaki'dir. Bayezid kasabasına dört, beş sa'at mesafede bulunan ve Asya-yı vusta kıt'asında olan dağların en mürtefi'i olmak üzere sath-i bahirden i'tibaren on altı bin iki yüz elli İngiliz kademi irtifa'ında olarak bizlerde Eğri ve Ağrı dağ ve elsine-i ecnebide Ararat dağı demekle ma'ruf olan dağda Devlet-i aliyye ve İran ve Rus devletlerinin hududu birleşür. Hiç bir vakitda bu dağın zirvesinde olan taş ve toprak görülmeyüb daima kar ile mesturdur. Bahr-ı Hazer'e munsab olan Aras nehri bu dağın cihet-i şimalisinden mürur eder. Bayezid kasabası aslında ma'mur ve abadan bir kasaba iken Rabbim bir daha göstermesün otuz yedi tarihinde İranlu ve kırk üç tarihinde Rusyalu tarafından istila olunmuş olduğundan pek çok yerleri harab olmuştur. Kal'ası kasabayı hıfz eyleyecek yerde ise de noksanları çokdur. İşbu Bayezid sancağı dahi destres olduğumuz kuyud-ı mu'tebere mufadına nazaran cennet-mekân Sultan Murad Han-ı Rabi' hazretleri asrından şevket-meab, kudret-nisab, padşah-ı ali'cenab efendimiz hazretlerinin asr-ı hümayun-ı mülukanelerine gelince yerlüsünden bir hanedanın uhde-i tasarrufunda bulunduğundan, bu hanedanın orada ba'zı asarı var ise de harab olmuş olup fakat bunlardan bin yüz seksen dokuz tarihinde, liva-i mezbur mutasarrıfı bulunan İshakpaşa'nın eser-i inşası olarak kargir bina, mükellef bir saray ile derununda ka'in enfes bir cami-i şerif kalmıştır. Dört, beş sene evvel vukû'a gelen şiddetli

¹⁰⁸DOKTOR ŞERİF BEY, 2011, age., s.221, 222.

zelzelelerde mezkur sarayın ba'zı tarafları dahi münhedim olduğundan harab yerleri var ise de ol haliyle beraber kaimmakam ve kadıların makarr-ı me'muriyetleri bulunmuştur. Saray-ı mezbur ta'mir olursa kaimmakam dairesiyle zabtiye umurunda müstahdem neferat-ı muvazzafadan başka bir iki tabur asakir-i nizamiye isti'ab eder vüs'atdedir. Bundan başka kal'anın dahi ba'zı yerleri ta'mir olursa orada keza bir iki tabur asker barınabilir. Kal'anın verasında vaki' bir kaya dağ üzerinde bulunan çukur bir mahalle, tecemmü' eden suya mahsus bir yol yapıp kal'a derununa icra ve li-ecli'l-isti'mal iki çeşme dahi bina ve inşa olunmuştur. Kal'anın dış kapusunun yanında bir cami'-i şerif olmağla mezbür suyun bir mikdarı cami-i mezkura gelmek üzere yollar yapılmış ise de gördüğümüz vakitte hali ve cami-i mezbur dahi kasaba mahallatından cüz'i uzak olarak cema'atı olmadığından sular münkatı' bulunmuş idi. Kasaba-i mezbure sakinleri Kürdiyyü'l asıl iki yüz hane mikdarı Şafi'yyü'l-mezheb ehl-i İslam ve iki yüz elli hane Ermeni milletinden ibaretdir. Ehl-i İslam'ın ekserisi istila senelerinden sonra gelüb tavattun etmiş aşayir olup kadim yerlüsünden az kimse kalmıştır. Kadimde Ermeni milleti daha ziyade iken Rusya istilasında pek çoğunu göçürüb Tiflis ve Revan taraflarına getirmiş olduğundan şimdi bulunan Ermeniler iki yüz elli haneden ziyade değildir. Gerek Bayezid'den ve gerek Erzurum ve Van eyaletlerinin sa'ir mahallerinden göçüb Rusya tarafına geçmiş bulunan Ermeniler, asr-ı all-i Abdülmecid-i Hani'de meşhüd-ı afak olan kemal-i asayiş ve ra'iiyetperveriyi görüb işitdikçe bu ni'met-i uzma ve inayet-i amme-i berietü'l-istisnadan mahrum kaldıkları ecilden öte tarafda bulunduklarına ziyadestyle peşiman olmuş oldukları bi-reyb ü riya millet-i merkumenin sığar ve kibarından işidilmişidi. Kal'a-i mezbureye tahminen yirmi dakika mesafede ova tarafından kal'aya varılacak yol üzerinde Zengezör namında bir tepe üzerinde bir kal'a daha vardır ki pek münasib bir mahalde bir istihkam demektir. Bunun burc ve divarları kaimen durur ise kullanılmak lazım gelse yine ta'mire muhtac olduğundan gayrı mühimmatdan dahi hali idi. Ve bu kal'anın eteğinde yine Zengezör isminde bir kaç haneyi havi bir karye vardır. Bayezid civarında Balıklıgöl ve Kazlugöl ve Akgöl ve Dibsizgöl ve Kızılğöl namında bir kaç göl olup bunlardan Balıklıgöl'de ve diğerlerinin ba'zısında a'la Alabalığı bulunur ki işbu cinsiyet balık derya balıklarından belki daha lezzetli bir şeydir. ”¹⁰⁹

¹⁰⁹MEHMED HURŞİD PAŞA, 1997, age., s.259-261.

Şemsettin Sami: “Erzurum vilayetinde liva merkezi bir kaza olup, Rusya ve İran hududu karşısında Erzurum’un 250 kilometre şarkında ve Ağrı Dağı’nın 20 kilometre cenub-u garbında vakidir. Kasaba mürtefi ve sengistan bir derenin içinde olup, haneleri derenin iki tarafındaki bayırlarda, kayaların üzerinde ve birbirlerinden uzaktır. 7090 ahalisi olup, ekser Müslim ve Kürd’dür. Derun-u kasabada harab halinde bir kale kar kadim ve müsenna bir Hükümet Konağı, 3 cami, 1, 2 medrese, 1 Rüşdiye Mektebi, eski 1 kilise ve birkaç Sıbyan Mektebi vardır. Havası kışın hayli soğuk ise de yazın güzel ve her vakit sağlamdır. İran ve Gürcistan ile hayli ticareti vardır. Bu kasaba Yıldırım Sultan Bayezid Han tarafından tesmiye olunarak müşarün ileyhin namiyle ve kalesi Tatarların tecavüzatına karşı bir karakol ittihaz olunmuş idi. Bayezid kazası hem namı olan sancağın merkez kazası olup, sancağın ve bütün vilayetin müntehayı şarkında vakidir. Memalik-i Osmaniye’nin şark-ı şimali köşesinden ibaret olan bu kaza şarken İran ve şimalen Rusya hududuyla mahdud olup, Aras ırmağına mensub olmak üzere, İran toprağına giren (Kirnevik) nehri hizasının üst kısmından ibaretdir. Arazisi çıplak ise de, hayli münbit olup, mahsulat-ı hububatı mu’tena ile soğan vesaire bazı sebzeler ve kavun, karpuz, vesaire meyvelerden ibaretdir. Kaza Edmanlı ve Celali nahiyeleriyle birebir 78 karyeyi cemi’ olup, ekser ahalisi Kürd aşiretlerinden ibaretdir. Sanayi-i mahaliye kilim, halı ve seccade gibi şeylerdir.

Bayezid sancağı Erzurum vilayetini terkeb eden dört sancağın biri olup, vilayetin cihet-i şarkiyesinde vak’a olmakla, şarken hudud-u İraniye ile şimalen Rusya hududuyla, garben Erzurum sancağı ile cenuben dahi Bitlis ve Van vilayetleriyle mahdud ve muhatdır. Arazisi dağlık ve mürtefi olup, kısm-ı azami Fırat nehrinin başlıca fer’i olan Murad Nehri hizasının kısm-ı alasından ibaret olarak bu nehrin menabiini Havi ve Basra Körfezi mai’lesine tabiidir; yalnız merkezi olan nefis Bazeyid kazası Bahr-ı Hazar mai’lesinde bulunur. Ağrı Dağı livanın müntehay-ı şark şimaliyesinde olduğu gibi, Rusya hududu boyunca dahi Çengel, Pirli ve Köse dağları memdud olup, sancağın içine bir takım göller ve etekler uzatıyorlar. Cihet-i cenubesinde dahi Aladağ ve Huri Dağı ve birçok küçük dağlar bulunur. Ormanları hiç yok hükmünde ise de, arazisi münbit olup, mahsula-tı hububatı mesnua ile bazı meyve ve sebzelerden ibaretdir. Derun-u livada nefis seccade, kilim, halı ve çorap imal olunur. Livanın birkaç yerinde kükürtlü vesarie maden suları ve kaplıcalar

*vardır. Bayezid sancağı; Bayezid, Diyadin, Karakilise, Alaşkird ve Antab isimleriyle 5 kazayla munkasım olub, 418 karye ve 19 nahiyeyi cemi' olduğu halde 47236 ahalisi vardır ki bunlardan 8367'si Ermeni ve gayri Müslim olub, ekser Kürd'dür.*¹¹⁰

2.4. Doğubeyazıt Kentinin Yapısal Gelişimi

Bugün olduğu gibi geçmişte de iklim, su, toprak, ulaşım ve savunma durumu yerleşim alanlarının seçiminde birinci derecede etkili olmuştur. Sözgelimi, Zile kentinin kurulmasında olduğu gibi¹¹¹ Doğubeyazıt kentinin ilk kuruluş yerinin belirlenmesinde de savunma düşüncesinin öncelikli etken olduğu görülmektedir ki Bayezid kenti savunmaya elverişli bir yer olan Karaburun mevkiinde kurulmuştur. Buna karşın Bakırcı'nın da ifade ettiği gibi; geçmişte daha iyi korunabilme endişesiyle yüksek kesimlerde kurulan kentlerin zamanla bu endişenin ortadan kalkması sonucu kurulduğu yamacın eteğine inmesi¹¹² örneği de Doğubeyazıt kentinde görülen bir durumdur. Bununla birlikte Tuncel'in de belirttiği gibi; bu bölgenin ana yollara göre sapa bir yerde olması, Bayezid'in yüzyıllardır bulunduğu yeri terk ederek ovalık bir yer olan Sariova mevkiine taşınmasına yol açmıştır.¹¹³ Ancak Tuncel'in ifade ettiği sebeplerden hareketle 1926 yılında Bayezid'de yaşanan siyasi olaylar, Bayezid halkının eski yerini terk ederek yeni yerine yerleşme sürecini hızlandırmıştır. Özellikle 1926 yılında yaşanan siyasi olaylardan dolayı Bayezid'den sürülen halkın bir kısmı geri döndüklerinde eski yerlerinin yerine ana yolar üzerinde yer alan ve ovalık bir yer olan yere yerleştikleri görülmektedir.

Doğubeyazıt kentinin yapısal gelişimi incelenirken ve bugünkü yapısal durumu ortaya koyulurken, yerleşmenin geçirmiş olduğu evreleri göz önünde bulundurmakta yarar vardır. Bu evreler şu şekilde sıralanabilir:

- Karaburun'da Urartular tarafından kurulan kale ve etrafındaki kent yerleşmesi,

¹¹⁰ŞEMSETTİN SAMİ, 1996, *age.*, s.1234-1235.

¹¹¹ÖZÇAĞLAR, A., 1996, "Zile'nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri", *Coğrafya Araştırmaları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilimi ve Uygulama Kolu, Sayı:4, Ankara, s.146.

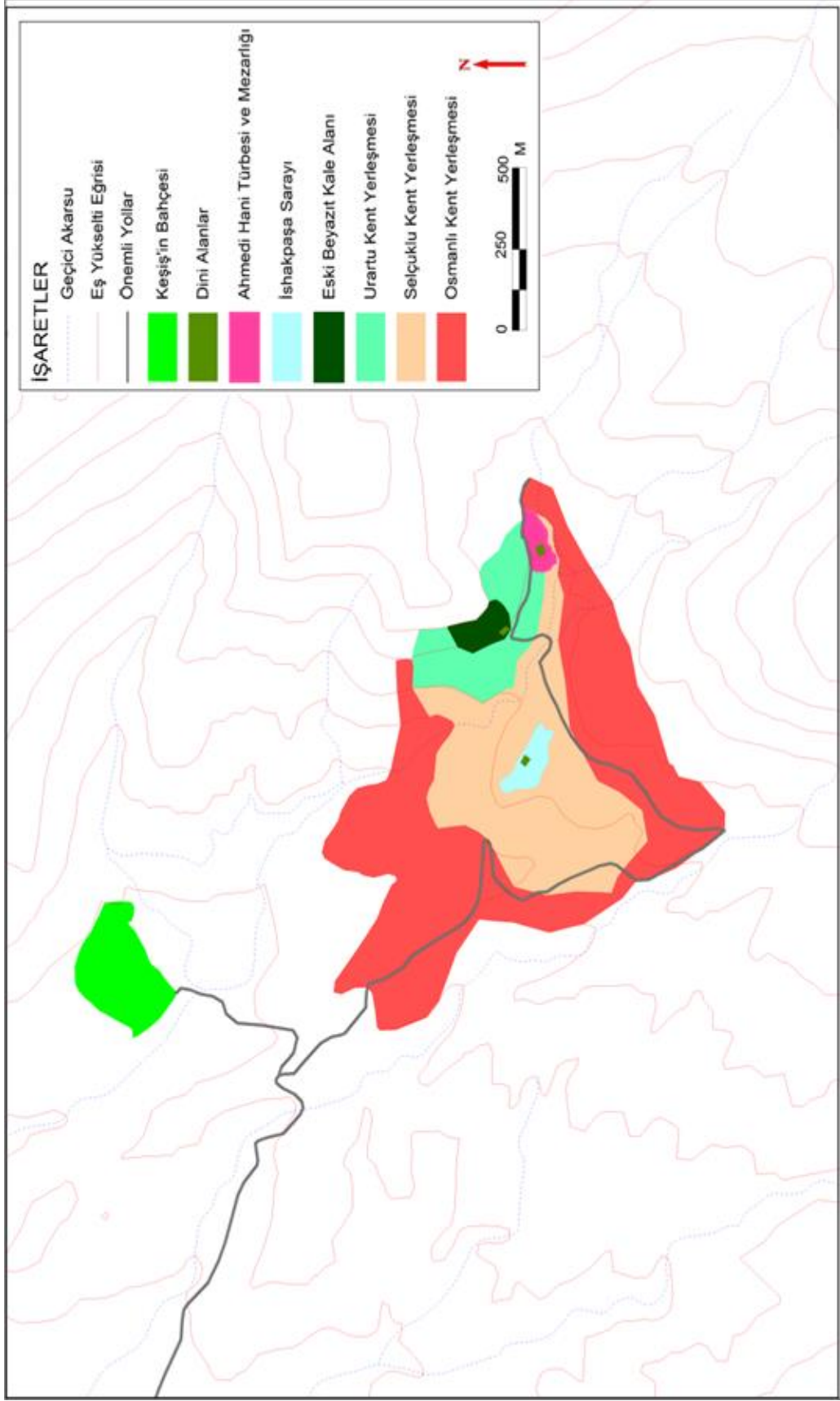
¹¹²BAKIRCI, M., 1997, "Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirlere Yeni Bir Örnek: Samast", *Türkiye Coğrafya Dergisi*, Sayı:32, İstanbul, s.377.

¹¹³TUNCCEL, M., 2009, "Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler: Doğubeyazıt Örneği", *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, İstanbul, s.390.

- 1938 yılından itibaren bugünkü Doğubeyazıt kent yerleşmesidir.

Doğubeyazıt kentinin ilk yerleşim yerinin neresi olduğu, kuruluş tarihi ve hangi kavim tarafından kurulduğu hakkında yazılı bilgiler bulunmamaktadır. Eski Doğubeyazıt'ta bugüne kadar eski çağlara uzanan arkeolojik bir kazı da yapılmamıştır. Yapılan araştırmalar ancak Urartular dönemine (MÖ 1300-800) kadar gitmektedir. Doğal bir koruma sağlayan Karaburun kayalıklarının güneydoğusuna ilk yerleşim yerinin Urartular tarafından kurulduğu, toprak yapısından ve bölgede bulunan çok sayıda seramik parçasından anlaşılmaktadır. Karaburun tepelerinin sarp kayaları arasındaki boşluklara düzgün taş duvarlarla örülerek ulaşılması imkânsız bir kale inşa edilmiştir. Kalenin temelinde bulunan taşların cinsiyet ve kesme tekniğinden, ilk kalenin Urartular tarafından yapıldığı, daha sonra kalenin Selçuklular, Cenevizliler ve Osmanlılar tarafından onarıldığı anlaşılmaktadır. Doğubeyazıt bölgesi 1064 yılında Büyük Selçuklu hâkimiyetine girmiştir. Büyük Selçukluların da Urartu yerleşim alanını kullandıkları hatta güneybatıya doğru genişlettikleri, Selçuklu mezar kalıntılarından anlaşılmaktadır.¹¹⁴ Buradan hareketle mezarlıkların, kentlerin sınırlarının belirlenmesinde ve kentlerin gelişim sürecine ışık tutmasında önemli olduğu görülmektedir. Bayezid kentinde Urartu, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait çeşitli mezarlıkların varlığı da şüphesiz kentin yapısal gelişiminin incelenmesine kaynak teşkil etmektedir. (Şekil 13)

¹¹⁴BİNGÖL Y.,- ÖZTÜRK Ş.,- ALP, Ş., 2011, "İshakpaşa Sarayı'nın Çevre Düzenlemesi", *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, s.140, 141.

Şekil 13: Bayezid Kentinin Dönemlere Göre Gelişim Alanları (Kaynak: BİNGÖL, 2011'e Göre Düzenlenmiştir.)

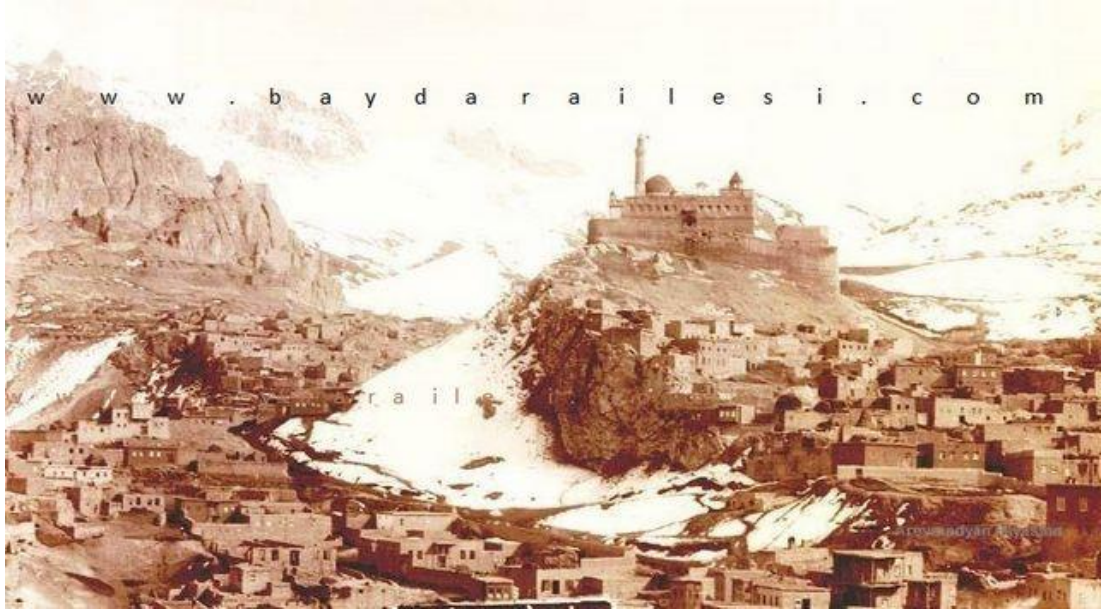

Foto 4: Bayezid Kentinden Bir Görünüm (Kaynak: <http://www.baydarailesi.com/foto/nostalji1/target38.html> 07.02.2015)

1750 ile 2000 m arasında kurulan Bayezid kenti oldukça engebeli ve kayalık bir yerde konumlanmıştır. Kentin ilk kuruluş yeri Çetin'in belirttiği gibi; *“Eski Beyazıt’ın kuzeydoğusunda, Belleburç denilen semtte, eski kasabanın 300 metre yüksekliğinde”*¹¹⁵ bir kale bulunmaktadır. Bu kalenin güneydoğusunda Urartuların *“Daryung”*¹¹⁶ adını verdikleri ilk yerleşim yeri bulunmaktadır. Yerleşim yeri olarak seçilen bu alan, Urartuların savunmaya dayalı bir yer tercih ettiklerini gösterir niteliktedir. Ayrıca kentin derin bir vadinin kuzeydoğu yamaçlarında yer alması da bu fikri desteklemektedir. Kalenin batıya bakan sarp kayalıklarında ise Urartulara ait kaya mezarlıkları yer almaktadır. (Şekil 13 ve Foto 5)

¹¹⁵ÇETİN, Y., 2009, *Tarihi Kalıntıları ve Kültürel Değerleriyle Ağrı*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayın No:8, Ağrı, s.22.

¹¹⁶HUFF, 1968, *age.*, s.58-86.

Foto 5: Yaklaşık Olarak Urartu Kent Yerleşmesi

Eski Doğubeyazıt'ın çekirdeğini oluşturan Urartuların kurmuş olduğu yerleşme üzerinde İslamiyet'ten önce Persler, Romalılar, Sasaniler ve Bizans hâkimiyeti görülmüştür. Yapılan araştırmalara göre bu medeniyetlerin kentin yapısal gelişimi üzerindeki katkıları yok denecek kadar azdır. Ancak İslamiyet'le birlikte Müslümanların eline geçen kent, gerek yapısal açıdan gerekse mimari olarak gelişme sürecine girmiştir. Özellikle uzun yıllar Selçuklu hâkimiyetinde bulunan bu kent, bu dönemde İshakpaşa Sarayı'nın kuzey yamaçlarında ve sarayın güney doğusunda önemli bir gelişme göstererek yapısal olarak büyümüştür. (Şekil 13) Selçukluların hâkimiyetine son veren Moğolların kentte hüküm sürmesiyle kentin önemi bir derece daha artmıştır. Özellikle Moğolların bir kolu olan Celayirliler tarafından Urartulardan kalma Bayezid Kalesi'nin restore edilmesi kentin önemini artıran faktörlerdendir.¹¹⁷

¹¹⁷Komisyon, 1977, *İslam Ansiklopedisi*, "Celayir" maddesi, Milli Eğitim Basımevi, Cilt:3, İstanbul, s.64-65.

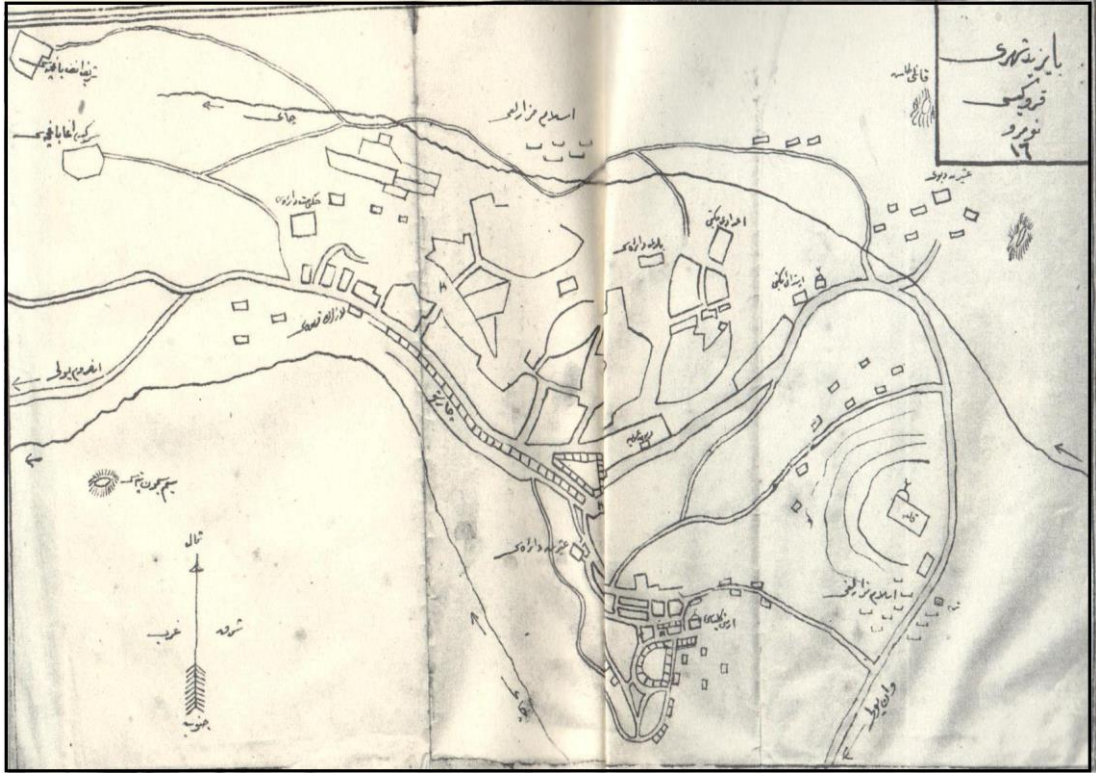

Foto 6: A. Le Faure'nin 1877 Tarihli Bayezid Gravürü (Kaynak: ÇETİN, 2012, *age.*, s.192.)

Doğubeyazıt kentinde Moğollardan sonra Timur hâkimiyet kurmuşsa da 15. yüzyılın sonlarına doğru kentte Safevi hâkimiyeti görülmüştür. Bayezid kenti, Safevi hâkimiyetinden sonra 1514 yılında Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı idari teşkilatında kent, önce Van eyaletine ardından Erzurum eyaletine bağlanmıştır. Osmanlı-İran sınırında yer alan kentin bir kale-kent olması önemini artmıştır. Osmanlı Devleti'nin İran'la yaşadığı sınır anlaşmazlıklarında sürekli gündemde kalan Bayezid kenti, 1700-1784 yılları arasında Bayezid Sancağı'nı kontrolünde tutan Çıldıroğullarından İshakpaşa zamanında başlayıp torunu İshakpaşa zamanına kadar süren bir seri imar hareketleriyle mamur ve bakımlı hale getirilmiştir.¹¹⁸ Bu durum döneme ait pek çok gravürlerden de anlaşılmaktadır. (Foto 2, 3, 6 ve 7) Bu dönemde yapılan İshakpaşa Sarayı ve külliyesi Doğubeyazıt kentinin simgesi olmanın ötesinde Osmanlılar döneminde kentin önemli bir stratejik konuma sahip olmasına da katkı sağlamıştır. Bayezid kenti aynı dönemde İshakpaşa Sarayı'nın kuzeydoğusundan başlayarak “Zengezur” (Sarıdana) Köyü'ne (Sarigül Mahallesi) kadar yapısal olarak gelişme kaydetmiştir. (Şekil 13)

¹¹⁸Komisyon, 1994a, *age.*, s.492-494.

Kentlerin yapısal gelişimi incelenirken; konut sayısı ve nüfus önemli verilerdendir. Bu bağlamda Osmanlı Döneminde iki vadi arasında kuzeydoğu-güneybatı yönlü olarak gelişen kentte, 1871 yılında 1089 konutta 5500 kişi ikamet etmekteydi.¹¹⁹ 1873 yılında konut sayısında herhangi bir değişim olmamasına karşın, bu konutlarda ikamet edenlerin sayısı 5697'ye çıkmıştır.¹²⁰ 1892 yılında ise kentte 1552 konutta 7785 kişi ikamet ederken;¹²¹ 1896 yılında 3167 konutta 18489 kişi ikamet etmiştir.¹²² 1892 ve 1896 yıllarında konut ve nüfus sayısının bu denli fazla olmasının sebebi bu dönemlerde yapılan sayımlarda Bayezid merkez sancak ile merkez sancağa bağlı köy ve nahiyelerinde sayıma dâhil edilmesidir. Doktor Şerif Bey'e göre; 1913 yılında kentte 552 konutta 3246 kişi ikamet etmekteydi.¹²³ (Şekil 14)

Şekil 14: 1913 Yılına Ait Bayezid Kent Krokisi (Kaynak: DOKTOR ŞERİF BEY, 2011, age., s.48.)

¹¹⁹OKCU - AKDAĞ, 2010, age., s.204, 207.

¹²⁰OKCU - AKDAĞ, 2010, age., s.441.

¹²¹CUÏNET, V., 1892, *La Turquie D'Asie Geographie Administrative Statistigue Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de L'Asie Mineure*, Cilt:1, Paris, s.228-240

¹²²KARATAŞ, Y., 2011, "XIX Yüzyılın Sonlarında Beyazid Sancağı (İdari ve Demografik Yapı)", *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, s.182

¹²³DOKTOR ŞERİF BEY, 2011, age., s.221.

Foto 7: E. Ollier'in 1878 Tarihli Bayezid Gravürü (Kaynak: ÇETİN, 2012, *age.*, s.192.)

Doğubeyazıt kenti, 1876-1877 Osmanlı-Rus savaşından önce imar bakımından bayındır bir durumdayken; Rusların işgalinden sonra kent Ruslar tarafından büyük tahribata uğramıştır. 31 Ekim 1914 tarihinde Ruslar tarafından tekrar işgal edilen kent aynı şekilde büyük tahribata uğramıştır. Dört yıl boyunca Rus-Ermeni birliklerinin hâkimiyetinde kalan kent Rusların çekilmesiyle 14 Nisan 1918 tarihinde Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. (Foto 7, 8 ve 9)

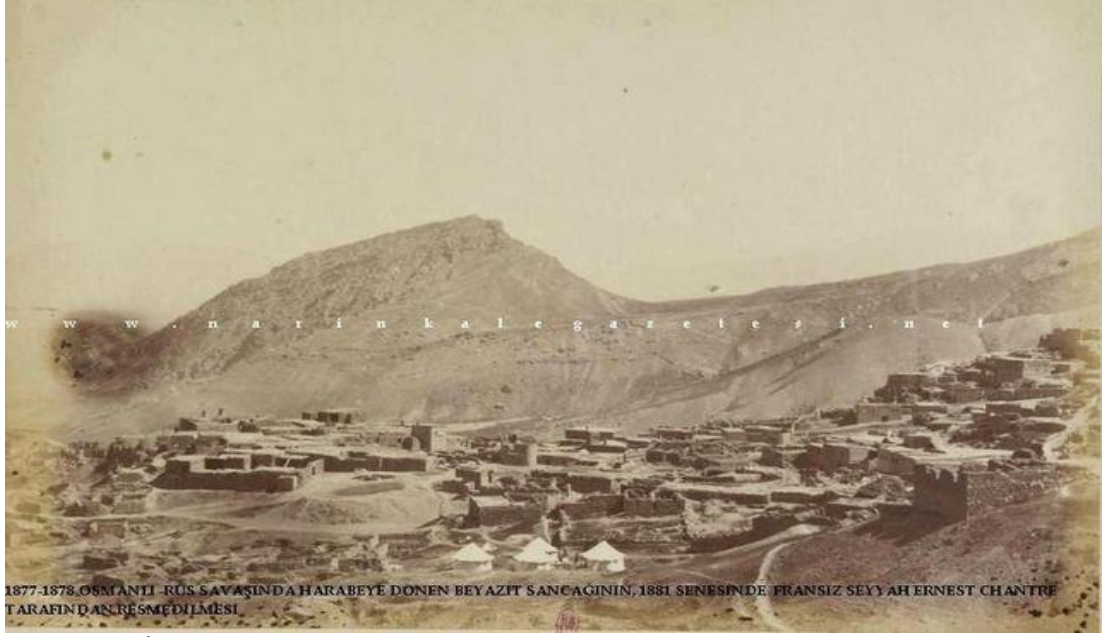

Foto 8: Rus İşgali'nden Sonra Bayezid Kentinden Bir Görünüm (Kaynak: <http://www.baydarailesi.com/foto/nostalji1/target23.html> 07.02.2015)

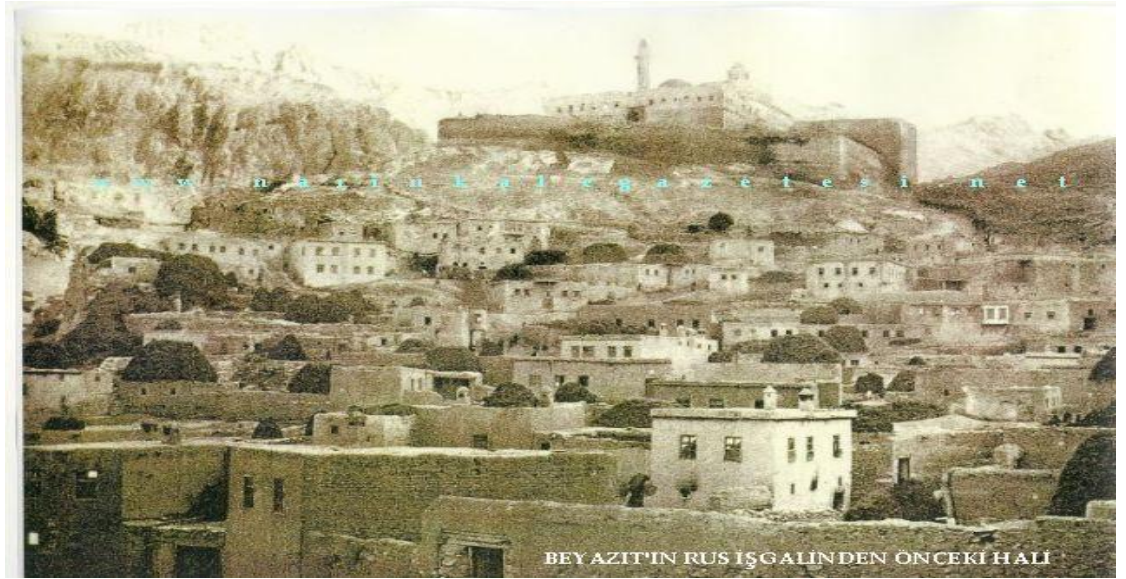

Foto 9: Rus İşgali'nden Önce Bayezid Kentinden Bir Görünüm (Kaynak: <http://www.baydarailesi.com/foto/nostalji1/target44.html> 07.02.2015)

Foto 10: 1913 Yılında Bayezid Kentinden Bir Görünüm (Kaynak: <http://www.baydarailisi.com/foto/nostalji1/target27.html> 07.02.2015)

Yukarıda da belirtildiği gibi; Bayezid'in kentinde yaşanan siyasi olaylardan dolayı vilayet merkezi 1927 yılında Ağrı/Karaköse'ye taşınmıştır. 1938 yılına gelindiğinde ana yollara göre sapa bir yerde olan ve çeşitli altyapı problemleri bulunan Bayezid, asırlardır bulunduğu yeri terk ederek ovalık bir yer olan Sarıova'ya taşınmıştır.¹²⁴ Böylelikle kent yapısal gelişim sürecinde en büyük kırılmanın yaşandığı bu yıldan itibaren bu yeni yerinde gelişmesini sürdürmeye başlamıştır. Eski Doğubeyazıt ise giderek tenhalaşmış ve ilerleyen yıllarda ise tamamen terk edilmiştir. (Foto 11 ve 12)

¹²⁴Komisyon, 1994a, age., s.494.

HAKKI TANRIVERDİ'NİN KAYINPEDERİ PTT MÜDÜRÜ HALİL BEY'İN DÜĞÜNÜ (SEYFETTİN BAYDAR'IN FOTOĞRAF ALBÜMİNDEN)
ESKİ YUKARI BEYAZIT-1928

Foto 11: 1928 Yılında Bayezid Kentinden Bir Görünüm (Kaynak: <http://www.baydaralesi.com/foto/nostalji1/target12.html> 07.02.2015)

Foto 12: Eski Doğubeyazıt'tan Kalma Harabelerden Bir Görünüm

Bugünkü Doğubeyazıt kentinin ilk kuruluş yerinin tespit edilmesi mümkündür. 1927'de kent, eski Doğubeyazıt'ın üzerinde kurulduğu arazinin topografik yapısının engebeli olmasından kaynaklı aynı zamanda kentin doğu ve güneyindeki sarp kayalıklar nedeniyle gelişmeye müsait olmamasından dolayı transit yolun geçtiği Sarıova denilen eski tren istasyonu mevkisine taşınmaya başlamıştır. 1938'de ise eski Doğubeyazıt tamamen terk edilerek bugünkü yere yerleşilmiştir.

Günümüz veya yeni Doğubeyazıt kentinin ilk yerleşim alanı Çiftepınar Mahallesi'dir. (Şekil 15) Kentin çekirdek kısmını oluşturan bu mahallenin adı eski Doğubeyazıt'ın bir mahallesi olan Çiftepınar Mahallesi'nden gelmektedir. Başka bir ifadeyle Bayezid halkı yeni yerleşim yerine yerleştiklerinde, yerleştikleri bu alanlara eski mahallelerinin adlarını vermişlerdir. Sonraki yıllarda Çiftepınar Mahallesi'nden ayrılan Abdigör Mahallesi'nin adı da eski Doğubeyazıt'ta yer alan Abdigör Mahallesi'nden gelmesi bu görüşü desteklemektedir.

Cumhuriyetle birlikte hem alansal hem de nüfus açısından büyüyen Doğubeyazıt kentinin yatay gelişimini ve gelişme yönlerini ortaya koymak için Cumhuriyet dönemine ait topografya haritaları, değişik tarihlere ait krokiler, hâlihazır harita ve imar planları, ev, işyeri ve bazı kurum binalarının yapılış tarihleri ile bu yerlerin elektrik ve su abonelik tarihleri, mezarlık, cami gibi yerlerin inşa tarihleri, yaşlı ve bilirkişilerle yapılan görüşmeler ve çeşitli yıllarda çekilmiş fotoğraflar kaynak alınmıştır. (Foto 13 ve 14)

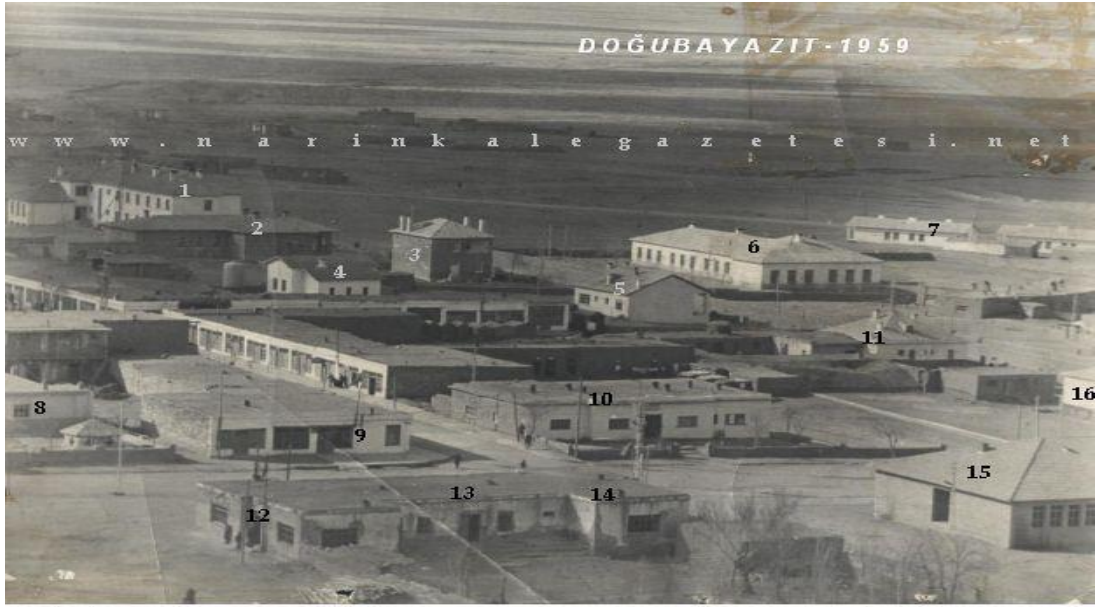

Foto 13: 1960 Yılında Çiftepınar Mahallesi Rıfkı Başkaya Caddesi'nden Bir Görünüm (Kaynak: <http://www.baydarailisi.com/foto/nostalji2/target153.html> 07.02.2015)

Foto 14: 2011 Yılında Çiftapınar Mahallesi Rıfki Başkaya Caddesi'nden Bir Görünüm

Doğubeyazıt kentinde 1938-1960 yılları arasında yerleşme daha çok kuzeydoğu-güneybatı uzantılı Belediye, Meryemana, İsa Geçit caddeleri ile bu caddeleri kuzeybatı-güneydoğu yönünde kesen İsmail Beşikçi, Büyük ve Küçük Ağrı caddeleri boyunca gelişme göstermiştir. Bu dönemde kentteki gelişim düzenli olup daha çok merkezden çevreye doğru bir genişleme şeklinde olmuştur. 1938-1960 yılları arasında çekilen fotoğraflara bakıldığında; kentte dağınık yerleşmeden çok toplu yerleşme görülürken bu yerleşmelerin daha çok yatay yönlü olduğu gözlenmiştir. Evler tek katlı, bahçeli ve birbirine yakın veya bitişik şekilde inşa edilmiştir. Birçok evin bahçesinde ahır, tandırlık ve tuvalet gibi yerlerin yer almasından kaynaklı bahçeler oldukça geniştir. Aynı dönemde kent Çiftapınar, Uluyol ve Koçkiran mahalleleri olmak üzere 3 mahalleye ayrılmaktadır. 1960 yılında yapılan nüfus sayımına göre kentin toplam nüfusu 7047 olup bu nüfusun 4680'i erkek, 2667'si ise kadın nüfustan oluşmaktadır. Erkek nüfusun yarısını kışla nüfusu oluşturmaktadır. Yaklaşık 2000 kişinin asker olduğu kentte, asker nüfus çıkarıldığında kentin toplam nüfusu 5000 kişi olmaktadır. Kuşkusuz bu durum kentin büyüklüğünün veya gelişiminin incelenmesi açısından önemlidir. (Şekil 15; Foto 15 ve 16)

1-HÜKÜMET BİNASI 2- SANAT OKULU 3- KAYMAKAM LOJMANI 4- ELEKTRİK SANTRAL BİNASI 5- JANDARMA KOMUTANLIK LOJMANI 6- ATATÜRK İLKOKULU 7- SUBAY LOJMANI 8- ASSUBAY GAZİNO 9- ZİRAAT BANKASI 10- ASKERİ HASTANE 11- JANDARMA KARAKOLU 12- PTT 13- AÇIK HAVA SİNEMASI 14- BELEDİYE 15- ORTAOKUL İNŞAATI 16- TEKEL

Foto 15: 1959 Yılında Devlet Kurumlarının Yoğun Bulunduğu Çiftapınar Mahallesi'nden Bir Görünüm (Kaynak: <http://www.baydaralesi.com/foto/nostalji2/target100.html> 07.02.2015)

Foto 16: 1960 Yılında Çiftapınar Mahallesi'nden Bir Görünüm (Kaynak: <http://www.baydaralesi.com/foto/nostalji2/target180.html> 07.02.2015)

Doğubeyazıt kentinde yerleşmenin yoğunluk kazandığı 1960-1970 yılları arasında kentsel topraklar yine merkezden çevreye doğru olmak üzere genişlemiştir. Bu dönemde de bir önceki dönemde görüldüğü gibi kentsel gelişim yönü ağırlıklı

olarak yatay bir şekilde seyrederken (Foto 17), özellikle 1970’li yılların ortalarından itibaren dikey bir gelişim de görülmektedir. Bu dönemde kentte alansal olarak en önemli gelişme 1960’lı yıllarda 1. Mekanize Tugay Komutanlığı’nın kurulmasıyla gerçekleşmiştir. (Şekil 15)

Foto 17: 1970 Yılında Çiftepınar Mahallesi’nden Bir Görünüm (Kaynak: <http://www.baydarailesi.com/foto/nostalji3/target139.html> 07.02.2015)

Kentsel gelişim yönü 1970-1980 yılları arasında Çiftepınar Mahallesi’nde yer yer dikey yönde iken; Uluyol ve Koçkıran mahallelerinde yatay yönlü bir gelişme görülmektedir. Ayrıca bu dönemde Çiftepınar Mahallesi’nde görülen dikey gelişme lojmanlar ve devlet kurumları ile sınırlı iken; ikametgâhlarda ise çok seyrek görülmekte olup kat sayısı daha çok 2 veya en fazla 3 katlıdır. (Foto 18) Bu dönemde gelişmenin yoğunluk kazandığı en önemli cadde Ağrı Caddesi’dir. Kent, Ağrı Caddesi (İran eski transit yolu) üzerinde doğu-batı yönlü bir gelişme kaydederken bu gelişme daha çok Ahmedi Hani ve İshakpaşa mahallelerine bakan kısımlarda meydana gelmiştir. Aynı dönemde yerleşmenin yoğunluk kazandığı diğer alanlar ise Ahmedi Hani Mahallesi’ndeki Şehitlik Caddesi’nin batı kısmı ve bu caddenin Ağrı Caddesi’ne yakın yerleri ile İshakpaşa Mahallesi’ndeki 1’ nolu Iğdır Caddesi’nin Ağrı Caddesi’ne yakın yerlerindeki sağlı-sollu alanlardır. (Şekil 15)

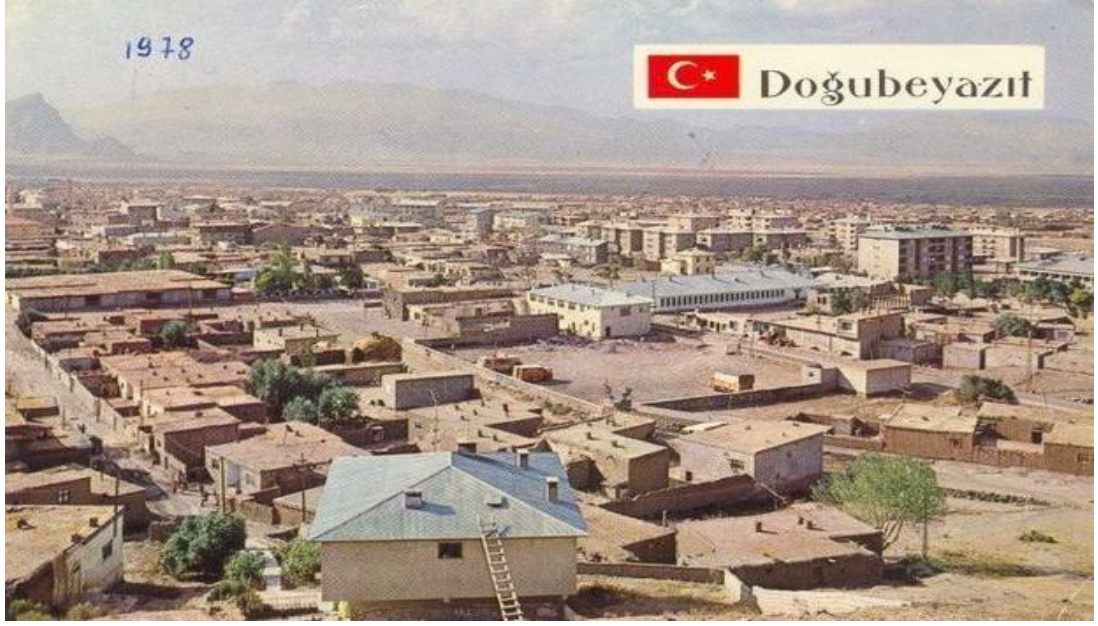

Foto 18: 1978 Yılında Dikey Gelişmenin Görüldüğü Çiftepınar Mahallesi'nden Bir Görünüm
(Kaynak: <http://www.baydarailisi.com/foto/nostalji3/target321.html> 07.02.2015)

1980-1990 yılları arasında Doğubeyazıt kentinin yerleşim alanlarına bakıldığında; bir önceki döneme göre dağınık bir yerleşme görülürken alansal olarak bir önceki döneme göre bir hayli büyüdüğü gözlenmektedir. Bu yıllar arasında kaydedilen yerleşme bir önceki dönemin devamı niteliğinde olup kent Ahmedî Hani ve İshakpaşa mahallelerinde kuzey-kuzeybatıya doğru yatay bir şekilde genişlemektedir. Aynı zamanda kent, Koçkırın ve Uluyol mahallelerinde yatay bir şekilde güneye doğru büyürken, Çiftepınar Mahallesi'nin İsmail Beşikçi Caddesi ve bu caddenin çevresinde ise daha çok dikey olarak gelişmektedir. (Foto 19) Bu dönemde kentin gelişimine dinamik kazandıran en önemli gelişme yeni yapılan Türkiye-İran transit yoludur. Bu yolun yapılmasıyla kent kuzeye doğru Yeni ve Hürriyet mahalleleri üzerinde genişleme olanağı bulmuştur. (Şekil 15)

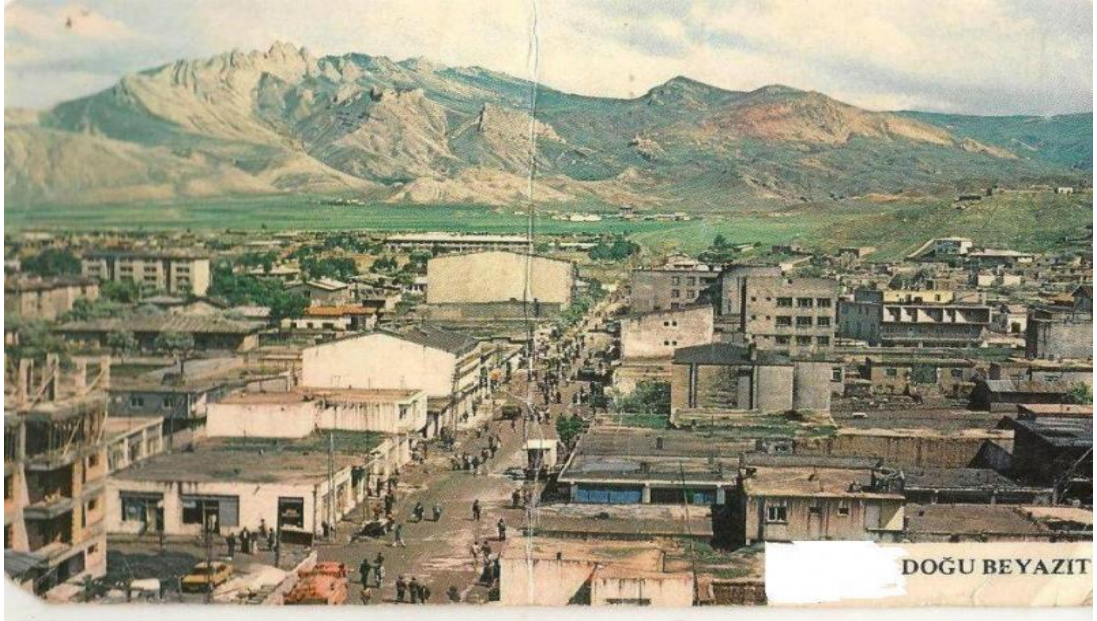

Foto 19: 1983 Yılında İsmail Beşikçi Caddesi'nden Bir Görünüm (Kaynak: <http://baydarailesi.com/default.asp?id=1> 07.02.2015)

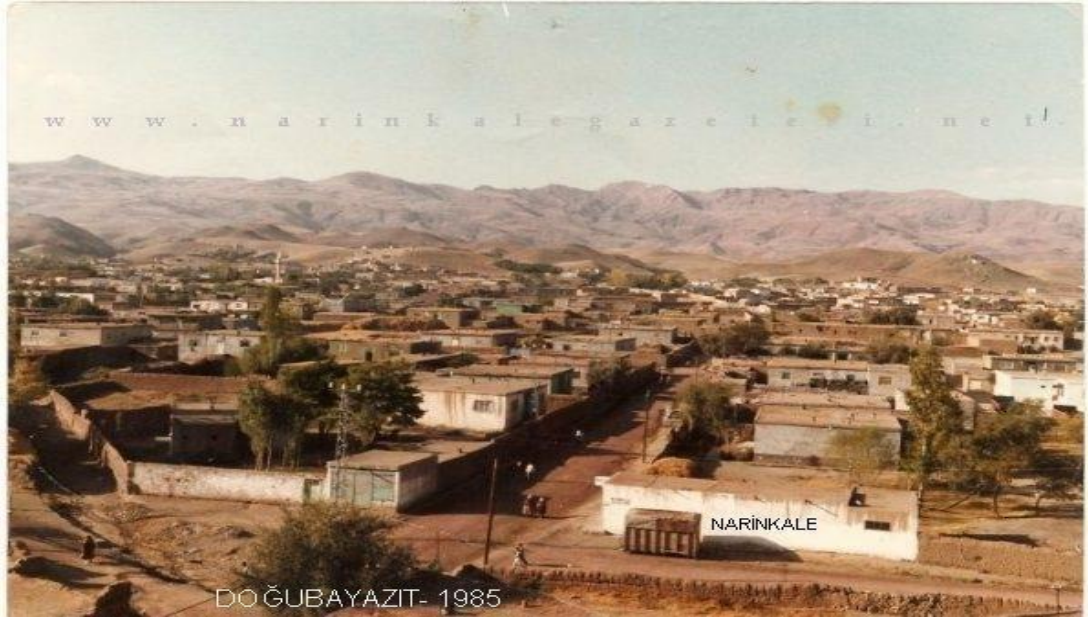

Foto 20: 1985 Yılında Doğubeyazıt Kentinden Bir Görünüm (Kaynak: <http://www.baydarailesi.com/foto/nostalji4/target62.html> 07.02.2015)

1990-2000 yılları arası Doğubeyazıt kentinde yerleşmenin en yoğun yaşandığı dönemdir. Bir önceki dönemde başlayan siyasi olayların yoğunluk kazandığı bu dönemde kırsal alandan kente yapılan göçler sonucu kent büyümüştür. Doğubeyazıt bu dönemde başta idari olarak kendisine bağlı köyler olmak üzere Iğdır il ve Diyadin ilçelerine bağlı köylerden yoğun bir şekilde zorunlu göç almıştır. Kırsal

nüfus, güvenlik sorunlarından dolayı hiçbir yer gösterilmeden ve herhangi bir planlama yapılmadan göçe zorlanmıştır. Özellikle boşaltılan köyler ilk kurtuluş yeri olarak bağlı bulunduğu ilçeyi veya yerleşim yerini görmüş, böylece zorunlu göçe tabi tutulan nüfus kente yönelmiş ve bu durum kentin aniden genişlemesine sebep olmuştur. Kentsel gelişim açısından önemli bir faktör olan bu durum Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin birçok kentinde yaşanmıştır. Ancak Doğubeyazıt gibi dinamik kentlerde bu durum daha çok hissedilmiş ve kent köy görünümüne bürünmüştür. 1990 yılında yapılan nüfus sayımına göre kentin toplam nüfusu 35213 iken; 2000 yılında bu sayı 56261'e ulaşmıştır. Bu hızlı büyüme kuşkusuz beraberinde çeşitli sorunları da taşımıştır. Nitekim Doğubeyazıt kenti bu nüfusla hem birçok sosyal ve kültürel çatışmaya sahne olmuş hem de alt ve üst yapı hizmetleri bakımından oldukça yetersiz kalmıştır.

1990-2000 yılları arasında kentteki gelişim alanlarına bakıldığında; bir önceki dönemle paralellik gösterdiği görülmektedir. 1980-1990 yılları arasında kuzeye doğru Yeni ve Hürriyet mahalleleri üzerinde genişleme olanağı bulan kent, 1990-2000 yılları arasında da en yoğun genişlemeyi bu iki mahallede yaşamıştır. Kent, Yeni ve Hürriyet mahalleleri dışında Büyük Ağrı Mahallesi'nin Iğdır yolu üzerinde ve Ahmedi Hani Mahallesi'nin doğu kesimlerinde de gelişim kaydetmiştir. Dikey gelişmenin de yoğunluk kazandığı bu dönemde kent Çiftepınar, İshakpaşa, Uluyol ve Ahmedi Hani mahallelerinde dikey yönde büyümüşken; Vatan, Büyük Ağrı, Hürriyet ve Yeni mahallelerinde ise yatay yönde genişlemiştir. (Şekil 15)

2001-2011 yılları arası Doğubeyazıt kentinin alansal gelişimine bakıldığında; kentin yatay yönlü olarak daha çok Hasankeyf, Sanayi, Barış ve Sarıgül mahallelerinde genişlediği; dikey yönlü olarak ise Çiftepınar, İshakpaşa, Ahmedi Hani ve Uluyol mahallelerinde genişlediği görülmektedir. 2001-2011 yılları arasında kentin gelişim yönünü belirleyen dört önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki, 2 Temmuz 2004 tarihinde kentte meydana gelen depremdir. Bu depremde zarar gören köylerden Yiğince Köyü'nün sınırları içinde uygun yerleşim yeri bulunamamasından dolayı yeni afet konutlarının tamamı Doğubeyazıt kentinde yapılmıştır. Hasankeyf Mahallesi'nde yapılan bu afet konutları kentin kuzeydoğuya doğru yatay bir şekilde genişlemesine sebep olmuştur. İkinci gelişme, Barış

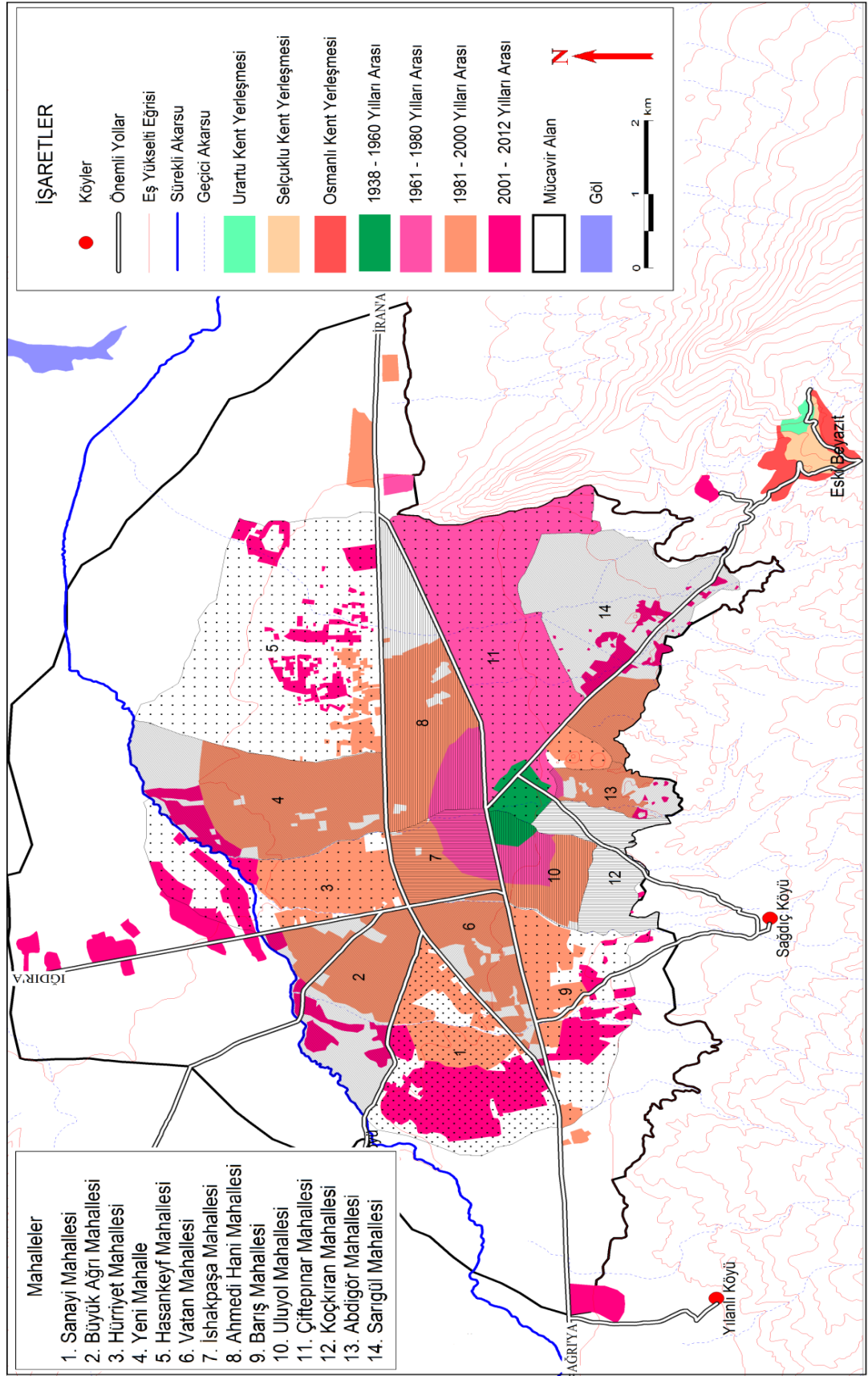
Mahallesi'nin kurulması ve bir önceki dönemde Sağdıç Köyü'ne bağlı olan bazı evlerin bu dönemde köyden ayrılarak Barış Mahallesi sınırlarına dâhil edilmesidir. Gelişmelerden biri de, Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından Ağrı-Doğubeyazıt yolu üzerinde, Doğubeyazıt kentinin batısında yapılan konutlar (426 konut) ve aynı mevkide yapılan Doç. Dr. Yaşar Eryılmaz Devlet Hastanesi'dir. Bu yapılar ile kentin gelişim yönü batıya dönmüş ancak kent belediye sınırları dışında dağınık bir şekilde genişleme kaydetmiştir. Diğer önemli gelişme ise Sarıgül Mahallesi'nin kurulmasıdır. 2008 yılına kadar Sarıdana Köyü olan Sarıgül Mahallesi 2008 yılında belediyenin almış olduğu bir kararla mahalle olmuştur. Bu durum aynı zamanda kentin güneydoğuya doğru aniden genişlemesine yol açan bir gelişmedir. (Şekil 15)

Tablo 7: Mahallelerin Belediye Sınırlarına Göre Bölünüşü (2011)

Mahalle	Belediye Sınırları (ha)	Mahalle	Belediye Sınırları (ha)
Abdigör Mahallesi	53.64	Koçkiran Mahallesi	92.32
Ahmedi Hani Mahallesi	229.5	Sanayi Mahallesi	266.8
Barış Mahallesi	191	Sarıgül Mahallesi	284.4
Büyük Ağrı Mahallesi	204.1	Uluyol Mahallesi	88.97
Çiftapınar Mahallesi	375.6	Vatan Mahallesi	112.4
İshakpaşa Mahallesi	93.79	Yeni Mahalle	262.5
Hasankeyf Mahallesi	485.6	Mahalle Dışı	144.83
Hürriyet Mahallesi	204.6	Toplam	3090.05

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Hesaplanmıştır.

Doğubeyazıt kenti, günümüzde (2011) 14 mahallesi ve 3090.05 hektarlık alanı ile Ağrı ilinin en büyük ilçelerinden birini oluştururken; ilk kuruluş yeri olan Çiftapınar Mahallesi'nden ağırlıklı olarak kuzey ve kuzeybatıya doğru yaklaşık olarak 50 kat alansal büyüme kaydetmiştir. (Tablo 8 ve Şekil 15)

Şekil 15: Doğubeyazıt Kentinin Dönemlere Göre Gelişim Haritası

Tablo 8: Yıllara Göre Konut Sayısı (1985-2011)

YILLAR	1985	1990	2000	2011
Nüfus Sayısı	31134	35213	56261	73505
Konut Sayısı	4236	5031	8436	14326

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Sonuçları ve Genel Nüfus Sayımları (GNS) Verileri (12.11.2014) ile Doğubeyazıt Belediyesi Bina Sayım Cetveli (24.11.2011)

Kentin gelişiminin belirlenmesinde kentte inşa edilen veya kente dâhil edilen konutlar büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda 1985-2011 yılları arasında Doğubeyazıt kentinde ikamet edilen konutların sayılarına bakılarak kentin ne derece geliştiği belirlenebilir. Söz konusu 26 yıllık sürede kentteki konut sayısı 4236'dan 14326'ya ulaşmıştır. Bu sayıyla kentin konut sayısı bakımından 3 kattan daha fazla büyüdüğü görülmektedir. 1985 yılında 4236 konutun ağırlıklı bir kısmı Çiftepınar, Koçkiran, Uluyol, Ahmedî Hani ve İshakpaşa mahallelerinde bulunurken; Sarıgül (o tarihte köy olduğu için), Hasankeyf, Vatan, Barış, Sanayi ve Büyük Ağrı mahallelerinde nerdeyse ikamet edilen konut bulunmamaktaydı. 1985-1990 yılları arasında kent nüfusu 31134'ten 35213'e çıkarken; konut sayısı 4236'dan 5031'e yükselmiştir. 1985'ten 1990 yılına kadar kentte 795 konut artışı yaşanırken; konut sayısının artış miktarının yıllık ortalama değeri 159 konut olmuştur. 5 yıllık zaman diliminde artan bu 795 konut, ağırlıklı olarak Ahmedî Hani, İshakpaşa, Hürriyet ve Yeni mahallelerinde inşa edilmiş, bu mahalleleri Uluyol, Koçkiran ve Çiftepınar mahalleleri izlemiştir. 2000 yılında yapılan nüfus sayımlarına göre kent nüfusunun 35213'ten 56261'e, konut sayısının ise 5031'den 8436'ya yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde kentte ortalama yıllık konut artış miktarı ise 340.5'tir. Bir önceki döneme göre bu dönemde yıllık ortalama 181.5 konut daha fazla artmıştır. 63 yıllık (1927-1990 yılları arası) dönemde kentte inşa edilen konut sayısı 5031 iken; 10 yıllık (1990-2000) sürede yapılan 3405 konut, kentin ciddi gelişiminin bu dönemde gerçekleştiğini açıkça göstermektedir. Başka bir ifadeyle 63 yıllık dönemde kentte yıllık ortalama 79.85 konut artarken; 10 yıllık dönemde yıllık ortalama 181.5 konut artmıştır. Bu dönemde kentte inşa edilen 3405 konutun büyük çoğunluğu kentin kuzey-kuzeydoğu mahalleleri olan Yeni, Hürriyet ve Büyük Ağrı mahallelerinin bulunduğu alanlarda kurulmuştur. 2000-2011 yılları arasında kent nüfusu 56261'den 73505'e yükselirken; konut sayısı 8436'dan 14326'ya yükselmiştir. Kente 5890 konut katılırken, bu artış kenti hem yatay hem de dikey yönlü büyüttü. Aynı zamanda bu dönemde kentte inşa edilen konut sayısının 1927-1990 yılları arasında

yapılan konut sayısından daha fazla olduğu görülmektedir. 2000-2011 yılları arasında kentteki yıllık ortalama konut artış miktarı ise 535.4 konuttur. Bu bağlamda bir önceki döneme göre bu dönemde yıllık 353.9 konut daha fazla artmıştır. Aynı dönemde Doğubeyazıt kentinde inşa edilen konutlara bakıldığında; Hasankeyf Mahallesi'nde afet konutları, Sanayi Mahallesi'nde TOKİ konutları, Barış Mahallesi'nde Sağdıç Köyü'nden ayrılan konutlar, eskiden köy olan Sarıgül Mahallesi'ndeki konutlar ve başta Çiftapınar Mahallesi olmak üzere Ahmedi Hani, İshakpaşa ve Uluyol gibi mahallelerde "kentsel yenilenme faaliyetleri" sonucunda inşa edilen çok katlı konutlar görülmektedir. Ayrıca 86 yıllık (1927-2011 yılları arası) zaman diliminde kentte her yıl ortalama 170.5 konut inşa edilmiştir. (Tablo 9)

Doğubeyazıt kentinde yatay gelişimin yönü ağırlıklı olarak batı, kuzey, kuzeybatı ve kuzeydoğu yönlüdür. Kent, son yıllarda batıda Sanayi, Barış ve Vatan mahallelerinin bulunduğu alanlarda Ağrı-Doğubeyazıt yolu üzerinde genişleme olanağı bulmuştur. Ağrı yolu üzerinde yapılan Doğubeyazıt Devlet Hastanesi ve TOKİ konutları kentin gelişim yönünün batıya doğru olmasını sağlamıştır. Batıdaki arsaların fiyatlarının yükselmesi dışında kentin alansal gelişimini sınırlayan herhangi bir etmenin olmaması kentin ileriki yıllarda muhtemel gelişim yönün bu yönlü olacağını göstermektedir. Doğubeyazıt kentinin diğer bir gelişim alanın ise kuzeyde yer alan İğdır yolu üzerindeki alanlar ile Büyük Ağrı ve Hürriyet mahallelerindeki boş alanlar oluşturmaktadır. Kentin kuzeybatısından kuzeyine doğru devam eden Gernovak deresi ve onun yaratmış olduğu su taşkınları ile bataklık alanlar kentsel gelişim açısından sınırlayıcı bir faktör olsa da kent bu alanlarda gelişmeye devam etmektedir. Kentin yatay gelişim alanlarından bir diğeri ise Hasankeyf Mahallesi'ndeki boş alanlardır. Özellikle son yıllarda buralarda inşa edilen afet konutları ve çeşitli sanayi alanları, kentin muhtemel gelişim yönünün bu yönlü olacağının bir göstergesidir. Doğubeyazıt kentinde yatay gelişimin gerçekleşeceği diğer alanlar ise Ahmedi Hani Mahallesi'nin doğu kısmı ile Sarıgül Mahallesi'ndeki boş alanlardır. Özellikle Sarıgül Mahallesi'nde 2008 yılından bu yana hızlı bir yapılaşma görülmektedir. Bu mahallede inşa edilen adliye binası kentin güneydoğuya doğru genişlemesine olanak sağlamıştır. Ancak Sarıgül Mahallesi'nin dört bir tarafını saran askeri alanlar ile dağlık ve engebeli alanlar kentin bu yöndeki gelişimini sınırlayıcı faktörlerdir. (Foto 21)

Foto 21: Sarıgül Mahallesi'nin Gelişim Alanları ve Bu Alanları Sınırlayan Etmenler

Doğubeyazıt kentinin dikey gelişim alanlarına bakıldığında; yukarıda da belirtildiği gibi daha çok Çiftepınar, Ahmedî Hani, Uluyol ve İshakpaşa mahallelerinin bulunduğu alanlarda geliştiği görülmektedir. Bu dört mahallenin yatay gelişiminin neredeyse tamamlandığı görülürken, bu mahallelerde iş yerlerinin yoğun olması ve arsa fiyatların yüksek olması çok katlı yapıların inşa edilmesine sebep olmuştur. Bu inşa faaliyetlerinin neredeyse tamamı eski yapıların yıkılarak yerine yenilerinin inşası niteliğindedir. Doğubeyazıt çevre yolunun kuzey kısmında kalan Sanayi (Foto 23), Büyük Ağrı, Hürriyet, Yeni ve Hasankeyf mahalleleri zemin mukavemeti açısından sağlam olmadığından buralardaki yapıların en fazla üç katlı olmasına izin verilirken; çevre yolunun hemen yanındaki yapılara beş kata kadar izin verilmektedir. Çiftepınar Mahallesi gibi iş yerlerinin yoğun olduğu mahallelerde ise yapılara yedi kata kadar izin verildiği görülmektedir. (Foto 22)

Foto 22: Dikey Gelişimin Yoğun Olduğu Çiftapınar Mahallesi'nden Bir Görünüm

Foto 23: Yatay Gelişimin Yoğun Olduğu Sanayi Mahallesi'nden Bir Görünüm

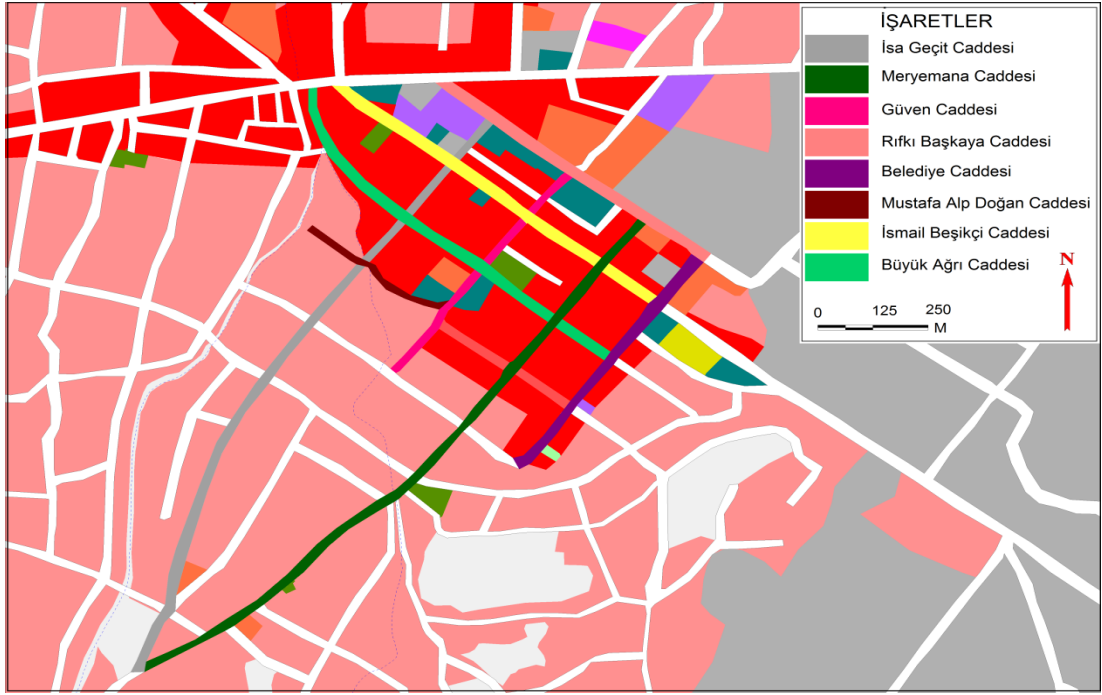
Doğubeyazıt kentinin yapısal gelişimi açısından önemli olan diğer alanlar ise cadde ve sokaklardır. Kent fizyonomisinin önemli öğelerinden biri olan cadde ve sokaklar, iş ve ticaret alanlarının bulunduğu kesimlerde yoğunlaşmıştır. Kentteki iş ve ticari alanların yoğunlaştığı İsmail Beşikçi, Ağrı, Büyük ve Küçük Ağrı, Rıfki Başkaya, Belediye, Meryemana, Güven, İsa Geçit ve 1'Nolu Iğdır caddeleri ile bu caddelere açılan sokaklar kentin önemli geçitleridir. Ayrıca Şehitlik, Hüsnü Özyeğin ve Koçkiran caddeleri ile çevre yolu kentin diğer önemli cadde ve geçitlerindendir. Kenti bir boydan öteki boya bağlayan önemli caddeler İran eski ve yeni transit

yoludur. İran eski yolu olan Ağrı Caddesi günümüzde kentin en önemli caddelerinden biridir. Batı ve doğu ucunda yeni çevre yolu (Türkiye-İran yeni transit yolu) ile birleşen bu cadde, gerek işyerlerinin yoğunluğu gerekse diğer cadde ve sokakların açıldığı geçit olduğundan oldukça işlek bir caddedir. (Foto 24)

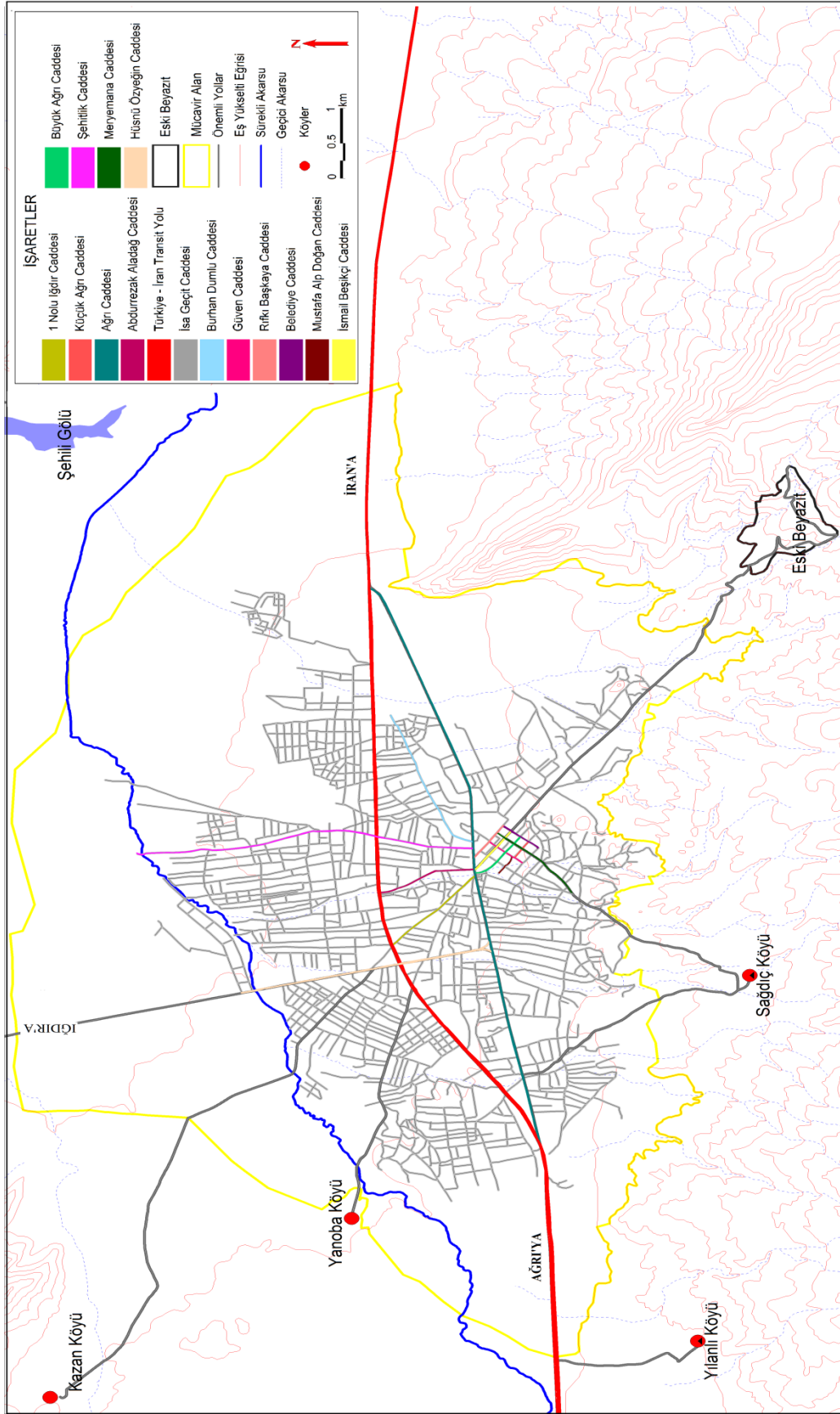
Foto 24: İşlek Bir Cadde Olan Ağrı Caddesi'nden Bir Görünüm

Yeni Doğubeyazıt kentinin kuruluş yeri olan Çiftepınar Mahallesi'ndeki İsmail Beşikçi, Rıfkı Başkaya ile Büyük ve Küçük Ağrı caddeleri birbirlerine paralel olarak kuzeybatı-güneydoğu uzanıslıdır. Ayrıca bu caddeleri, birbirine paralel olan kuzeydoğu-güneybatı uzantılı İsa Geçit, Güven, Meryemana ve Belediye caddeleri kesmektedir. Bu caddelerin bulunduğu alanlar kentin iş ve ticaret hacminin yüksek olduğu alanlar olduğundan bu alanlarda kent dikey olarak gelişmektedir. (Şekil 16 ve 17)

Şekil 16: Çiftapınar Mahallesi'ndeki Caddeler (Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Düzenlenmiştir.)

Doğubeyazıt kentinde merkezi cadde ve sokaklar dışındaki cadde ve sokaklar oldukça bakımsız ve yer yer imar planına aykırı bir şekilde açılmıştır. Özellikle kentin Sanayi, Barış, Büyük Ağrı, Hürriyet, Yeni ve Hasankeyf mahallelerindeki cadde ve sokaklar düzensiz cadde ve sokak sisteminin en sık görüldüğü yerler olmanın yanında oldukça da bakımsızdır. Sokakların düzensiz ve bakımsız oluşunda, kentsel yaşama uyumun yeterli olmayışı, belediyecilik faaliyetlerinin zayıf kalması gibi faktörler gösterilebilir. (Şekil 17) Ayrıca kentte yer alan bazı sokaklarda ikamet eden insanların çoğunlukla akraba oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum kentin kırsal kesimden topluca göç aldığını yani bir köyden birkaç akraba evin aynı anda kente yerleştiğini göstermektedir.

Şekil 17: Doğubeyazıt Kentinin Caddeler ve Sokakları (Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Düzenlenmiştir.)

Sonuç olarak Doğubeyazıt kentinin gerek yatay gerek dikey yönlü olarak özellikle 1990'lı yıllardan itibaren hızla gelişme kaydettiği açıkça görülmektedir. Kentin ilk kuruluş yeri olan Çiftepınar Mahallesi'nde gelişim daha çok dikey yönlü iken; bu mahalle dışında kent ağırlıklı olarak kuzey-kuzeybatı yönlü yatay yönde gelişmektedir. Kentin güneyinde Koçkıran tepeleri ve güneydoğusunda yer alan Karaburun kayalıkları kentin güney ve güneydoğuya doğru yatay gelişimini engelleyen ciddi etkenlerdir. Aynı zamanda kentin kuzeyinde yaşanan su taşkınları ve zemin mukavemetinin zayıf olması kentin hem yatay hem dikey yönlü gelişimi için sınırlayıcı faktörlerdir. (Foto 25)

Foto 25: Doğubeyazıt Kentinin Güneye Doğru Yatay Gelişimini Engelleyen Koçkıran Tepeleri

Tablo 9: Mahallelere Göre Arazi Değerleri (2013)

Mahalle	ARAZİ DEĞERİ (M ² /TL)			
	Mahalle Alanı	En Düşük Değer	Ortalama Değer	En Yüksek Değer
Abdigör Mahallesi	53.64	40	70	120
Ahmedi Hani Mahallesi	229.5	100	300	1000
Barış Mahallesi	191	30	60	200
Büyük Ağrı Mahallesi	204.1	30	90	600
Çiftepınar Mahallesi	375.6	200	600	1500
Hasankeyf Mahallesi	485.6	6	30	600
Hürriyet Mahallesi	204.6	30	90	600
İshakpaşa Mahallesi	93.79	120	300	900
Koçkırın Mahallesi	92.32	40	90	250
Sanayi Mahallesi	266.8	20	100	650
Sarıgül Mahallesi	284.4	15	70	650
Ulu Yol Mahallesi	88.97	100	200	750
Vatan Mahallesi	112.4	100	250	750
Yeni Mahalle	262.5	30	85	600

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (12.12.2013)

Yukarıda da belirtildiği gibi kentsel gelişim yönü belirlenirken; arsa fiyatları oldukça önem kazanmaktadır. Özellikle arsa fiyatlarının düşük olduğu yerlerde kent daha çok yatay yönlü gelişirken; arsa fiyatlarının yüksek olduğu yerlerde ise dikey yönlü gelişmektedir. Bu bağlamda Doğubeyazıt kentinin arazi değerlerine bakıldığında; merkezi mahallelerinde arsa fiyatlarının çok yüksek olduğu, merkezden çevreye doğru gidildikçe fiyatların düştüğü görülmektedir. (Şekil 18)

Doğubeyazıt kentinde mahallelere göre arsa fiyatları incelendiğinde; kentin en değerli arsalarının Çiftepınar Mahallesi'nde bulunduğu görülmektedir. Özellikle merkezi iş alanlarının yoğun bulunduğu bu mahallede arsa fiyatları İsmail Beşikçi Caddesi'nde m²'si 1500 TL'ye kadar çıkmaktadır. Bu caddede yer alan işyerlerinin aylık kira getirisinin 15000 TL olduğu düşünüldüğünde bu fiyatların çok da abartılı olmadığı görülmektedir. Bu cadde üzerinde dönümlük arsa bulmak neredeyse imkânsız iken; genellikle birkaç yüz m²'den ibaret olan arsalar bulunmaktadır. İsmail Beşikçi Caddesi'nden sonra kentin en değerli alanlarını bu caddeye açılan caddeler oluşturmaktadır. Özellikle Ağrı Caddesi'nin İsmail Beşikçi Caddesi'ne yakın kısımlarında arsa fiyatlarının m²'si 1000 TL'ye kadar çıkmaktadır. İsmail Beşikçi Caddesi'nden uzaklaştıkça arsa fiyatlarının düştüğü görülmektedir. Başka bir ifadeyle kentte merkezi iş alanlarından uzaklaştıkça arsa fiyatlarının da düştüğü görülmektedir. (Tablo 9 ve Şekil 18)

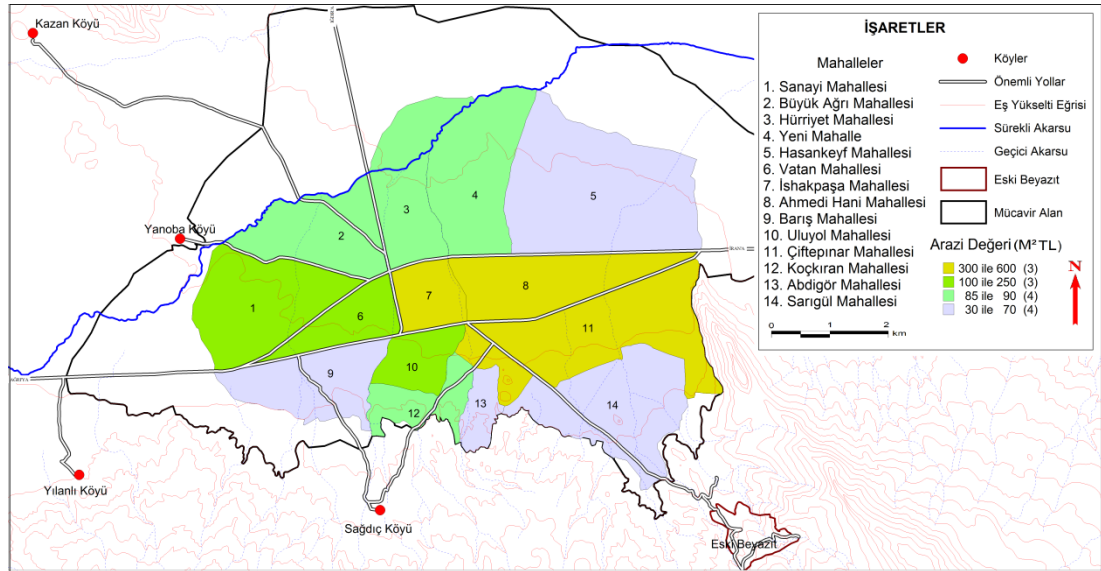
Kentteki en ucuz arsa fiyatlarının ise Hasankeyf Mahallesi'nde olduğu görülmektedir. Mahalledeki ortalama arsa fiyatlarının m²'si 40 TL iken; en düşük ve en yüksek fiyat arasında 100 katlık fark bulunmaktadır. Bu durumun sebebi mahallenin Türkiye-İran transit yolu üzerindeki arsalarının çok değerli (m²'si yaklaşık 600 TL) olmasıdır. Türkiye-İran transit yolundan uzaklaştıkça başka bir ifadeyle mahallenin kuzeyine doğru gidildikçe arsa fiyatlarının m²'si 6 TL'ye kadar düşmektedir. Bu durum Yeni, Hürriyet, Büyük Ağrı ve Sanayi mahalleleri için de geçerlidir. Yani bu mahallelerin Türkiye-İran transit yolu üzerindeki arsa fiyatları çok yüksek iken, bu yoldan mahallelerin iç kısımlarına ve kuzeyine doğru gidildikçe arsa fiyatları düşmektedir. Büyük Ağrı ve Hürriyet mahallelerinin Doğubeyazıt-Iğdır yolu üzerindeki arsalar, mahallelerin Türkiye-İran transit yolu üzerindeki arsalarından sonraki en değerli yerlerdir. Bu bağlamda Yeni Mahalle'nin ortalama arsa fiyatlarının bu iki mahalleden daha düşük olmasının sebebi de Doğubeyazıt-Iğdır yolunun bu mahalleden geçmemesidir. Sanayi Mahallesi'nin ortalama arsa fiyatlarının bu üç mahalleden yüksek olmasının sebebi ise Türkiye-İran transit yolunun bu mahalleyi uzunca kat etmesidir. (Tablo 9 ve Şekil 18)

Vatan, İshakpaşa ve Ahmedi Hani mahallelerinin arsa fiyatlarına bakıldığında; bu üç mahallenin Türkiye-İran transit yolu ile Ağrı Caddesi üzerindeki arsaları mahallelerin en değerli yerlerini oluşturmaktadır. Bu cadde ve yoldan mahallelerin iç kısımlarına doğru gidildikçe arsa fiyatları düşmektedir. Özellikle İshakpaşa ve Ahmedi Hani mahallelerinin iş ve ticaret alanlarının yoğunlaştığı alanlar bu mahallelerin en değerli yerlerini oluşturmaktadır. Vatan ve İshakpaşa mahallelerini birbirinden ayıran Hüsnü Özyeğin Caddesi (Doğubeyazıt-Iğdır yolu) bu mahallelerdeki diğer değerli alanları oluşturmaktadır. Merkezi iş alanlarının bulunduğu diğer mahalle ise Uluyol Mahallesi'dir. Bu mahallenin Ağrı Caddesi üzerindeki arsalar mahallenin en değerli alanlarını oluştururken; bu caddeden mahallenin iç kısımlarına doğru gidildikçe arsa fiyatları da düşmektedir. (Tablo 9 ve Şekil 18)

Hasankeyf Mahallesi'nden sonra kentin en uygun arsaları Barış ve Sarıgül mahallelerinde bulunmaktadır. Barış Mahallesi'ndeki en değerli alanları Ağrı Caddesi üzerindeki arsalar oluştururken; bu caddeden mahallenin iç kısımlarına

başka bir ifadeyle mahallenin güneyine doğru ilerledikçe arsa fiyatları da düşmektedir. Sarıgül Mahallesi'ndeki en değerli arsaları ise İshakpaşa Saray yolu üzerinde yer alan arsalar oluşturmaktadır. Bu yoldan mahallenin iç kısımlarına doğru gidildikçe arsa fiyatları düşmektedir. Mahallenin en ucuz alanlarını ise Karaburun Kayalıkları'na yakın arsalar oluşturmaktadır. (Tablo 9 ve Şekil 18)

Abdigör ve Koçkırın mahallelerinin arsa fiyatlarına bakıldığında; bu iki mahallenin güney kısımları hem tepelik alanlardan oluştuğu için hem de merkezi iş alanlarından uzaklaştığı için mahallelerin en ucuz alanlarını oluşturmaktadır. Merkezi iş alanlarına yaklaştıkça başka bir ifadeyle mahallelerin kuzey kısımlarına doğru gidildikçe arsa fiyatları yükselmektedir. (Tablo 9 ve Şekil 18)

Şekil 18: Mahallelere Göre Arazi Değerleri (2013)

Sonuç olarak; Doğubeyazıt kentinde iş ve ticaret alanlarının yoğun bulunduğu alanlar kentin en değerli arsalarının bulunduğu alanları oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye-İran transit yolu, Doğubeyazıt-Iğdır yolu ve İshakpaşa Saray yolu kentin iş ve ticari alanlarının bulunduğu diğer yerler olmasından dolayı bu alanlarda bulunan arsalar da çok değerlidir. Kentin en ucuz alanlarını ise kentin kuzeyinde ve güneyinde bulunan arsalar ile Karaburun Kayalıkları'nın bulunduğu yerlere yakın arsalar oluşturmaktadır. Kentteki arsa fiyatını belirleyen unsur ise hiç kuşkusuz sınır ticaretidir. Sınır ticaretinin yoğun yapıldığı dönemlerde yeterli sermayeden kaynaklı arsa fiyatları yüksek iken; ticaretin kısıtlandığı dönemlerde ise sermaye yetersizliğinden dolayı arsa fiyatları düşmektedir. Ayrıca kentte az da olsa arsa

fiyatlarını belirleyen unsur hayvan fiyatlarıdır. Özellikle Yeni, Hürriyet, Hasankeyf, Büyük Ağrı, Barış ve Sarıgül mahalleleri gibi kentin dış çeperinde yer alan mahallelerde arsa fiyatı az da olsa hayvan fiyatından etkilenmektedir. Bu bağlamda hayvan fiyatları ile arsa fiyatları arasında doğru bir orantı bulunmaktadır.

2.5. Doğubeyazıt Kent Nüfusunun Gelişimi ve Nüfusun Temel Özellikleri

Nüfus, bir yerde yaşayan insan sayısı olarak tanımlanabilir. Kentlerin nüfus özelliklerinin incelenmesi; kentin tanınmasında, ihtiyaçlarının belirlenmesinde ve geleceğe yönelik yatırımların planlamasında oldukça önemlidir. Doğubeyazıt kentinin nüfus özellikleri aşağıdaki başlıklar altında değerlendirilebilir:

2.5.1. Kentsel Nüfusun Gelişimi

Doğubeyazıt kentinin Cumhuriyet öncesi nüfusu ile ilgili bilgilere 16. yüzyıla ait kısıtlı verilerden ulaşılsa da asıl veriler 19. yüzyıla ait kaynaklarda mevcuttur. Bu kaynaklar birkaç salname, döneme ilişkin tarihi konuları ele alan eserler ve ansiklopedik verilerdir.

Doğubeyazıt kentinin nüfusuyla ilgili elde edilen en eski tarihli veriler 16. yüzyıla ait verilerdir. Buna göre 1578 yılında Bayezid Sancağı'nda toplam 17182 kişi bulunmaktaydı. Bu nüfusun 13522'si Müslim, 3660'ı gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Bunun yanı sıra sancaktaki konutlardan 1805'i Müslimlere ait iken; 732'si gayrimüslimlere aitti.¹²⁵

Tablo 10: 1852-1853 Döneminde Bayezid Sancağı'nın Konut Sayısı

İlçe	Müslüman	Ermeni	Yezidi	Köy Sayısı	Toplam
Bayezid	621	365	88	71	1145
Diyadin	304	50	-	12	366
Karakilise	377	240	220	40	877
Eleşkirt	900	490	38	86	1514
Hamur	476	26	30	68	600
Toplam	2678	1171	376	277	4502

Kaynak: KURŞUN, 2000, *age.*, s.101-122.

19. yüzyıla ait nüfus verilerine bakıldığında; 1852-1853 yılları arasında Bayezid Sancağı'nda toplam 4502 konutta 21127 kişi yaşamaktaydı. Bu nüfusun 13390'ı Müslüman, 5855'i Ermeni, 1882'si ise Yezidi nüfustan oluşmaktaydı. Buna

¹²⁵GÜL, A., 2011, "Bayezid Sancağının Demografik Yapısına Genel Bir Bakış", *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, s.159,166.

göre nüfusun % 63'ü Müslüman, % 28'i Ermeni, % 9'u ise Yezidi nüfustan oluşmaktaydı.¹²⁶ Cumhuriyet öncesi dönemde nüfusun genel yapısı incelendiğinde; günümüze oranla nüfusun geniş ve çok çocuklu aile yapısından oluştuğu bilinmektedir. Ancak 1852-1853 yıllarında gerçekleşen sayımlara göre Bayezid'in ortalama aile büyüklüğü 4.6 kişi ile 2013 yılındaki aile büyüklüğünden daha küçük olduğu görülmektedir. Bu durumun temel sebebi bu dönemde yapılan sayımlara kadın nüfusun dâhil edilmemesidir. (Tablo 10)

Tablo 11: 1871 Yılında Bayezid Sancağı'nın Nüfusu

Esami-i Kaza ve Nevahi	Nüfus-ı Zükur (Erkek)			Köy Sayısı
	Müslüman	Hristiyan	Toplam	
Bayezid Kazası	4025	1475	5500	69
Diyadin Kazası	850	110	960	18
Karakilise Kazası	3450	1470	4920	55
Eleşkird Kazası	4710	2200	6910	97
Antab Kazası	2150	-	2150	53
Hamur Nahiyesi	2690	-	2690	56
Patnos Nahiyesi	850	250	1100	12
Celali Aşireti	2700	-	2700	-
Edmanlı Aşireti	1800	-	1800	-
Yekûn	23225	5505	28730	360

Kaynak: OKCU-AKDAĞ, 2010, *age.*, s.204.

Salname-i Vilayet-i Erzurum'a göre; Hicri 1288, Miladi 1871 yılında Bayezid Sancağı'nın nüfusu 28730 kişidir. Bunun 23225'i Müslüman, 5505'i Hristiyan'dır. Bayezid sancak merkezindeki nüfus ise 4025 Müslüman ve 1475 Hristiyan olmak üzere toplam 5500 kişiden oluşmaktadır.¹²⁷ (Tablo 11) Ancak 1871 yılında da yapılan nüfus sayımında sadece erkek nüfus sayıldığından kadın nüfus sayıma dâhil edildiğinde Bayezid merkez kazasının nüfusu 11000 civarında olacağı görülmektedir.

¹²⁶KURŞUN, Z., 2000 "Mehmed Hurşid Paşa'nın Seyahatnâme-i Hudûd Adlı Eserine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Bayezid Sancağı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, İstanbul, s.101-122.

¹²⁷OKCU - AKDAĞ, 2010, *age.*, s.204,

Tablo 12: 1873 Yılında Bayezid Sancağı'nın Nüfusu

Esami-i Kaza ve Nevahi	Nüfus-ı Zükur (Erkek)					Köy Sayısı
	Müslüman	Hristiyan	Yezidi	Toplam	Hane Sayısı	
Bayezid Kazası	4025	1475	197	5697	1089	69
Dişadin Kazası	8050	110	110	8270	230	18
Karakilise Kazası	226	573	90	889	1120	55
Eleşkird Kazası	4710	2200	250	7160	1720	57
Antab Kazası	2150	-	400	2550	500	53
Hamur Nahiyesi	2690	-	-	2680	465	56
Patnos Nahiyesi	850	250	10	1110	250	12
Celali Aşireti	2700	-	-	2700	-	-
Edmanlı Aşireti	1800	-	-	1800	-	-
Yekûn	27201	4608	1057	32856	5374	320

Kaynak: OKCU-AKDAĞ, 2010, age., s.441.

Salname-i Vilayet-i Erzurum'a göre; Hicri 1289, Miladi 1872 yılında Bayezid Sancağı'nın nüfusunun değişmediği ve erkek nüfusun yine 28730 kişi kaldığı görülmektedir. Bu durum Bayezid merkez kazası için de geçerli olup bunların 4025'i Müslüman, 1475'i Hristiyan olmak üzere toplam nüfus 5500 kişidir. Salname-i Vilayet-i Erzurum'a göre Hicri 1290, Miladi 1873 yılında Bayezid Sancağı'nın toplam nüfusu 32856 kişi olup bunların 27201'i Müslüman, 4608'i Hristiyan, 1057'si ise Yezidi nüfustan oluşmaktadır. Bayezid merkez kazanın ise toplam nüfusu 5697 kişidir. Bunların 4025'i Müslüman, 1475'i Hristiyan, 197'si ise Yezidi nüfustan oluşmaktadır. Merkez sancakta 1089 hane bulunurken;¹²⁸ 5697 erkek nüfusa bir o kadar kadın nüfus eklendiğinde nüfus 11394 kişi olmakta ve ortalama aile büyüklüğü ise 10.4 kişi ile dönemini yansıtmaktadır. (Tablo 12)

Tablo 13: 1881-1882 Döneminde Bayezid Sancağı'nın Nüfusu

Kazalar	Müslüman		Ermeni		Katolik		Protestan		Yabancı		Toplam
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	
Bayezid	3797	5146	945	968	-	-	-	-	-	-	10856
Dişadin	4870	5226	132	210	-	-	-	-	-	3	10441
Antab	3137	4496	105	108	-	-	-	-	-	-	7846
Karakilise	2294	3905	969	1211	-	-	-	-	13	37	8429
Eleşkirt	6799	7729	1650	1957	565	743	21	31	-	-	19495
Toplam	20879	26502	3801	4454	565	743	21	31	13	40	57049

Kaynak: DEMİRTAŞ, 2009, age., s.320.

Salname-i Vilayet-i Erzurum'a göre 1881-1882 dönemde Bayezid Sancağı'nın toplam nüfusu 57049 kişidir. Bunların 47381'i Müslüman, 8255'i ise Ermeni nüfustan oluşmaktadır. Katolik nüfus 1308 kişi iken; Protestan nüfus 52 kişi, yabancı nüfus ise 53 kişidir. Bayezid Sancağı'ndaki nüfus cinsiyete göre

¹²⁸OKCU - AKDAĞ, 2010, age., s.204, 316, 441.

sınıflandırıldığında kentte 25279 kadın, 31770 erkek nüfus bulunmaktadır. Bayezid merkez kazada ise 10856 kişi yaşamaktadır. Bunların 8943'ü Müslüman, 1913'ü Ermeni nüfustan oluşmaktadır. Bayezid kazasındaki nüfusun 4742'si kadın, 6114'ü ise erkek nüfustan oluşmaktadır. Bayezid merkez kazada Katolik, Protestan ve yabancı nüfus ise bulunmamaktadır.¹²⁹ (Tablo 13)

Tablo 14: 1892 Yılında Bayezid Sancağı'nın Nüfusu

İlçe	Müslüman	Ermeni	Yabancı	Ecnebi
Bayezid	5879	1775	-	131
Diyadin	10776	364	88	-
Karakilise	4704	2092	142	-
Eleşkirt	13873	6060	178	-
Antab	6239	214	29	-
Toplam	41471	10505	437	131

Kaynak: CUİNET, 1892, age., s.228-340.

19. yüzyılda Fransız gümrük memuru olan Cuinet, Bayezid Sancağı'nın 19. yüzyılın sonunda 8448 konuttan oluştuğunu ve sancağın kazalarıyla birlikte toplam nüfusunun 52544 olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, sancak merkezi 3 nahiye ve 78 köyle birlikte 1552 konuttan oluştuğu ve nüfusun 5879'unun Müslüman, 1775'inin Ermeni ve 131'inin de Ecnebi olmak üzere toplam nüfusun 7785 kişi olduğunu belirtmektedir.¹³⁰ Bu dönemde yapılan sayıma göre ortalama aile büyüklüğü 5 kişi ile çok düşük olup dönemini yansıtmamaktadır. Dolayısıyla Cuinet, yaptığı nüfus sayımına kadın nüfusu dâhil etmediği sonucuna varılmaktadır. (Tablo 14)

Tablo 15: 1896 Yılında Bayezid Sancağı'nın Nüfusu

İlçe	İslam	Ermeni	Diğer	Hane Sayısı	Toplam
Bayezid	16566	1913	10	3167	18489
Diyadin	11991	352	15	1866	12358
Tutak	11793	304	-	2498	12097
Karakilise	12499	2546	65	1401	15110
Eleşkirt	19170	3928	1423	3682	24521
Toplam	72019	9043	1513	12614	82575

Kaynak: KARATAŞ, 2011, age., s.183.

“Osmanlı Nüfus istatistikleri incelendiğinde Bayezid Sancağı'nın, XIX. Yüzyılın sonlarında genelde hızlı artan bir nüfus yapısına sahip olduğu görülür. Örneğin, 1877-78'de sancağın toplam nüfusu 37.457 iken 1881-1893 arasında nüfus 57.067 olmuştur. Bu istatistiklerde verilen rakamlar ile yukarıda Vilayet

¹²⁹DEMİRTAŞ, M., 2009, “XIX Yüzyılın İkinci Yarısında Beyazid Sancağında Demografik Durum”, II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, s.320

¹³⁰CUİNET, 1892, age., s.228-240

Salnamesi'nde verilen rakamlar arasında bir tutarsızlık söz konusudur. İstatistiklere göre 1896 yılında tahminen 60.000 seviyesinde olması gereken nüfus, salnamede 82.575 olarak gösterilmiştir. Nüfus artış hız dikkate alındığında Salnamelerde verilen rakamların tartışmaya açık olduğu kanaatine varılabilir. Nitekim 1897 yılı istatistiğinde Erzurum'un vilayet olarak nüfus bilgileri verilmiş ise de Bayezid Sancağı nüfusu hakkında bir bilgiye rastlanamamıştır."¹³¹ (Tablo 15)

Tablo 16: 1906 Yılında Bayezid Sancağı'nın Nüfusu

İlçe	Müslim		Ermeni		Ermeni-Katolik		Rum		Protestan	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Bayezid	39590	29043	3565	3266	598	452	380	330	20	22
Toplam	68633		6831		1050		710		42	

Kaynak: KARPAT, 2003, *age.*, s.200.

1904 yılında Bayezid merkez kaza ve köyleriyle birlikte toplam 8661 kişi yaşarken, bunların 4723'ü erkek, 3938'i ise kadın nüfustan oluşmaktadır.¹³² 1906 yılında ise Bayezid Sancağı'nda 39590 erkek, 29043 kadın olmak üzere toplam 68633 Müslim; 380 erkek, 330 kadın olmak üzere 710 Rum; 3565 erkek, 3266 kadın olmak üzere toplam 6831 Ermeni; 598 erkek, 452 kadın olmak üzere toplam 1050 Ermeni-Katolik, 20 erkek ve 22 kadın olmak üzere toplam 42 Protestan yaşamaktadır.¹³³ (Tablo 16)

Doktor Şerif Bey'in 1. Dünya Savaşı'ndan hemen önce (1913) kaleme aldığı esere göre Bayezid kasabasının nüfusu; 1504'ü kadın, 1742'si erkek olmak üzere toplam 3246 kişiden oluşmaktadır. Bunlardan 1892'si Müslüman ve 1352'si Ermeni'dir. Kasaba merkezi 552 konuttan ibarettir.¹³⁴

Tablo 17: 1917 Yılında Bayezid Sancağı'nın Nüfusu

İlçe	Müslüman	Gayrimüslim	Toplam
Bayezid	36500	2100	38600
Diyadin	8060	-	8060
Karakilise	15015	3000	18015
Eleşkirt	22000	3000	25000
Tutak	8200	300	8500

Kaynak: GÜL, 2011, *age.*, s.166.

¹³¹KARATAŞ, 2011, *age.*, s.183

¹³²Komisyon, 1981, *age.*, s.357.

¹³³KARPAT, K., 2003, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, s.200.

¹³⁴DOKTOR ŞERİF BEY, 2011, *age.*, s.221.

1917 yılında ise; Bayezid merkez sancağında 36500 Müslüman, 2100 gayrimüslim olmak üzere toplam 38600 kişi yaşamaktadır. Karakilise kazasında 15015 Müslüman, 3000 gayrimüslim olmak üzere toplam 18015 kişi; Eleşkirt kazasında 22000 Müslüman, 2000 Ermeni ve 1000 diğer gayrimüslim olmak üzere toplam 25000 kişi; Diyadin kazasında 8060 Müslüman ve Tutak kazasında 8200 Müslüman, 300 gayrimüslim olmak üzere toplam 8500 kişi yaşamaktadır.¹³⁵ (Tablo 17)

Cumhuriyet öncesi dönemde nüfusla ilgili verilen bilgiler arasında bir tutarsızlık söz konusudur. Bu durumun temel sebebi verileri; bölgeye giden nüfus memurları, seyyahlar veya bu istatistiklerle uğraşan diğer kişiler detaylı bir araştırmadan çok kendi gözlem veya bölge halkından edindiği bilgilere göre elde etmişlerdir.

Tablo 18: Cumhuriyet Döneminde Doğubeyazıt'ın Nüfusu (1927-2013)

Sayım Yılı	İlçe Merkezi Nüfusu			Köyler Nüfusu			TOPLAM		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1927	2632	1298	3950	8415	8122	16537	11047	9420	20467
1935	977	883	1860	9765	8400	18165	10742	9283	20025
1940	4563	920	5483	10102	9683	19785	14665	10603	25268
1945	4652	1071	5723	9752	9854	19606	14404	10925	25329
1950	2878	1016	3894	-	-	22339	-	-	26233
1955	3718	1871	5589	14400	13265	27665	18118	15136	33254
1960	4680	2667	7047	15556	15077	30633	20236	17444	37680
1965	5538	2985	8523	17214	16495	33709	22752	1948	42232
1970	8285	5088	13373	40956	20946	40956	29231	25098	54329
1975	11361	6251	17612	45735	23421	45735	34782	28565	63347
1980	14243	9270	23513	25069	25212	50281	39312	34482	73794
1985	18033	13101	31134	26109	2707	53179	44142	40171	84313
1990	19453	15760	35213	26303	27655	53958	45756	43415	89171
2000	30246	26015	56261	25109	24384	49493	55355	50399	105754
2007	37203	32211	69414	21327	20558	41885	58530	52769	111299
2008	35797	30626	66423	23753	22872	46625	59550	53498	113048
2009	34113	31546	65659	23362	22619	45981	57475	54165	111640
2010	36608	32839	69447	23391	22516	45907	59999	55355	115354
2011	39562	33943	73505	24190	22142	46332	63752	56085	119837
2012	39425	34891	74316	23264	21370	44634	62689	56261	118950
2013	38991	34746	73737	23584	22293	45877	62575	57039	119614

Kaynak: TÜİK, ADNKS ve GNS Verileri (12.11.2014)

Türkiye’de çağdaş anlamda ilk nüfus sayımları 1927 yılında yapılmıştır. Doğubeyazıt kentinin Cumhuriyet dönemi nüfus artış hızına bakıldığında; 1927 yılında kentin merkez nüfusunun 3950 kişi olduğu görülmektedir. 1935 genel nüfus

¹³⁵GÜL, 2011, age., s.166.

sayımı sonuçlarına göre Doğubeyazıt nüfusu 2090 kişi azalarak nüfus 1860 kişiye düşmüştür. Bu dönemde nüfusun yıllık artış hızı % -9.41'dir. (Tablo 18 ve Şekil 19) Türkiye'nin neredeyse hiçbir yerinde görülmeyen bu düşüşün nedenini Kaya şöyle açıklamaktadır; 1927 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla vilayet merkezi Bayezid'den Karaköse'ye (Ağrı) nakledilmiş ve dolayısıyla Bayezid'den Ağrı'ya önemli oranda bir göç hareketi başlamıştır.¹³⁶ Ancak bu durumu sadece il vilayetinin değişmesinin ardından yaşanan göçe bağlamak yeterli değildir. Bu dönemde Bayezid'i derinden etkileyen önemli siyasi olaylar yaşanmıştır. Bunların başında Ağrı isyanları gelmektedir.

16 Mayıs 1926'da Ağrı'da patlak veren ve dört yıl boyunca devam eden Ağrı isyanları Bayezid kentini oldukça fazla etkilemiştir.¹³⁷ 1926'da çıkan bu isyan 1927'de yapılan nüfus sayımlarını da etkilemiştir. Öyle ki bu dönemde yapılan nüfus sayım sonuçlarının analizine göre 100 kadına 202 erkek düşmüştür. (Tablo 20) Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda kadın sayısının erkek sayısından fazla olması gerekirken Doğubeyazıt'ta tam tersi bir durum söz konusudur. Bu durumun temel sebebi kentte çıkan isyanı bastırmak için bölgeye çok sayıda asker yığılmasıdır. 1927 yılında Doğubeyazıt'taki erkek nüfusun fazla olmasının sebebi bu durumdan kaynaklanmaktadır. 1935 yılına gelindiğinde ise kent nüfusunun azaldığı görülür. Ağrı isyanlarının sebep olduğu bu durumun kent nüfusuna olan etkisi Genelkurmay belgelerinde şöyle geçmektedir: *"1930 senesi Ağrı'ya yapılacak harekâta dair 29 Aralık 1929 gün ve 8692 Sayılı Bakanlar Kurulu kararı ayrıca yazılı olarak gönderilmiştir. Bu kararname gereğince Bulakbaşı ile Şıhlı Köyü arasında asilerle meskûn olan köyler ile sığınılan yerler ele geçirilerek asiler geçim üssünden yoksun bırakılacak ve bölge eşkiyadan temizlendikten sonra Ağrı Tepeler hattına doğru takip edilerek ele geçirilen yerlerde Garnizonlar inşa edilecek ve bunlardan yalnız seyyar jandarma kuvvetleri 1930-1931 kışını burada geçireceklerdir. Bölgede jandarma alayları için lazım olan yerlerden başka meskûn yer bırakılmayacaktır. Bu suretle iâşe ve iskân ihtiyacından yoksun kalan asiler ya dağıtılacak ya da İran'a sığınmaya mecbur edilecektir. Bu takdirde sorun İran'la hal edilecektir. Harekâta 1930 yılı Haziranı son haftasında ve hasat mevsiminden önce*

¹³⁶KAYA, 1996, age., s.54.

¹³⁷KALAFAT, Y., 1992, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Said Olayı*, Boğaziçi Yayınları, Ankara, s.137.

*başlanacaktır. Harekâtı 9. Kolordu Komutanı idare edecektir.”*¹³⁸ Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere isyana katılan bölge halkının tamamı ya dağıtılmış (Erciş’te Beyazıt Mahallesi bulunmaktadır. “*Bu mahalle, adını buraya göç eden Doğubeyazıtlılardan almıştır. Doğubeyazıt’tan gelen göç hareketleri daha çok 1925-35 yılları arasında gerçekleşmiş olup, 1928’de meydana gelen Ağrı İsyanı ile de alakalı olma ihtimali güçlüdür.*”¹³⁹) ya da İran’a sığınmaya mecbur bırakılmıştır. Edi ve Aydoğan’ın belirttiğine göre, isyan 18 Eylül 1930 tarihinde bastırılarak buradaki askeri birlikler Kolordu emriyle Başköy’e inmiştir.¹⁴⁰ İsyanlar bastırıldıktan sonra kentteki askeri birliklerin bir bölümü geri gönderilmiştir. Dolayısıyla bu dönemde yaşanan nüfus hareketlerinin temel sebebinin 1926-1930 yılları arasında yaşanan Ağrı isyanları olduğu söylenebilir.

Kent merkezinin nüfusu 1940 genel nüfus sayım sonuçlarına göre 3623 kişilik bir artışla 5483’e yükselmiştir. Bu dönemdeki nüfus artış hızı % 37.02’lik oran ile Türkiye’nin çok üzerindedir. Bu durumu açıklamada, Doğubeyazıt’ın daha uygun bir coğrafi konuma sahip Sarıova’ya taşınması¹⁴¹ ve Türkiye-İran transit yolu üzerine kurulan yeni kentin bu dönemde köylerden yoğun bir şekilde göç almasına bağlamak tek başına yeterli bir sebep değildir. 1935 yılında erkek nüfus 977 kişi iken; kadın nüfus 883 kişidir. Kadın ve erkek nüfus arasındaki bu oran normaldir. Ancak 1940 yılına gelindiğinde erkek nüfusun 4563’e yükselmesi, kadın nüfusun ise 920 kişi olarak kayıtlara geçmesi normal değerlerin dışındadır. (Tablo 18) Dolayısıyla bu durumu coğrafi konumla açıklamak ya da göçe bağlamak yanlış olur. Doğubeyazıt’ın sınır kenti olması ve 1930’lu yılların sonları ile 1940’lı yılların başlarında yaşanan II. Dünya Savaşı’ndan dolayı Doğubeyazıt’a çok sayıda asker getirilmiş böylece kentin erkek nüfusu hızla artmıştır. Bu durum kentin yıllık nüfus artış hızını belirleyen önemli faktördür.

1940-1945 yılları arasında Doğubeyazıt’ın nüfusunda 240 kişilik bir artış olurken yıllık nüfus artış hızı % 0.85’e denk gelmektedir. II. Dünya Savaşı’nda

¹³⁸Komisyon, 1992, *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, Kaynak Yayınları, Cilt:II, İstanbul, s.93, 94.

¹³⁹YILDIZ, 2002, *age.*, s.139.

¹⁴⁰EDİ, A., - AYDOĞAN, E., 2011, “Şeyh Sait İsyanı Sonrası Ağrı İsyanları”, *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, s.194.

¹⁴¹KAYA, F., 2002, “Türkiye’de Yer Değiştiren Şehirlere Bir Örnek: Doğubeyazıt”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:7, Erzurum, s.82.

silâh altında tutulan çok sayıdaki genç nüfusun varlığı ve tedirgin bir ortamın olması 1940-1945 yılları arasında nüfus artış hızının az olmasına yol açmıştır. 1945-1950 yılları arasında ise kent nüfusu 1829 kişi azalarak yıllık nüfus artış hızı % -7.70'e düşmüştür. Doğubeyazıt kent nüfusundaki bu hızlı düşüşün nedeni askerleri birliklerin büyük bir bölümünün kentten çekilmesiyle ilgilidir. Tablo 18'e bakıldığında; bu dönemdeki erkek nüfusun bir önceki döneme göre yaklaşık iki kat azalarak 4652 kişiden 2878 kişiye düştüğü görülür. Bu durum kentin yıllık nüfus artış hızını etkileyen en önemli unsurdur. (Şekil 19)

1950-1955 yılları arasında Doğubeyazıt'ın yıllık nüfus artış hızı % 7.22'dir. (Şekil 19) 1950-1955 yılları arasında Doğubeyazıt kentinin bir önceki döneme göre yıllık nüfus artış hızı çok yüksek iken; bölge genelindeki 7.6'lık nüfus artış hızını yansıtmaktadır. Khalaf nüfusta yaşanan bu artışı şöyle açıklamaktadır; *"1950-1955-1960 dönemlerinde sağlık koşullarının gelişmesiyle ülkede belirgin bir nüfus artışı gözlenmiştir."*¹⁴² Yaşanan bu gelişmelerden, doğal olarak Doğubeyazıt kenti de etkilenmiştir. Bunun yanı sıra Kaya nüfustaki bu artışı şu sebeplere bağlamaktadır; *"geçmişe oranla siyasi istikrarın sağlandığı ve kalkınma hamlelerinin başladığı 1950-1955 yılları, yeni iş sahaları açılmasının da etkisiyle, kentleşme hareketinin hız kazandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Doğubeyazıt ilçe merkezi kırsal kesim nüfusunu kabul eden bir çekim merkezi durumuna gelmişti. Söz konusu sayım devrelerinde nüfusun artışında göç yoluyla artışın yanı sıra, doğum oranlarının yüksek oluşu, istihdam imkânlarının artışı ve bir sınır şehri olması nedeniyle çok sayıda askeri birliğin bulundurulması da etkili olmuştur."*¹⁴³

1955-1960 yılları arasında yıllık nüfus artış hızı % 4.63, 1960-1965 yılları arasında ise % 3.8'dir. (Tablo 18 ve Şekil 19) Bu dönemlerde yıllık nüfus artış hızında yaşanan bu düşüşlerin nedeni göç yoluyla kent nüfusunu artıran faktörün giderek azalması aynı zamanda yurt içi ve yurt dışına yapılan göçlerin belirgin bir şekilde artmasıdır.¹⁴⁴ Kentte görülen yıllık nüfus artış hızındaki düşüşün asıl önemli sebebi Türkiye'de bu dönemlerde uygulanan aile planlanmasıdır.

¹⁴²KHALAF, S., 2006, *Doğu Anadolu Bölgesi Nüfus Özellikleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, s.106.

¹⁴³KAYA, 2002, *age.*, s.83.

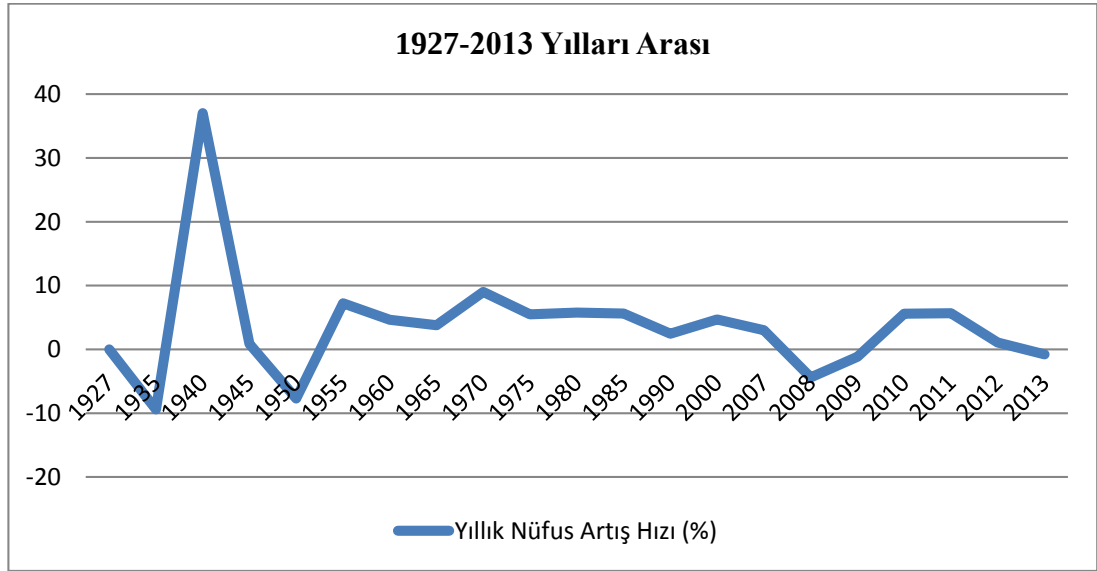
¹⁴⁴KAYA, 1996, *age.*, s.59.

1965-1970 yılları arasında Doğubeyazıt kentinde nüfus 4850 kişi artarak yıllık nüfus artış hızı % 9 olmuştur. Türkiye’de uygulanan aile politikalarından vazgeçilmesi ve sağlık alanında yaşanan gelişmelerden dolayı Doğubeyazıt nüfusunun bu yıllar arasında oldukça arttığı gözlenmektedir. 1970-1975, 1975-1980 ve 1980-1985 yılları arasına bakıldığında ise; kentin yıllık nüfus artış hızının % 5 civarında seyrettiği görülmektedir. (Tablo 18 ve Şekil 29)

1985-1990 yılları arasında Doğubeyazıt kentinde yıllık nüfus artış hızı % 2.46 oranında gerçekleşerek önceki dönemlere göre oldukça düşüktür. Bu duruma kentte yaşanan siyasi olaylar ve bu olaylar sonucu yaşanan göçler sebep olmuştur. 1990-2000 yılları arasında ise; Doğubeyazıt kentinde kentsel nüfus artış hızının yeniden yükselişe geçtiği görülmektedir. Bu yıllar arasındaki yıllık nüfus artış hızı % 4.68 olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 18 ve Şekil 19) 1990-2000 yılları arasında, 1985-1990 yılları arasında yaşanan göç hareketinin tam tersi bir durum yaşanarak kent göç almıştır. Bu göçler kırsal kesimlerden Doğubeyazıt kent merkezine doğru gerçekleşmiştir. Kent, özellikle boşaltılan köylerden yoğun bir şekilde göç almıştır. Ancak unutulmamalıdır ki Doğubeyazıt bu dönemde de göç vermeyi durdurmamıştır. Hatta bir önceki döneme göre bu dönemde göç olayı artmıştır. Ancak kırsal alandan gelen nüfus, kentten giden nüfustan fazla olduğundan bu durum kent nüfusuna pozitif olarak yansımıştır. 1985-1990 ve 1990-2000 yılları arasında Doğubeyazıt kentinde yaşanan nüfus hareketliliği kentin demografik yapısının değişmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1985-2000 yılları arasında kentten göçen varlıklı ailelerden oluşan nüfusun yerini özellikle 1990-2000 yılları arasında kırsaldan gelen aileler almıştır. Bu durum kentin kırsal görünümlü bir karaktere bürümesine yol açmıştır.

Nüfus sayımlarının “adrese dayalı kayıt sistemine” geçildiği ilk yıl olan 2007 yılında Doğubeyazıt’ın nüfusu 69414 kişiye yükselmiştir. 2000-2007 yılları arasında Doğubeyazıt’ın yıllık nüfus artış hızı % 3 iken; bir önceki döneme göre düşüş yaşanmış, bu düşüş 2008 ve 2009 yıllarında da devam etmiştir. 2008 yılında nüfus artış hızı % -4.4 iken; 2009 yılında % -1.15’tir. 2010 yılına bakıldığında; Doğubeyazıt kentinin nüfusu bir önceki döneme göre 3788 kişi artarak; yıllık nüfus artış hızı % 5.6 olmuştur. 2011 yılında ise kent nüfusu bir önceki döneme göre 4058 kişi artarak; yıllık nüfus artış hızı % 5.67 olmuştur. 2012 yılında yıllık nüfus artış hızı % 1.09 iken; 2013 yılında ise yıllık nüfus artış hızı % -0.78’e düşmüştür. (Tablo

18 ve Şekil 19) Doğubeyazıt kentinde 2007-2009 yılları arasında yaşanan nüfustaki bu hızlı düşüşün sebebini Karabulut; Doğu Anadolu Bölgesi'nin genelinde göç olayının yaşanmasına bağlamıştır.¹⁴⁵ Dolayısıyla Doğubeyazıt'ta yaşanan nüfus artış hızındaki bu düşüş bu yıllarda gerçekleşen göçlerle açıklanabilir. Ancak Doğubeyazıt kentinde yaşanan nüfus hareketliliğini sadece doğumla açıklamak veya göç olayına bağlamak doğru olmaz. Özellikle Doğubeyazıt'ın bir sınır kenti olma özelliği, Türkiye-İran arasındaki çeşitli problemler ve sınır ticaretine getirilen kısıtlamalar ve kentte yaşanan askeri hareketlilik bu dönemlerde de nüfus hareketliliğinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Şekil 19: Doğubeyazıt Kentinin Yıllık Nüfus Artış Hızı (Kaynak: TÜİK, ADNKS ve GNS Verileri, 12.11.2014)

2.5.2. Nüfus Hareketleri

Bir bölgedeki nüfus hareketliliğini önemli derecede etkileyen göçler, nüfus ile kaynaklar arasında daha iyi bir dengenin kurulması için kendiliğinden oluşan bir çaba¹⁴⁶ olarak değerlendirildiği gibi; insanların bireysel veya gruplar halinde, kalıcı ya da uzun süreli olarak yaşadıkları yerleri terk edip başka yerleşim yerlerinde

¹⁴⁵KARABULUT, K., - ORAL, O., 2011, "Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısının Analizi", III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, s.260.

¹⁴⁶TÜMERTEKİN, 1994, *Beşeri Coğrafya (Giriş)*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Basım Evi ve Film Merkezi, İstanbul, s.16.

yaşaması şeklinde meydana gelen nüfus hareketliliği¹⁴⁷ olarak da tanımlanmaktadır. Deniz göçü, “İnsanların ekonomik, güvenlik, toplumsal veya siyasi nedenlerden dolayı bireysel veya toplu olarak bir ülkeden başka bir ülkeye (ülke içinde) bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine sürekli veya belirli bir süreliğine gitme eylemi olarak”¹⁴⁸ tanımlarken; Doğanay ise Ogden’in tanımına çok yakın bir ifade kullanarak göçü; nüfusun devamlı yaşam alanlarını kişisel olarak, aileler veya gruplar halinde terk edip, geçici veya sürekli olarak yaşama amacıyla bir başka yere gitmesi¹⁴⁹ olarak tanımlamaktadır.

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç hareketi geçmişten günümüze devam eden bir olgudur. Göçler, her dönem aynı hızda devam etmemiş bazı dönemlerde hız kazanırken bazı dönemlerde yavaş seyretmiştir. Sanayi Devrimi ile göç hareketleri ivme kazanarak kapalı bir tarım ekonomisine sahip olan kırsal kesim, özellikle son yirmi yılda dışa açılmaya ve genellikle kent merkezlerinde yoğunlaşan yeni iş sahalarına doğru yönelmeye başlamıştır.¹⁵⁰ Bu durum göç hareketliliği üzerinde, Sanayi Devrimi’nin beraberinde getirdiği yeni ekonomik sahaların göçler üzerindeki hızlandırıcı etkisini ortaya koymaktadır.

Göçlerin mesafesi, süresi, büyüklüğü ve yönü bakımından farklı türleri olmakla birlikte, genellikle dış ve iç göçler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ülke içinde gerçekleşen göçler iç göç; ülkeler arasında yaşanan göçler ise dış göç olarak tanımlanmaktadır. Çolfaoğlu Türkiye’de yaşanan göçlerin genellikle iç göçlerden oluştuğunu şöyle açıklamaktadır; Türkiye’de 1935 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımında bir milyonu aşan bir nüfus grubunun yaşadığı ilden başka illerde doğmuş olması iç göç gerçeğini ortaya koymaktadır. 1969 sayımında başka illerde doğanların sayısı 3 milyonu aşarken bu sayının toplam nüfustaki oranı % 11’i bulmuştur. 1990’da ise 13.3 milyon insanın doğduğu il dışında yaşadığı gözlenmiştir. Bu da her dört kişiden birinin doğduğu yerden başka bir yerde yaşadığını göstermektedir. Doğum yeri dışında yaşayan söz konusu nüfusun yarısından fazlası İstanbul, Ankara,

¹⁴⁷OGDEN, P., 2000, *The Dictionary Of Human Geography, Migration*, Blackwell Publishers Ltd., Great Britain, s.504.

¹⁴⁸DENİZ, O., 2009, *Uluslararası Göçler ve Türkiye’ye Yansıması (Sığınmacılar, Mülteciler, Yasadışı Göçmenler)*, Çantay Kitabevi, İstanbul, s.6.

¹⁴⁹DOĞANAY, H., 1994, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Gazi Büro Kitabevi, Ankara, s.165.

¹⁵⁰ARINÇ, K., 1991, *Bitlis Çayı Havzasının Coğrafi Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, s.162.

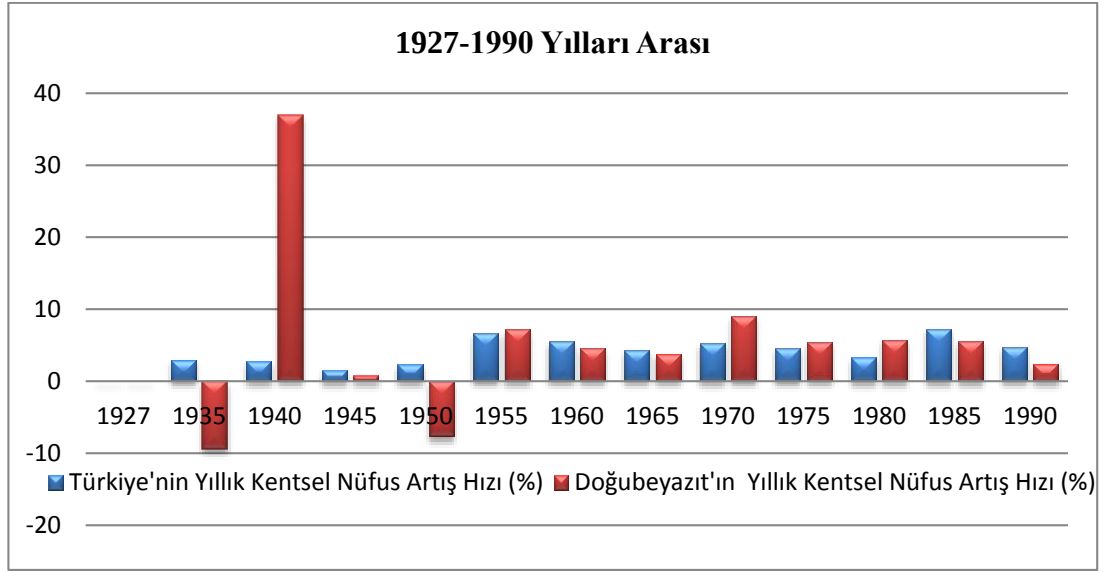
İzmir, Bursa, Kocaeli ve Sakarya gibi illerde belirlenmiştir.¹⁵¹ Dolayısıyla Anadolu’da yaşanan göçlere bakıldığında; genellikle iç göçlerin yaşandığı görülmekte, bu göçler daha çok kır-kent veya köy-kent ilişkisi çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu durumu Sezal şöyle açıklamaktadır; Anadolu’da yaşanan kır-kent veya köy-kent ilişkisi çerçevesindeki göçler, kırsal alanların itici özellikleri ve kentsel alanların çekici özellikleri ile açıklanabilir. Köyün veya kırsal kesimin itici özelliklerinin başında, nüfus artışı, veraset yoluyla toprakların küçülmesi ve veriminin azalması gelmektedir. Ayrıca yaşanan şiddet ve güvenlik sorunları, işsizlik, eğitim, sağlık ve kültürel olanakların yetersizliği gibi etkenler de kırsal kesimden kentlere olan göçü artıran nedenlerdendir. Kentlerde iş imkânların iyi olması, köy-kent arasındaki gelir farklılıkları, daha iyi eğitim olanakları, kentin cazibesi, daha iyi bir yaşam standardı ümidi ve ulaşım imkânları ve benzeri olanaklar kenti cazip hale getiren en önemli unsurlardır.¹⁵² Bu bağlamda Doğubeyazıt kentinde yaşanan göçler, Patnos kentinde gerçekleşen göçlerle benzerlik göstermekte ve genellikle kırsal kesimden kente yapılan göçler şeklindedir.¹⁵³

Doğubeyazıt kentinin 1927 yılındaki nüfusu 3950’dir. 1935 yılında ise 2090 kişilik bir düşüş yaşanarak nüfus 1860 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Olağan dışı olan bu durum, doğum-ölüm ilişkisi içinde değerlendirilememektedir. Bu durumun temel sebebi 1926-1930 yılları arasında Ağrı’da çıkan isyan sonucu kent halkının büyük bir bölümünün göçe zorlanmasıdır. Bu göç, Cumhuriyet döneminde Doğubeyazıt kentinde yaşanan ilk büyük göç hareketidir. 1935-1940 yılları arasında Doğubeyazıt kentinde yine büyük bir göç hareketi yaşanarak kente gelenlerin neredeyse tamamını erkek nüfus oluşturmuştur. Bu durum, II. Dünya Savaşı’ndan dolayı Doğubeyazıt’a asker yığılmasının sonucudur. 1945 yılında savaş bitince kentteki askerlerin geri çekilmesiyle Doğubeyazıt nüfusu düşmüştür. Bu bağlamda Şekil 20’ye bakıldığında; Türkiye’nin yıllık kentsel nüfus hızı ile Doğubeyazıt’ın yıllık kentsel nüfus artışı hızı arasında bazı dönemlerde zıtlık görülmektedir. Bu durumun gerekçesi yukarıda açıklanan göç hareketliliğidir.

¹⁵¹ÇOLFAOĞLU, E., 2006, *Hendek İlçesinin Coğrafi Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, s.84.

¹⁵²SEZAL, 1992, *age.*, s.35, 36.

¹⁵³YILDIZ, Z., M., 1996, *Patnos’un Şehir Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, s.37.

Şekil 20: Türkiye'nin ve Doğubeyazıt Kentinin Yıllık Nüfus Artış Hızı (Kaynak: TÜİK, GNS Verileri, 12.11.2014)

1955-1970 yılları arasında Doğubeyazıt'ta nüfus artış hızı normal ve yaşanan göç olayları da doğal akışıındadır. Bu dönemde Doğubeyazıt kentinin kimliğini etkileyecek derecede önemli göç olayları yaşanmamıştır. Ancak 1980'li yıllardan başlayarak 1990'lı yılların sonlarına kadar süren siyasi sorunlar ve bunalım ortamı hem Doğubeyazıt kent halkını ve köylerini hem de komşu il ve ilçeleri ile bunlara bağlı köyleri derinden etkilemiştir. Dolayısıyla bu dönemde Doğubeyazıt kent halkının, özellikle varlıklı aileleri, kenti terk ederek daha güvenli görünen büyük kentlere yerleşmişlerdir. Kent halkının yerini başta Doğubeyazıt'ta bağlı köyler olmak üzere Diyardin, Taşlıçay, Çaldıran ilçeleri ve Iğdır ilinin kırsal kesiminden gelen nüfus almıştır. Ayrıca bu dönemde yaşanan doğal afetler sonucunda da halk göç etmek zorunda kalmıştır. Tercan'ın; 1992 yılında Yalinsaz Köy yerleşim alanı “su baskını afetine maruz alan” ilan edilerek bu yıldan sonra Yalinsaz Köyü'nde konutların yıllık tamiri ve bakımı dışında yeni konut yapılmadığından köylülerin çoğunun Doğubeyazıt kent merkezine göç ettiği¹⁵⁴ şeklindeki tespiti bu duruma örnek teşkil etmektedir.

¹⁵⁴TERCAN, 2008, *age.*, s.207, 208.

Tablo 19: Doğubeyazıt Kentinden Diğer illere Yapılan Göçler (1996)

Göç Alan İl	Aile Sayısı	% Oran	Nüfus Miktarı	% Oran
İstanbul	526	39.94	3156	32.51
Adana	13	0.98	1493	15.38
Mersin	180	13.67	1409	14.51
Bursa	122	9.26	854	8.80
İzmir	87	6.61	522	5.38
Ankara	45	3.42	225	2.32
Aydın	27	2.05	189	1.95
Edirne	12	0.91	46	0.47
Kırklareli	8	0.61	42	0.43
Sakarya	7	0.53	38	0.39
Balıkesir	7	0.53	37	0.38
Eskişehir	6	0.45	36	0.37
Diğerleri	277	21.03	1662	17.11
Toplam	1317	100	9709	100

Kaynak: KAYA, 1996, *age.*, s.68.

Kaya'nın yapmış olduğu araştırmaya göre 1996 yılında göç eden aile sayısı 1317 iken; göç eden nüfus 9709 kişidir. Göç edilen illerin başında 526 ailenin göç ettiği İstanbul gelirken; bunu 213 ailenin göç ettiği Adana, 180 ailenin göç ettiği Mersin, 122 ailenin göç ettiği Bursa ve 87 ailenin göç ettiği İzmir kentleri izlemektedir.¹⁵⁵ (Tablo 19)

Çeşitli kurum ve kuruluşlar ile özellikle mahalle muhtarlarıyla yapılan görüşmelere göre; son yıllarda Doğubeyazıt kentine yapılan göçlerin % 82'si Ağrı ili sınırları içinden, geriye kalan % 18'i ise yurdun çeşitli yerlerinden gelen memur ve öğrenciler ile komşu il ve ilçelerden gelen göçlerden oluşmaktadır. % 82'lik göçlerin % 78'i kentin kendi yönetim sınırları içindeki kırsal alandan yapılırken, % 22'si Ağrı ili ve ona bağlı diğer ilçe ve köylerden yapılmıştır. Doğubeyazıt kentine ilçe dışından gelen yabancı kayıtlı nüfus içinde en büyük orana sahip yerlerin başında ise Iğdır ve Van illeri gelmektedir. Bunların dışında kısmen Adana, Erzurum ve Muş illerinden göçenler de vardır. Göçle gelen nüfusun önemli bir kısmını asker, polis ve memur aileleri teşkil etmektedir. Bu kesim içinde Türkiye'nin çeşitli illerinden gelenler bulunmaktadır. Bu bağlamda Doğubeyazıt kentinin nüfus bakımından birinci derecede beslenme alanının kendisine bağlı köyler olduğu, ikinci derecede ise başta Diyarbakır ilçesi olmak üzere Ağrı il sınırları içindeki diğer yerleşmeler olduğu söylenebilir.

¹⁵⁵KAYA, 1996, *age.*, s.68.

1970-2011 yılları arasında Doğubeyazıt'a yerleşme amacıyla gelen kırsal nüfusun büyük bir kısmı Yeni, Hürriyet, Büyük Ağrı, Barış, Hasankeyf ve Sanayi mahallelerine yerleşmiştir. Bir kısmı ise Ahmedî Hani, Vatan ve İshakpaşa mahallelerine yerleşmiştir. Koçkırın, Abdigor, Çiftepınar ve Uluyol mahallelerinde ikamet eden nüfusa bakıldığında; nüfusun büyük bir kısmının Doğubeyazıt kent merkezinin yerlisi oldukları; bir kısmını da 1950'li yıllardan önce kentte yerleştikleri görülmektedir. Başta Çiftepınar Mahallesi olmak üzere İshakpaşa, Ahmedî Hani ve kısmen Uluyol mahallelerinde kiracı olarak asker, polis ve memur nüfusun ikamet ettiği görülmektedir. Hasankeyf Mahallesi'ne bakıldığında; 478 konutun bir kısmını afet konutları oluştururken geriye kalanı ise Yeni Mahalle'den ayrılarak bu mahalleye bağlanan konutlar oluşturmaktadır. Bu mahalleye afetlerden dolayı göç etmek zorunda kalan yerleşmelere Tercan; başta Yığınçal Köyü olmak üzere afete maruz bölge ilan edilen ve köy sınırları içinde uygun yerleşim yeri bulunmayan köylerdeki afetzedelerden 77 konutun hak sahibi Hasankeyf Mahallesi'nde seçilen toplu yerleşim alanına iskân edilmiştir. Ayrıca bir hak sahibi de kentte kendi arsasına konut yaptırmıştır. Köydeki afetzedelerden 4 konut çığ afetinden, 10 konut su baskını tehlikesinden diğerleri ise depremde etkilenerek hak sahibi olduğunu¹⁵⁶ bildirmektedir. Sarıgül Mahallesi 2008 yılına kadar Sarıdana Köyü olarak kayıtlarda yer alırken 2008 yılında belediyenin almış olduğu bir kararla Sarıgül Mahallesi adıyla Doğubeyazıt kent merkezine bağlı bir mahalle olmuştur. Sarıgül Mahallesi'ne göç eden nüfusun büyük bir kısmını Doğubeyazıt'ın diğer mahallelerinden gelen aileler oluşturmaktadır.

Doğubeyazıt kentinde yaşanan dış göç hareketlerine bakıldığında; Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi dış göçler, Doğubeyazıt'ta da özellikle 1950-1960 yılları arasında Avrupa ülkelerine işçi olarak gidenlerden oluşmaktadır. Ancak bu şekilde giden aile sayısı fazla değildir. Buna karşın yurt dışından Doğubeyazıt kentine göçlerin yaşanıp yaşanmadığı bilinmemektedir. Kaya'nın 1996 yılında yaptığı araştırmada Doğubeyazıt'tan yurt dışına göç edenlerin sayısının 298 kişi olduğu görülmektedir. Özellikle Batı Avrupa'ya yönelik olan bu göç hareketleri

¹⁵⁶TERCAN, 2008, *age.*, s.212.

Almanya, Fransa, Hollanda, Avustralya ve Belçika gibi ülkelere yapılmıştır.¹⁵⁷ Çeşitli kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmeler, özellikle mahalle muhtarlarının ifadelerine göre Doğubeyazıt'tan akrabalık bağlarından dolayı özellikle İran'a önemli derecede göç yaşanmaktadır. Ayrıca Kuzey Irak, Azerbaycan, Rusya ve Dubai başta olmak üzere birçok ülkeye geçici işçi olarak veya ticaret amaçlı göçlerin yaşandığı görülmektedir. Yapılan bu göçler sonucu göçmenlerin bir kısmının gittikleri yerlerde ya uzun vadede kaldıkları ya da evlenerek göçtükleri yerlere yerleştikleri görülmektedir. Doğubeyazıt'tan dış ülkelere yapılan göç hareketlerinin ciddi boyutlara ulaşmadığı görülmektedir. Bu bağlamda dış ülkelere giden veya dış ülkelere gelen nüfusun Doğubeyazıt kentinin nüfus hareketleri üzerinde etkisinin olmadığı gibi kentsel yaşamı da şekillendirmediği söylenebilir.

Doğubeyazıt kentinde yaşanan mevsimlik göçler ise; hayvan otlatma, tarım ve inşaat işçiliğine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu sebeplerden dolayı uzun yıllardan beri kentte mevsimlik göçlerin yaşandığı bilinmektedir. Özellikle kent merkezinin etrafı çorak olduğundan otlak sıkıntısı çekilmekte ve bunun sonucunda halk, başta Ağrı Dağı etekleri olmak üzere Ağrı'nın Diyadin ve Taşlıçay ilçelerine göç etmek suretiyle hayvanlarını otlatmaktadır. Geçmişte daha çok sayıda aile bu göç kervanına katılırken günümüzde bu sayı oldukça azalmıştır. Nisan ve Mayıs aylarında yola çıkan aileler Ağustos ayının sonlarında Eylül ayının başlarında kent merkezine geri dönmektedir. Bunun yanı sıra özellikle genç nüfusun bir bölümü her yıl inşaat sektöründe çalışmak üzere ülkenin batısındaki büyük kentlere göç etmektedir. Göç edenlerden bazıları Doğubeyazıt kentine geri dönerken bazıları ise temelli olarak gittikleri büyük kentlere yerleşmektedir.

2.5.3. Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı

Belli bir yerleşim yerinde sosyo-ekonomik amaçlı planlar ve politikaların tespiti yapılırken isabetli kararların alınması için üzerinde durulması gereken önemli özelliklerden biri de o yerdeki nüfusun yaş ve cinsiyet yapısının bilinmesidir. Bu bağlamda bir yerdeki cinsiyet oranı 100 ya da 1000 kadına düşen erkek sayısını ifade

¹⁵⁷KAYA, 1996, *age.*, s.63.

etmektedir.¹⁵⁸ Cinsiyet oranı, ülkenin her yerinde aynı değildir. Ülkeden ülkeye olduğu gibi ülke içinde de farklılık göstermektedir. Bundan dolayı, nüfusun yaşa veya cinsiyete göre dağılımı, birtakım sosyal ve ekonomik amaçlı sorunların belirlenmesi açısından önemlidir. Sözelimi evlenme yaşına gelen kadın ve erkek nüfusta oluşturacak bir oransızlık, birtakım sosyal sorunlara yol açabilir.¹⁵⁹

Dünya çapında yapılan araştırmalarda gelişmiş veya gelişmemiş ülkelerde, hemen hemen bütün toplumlarda doğan erkek çocuk sayısının kız çocuk sayısından fazla olduğu gözlenmiştir. Doğumdaki cinsiyet oranı, zaman ve mekân içinde çok az değişikliğe uğramaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda 100 kız çocuğuna, 102-109 arası erkek çocuğu düşmektedir. Bu bağlamda doğumlarda ortalama % 5-6 oranında erkek çocuğun daha fazla dünyaya geldiği görülmektedir. Bu durumun bilimsel bir açıklaması olmamakla birlikte; doğumdan itibaren hemen bütün yaşlarda erkeklerde ölüm oranlarının kadınlara göre daha fazla olduğu bilinmektedir. Doğumdaki erkek fazlalığı yaş ilerledikçe azalmakta belli bir süre sonra durum kadınlar lehine değişmektedir. Erkek ölüm oranındaki fazlalık, kadın-erkek nüfus arasındaki dengeyi sağladıktan bir süre sonra kadınların sayısı erkekleri geçmekte ve kadın nüfusu artmaktadır.¹⁶⁰

¹⁵⁸TÜMERTEKİN, E., - ÖZGÜÇ, N., 1997, *Beşeri Coğrafya (İnsan-Kültür-Mekân)*, Çantay Kitabevi, İstanbul, s.263.

¹⁵⁹TANDOĞAN, A., 1994, *Türkiye Nüfusu*, Eser Ofset Matbaacılık, s.57.

¹⁶⁰GÜRTAN, K., 1969, *Demografik Analiz Metodları*, İstanbul Üniversitesi Yayın No:1479, İktisat Fakültesi No:260, İstanbul, s.89.

Tablo 20: Kent Nüfusunun Cinsiyet Durumu (1927-2013)

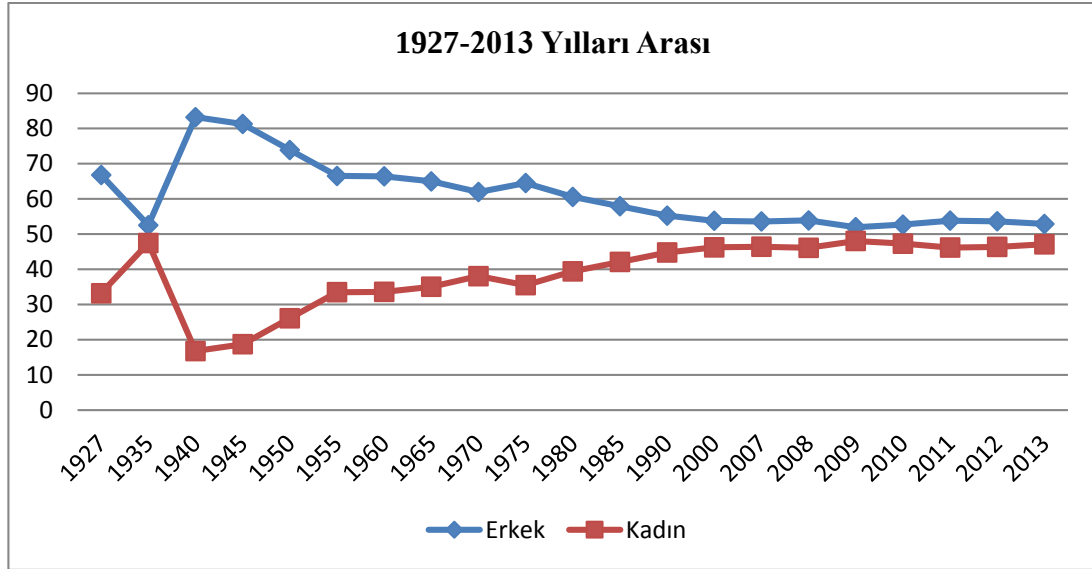
Sayım Yılı	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	Cinsiyet Oranı
1927	2632	66.80	1298	33.20	3950	202.77
1935	977	52.52	883	47.48	1860	112.91
1940	4563	83.22	920	16.78	5483	495.97
1945	4652	81.28	1071	18.72	5723	434.36
1950	2878	73.90	1016	26.10	3894	283.26
1955	3718	66.52	1871	33.48	5589	198.71
1960	4680	66.41	2667	33.59	7047	175.47
1965	5538	64.97	2985	35.03	8523	185.52
1970	8285	61.95	5088	38.05	13373	162.83
1975	11361	64.50	6251	35.50	17612	181.74
1980	14243	60.57	9270	39.43	23513	153.64
1985	18033	57.92	13101	42.08	31134	137.64
1990	19453	55.24	15760	44.76	35213	123.43
2000	30246	53.76	26015	46.24	56261	116.26
2007	37203	53.59	32211	46.41	69414	115.49
2008	35797	53.89	30626	46.11	66423	116.88
2009	34113	51.95	31546	48.05	65659	108.13
2010	36608	52.71	32839	47.29	69447	111.47
2011	39562	53.82	33943	46.18	73505	116.55
2012	39425	53.64	34891	46.36	74316	112.99
2013	38991	52.88	34746	47.12	73737	112.22

Kaynak: TÜİK, ADNKS ve GNS Verileri (12.11.2014)

Doğubeyazıt'ta yapılan nüfus sayımlarına göre bütün sayım dönemlerinde belirgin bir şekilde erkek nüfusun kadın nüfustan fazla olduğu görülmektedir. 1927 yılında her 100 kadına 202.77 erkek düşerken; 2013 yılında her 100 kadına 112.22 erkek düşmektedir. Cinsiyet oranının en yüksek olduğu yıl 1940 yılı iken; bu yılda yapılan sayımlara göre her 100 kadına 495.97 erkek düşmektedir. Cinsiyet oranının en az olduğu yıl ise 2009 yılı iken; bu yılda yapılan sayımlara göre her 100 kadına 108.13 erkek düşmektedir. (Tablo 20)

Erkek nüfusun ağırlıkta olduğu Doğubeyazıt kentinde, kadın-erkek nüfus oranlarında düzenli bir gidişat gözlenmemektedir. Erkek nüfus % 83.22 ile % 51.95 arasındayken; kadın nüfus % 48.05 ile % 16.78 arasında değişmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi kentte kadın ve erkek nüfus arasında en büyük farkın 1940 yılında yaşandığı görülmektedir. Bu yılda erkeklerin toplam nüfus içindeki payı 4563 kişi ile % 83.22 iken; kadın nüfus 920 kişi ile % 16.78'lik bir paya sahiptir. Kentte kadın ve erkek nüfus arasında en az farkın görüldüğü yıl ise 2009 yılıdır. Bu yılda erkeklerin toplam nüfus içindeki payı 34113 kişi ile % 51.95 iken; kadın nüfus 31546 kişi ile % 48.05'lik bir paya sahiptir. (Şekil 21) Yine Şekil 21 incelendiğinde; diğer sayım yıllarında da erkek nüfusun kadın nüfustan fazla olduğu görülmektedir. 2010 yılında

nüfusun % 52.71'ini erkek nüfus, % 47.29'unu kadın nüfus oluştururken; 2013 yılında ise nüfusun % 52.88'ini erkek nüfus, % 47.12'sini ise kadın nüfus oluşturmaktadır. Yıllara göre Doğubeyazıt kent nüfusunun cinsiyet oranındaki bu farklılığın temel sebebi yukarıda “Kentsel Nüfusun Gelişimi” adlı başlıkta dönemsel olarak detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Şekil 21: Kentteki Erkek ve Kadın Nüfus Oranları (Kaynak: TÜİK, ADNKS ve GNS Verileri, 12.11.2014)

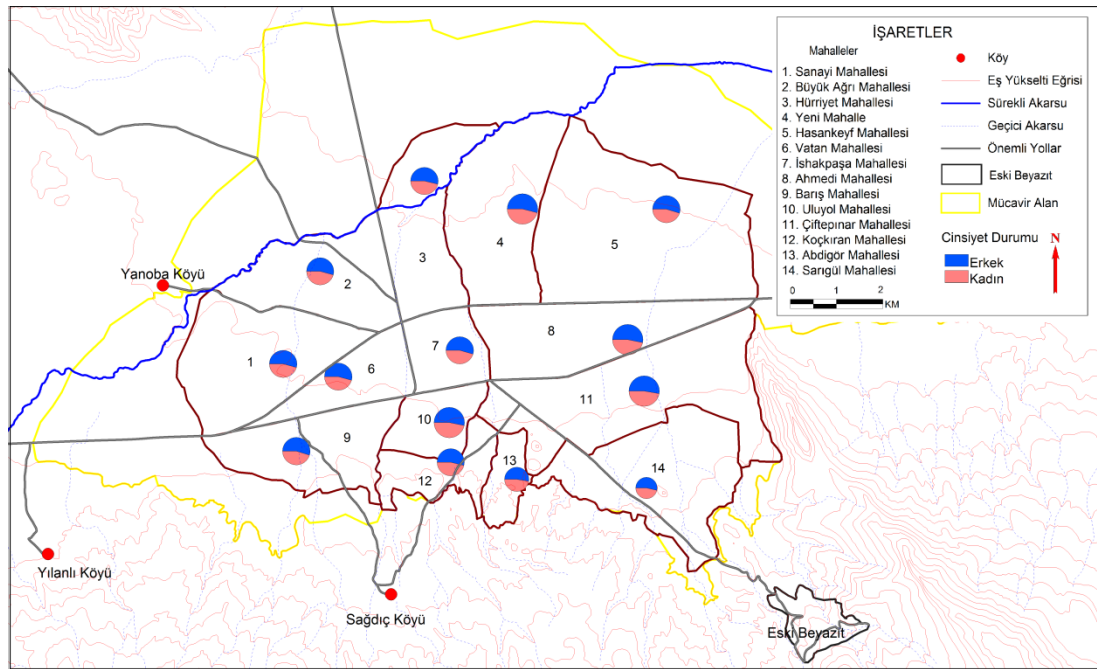
Tablo 21: Mahallelere Göre Nüfusun Cinsiyet Durumu (2011)

Mahalle	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	Cinsiyet Oranı
Abdığör Mahallesi	1075	52.59	969	47.41	2044	110.94
Ahmedi Hani Mahallesi	5273	53.3	4620	46.7	9893	114.13
Barış Mahallesi	2077	54.77	1715	45.23	3792	121.11
Büyük Ağrı Mahallesi	3251	54.27	2739	45.73	5990	118.69
Çiftapınar Mahallesi	3698	52.7	3319	47.3	7017	111.42
Hasankeyf Mahallesi	1374	54.81	1133	45.19	2507	121.27
Hürriyet Mahallesi	2863	53.9	2449	46.1	5312	116.9
İshakpaşa Mahallesi	3384	54.49	2826	45.51	6210	119.75
Koçkiran Mahallesi	2671	53.74	2299	46.26	4970	116.18
Sanayi Mahallesi	3005	54.24	2535	45.76	5540	118.54
Sarıgül Mahallesi	511	53.73	440	46.27	951	116.14
Uluyol Mahallesi	3581	53.25	3144	46.75	6725	113.9
Vatan Mahallesi	1936	54.35	1626	45.65	3562	119.07
Yeni Mahalle	4863	54.08	4129	45.92	8992	117.78
Toplam	39562	53.82	33943	46.18	73505	116.55

Kaynak: TÜİK, ADNKS Verileri (29.12.2011)

2011 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre Doğubeyazıt kentinin tüm mahallelerinde erkek nüfus kadın nüfustan fazladır. Erkek nüfus % 54.81'lik oran ile en fazla Hasankeyf Mahallesi'nde bulunurken, bu mahallede her 100 kadına 121.27 erkek düşmektedir. Bu mahalleyi % 54.77'lik oran ile Barış

Mahallesi izlemektedir. Hasankeyf, Barış, Sanayi, İshakpaşa, Yeni ve Vatan mahallelerinde erkek nüfusun fazla olmasının temel sebebi bu mahallelerde yer alan erkek öğrenci yurtlarıdır. Bu yurtlarda kalan erkek öğrenciler bu mahallelerin erkek nüfus miktarını artırmaktadır. Erkek nüfusun en az olduğu mahalle ise % 52.59'luk oran ile Abdigör Mahallesi olurken, bu mahallede her 100 kadına 110.94 erkek düşmektedir. Diğer mahallelerin erkek ve kadın nüfus oranları ile cinsiyet oranları Tablo 21'de verilmiştir. (Şekil 22)

Şekil 22: Mahallelere Göre Nüfusun Cinsiyet Durumu (2011)

Yapılan araştırmalara göre, asker sayısının fazla olduğu yerlerde, erkek nüfusun daima kadın nüfustan daha fazla bir orana sahip olduğu kabul edilmektedir.¹⁶¹ Bu bağlamda Doğubeyazıt kenti bir sınır kenti olması itibariyle ve zaman zaman yaşanan siyasi sorunlardan dolayı asker yığılmalarına sahne olmuş ve söz konusu dönemlerde kentin cinsiyeti oranı erkek ağırlıklı olmuştur. Bir yerdeki cinsiyet oranını etkileyen başka bir faktör de göç hareketleridir. Deniz'in de ifade ettiği gibi; göç veren bir yerleşmedeki toplam nüfus içinde kadın nüfus fazlalığı görülürken göç alan yerleşmelerde erkek nüfus fazlalığı vardır. Söz gelimi bir kente giden öğretmen, memur, özellikle polisler, ilk etapta ailelerini beraberlerinde

¹⁶¹DARKOT, B., 1984, *Edirne Coğrafi Giriş Edirne'ye Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.24.

götürmeyip bir süre çalıştıktan ve ortamı tanıdıktan sonra ailelerini yanlarına almaktadır. Bu durum kentte erkek nüfus fazlalığına yol açan etmenlerdendir.¹⁶²

Nüfusun yaş yapısı, bir nüfus kitlesinin yaş gruplarına göre sergilediği bileşime denir. Bir yerin nüfusunun çeşitli yaş gruplarındaki nüfus miktarı, çalışma çağındaki faal nüfus ile bağımlı nüfus gibi nüfusun çeşitli özelliklerinin bilinmesi, nüfus yapısı ile ekonomik potansiyel arasındaki ilişki değerlendirilerek sosyo-ekonomik planlar yapılmaktadır.¹⁶³

Nüfus, yaş yapısına göre dar aralıklı (0-4, 5-9, 10-14...) ve geniş aralıklı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Geniş aralıklı olan nüfus; çocuklar (0-14 ya da 0-19 yaş arası), yetişkinler (15-59, 15-64, 20-59 ya da 20-64 yaş arası) ve yaşlılar (60 ya da 65 yaş ve üzeri) olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.¹⁶⁴

Tablo 22: Kentteki Dar Aralıklı Yaş Grupları ve Cinsiyet Oranları (1985-2000)

Yaş Grupları	1985			1990			2000		
	Erkek	Kadın	Cinsiyet Oranı%	Erkek	Kadın	Cinsiyet Oranı%	Erkek	Kadın	Cinsiyet Oranı%
0-4	2241	2255	99.3	2679	2500	107.1	4079	3733	109.2
5-9	2555	2308	110.7	2978	2869	103.7	4399	4095	107.4
10-14	2217	1891	117.2	2728	2260	120.7	3960	3636	108.9
15-19	1429	1398	102.2	1814	1847	98.2	3169	3391	93.4
20-24	4686	1197	391.4	1625	1233	131.7	5543	2459	225.4
25-29	1250	959	130.3	1591	1359	117	2322	2138	108.6
30-34	1006	735	136.8	999	865	115.4	1480	1273	116.2
35-39	665	567	117.2	898	801	112.1	1680	1520	110.5
40-44	536	505	106.1	595	485	122.6	933	886	105.3
45-49	408	309	132	425	382	111.2	812	767	105.8
50-54	349	283	123.3	366	355	103	538	557	96.5
55-59	173	204	84.8	270	245	110.2	443	424	104.4
60-64	206	193	106.7	158	224	70.5	346	392	88.2
65-69	98	104	94.2	153	146	104.7	242	325	74.4
70-74	55	59	93.2	84	108	77.7	120	208	57.6
75+	54	74	72.9	79	74	106.7	174	203	85.7
Bilinmeyen	105	60	175	11	7	157.1	6	8	75

Kaynak: TÜİK, GNS Verileri (12.11.2014)

Doğubeyazıt kentinin dar aralıklı yaş gruplarına göre 1985, 1990 ve 2000 yıllarına ait nüfus verileri incelendiğinde; 1985 yılında 0-4 yaş arası grupta 4496 kişi mevcut iken; bunların 2241'i erkek, 2255'i ise kadın nüfusu oluşmaktadır. 1990 yılında 0-4 yaş arası grupta 5179 kişi mevcut iken; bunların 2679'u erkek, 2500'ü ise

¹⁶²DENİZ, 2002, *age.*, s.89.

¹⁶³SERPER, Ö., 1980, *Demografiye Giriş*, Filiz Kitabevi, İstanbul, s.18.

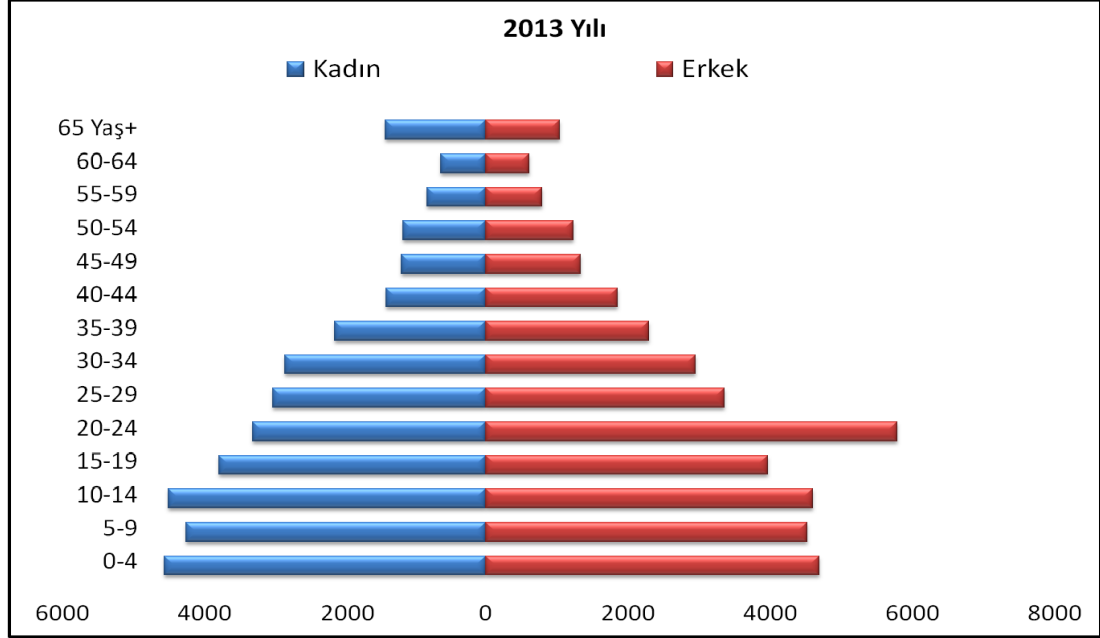
¹⁶⁴TÜMERTEKİN - ÖZGÜÇ, 1997, *age.*, s.257.

kadın nüfustur. 2000 yılında ise bu yaş grubunda 7812 kişi mevcut olup bunların 4079'unu erkek nüfus, 3733'ünü ise kadın nüfus oluşturmaktadır. Çocuk nüfusunun taban kısmını oluşturan 0-4 yaş arası grubun, üç sayım döneminde (1985, 1990 ve 2000) de 5-9 yaş arası gruba oranla daha az değerde olması, 5-6 yıl öncesine oranla doğum miktarının azaldığını göstermektedir. 1985 yılında 0-4, 55-59, 65-69, 70-74 ve 75 üstü yaş gruplarında kadın nüfus fazlalığı görülürken diğer yaş gruplarında ise erkek nüfus fazlalığı görülmektedir. 1990 yılında 15-19, 60-64 ve 70-74 yaş arası gruplarda kadın nüfus fazlalığı görülürken; diğer yaş gruplarında erkek nüfus fazlalığı görülmektedir. 2000 yılında 15-19, 50-54, 60-64, 65-69, 70-74 ve 75 ve üstü yaş gruplarında kadın nüfus fazlayken; diğer yaş gruplarında erkek nüfus fazladır. 1985 yılı dışında genel olarak erkek nüfusun kadın nüfustan daha fazla olduğu görülmektedir. Bu özellik doğumlarda erkek çocuk sayısının kız çocuk sayısından fazla olması ile ilgilidir. 65 yaş ve üstü gruplarında ise kadın nüfus erkek nüfusu geçmektedir. Bu durum kadının yaşam süresinin erkeğin yaşam süresinden daha uzun olmasıyla açıklanabilir. Dolayısıyla Doğubeyazıt kent nüfusunun yaş yapısı gelişmekte olan ülkelerin nüfus yapısını yansıtmaktadır. (Tablo 22)

Nüfusun cinsiyet oranı incelendiğinde; hem 1985, 1990 ve 2000 yıllarında hem de ondan sonraki yıllarda 20-24 yaş grubu arasındaki nüfus grubu dikkat çekmektedir. Doğubeyazıt kentinde 20-24 yaş grubunda erkek nüfus oldukça fazladır. Bu durumun temel nedeni yukarıda da belirtildiği gibi kentteki asker nüfusun fazlalığıdır. 1990 ve 2000 yıllarına ait nüfus verilerine göre 15-19 yaş grubunda erkek nüfus miktarı düşmüştür. Buna bağlı olarak cinsiyet oranı da düşmüştür. Bu durum, bu yaş grubu arasındaki erkek nüfusun eğitim amaçlı veya çalışma amaçlı il dışına yaptıkları göçlerle açıklanabilir. (Tablo 22)

2013 yılında Doğubeyazıt kent nüfusunun dar aralıklı yaş yapısına bakıldığında; 0-4 yaş grubu arasında 9212 kişi bulunduğu ve bu sayının % 13'lük oranla en fazla kişinin yaşadığı yaş aralığı olduğu görülmektedir. 2013 yılında da bu yaş aralığında bulunan birey sayısının fazla olması kentteki doğum oranlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Kentteki diğer dikkat çekici yaş aralığı ise % 12'lik oranla 20-24 yaş aralığıdır. Bir önceki (15-19 yaş) ve sonraki (25-29) yaş aralıklarına

göre oransal olarak fazla olan bu yaş aralığı, kentte çok sayıda asker nüfusun varlığını göstermektedir. (Şekil 23)

Şekil 23: Doğubeyazıt Kentinin Nüfus Piramidi (Kaynak: TÜİK, ADNKS Verileri, 12.11.2014)

Ekonomik alanda faal nüfus ya da çalışma çağına gelmiş nüfusun toplam nüfus kitlesi içindeki sayısı ve oranı ne kadar yüksekse, o ülkenin ekonomisi de büyük ölçüde çalışma çağı nüfus kitlesine sahiptir.¹⁶⁵ Fakat bir ülkede çalışma çağı geçmiş veya çalışma çağına gelmemiş nüfus fazla ise yani bağımlı nüfus sayısı ne kadar çok ise üretime katılan aktif nüfusun yükü de o derece fazladır. Bu durum da o ülkede ekonomik kalkınmayı yavaşlatmakta hatta güçleştirmektedir.¹⁶⁶ Özellikle milli gelirin kullanımında büyük tüketici grubunu oluşturan bağımlı nüfus, tüketimi arttırmaktadır. Sözgelimi çocuk nüfusun artması okul ve öğretmen ihtiyacını karşılamak için eğitim alanında daha büyük yatırımların yapılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kaynaklar, eğitim alanına yönlendirildiğinde ticaret, sanayi ve tarım gibi üretici sektörlerle yatırım yapma imkânları daralacağından kalkınmada istenilen hıza ulaşmak güçleşecektir.¹⁶⁷ Bu bağlamda Doğubeyazıt nüfusunun dar aralıklı gruplandırılmasının yanı sıra gerek nüfusun bağımlılık oranlarının tespit

¹⁶⁵DOĞANAY, 1994, age., s.159.

¹⁶⁶BAŞOL, K., 1992, *Türkiye Ekonomisi*, Anadolu Matbaası, İzmir, s.14.

¹⁶⁷TANDOĞAN, 1994, age., s.65.

edilmesi gerekse aktif nüfusun belirlenmesi açısından kent nüfusunun geniş aralıklı olarak da (0-14, 15-64, 65+) gruplandırılması gerekmektedir.

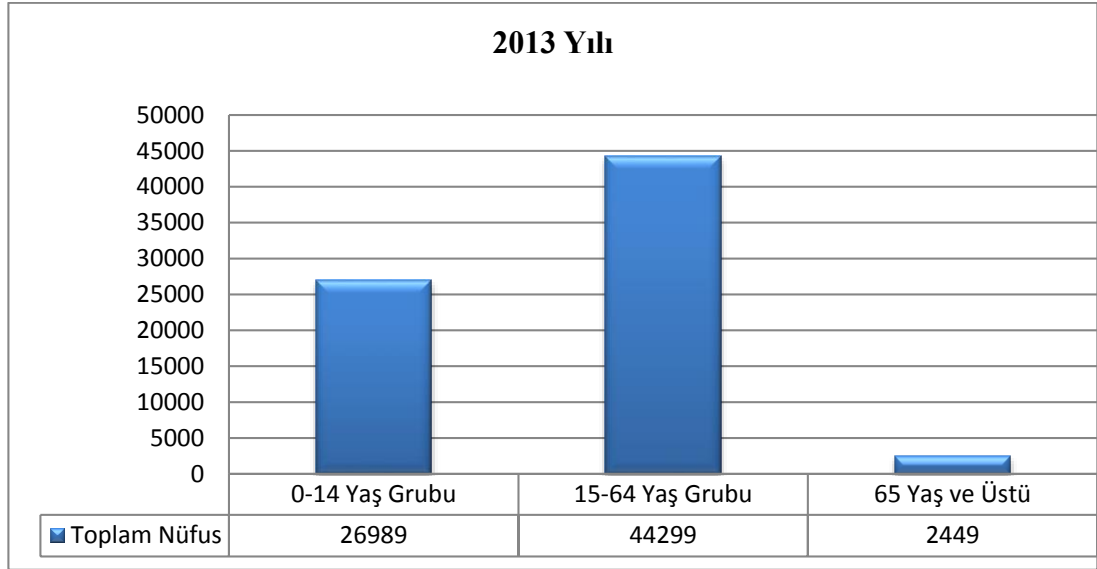
Tablo 23: Kentteki Geniş Aralıklı Yaş Gruplarının Dağılışı (1985-2000)

Yaş Grubu	1985			1990			2000		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Bilinmeyen	105	60	165	11	7	18	6	8	14
0-14	7013	6454	13467	8385	7629	16014	12438	11464	23902
15-64	10798	6350	17148	10741	7796	18537	17266	13807	31073
65+	207	237	444	316	328	644	536	736	1272

Kaynak: TÜİK, GNS Verileri (12.11.2014)

1985 yılı nüfus verilerine göre geniş aralıklı yaş gruplarına bakıldığında; Doğubeyazıt kentinde nüfusun 13467'sini çocuk, 17148'ini yetişkin, 444'ünü ise yaşlı nüfus oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi bu dönemde yapılan nüfus sayım sonuçlarına göre kentte en fazla yetişkin nüfus bulunmaktadır. 1990 ve 2000 yıllarında yapılan nüfus sayım sonuçlarına göre de kentte en fazla yetişkin nüfus bulunmaktadır. Kentteki yetişkin nüfusu çocuk nüfus takip etmektedir. En az nüfus ise 65 yaş ve üzeri grubu oluşturan yaşlı nüfus oluşturmaktadır. (Tablo 23)

2013 yılı nüfus verilerine göre Doğubeyazıt'ta nüfusun % 60'ı faal (üretken) nüfustan oluşmaktayken; % 40'ı bağımlı (tüketici) nüfustan oluşmaktadır. Bu bağlamda kent nüfusunun önemli bir bölümünün bağımlı nüfustan oluştuğu görülmektedir. Doğubeyazıt nüfusunun 26989'u çocuk iken; bu sayı toplam nüfusun % 37'sini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra 44299 kişi ile yetişkin nüfus, toplam nüfus içinde % 60'lık oranla en fazla paya sahiptir. Yaşlı nüfus ise 2449 kişiyle toplam nüfus içindeki % 3'lük oranla en az paya sahip olan gruptur. Yukarıda da belirtildiği gibi yaş yapısı bakımından kırsal görünümlü olan kent nüfusu bu yönüyle gelişmekte olan ülkelerin yaş yapısını yansıtmaktadır. (Şekil 24)

Şekil 24: Kentteki Geniş Aralıklı Yaş Gruplarının Dağılımı (Kaynak: TÜİK, ADNKS Verileri, 12.11.2014)

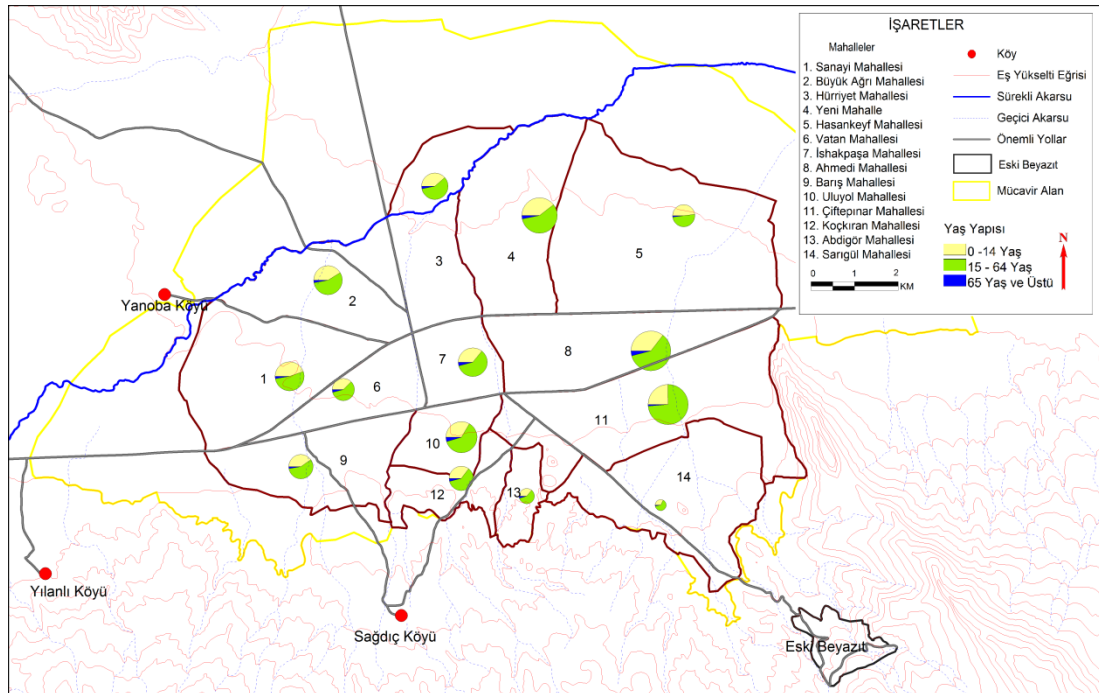
Tablo 24: Geniş Aralıklı Yaş Gruplarının Mahallelere Dağılışı (2013)

Mahalle	Toplam Nüfus	0-14	%	15-64	%	65 Yaş ve Üstü	%
Abdığör Mahallesi	1741	631	36.24	1023	58.76	87	5
Ahmedi Hani Mahallesi	9600	3414	35.56	5797	60.39	389	4.05
Barış Mahallesi	3906	1580	40.45	2217	56.76	109	2.79
Büyük Ağrı Mahallesi	5594	2320	41.47	3105	55.51	169	3.02
Çiftepınar Mahallesi	10439	2598	24.89	7692	73.69	149	1.43
Hasankeyf Mahallesi	3301	1592	48.23	1640	49.68	69	2.09
Hürriyet Mahallesi	5169	2007	38.83	2995	57.94	167	3.23
İshakpaşa Mahallesi	5702	2048	35.92	3415	59.89	239	4.19
Koçkırın Mahallesi	4512	1604	35.55	2718	60.24	190	4.21
Sanayi Mahallesi	5307	2375	44.75	2789	52.55	143	2.69
Sarıgül Mahallesi	974	322	33.06	622	63.86	30	3.08
Uluöl Mahallesi	6287	2119	33.71	3861	61.41	307	4.88
Vatan Mahallesi	3327	1254	37.69	1929	57.98	144	4.32
Yeni Mahalle	7878	3125	39.67	4496	57.07	257	3.26
Toplam	73737	26989	36.6	44299	60.08	2449	3.32

Kaynak: TÜİK, ADNKS Verileri (12.11.2014)

Doğubeyazıt kentindeki nüfusun mahallelere göre yaş yapısı incelendiğinde; kentte % 73.69'luk oranla en fazla faal veya yetişkin nüfusun bulunduğu mahalle Çiftepınar Mahallesi'dir. Çiftepınar Mahallesi % 24.89'luk oranla en az çocuk ve % 1.43'lük oranla en az yaşlı nüfusun bulunduğu mahalledir. Bağımlı nüfusun en fazla olduğu mahalle ise % 50.32'lik oranla Hasankeyf Mahallesi olup bu mahalle % 49.68'lik oranla en az faal veya yetişkin nüfusun bulunduğu mahalledir. Bu mahallede bağımlı nüfusun fazla olması çocuk sayısının çok olmasıyla ilgilidir. Bu bağlamda Hasankeyf Mahallesi % 48.23'lük oranla en fazla çocuk nüfusun bulunduğu mahalledir. Yaş yapısının mahallelere göre farklılık göstermesi kırsal

kesimlerden alınan göç oranı ile açıklanabileceği gibi kentte bulunan çok sayıda asker, polis ve öğretmen gibi memur nüfusun varlığıyla da ilgilidir. Kırsal kesimden yoğun bir şekilde göç alan özellikle Barış, Büyük Ağrı, Hasankeyf, Hürriyet ve Sanayi mahalleleri ile Yeni Mahalle nüfuslarının önemli bir kısmı çocuk nüfustan oluşmakta aynı zamanda bu mahalleler bağımlı nüfusun da fazla olduğu mahalleler durumundadır. Dolayısıyla nüfusun yaş yapısı bakımından bu mahalleler kırsal karakter görünümündedir. Ancak 2008 yılına kadar köy olmasına rağmen Sarıgül Mahallesi günümüzde nüfusun yaş yapısı bakımından kırsal görünümlü değildir. Çiftepınar Mahallesi'nden sonra % 63.86'lık oranla en fazla faal veya yetişkin nüfusun bulunduğu mahalle Sarıgül Mahallesi'dir. Bu durumun sebebi, mahalle sınırları içinde yer alan çok sayıda askeri birlik veya askeri lojmanların varlığıdır. Kentin en eski veya merkezi mahalleleri olan Abdigör, Ahmedî Hani, Koçkiran, Uluyol, Çiftepınar ve İshakpaşa mahallelerinin nüfuslarının büyük bir kısmı da yetişkin veya faal nüfustan oluşmaktadır. Bu durum hem bu mahallelerdeki asker, polis ve öğretmen gibi çok sayıda memurun varlığıyla hem de kent kültürünün bu mahallelere yerleşmiş olmasıyla açıklanabilir. Dolayısıyla nüfusun yaş yapısı bakımından bu mahalleler kent görünümünü yansıtmaktadır. (Tablo 24 ve Şekil 25)

Şekil 25: Geniş Aralıklı Yaş Gruplarının Mahallelere Dağılımı (2013)

Doğubeyazıt kentinde bağımlı nüfusun fazla olması, doğum oranlarının yüksek olması ve buna bağlı olarak da çocuk nüfusun fazla olmasıyla ilgilidir. Bu bağlamda Doğubeyazıt kentinde görülen bağımlı nüfus oranının fazlalığı iki yönüyle Tatvan kentiyle benzerlik göstermektedir. Bu durumu Deniz şöyle açıklamaktadır; bağımlı nüfus oranının fazla olmasının birinci sebebi yüksek doğum oranlarının fazla olmasıyla ve iyileşen sağlık koşulları nedeniyle çocuk ölümlerinin azalmış olmasıdır. İkincisi ise çok çocuklu ailelerin kırsal alandan kente göç etmiş olmasıyla ilgilidir.¹⁶⁸ Görüldüğü gibi Doğubeyazıt kenti için bağımlı nüfusun çok sayıda olması Deniz'in Tatvan ilçesi için yaptığı tespit ile örtüşmektedir. Doğubeyazıt kenti de yukarıda belirtildiği gibi kırsaldan göçe maruz kalmış bir yerleşme iken; doğum oranlarının fazla olması ve gelişen sağlık koşulları sayesinde çocuk ölümlerinin azalmış olmasıyla bağımlı nüfusu yüksek olan bir kenttir. Ayrıca Doğubeyazıt kentinin yaş yapısı, ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerin yaş yapısına benzemektedir. Yani Doğubeyazıt'ta çocuk nüfus ve yetişkin nüfus fazla, buna karşın yaşlı nüfus oldukça azdır.

2.5.4. Aile Büyüklükleri

Nüfusun sosyal ve ekonomik özelliklerinin belirlenmesinde kullanılan ölçütlerden biri de aile büyüklüğüdür. Bir yerdeki aile nüfus büyüklüğü zamanla nüfusun sosyal ve ekonomik yapısında meydana gelen değişikliklere bağlı olarak değişmektedir. Geçmişte var olan geniş aile yapısının giderek yerini anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileye bıraktığı görülmektedir.¹⁶⁹

Tablo 25: Kentteki Ortalama Aile Büyüklükleri (1985-2013)

Yıllar	1985	1990	2000	2011	2013
Nüfus Sayısı	31134	35213	56261	73505	73737
Konut Sayısı	4236	5031	8436	14326	14326
Ortalama Aile Büyüklüğü	7.34	6.99	6.66	5.13	5.15

Kaynak: TÜİK, ADNKS ve GNS Verileri (12.11.2014) ile Doğubeyazıt Belediyesi Bina Sayım Cetveli (24.11.2011)

Doğubeyazıt kentinin 1985, 1990, 2000 ve 2013 yılı aile büyüklüğüne bakıldığında; 28 yıllık zaman diliminde aile büyüklüğünün yıldan yıla değiştiği görülmektedir. 1985 yılında kentin ortalama aile büyüklüğü 7.34 iken; toplam konut

¹⁶⁸DENİZ, 2002, *age.*, s.91.

¹⁶⁹DENİZ, 2002, *age.*, s.91.

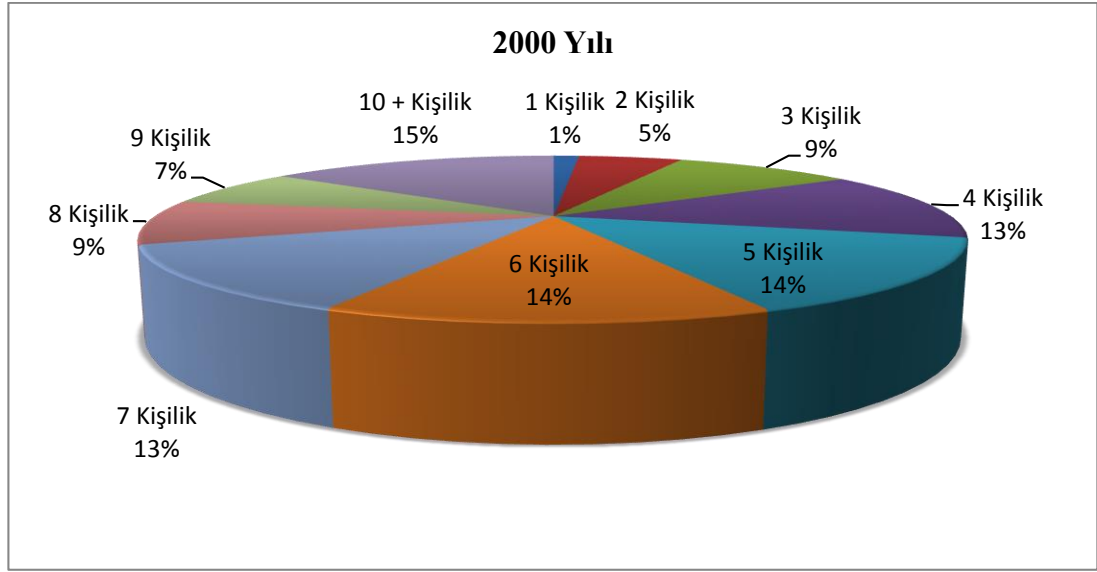
sayısı 4236'dır. 1990 yılında kentin konut sayısı 5031 iken; ortalama aile büyüklüğünde düşüş yaşanarak 6.99'luk bir orana sahip olmuştur. 2000 yılında Doğubeyazıt kentinin konut sayısı 8436 iken; ortalama aile büyüklüğü 6.66'dır. 2013 yılında ise Doğubeyazıt kentinde 14326 konut bulunurken; kentin ortalama aile büyüklüğü 5.15'tir. Doğubeyazıt kentindeki ortalama aile büyüklüğünde yaşanan düşüşün sebepleri arasında son yıllarda Doğubeyazıt'ta hızlı bir yapılaşmanın olması (konut sayısındaki artış), ailelerdeki birlikte yaşama (geniş aile) geleneğinin kaybolması ile çok eşli ve çok çocuklu aile sayısının giderek azalması gösterilebilir. (Tablo 25)

Tablo 26: Kentteki Aile Büyüklükleri ve Toplam Konut Halkı (1985-2000)

Merkez	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10+	Toplam Konut Halkı
1985	253	266	376	547	503	482	427	412	333	637	4236
1990	78	333	504	638	617	606	629	504	388	734	5031
2000	109	442	768	1140	1201	1150	1056	730	606	1234	8436

Kaynak: TÜİK, GNS Verileri (12.11.2014)

2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre Doğubeyazıt kentinin aile büyüklüğü bakımından sıralamasına bakıldığında; kentte 10 ve daha fazla nüfuslu aileler % 15'lik oran ile birinci sırada yer alırken, ikinci sırada % 14'lük oranla 5 nüfuslu aileler bulunmaktadır. Aile büyüklüğünün en düşük olduğu grup olan 1 kişilik aileler % 1'lik orana sahiptir. Doğubeyazıt kentinde en çok görülen 10 ve üzeri kişiye sahip olan aileler 1234; ikinci sırayı alan 5 kişilik aile sayısı ise 1201 konutta ikamet etmektedir. En az konut sayısı ise 109 konut ile 1 kişilik ailelerden oluşmaktadır. Konutların % 56.6'sı 6 ve daha üzeri aile büyüklüğüne sahip iken; % 43.4'ü 5 ve 5'in altındadır. Aynı zamanda 4776 konut 6 ve daha üzeri nüfuslu iken; 3660 konut 5 ve daha az nüfuslu ailelerden oluşmaktadır. (Tablo 26)

Şekil 26: Kent Nüfusunun Aile Büyüklükleri (Kaynak: TÜİK, GNS Verileri, 12.11.2014)

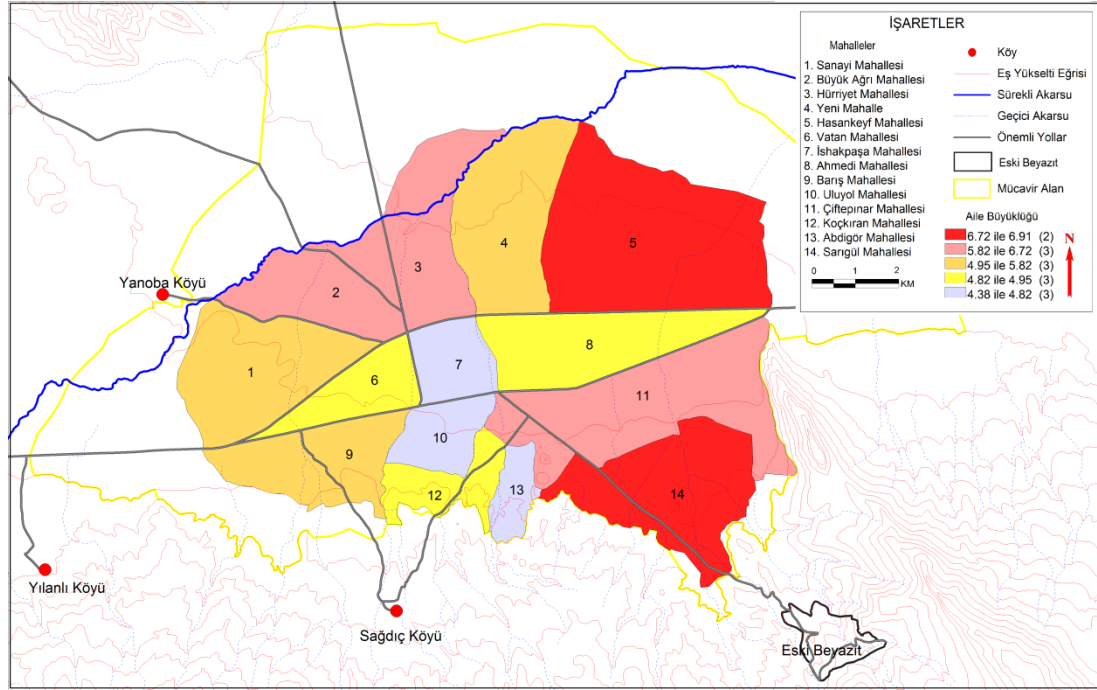
Tablo 27: Ortalama Aile Büyüklüklerinin Mahallelere Dağılımı (2013)

Mahalle	Toplam Nüfus	Konut Sayısı	Aile Büyüklüğü
Abdigör Mahallesi	1741	397	4.39
Ahmedi Hani Mahallesi	9600	1990	4.82
Barış Mahallesi	3906	698	5.6
Büyük Ağrı Mahallesi	5594	887	6.31
Çiftepınar Mahallesi	10439	1650	6.33
Hasankeyf Mahallesi	3301	478	6.91
Hürriyet Mahallesi	5169	888	5.82
İshakpaşa Mahallesi	5702	1220	4.67
Koçkırın Mahallesi	4512	931	4.85
Sanayi Mahallesi	5307	1009	5.26
Sarıgül Mahallesi	974	145	6.72
Uluyol Mahallesi	6287	1331	4.72
Vatan Mahallesi	3327	683	4.87
Yeni Mahalle	7878	1593	4.95
Toplam	73737	13900	5.3

Kaynak: TÜİK, ADNKS Verileri (12.11.2014) ve Doğubeyazıt Belediyesi Bina Sayım Cetveli (24.11.2011)

2013 yılı nüfus sayım sonuçları ve 2011 yılı Doğubeyazıt Belediyesi bina sayım cetveli verilerine göre kentin aile büyüklüğünün ortalama değeri 5.3'tür. Düzenli bir dağılım göstermeyen Doğubeyazıt kentinin aile büyüklüğü, mahalleden mahalleye hatta mahalle içinde dahi büyük değişiklik göstermektedir. Hasankeyf Mahallesi ortalama aile büyüklüğü bakımından 6.91'lik oran ile ilk sırada yer alırken, bu mahalleyi 6.72'lik oran ile Sarıgül Mahallesi izlemektedir. Bu iki mahalleyi 6.33'lik oran ile Çiftepınar, 6.31'lik oran ile Büyük Ağrı Mahallesi, 5.82'lik oran ile Hürriyet ve 5.6'lık oran ile Barış Mahallesi izlemektedir. Bu 6 mahallenin ortalama aile büyüklüğü ortalamanın üzerinde bir değere sahiptir.

Ortalama değerin altında kalan mahalleler ise Sanayi, Yeni, Vatan, Koçkiran, Ahmedi Hani, Uluyol, İshakpaşa ve Abdigör mahalleleridir. (Tablo 27 ve Şekil 27)

Şekil 27: Ortalama Aile Büyüklüklerinin Mahallelere Dağılımı (2013)

Doğubeyazıt kentinin Sanayi, Büyük Ağı, Hürriyet, Yeni, Hasankeyf, Sarıgül, Abdigör, Koçkiran ve Barış mahalleleri kentin dış çeperini oluşturmaktadır. Bu mahallelerden Hasankeyf, Sarıgül, Büyük Ağı, Hürriyet ve Barış mahallelerinin ortalama aile büyüklükleri yukarıda da belirtildiği gibi ortalamanın üstünde bir değere sahiptir. Hasankeyf Mahallesi, Doğubeyazıt kentinin ortalama en yüksek aile büyüklüğüne sahip olan mahallesidir. Bu mahalleye bakıldığında; ortalama aile büyüklüğünün 6.91'lik bir orana sahip olduğu ve bu değerin ortalama aile büyüklüğünden 1.61 kişi fazla olduğu görülmektedir. Ortalama aile büyüklüğünün bu kadar yüksek olmasının sebebi 2 Temmuz 2004 tarihinde meydana gelen deprem sonrası 4 köyün afetzedeleri için bu mahallede sosyal konutların inşa edilmiş olması gösterilebilir. Bu bağlamda kırsal kesimden göç alması bu mahallenin ortalama aile büyüklüğünü arttıran en önemli faktördür. Hasankeyf Mahallesi'ni 6.72'lik oran ile Sarıgül Mahallesi izlemektedir. Bu mahallede ortalama aile büyüklüğünün fazla olmasının sebebi mahallenin, eskiden bir köy olması ve mahallede hala köy kültürünün devam etmesi ayrıca mahallede yer alan askeri birlikler gösterilebilir.

Özellikle çok çocuklu ailelerin yoğun yaşadığı Hasankeyf ve Sarıgül mahallelerinde tercih edilen aile tipi ise geniş ailedir.

Kentin en eski ve en merkezi mahallesi olan Çiftepınar Mahallesi'nin ortalama aile büyüklüğü 6.33'tür. Bu mahallenin büyük bir kısmının kent kültürüne uyumlu az çocuklu ve çekirdek ailelerden oluşması, mahallede memur nüfusun fazlalığı ve askeri lojmanların varlığı ortalama aile büyüklüğünü düşürmektedir. Aynı zamanda son yıllarda mahallede yapılan çok sayıdaki konutların hala boş olması da ortalama aile büyüklüğünü düşürmektedir. Ortalama aile büyüklüğünü düşüren bu faktörlerin varlığına rağmen mahallede ortalama aile büyüklüğü ortalamanın üstünde bir değere sahiptir. Bu durumun temel sebebi 1. Mekanize Tugay Komutanlığı'nın bu mahallede yer almasıyla açıklanabilir.

Aile büyüklüğü bakımından Çiftepınar Mahallesi'ni Büyük Ağrı ve Hürriyet mahalleleri izlemektedir. 1990'lı yıllarda kırsal kesimden yoğun şekilde gelen göçlerle büyüyen bu iki mahalle Hasankeyf ve Sarıgül mahallelerine göre daha eski mahallelerdir. Bu bağlamda bu mahallelerdeki aile tipi kısmen kent kültürüne daha uygun olan az çocuklu ve çekirdek aile tipidir. Ancak Hürriyet ve Büyük Ağrı mahallelerinin kuzey kesimleri hala yoğun bir şekilde köylerden göç almaktadır. Öyle ki buralarda yer alan bazı konutların ortalama aile büyüklüğü 10 kişinin üzerinde bir değere sahiptir. Buna rağmen özellikle Türkiye-İran transit yoluna yakın yerlerde bulunan konutlar ile Doğubeyazıt-Iğdır yoluna yakın yerlerde bulunan konutlarda bu sayı 5'in altına düşmektedir. Bu durum aile büyüklüğünün aynı mahalle içinde homojen bir dağılıma sahip olmadığını göstermektedir.

Doğubeyazıt kentinin kuzeybatısında yer alan Sanayi Mahallesi, Büyük Ağrı Mahallesi'nden; kentin güneybatısında yer alan Barış Mahallesi ise Uluyol Mahallesi'nden ayrılarak 2008 yılında kurulan mahallelerdir. Ortalama aile büyüklüğünün bu kadar yüksek olmasının sebebi bu mahallelerin de ağırlıklı olarak kırsal kesimlerden göç almasıdır.

Aile büyüklüğü bakımından sekizinci sırada yer alan Yeni Mahalle'nin ortalama aile büyüklüğü 4.97'lik bir orana sahiptir. Hürriyet ve Büyük Ağrı mahallelerinden daha eski olan bu mahalle de 1990'lı yıllarda kırsal kesimden yoğun şekilde gelen göçlerle büyümüştür. Bu mahallenin Türkiye-İran transit yoluna yakın

yerlerde ortalama aile büyüklüğü düşük iken; mahallenin kuzey kesimlerinde bu değer büyümektedir. Çiftepınar Mahallesi ile birlikte kentin diğer merkezi mahalleleri olan Ahmedi Hani, Uluyol ve İshakpaşa mahalleleri ile bu mahallelerin hemen bitişiğinde yer alan Vatan, Koçkıran ve Abdigör mahallelerinin ortalama aile büyüklüğü ortalama değer in altında bir değere sahiptir. Bu mahallelerin ortalama değerinin düşük olması yukarıda da belirtildiği gibi kent kültürüne uyumlu az çocuklu ve çekirdek ailelerden oluşması ve mahallelerde memur nüfusun fazlalığı gösterilebilir.

Doğubeyazıt kentinin ortalama aile büyüklüğünün hesaplanmasında TÜİK'e ait 2013 yılı nüfus sayımı sonuçları ile Doğubeyazıt Belediyesi'ne ait 2011 yılı bina sayım cetveli kaynak alınmıştır. Her geçen gün değişmekte olan bu dinamikler düşünüldüğünde kentin ortalama aile büyüklüğünde yanılığın kaçınılmaz olduğu göz ardı edilmemelidir.

2.5.5. Nüfusun Eğitim ve Kültürel Özellikleri

Nüfusun demografik ve kültürel özelliklerinin en belirgin ögesi kuşkusuz nüfusun eğitim seviyesidir. Doğubeyazıt'ın Cumhuriyet öncesi nüfusunun eğitim durumu hakkında net bir bilgi olamamakla birlikte bu konu daha çok dönemin salnamelerinde ve seyahatnamelerinde edinilen bilgilerle sınırlıdır. 1890 yılında kaleme alınan Kamus-ul A'lam'a göre Cumhuriyet öncesi Bayezid kasabasında; 1 Rüştüye Mektebi, 1 ile 2 medrese ve birkaç Sıbyan Mektebi bulunmaktaydı.¹⁷⁰ 1892 yılında ise Bayezid'da 4 okul bulunmakta olup bunların 1'i Rüştüye, 2'si İlkokul, 1'i de Ermeni ortaokulu idi.¹⁷¹ 1900 tarihli Salname-i Vilayet-i Erzurum göre; Bayezid Sancağı'nda 1 Mekteb-i Rüştüye (ortaokul), 4 Mekteb-i İptidaiye (ilkokul), 4 medrese ve 2 tekke ve türbe bulunmaktaydı.¹⁷²

Doğubeyazıt kentinde 1. Dünya Savaşı'ndan önce 1 İptidaiye, 1 Rüştüye, 1 İdadi (2 yıllık lise) bulunmaktaydı. Kızlar için de birer İptidaiye ve Rüştüye mektebi vardı. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra 1920 yılına kadar Bayezid'in kaza ve köylerinde mektep bulunmamaktaydı. 1920 yılının Eylül ayında vilayette kız okulu ve erkek

¹⁷⁰ŞEMSETTİN SAMİ, 1996, *age.*, s.1234.

¹⁷¹Komisyon, 1981, *age.*, s.357.

¹⁷²Komisyon, 1981, *age.*, s.357.

okulu olmak üzere birer İptidaiye ve bir tali (ortaokul) erkek mektebi ve kız mektebi açıldı. Aşiret reisleri dâhil halkın büyük çoğunluğu okuma yazma bilmiyordu. Kasaba halkından bir parça okuma yazma bilenlere (İptidaiye ve Rüştîyenin 1-2. sınıf derecesinde) tesadüf ediliyordu. Vilayette orta ve yüksek tahsilli bir kimse yoktu. Ancak Rusların Iğdır'da açtığı Rus okulunda Rusça eğitim yaptırdığı için Rusça bilenler vardı. 1921 yılında ise 1 erkek, 1 kız olmak üzere 2 ilkokul ve 1 ortaokul eğitim veriyordu.¹⁷³

Tablo 28: 1994-1995 Eğitim-Öğretim Yılında İlköğretimde Öğrenim Gören Öğrencilerin Okullara Dağılımı

Okullar	Erkek	Kız	Toplam	Oran %
Cumhuriyet İlkokul	249	216	465	8.3
Fatih İlkokulu	286	176	462	8.2
Fevzi Çakmak İlkokulu	261	157	418	7.5
İshakpaşa İlkokulu	384	250	634	11.5
Kazım Karabekir İlkokulu	341	265	606	10.8
Kemal Paşa İlkokulu	252	108	360	6.5
Kurtuluş İlkokulu	471	340	811	14.5
M. Akif İlkokulu	350	234	624	11.2
Atatürk İlköğretim Okulu	339	300	539	9.6
Yatılı İlköğretim Bölge Okulu (İlkokul)	393	70	463	8.3
Gazi İlköğretim Okulu	125	88	213	3.8
Toplam	3491	2204	5595	100

Kaynak: KAYA, 1996, *age.*, s.177-179.

Doğubeyazıt kentinde 1990'lı yıllara kadar eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanmazken bu alanda ilerlemenin görüldüğü 1990'lı yılların ortalarında kentteki eğitim durumu Kaya'nın belirttiğine göre şöyledir: 1994-1995 eğitim-öğretim yılı itibariyle 5595 öğrenci ilköğretimin ilkokul kısmını okurken bu öğrencilerin büyük çoğunluğu kent merkezinde yer alan Kurtuluş, Mehmet Akif ve İshakpaşa ilkokullarında eğitim-öğretim görmektedir. Ayrıca kent merkezinde 723 öğrenci ile Yatılı İlköğretim Bölge Okulu eğitim-öğretim verirken; 11 ilkokulda toplam 88 öğretmen bulunmakta ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 63.57 kişidir. Bu dönemde ilköğretime devam eden kız ve erkek öğrenciler arasında fark göze çarpmaktadır. Eğitime devam eden kız öğrenci sayısı toplam öğrencilerin % 39.3'ünü oluşturmaktadır. Bu fark öncelikle bölgede kız çocuklarının okula

¹⁷³İBRAHİM ETHEM, 1341-1925, *age.*, s.12-20.

gönderilmemesiyle ve doğum oranlarında erkek nüfusun kız nüfusuna göre fazla olmasıyla açıklanabilir.¹⁷⁴ (Tablo 28)

Tablo 29: 1994-1995 Eğitim-Öğretim Yılında Ortaokul ve Liselerde Öğrenim Gören Öğrencilerin Okullara Dağılımı

Okullar	Erkek	Kız	Toplam	Oran %
Atatürk İlköğretim Okulu (Orta Kısım)	531	248	779	34.5
Yatılı İlköğretim Bölge Okulu (Orta kısım)	218	42	260	11.5
İmam Hatip Lisesi	365	120	485	21.5
Doğubeyazıt Lisesi	145	63	208	9.2
Çok Programlı Lise	272	52	324	1.4
Kız Meslek Lisesi	-	22	22	1
Sağlık Meslek Lisesi	179	-	179	7.9
Toplam	1710	547	2257	100.0

Kaynak: KAYA, 1996, *age.*, s.177-179.

1994-1995 eğitim-öğretim yılında kentte ortaokul ve lise düzeyinde okuyan toplam öğrenci sayısı 2257 kişi olmakla birlikte bunların 1710'u erkek, 547'si ise kız öğrencidir. 2257 öğrenciden 1039'u Atatürk İlköğretim Okulu ve Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nun orta kısmında okurken; geriye kalan 1218 öğrenci ise kentteki 5 lisede okumaktaydı.¹⁷⁵ (Tablo 29)

Tablo 30: 2010-2011 Eğitim-Öğretim Yılında Okulların Öğrenci, Derslik ve Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı

İlköğretim Okulları				
Kız	Erkek	Toplam	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci
7590	8200	15790	287	55
Ortaöğretim Okulları				
Kız	Erkek	Toplam	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci
1540	1644	3184	106	30
Okul Öncesi Okulları				
Kız	Erkek	Toplam	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci
98	108	206	7	29.4
Toplam				
Kız	Erkek	Toplam	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci
9130	9844	19180	400	47.9

Kaynak: Doğubeyazıt İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Verileri (25.07.2011)

2011 yılında Doğubeyazıt'ta eğitim alanında önemli gelişmeler görülse de gelinen nokta yeterli düzeyde değildir. Doğubeyazıt İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü verilerine göre kentte köyleriyle birlikte 795'i kadrolu, 121'i sözleşmeli olmak üzere toplam 916 öğretmen görev yapmaktadır. Doğubeyazıt kent merkezinde toplam 735 öğretmen görev yapmaktadır. Kentte 19 ilköğretim okulu, 8 ortaöğretim okulu ve 3 anaokulunda eğitim-öğretim faaliyetleri yürütülmektedir. Ayrıca toplam 400

¹⁷⁴KAYA, 1996, *age.*, s.79, 80.

¹⁷⁵KAYA, 1996, *age.*, s.79, 80.

derslikte eğitim-öğretim verilen kentte bu dersliklerin 287'si ilköğretime ait derslik iken; 106'sı ortaöğretim, 7'si ise okul öncesi bünyesinde açılan dersliklerdir. 19 ilköğretim okulunun 11'i ikili eğitim verirken; derslik başına düşen öğrenci sayısı 55'tir. Bu bağlamda kentte eğitim-öğretim faaliyetleri yürüten derslik ve okul sayısının yetersiz olduğu görülmektedir. Ortaöğretim okullarında durumun ilköğretim okullarına göre daha iyi olduğu görülmektedir. Ortaöğretimde 8 okul, 106 derslikle eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürürken derslik başına düşen öğrenci sayısı 30 kişidir. Okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretim okullarında ortalama derslik başına düşen öğrenci sayısı ise 47.9 kişidir. (Tablo 30)

Tablo 31: 2010-2011 Eğitim-Öğretim Yılında Okul Öncesi Okullarının Öğrenci ve Öğretmen Sayısı

Okulun Adı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı
Zirve Anaokulu	32	3	10.6
Nuhun Gemisi Anaokulu	156	5	31.2
Şehit Sait Korkmaz Anaokulu	18	2	9
Toplam	206	10	20.6

Kaynak: Doğubeyazıt İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Verileri (25.07.2011)

Doğubeyazıt kentinde 2010-2011 eğitim-öğretim yılında okulöncesi çağındaki öğrenci sayısı 3396'dır. Anasınıfına devam eden toplam öğrenci sayısı ise sadece 465'tir. Bunların 206'sı toplam 7 derslikli 3 anaokulu bünyesinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürürken geriye kalan 259'u ise ilköğretim okulları bünyesinde açılan 31 anasınıfında eğitim görmektedir. (Tablo 31)

Tablo 32: 2010-2011 Eğitim-Öğretim Yılında İlköğretim Okullarının Öğrenci ve Öğretmen Sayısı

Okulun Adı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı
Ahmedi Hani İ.Ö.O.	520	14	37.1
Atatürk İ.Ö.O.	1185	43	27.5
Cumhuriyet İ.Ö.O.	908	37	24.5
Fatih İ.Ö.O.	804	23	34.9
Fevzi Çakmak İ.Ö.O.	171	11	15.5
Gazi İ.Ö.O.	1617	43	37.6
H.C.Y. Kurtuluş İ.Ö.O.	1071	40	26.7
Hüsnü Özyeğin İ.Ö.O.	932	23	40.5
İshakpaşa İ.Ö.O.	729	45	16.2
Kasım Karabekir İ.Ö.O.	629	25	25.1
Kemalpaşa İ.Ö.O.	768	26	29.5
M. Akif Ersoy İ.Ö.O.	1212	44	27.5
Merkez YİBO	747	31	20
M. Yassuboğa İ.Ö.O.	931	23	40.4
Sarıgül İ.Ö.O.	139	11	12.6
Ş.Öğrt. Gürhan Yardım İ.Ö.O.	1343	48	27.9
Yiğince İ.Ö.O.	129	9	14.3
14 Nisan İ.Ö.O.	836	41	20.3
75. Yıl İ.Ö.O.	1119	29	38.5
Toplam	15790	566	27.8

Kaynak: Doğubeyazıt İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Verileri (25.07.2011)

2010-2011 Eğitim-Öğretim yılında ilköğretim okullarında 7590'ı kız, 8200'ü erkek olmak üzere toplam 15790 öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilerin 15531'i ilköğretim öğrencisi, 259'u ise ilköğretim bünyesinde okula devam eden okul öncesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Toplam 19 ilköğretim okulunda 566 öğretmen görev yapmaktadır. İlköğretim çağındaki öğrenci sayısı ise 7747'si kız, 8198'i erkek olmak üzere toplam 15945 kişidir. Doğubeyazıt'ın en kalabalık ilköğretim okulu Gazi İlköğretim Okulu olup toplam öğrenci sayısı 1617'dir. Bu okulda 43 öğretmen görev yaparken, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 37.6'dır. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısının en fazla olduğu okul Hüsnü Özyeğin İlköğretim Okulu iken; personel başına düşen öğrenci sayısının en az olduğu okul Sarıgül İlköğretim Okulu'dur. (Tablo 32)

Tablo 33: 2010-2011 Eğitim-Öğretim Yılında Ortaöğretim Okullarının Öğrenci ve Öğretmen Sayısı

Okulun Adı	Öğrenci Sayısı	Personel Sayısı	Personel Başına Düşen Öğrenci Sayısı
Ahmedi Hani Anadolu Lisesi	535	32	16.7
Çok Programlı Lise	732	35	20.9
İmama Hatip Lisesi	301	15	20
Anadolu Sağlık Meslek Lisesi	97	6	16.1
A Takım Savaş Ay Lisesi	451	20	22.5
Kız Meslek Lisesi	85	3	28.3
Dr. Reşat Erdan Lisesi	702	25	28
R.E.Eryılmaz Anadolu Lisesi	281	23	12.2
Toplam	3184	159	20

Kaynak: Doğubeyazıt İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Verileri (25.07.2011)

Doğubeyazıt'ta 2010-2011 eğitim-öğretim yılında ortaöğretim okullarına 1540'ı kız, 1644'ü erkek olmak üzere toplam 3184 öğrenci kayıtlıdır. Ortaöğretim kurumlarında eğitim veren öğretmen sayısı ise 159'dur. Öğrenci sayısının en fazla olduğu okul 732 öğrenci ile Doğubeyazıt Çok Programlı Lisesi iken; en az olduğu okul 85 öğrenci ile Doğubeyazıt Kız Meslek Lisesi'dir. Doğubeyazıt'ta ortaöğretim okullarında öğretmen başına düşen ortalama öğrenci sayısı 20'dir. (Tablo 33)

Tablo 34: Kentte Cinsiyete Göre Okur-Yazarlık Durumu (1935-2000)

Yıl	Okuma Yazma Bilen			Okuma Yazma Bilmeyen			Okuma Yazma Durumu Bilinmeyen		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1935	283	55	338	694	828	1522	-	-	-
1985	11816	4475	16291	2740	5232	7972	660	575	1235
1990	13328	5978	19306	2810	6665	9475	-	-	-
2000	21758	11998	33756	3519	9393	12912	23	1	24

Kaynak: TÜİK, GNS Verileri (12.11.2014)

Doğubeyazıt kentinin okuryazarlık durumuna bakıldığında; Cumhuriyet'ten günümüze başta kadın nüfus olmak üzere okuma-yazma bilenlerin sayısı hızla artmıştır. 1935 yılında kentte okuma-yazma bilenlerin sayısı sadece 338'dir. Bunların 283'ü erkek, 55'i ise kadınlardan oluşmaktadır. Aynı yılda okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı ise oldukça fazla olup bu sayı 1522'dir. Okuma-yazma bilmeyen nüfusun % 54.4'ünü kadın nüfus oluştururken; geriye kalan % 45.6'sını ise erkek nüfus oluşturmaktadır. 2000 yılında kentte okuma-yazma bilenlerin sayısı 33756 kişi iken; bu sayının % 64.45'ini erkek nüfus oluşturmaktadır. Aynı yıl okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı ise 12912 kişi iken; bu sayının % 72.74'ünü kadın nüfus oluşturmaktadır. (Tablo 34) Doğubeyazıt'ta 1935 yılında okur-yazarlık oranı % 22 iken; 1985 yılına gelindiğinde bu oran % 63.8'e yükselmiştir. 1990'da okur-yazarlık

oranı % 67, 2000 yılında % 72, 2008’de % 73.2 iken; 2009 yılında bu oran % 77.6’ya ve 2013 yılında ise % 91.92’ye yükselmiştir.

Tablo 35: Kentte Yaş Gruplarına Göre Okur-Yazarlık Durumu (2013)

Yaş Grubu	Okuma Yazma Bilmeyen			Okuma Yazma Bilen			Bilinmeyen		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
6-13	3	2	5	7254	6974	14228	15	17	32
14-17	-	2	2	3397	3197	6594	2	5	7
18-21	27	120	147	4759	2460	7219	69	78	147
22-24	44	177	221	2255	1699	3954	132	146	278
25-29	80	340	420	2903	2423	5326	369	214	583
30-34	84	369	453	2579	2317	4896	282	129	411
35-39	33	336	369	2156	1696	3852	105	83	188
40-44	40	266	306	1744	1071	2815	64	62	126
45-49	20	310	330	1283	825	2108	29	49	78
50-54	44	399	443	1158	718	1876	24	48	72
55-59	63	415	478	709	358	1067	23	48	51
60-64	64	361	425	532	210	742	19	56	75
65+	311	972	1283	650	217	867	75	220	295
Toplam	813	4069	4882	31379	24165	55544	1208	1155	2343

Kaynak: TÜİK, ADNKS Verileri (12.11.2014)

2013 yılında kentte okuma-yazma bilmeyen nüfusun % 83.35’ini kadın nüfus oluştururken; okuma-yazma bilenlerin % 56.69’unu erkek nüfus oluşturmaktadır. Ayrıca okuma-yazma bilmeyen toplam nüfusun % 26.28’i 65 yaş ve üstü nüfustan oluşmaktadır. Okuma-yazma bilen nüfusun yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında; en fazla orana % 25.62’lik oran ile 6-13 yaş grubu sahiptir. Bu bağlamda nüfusun eğitim durumu incelendiğinde; genel olarak nüfusun yaş grubu büyüdükçe okuma yazma oranı düşmektedir. (Tablo 35)

Tablo 36: Kentteki Eğitim Durumu (1985-2000)

Bitirilen eğitim düzeyi	1985			1990			2000		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Bir Okul Bitirmeyen	2616	1977	4593	3005	2202	5207	6995	5616	12611
İlkokul	6015	1865	7880	6822	2881	9703	8055	4322	12377
İlköğretim	-	-	-	-	-	-	668	399	1.067
Ortaokul	1397	254	1651	1536	404	1940	1846	459	2305
Ortaokul Dengi Meslek Okulu	7	4	11	4	1	5	36	10	46
Lise	1080	213	1293	1061	298	1359	2605	739	3344
Lise Dengi Meslek Okulu	346	76	422	449	75	524	765	163	928
Yüksek öğretim	-	-	-	449	117	566	785	259	1044
Mezuniyeti Bilinmeyen	33	19	52	1	-	1	3	31	34
Öğrenim Kurumu Bilinmeyen	-	-	-	1	-	1	-	-	-
Yüksek Okul ve Fakülte	322	67	389	-	-	-	-	-	-
Toplam	11816	4475	16291	13328	5978	19306	21758	11998	33756

Kaynak: TÜİK, GNS Verileri (12.11.2014)

Tablo 37: Kentteki Eğitim Durumu (2008-2013)

Bitirilen Eğitim Düzeyi	2008			2009			2013		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Okuma Yazma Bilmeyen	2154	6157	8311	2044	6156	8200	813	4069	4882
Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	11151	10339	2149	11493	11.249	22742	11287	11794	23081
İlkokul Mezunu	4466	2551	7017	4882	2.925	7807	5230	4095	9325
İlköğretim Mezunu	3756	1971	5727	3561	2.476	6037	7923	4662	12585
Ortaokul veya Dengi Okul Mezunu	563	228	791	593	232	825	905	344	1249
Lise veya Dengi Okul Mezunu	4225	1242	5467	3051	1.322	4373	3805	1943	5748
Yüksekokul veya Fakülte Mezunu	868	378	1246	910	435	1345	2108	1280	3388
Yüksek Lisans Mezunu	75	24	99	73	25	98	110	38	148
Doktora Mezunu	6	2	8	7	4	11	11	9	20
Bilinmeyen	3735	3231	6966	2389	1.882	4271	1208	1155	2363
Toplam	30999	26123	57122	29003	26706	55709	33400	29389	62789

Kaynak: TÜİK, ADNKS Verileri (12.11.2014)

Tablo 36’da da görüldüğü gibi; 1985 yılında bir okulu bitirmeyenlerin oranı eğitim çağına gelmiş toplam nüfusun % 28.1’ini oluştururken; bu oran 1990 yılında % 26.9’a düşmüştür. 2000 yılında bir okulu bitirmeyenlerin oranı artmıştır. Bu artış, 1990-2000 yılları arasında Doğubeyazıt’ın kırsal kesimden yoğun bir şekilde göç almasından kaynaklanmaktadır. 1985 yılında ilkokulu bitirenlerin sayısı 7880 kişi iken; bu sayı 1990’da 9703’e, 2000 yılında ise 12377’ye yükselmiştir. 1997 yılında “Sekiz Yıllık Kesintisiz Zorunlu İlköğretim Uygulaması”na geçilmesi ile ilköğretim zorunlu hale gelmiştir. Dolayısıyla 5 yıl ilkokulu (ilköğretim 1. Kademe) okuyan

öğrenciler 3 yıllık ortaokulu (ilköğretim 2. kademe) okuyarak mezun sayılmaktadır. Bu dönemde birçok ilkokul, ilköğretim statüsüne kavuşmuştur. 1990 yılında yapılan nüfus sayımlarından önce Doğubeyazıt'ta ilköğretim okulu olmadığından dolayı ilköğretim mezunu olarak bir eğitim kurumunu bitiren herhangi biri bulunmamaktadır. 1990 yılında yaygınlaşan ilköğretim okulları 1990'lı yılların sonlarında mezun vermeye başlamıştır. Dolayısıyla ilköğretim mezunları 2000 yılında yapılan nüfus sayımlarına yansımış ve aynı dönem nüfus sayımları sonucuna göre 1067 kişi, 2008 yılında 5721 kişi, 2009 yılında 6037 kişi, 2013 yılında ise 12585 kişi ilköğretim mezunu olarak bir eğitim kurumunu bitirmiştir. Görüldüğü gibi ilköğretim okullarında 13 yıllık süre içinde mezun sayısı % 92.1'lik bir oranla 11518 kişi artarak 12585 kişiye ulaşmıştır. Ortaokul ve ortaokul dengi meslek okulu mezunlarına bakıldığında; 1985 yılında mezun sayısı 1662 kişi iken; 1990 yılında bu sayı 1945 kişiye ulaşmış ve 2000 yılında mezun sayısı 2351 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. 2013 yılına gelindiğinde ise bu sayı 1249'e gerilemiştir. Bu durum, mezunların bir bölümünün mezuniyetlerini ilköğretim mezunu olarak göstermesiyle ilgilidir. 1985 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre; lise ve dengi meslek okulunu bitiren kişi sayısı 1715 iken; 1990 yılında bu sayı 1883 kişi, 2000 yılında 4272 kişi, 2013 yılında ise 5748 kişidir. Doğubeyazıt kentinde yüksek okul, fakülte veya yüksek öğrenim mezunu olan kişi sayısına bakıldığında; 1985 yılında 389 kişi, 1990'da 566 kişi, 2000 yılında 1044 kişi mezun olurken; bu sayı 2013 yılına gelindiğinde 3388 kişiye ulaşmıştır. Herhangi bir eğitim kurumundan mezun olan nüfusun cinsiyetlere göre oranlarına bakıldığında; erkek nüfusun çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu bağlamda 2000 yılında; mezunların % 69.9'unu erkek, % 30.1'ini kadın nüfus oluşturmuştur. 2013 yılına gelindiğinde ise cinsiyetler arasındaki bu oran birbirine yaklaşmış olsa da % 61.1 ile erkek nüfus yine ağırlıktayken; kadın nüfus % 38.9'da kalmıştır. (Tablo 37)

2.5.6. Nüfusun Ekonomik Nitelikleri

Belirli bir yerin nüfusunun yanı sıra onun çeşitli yaş gruplarına göre durumu ve özellikle çalışabilir ya da faal nüfus olarak adlandırılan 15-65 yaş arasındaki

nüfus, iş gücü kapasitesi, gıda ve çeşitli hizmetlere olan ihtiyaç, aile tipleri, ölüm ve doğum oranları ve göçler bakımından önem taşımaktadır.¹⁷⁶

Doğubeyazıt nüfusunun geniş aralıklı (0-14, 15-64, 65+) olarak gruplandırılması hem nüfusun bağımlılık oranlarının tespiti hem de aktif nüfusun belirlenmesi açısından önemlidir. Yukarıda “Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı” başlıklı konuda da değinildiği gibi Doğanay’a göre; ekonomik alanda faal nüfus ya da çalışma çağına gelmiş nüfusun toplam nüfus kitlesi içindeki sayı ve oranının yüksek olması o ülkenin ekonomisinin büyük ölçüde çalışma çağı nüfus kitlesine sahip olduğu anlamına gelmektedir.¹⁷⁷

Nüfusun ekonomik nitelikleri belirlenirken; kuşkusuz birtakım kavramlara açıklık getirmek gerekmektedir. Bu kavramları Özkaplan şöyle tanımlamaktadır: *“Bağımlılık oranı (yükü), potansiyel işgücü arzının tersidir. 15 yaş altı çocuklar ile 65 yaş üstü yaşlıların sayısının, 15-64 yaş grubundaki insan sayısına oranı şeklinde hesaplanır. Bağımlılık oranı, çalışma çağındaki kişilere bağımlı olan nüfusun kaba bir ölçümüdür.”* Başa bir ifadeyle bağımlı nüfus 15-64 yaş grubu dışında kalan nüfusu kapsamaktadır. Ayrıca iktisaden bağımlı nüfusun tüketici olduğu ve gelir yaratmadıkları kabul edilir. Faal nüfus başka bir ifadeyle aktif nüfus ise şu şekilde tanımlanmaktadır: *“Belirli bir referans dönemi boyunca, Birleşmiş Milletler Milli Gelir, Muhasebe ve Denge Sistemleri tarafından tanımlanmış iktisadi mal ve hizmetlerin üretimi için gerekli olan işgücü arzını besleyen kadın ve erkekler[dir.] Bu tanım, işi olmayıp iş arayanları (yani işsizleri) kapsadığı kadar, çalışanları (yani istihdam edilenler) da içerir.”* Faal nüfus, istihdam edilen, işsiz ve işgücüne dâhil olmayan nüfus olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır. İşgücüne dâhil olmayanlar başka bir ifadeyle cari faal (aktif) olmayan nüfus ise *“referans döneminde istihdam edilen ya da işsiz olarak tanımlanmayanları kapsar. İktisaden faal olmayanlar, faal olmama sebeplerine göre belirlenmektedir. Bu nedenler şöyle sıralanır: i) eğitim kurumlarına devam etme ii) ev işleri ile meşgul olma iii) emeklilik ya da yaşlılık iv) sakatlık ve bakıma muhtaç olma”* durumudur. Ayrıca, *“işe başlamaya hazır oldukları halde, referans döneminde iş aramayanlar iktisaden faal olmayan nüfus*

¹⁷⁶TÜMERTEKİN - ÖZGÜÇ, 1997, age., s.282.

¹⁷⁷DOĞANAY, 1994, age., s.159.

içine dâhil edilebilirler. Aktif olmama kriterleri, iktisadi faaliyet tanımına bağlı olarak bunun dışında kalan eğitim ve ev içi üretim gibi faaliyetleri üretken kabul etmez.” İşgücünü ise istihdam edilen nüfus ile işsiz nüfusun toplamı oluşturmaktadır. İstihdam edilenler ise bir işte ücretli olarak çalışanlar veya kendi hesabına çalışanları kapsamaktadır. İşsizlik ise üç kritere göre tanımlanmaktadır. Bunlar: “i)işi yok ii)işe başlamaya hazır ve iii)iş arayan şeklinde belirlenen” kriterlerdir. Ancak, “işsiz kategorisini üç kritere bağlı olarak belirleme çabaları, pratikte var olan çeşitlilik nedeniyle başarısız kalmaktadır; çünkü işten çıkartılanlar ve öğrenciler için bu kriterlerin bir kısmı esnekleştirilmekte, yani dikkate alınmamaktadır. Dolayısıyla, işsiz tanımının standart bir tanım olduğundan söz etmek pek mümkün değildir.”¹⁷⁸

Tablo 38: Kentteki Faal ve Bağımlı Nüfus Miktarı (1985-2000)

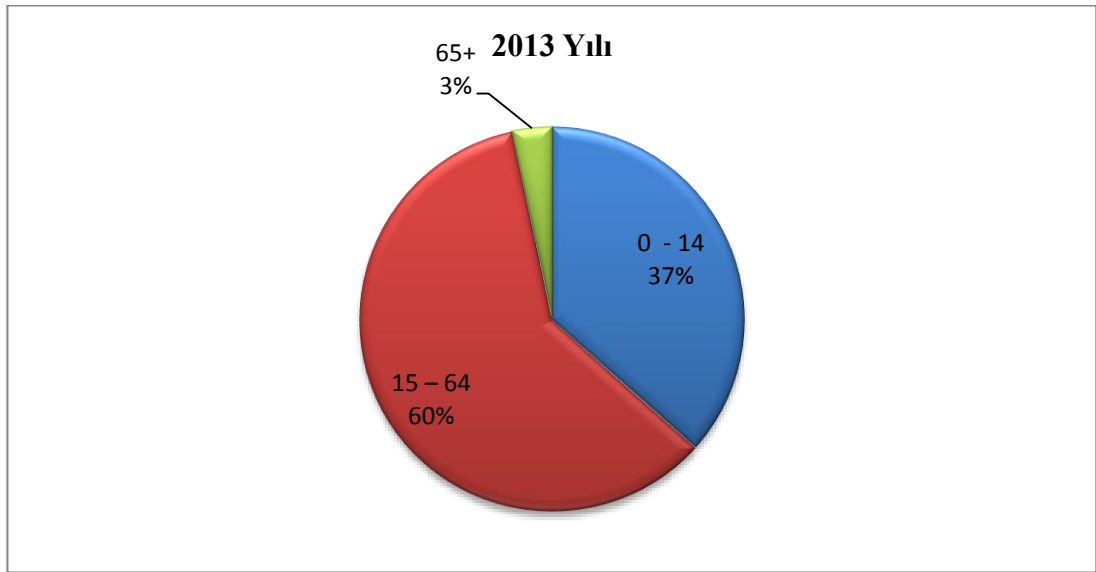
Yaş Grubu	1985			1990			2000		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Bilinmeyen	105	60	165	11	7	18	6	8	14
0-14	7013	6454	13467	8385	7629	16014	12438	11464	23902
15-64	10798	6350	17158	10.741	7.796	18.537	17.266	13.807	31.073
65+	207	237	444	316	328	644	536	736	1272
Toplam	18123	13101	31134	19453	15760	35213	30246	26015	56261

Kaynak: TÜİK, GNS Verileri (31.07.2012)

15-64 yaş arası grup faal nüfus, 0-14 ve 65 yaş ve üzeri nüfus bağımlı nüfus olarak hesaplandığında 1985 yılına ait nüfus verilerine göre Doğubeyazıt kentinde nüfusun % 55.1’ini faal nüfus oluştururken; % 44.9’unu bağımlı nüfus oluşturmaktadır. 1990 yılında nüfusun % 52.6’sını faal, % 47.4’ünü ise bağımlı nüfus oluşturmaktadır. 2000 yılında Doğubeyazıt kent merkezinde toplam nüfusun % 55.2’si iktisaden faal durumdadır. Buna bağlı olarak kentin toplam faal nüfus miktarı 31073 kişidir. Faal olan bu nüfusun 17266’sını erkek, 13807’sini ise kadın nüfus oluşturmaktadır. Bağımlı nüfus ise toplam nüfusun % 44.8’ini oluştururken; bunun 23902’sini çocuk, 1272’sini de yaşlı nüfus oluşturmaktadır. (Tablo 38) 2011 yılına ait adrese dayalı nüfus sayımına göre Doğubeyazıt kentinde nüfusun yaş yapısına ilişkin verilere göre kent nüfusunun % 59.97’si faal nüfus iken; % 40.03’ü bağımlı nüfustur. Bu bağlamda Doğubeyazıt nüfusunun 27107’si çocuk iken; bu sayı toplam nüfusun % 36.88’ini oluşturmaktadır. 44081 kişiden oluşan yetişkin nüfus ise toplam nüfus içinde % 59.97’lik oranla en fazla paya sahiptir. Yaşlı nüfus 2317 kişiyle

¹⁷⁸ÖZKAPLAN, N., 1990, “İşgücü Piyasasına Ait Kavramların Sorgulanması,” *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Cilt:10, Sayı:32, Ankara, s.61-85.

toplam nüfus içindeki % 3.15’lik oranla en az paya sahiptir. Tablo 38 ve Şekil 28 incelendiğinde; hem 2000 hem de 2013 yıllarında nüfusun % 50’sinden fazlasının iktisaden faal nüfus olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışma çağındaki nüfusun tamamının çalışmadığını da belirtmek gerekir. 15-64 yaş arasındaki faal nüfusun bir kısmı istihdam yetersizliği nedeniyle işsiz iken; diğer kısmı askerlik ve öğrenim gibi nedenlerle üretime katılamamaktadır. Ayrıca Anadolu’nun genelinde görülen kadının iş hayatına yeteri kadar katılmaması, “ev hanımı” adı altında ev işleriyle uğraşması, faal nüfus içindeki çalışan nüfus oranını düşürmektedir.

Şekil 28: Kentteki Faal ve Bağımlı Nüfus Oranları (Kaynak: TÜİK, ADNKS Verileri, 31.07.2012)

Tablo 39: Kentin Toplam Nüfusu İçindeki Çalışan Nüfus Oranı (1985-2013)

Yıllar	Nüfus	Faal Nüfus			Çalışan Nüfus			İş Gücünde Olmayan			Çalışan Nüfusun Oranı%
		E	K	T	E	K	T	E	K	T	
1985	31134	10798	6350	17148	7714	210	7924	2250	6730	8980	25.4
1990	35213	10741	7796	18537	8226	629	8855	2325	8593	10918	25.1
2000	56261	17266	13807	31073	10002	735	10737	6318	15599	21917	19
2011	73505	-	-	44081	-	-	12718	-	-	31363	17.3
2013	73737	-	-	44299	-	-	12718	-	-	31581	17.2

Kaynak: TÜİK, ADNKS ve GNS Verileri (31.07.2012) ile Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

Tablo 39’a bakıldığında; Doğubeyazıt kentindeki faal nüfus (15-64 yaş grupları) içinde yer alan çalışan nüfus miktarının az olduğu görülmektedir. Sözelimi 1985 yılında toplam faal nüfus 17148 iken; çalışan nüfus sadece 7924 kişidir. 1985 yılında faal nüfusun ancak % 46.2’sini çalışan nüfus oluştururken; 2000 yılında bu oran % 34.5’e düşmüştür. Çalışan nüfus toplam nüfusa oranladığında 1985 yılında Doğubeyazıt kentinde çalışan nüfus, toplam kent nüfusunun % 25.4’ünü

oluşturmaktadır. Kentte nüfus miktarı hızla artarken çalışan nüfus miktarı buna paralel seyretmemiştir. Bu bağlamda 2000 yılında çalışan nüfus, toplam kent nüfusunun % 19'unu oluşturmaktadır. İş gücünde olmayan nüfusa bakıldığında; 1985 yılında toplam kent nüfusunun % 28.8'ini oluştururken; 2000 yılında büyük bir artış yaşanarak % 38.9'a yükselmiştir. 2011 yılında yapılan adrese dayalı nüfus sayım sonuçlarına göre kentte toplam nüfusu 73505 kişidir. Bunun 44081'i iktisaden faal nüfustan oluşmaktadır. Çeşitli kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmelere göre; 2011 yılında kentte çalışan kişi sayısı 12718'dir. Buna göre kentte toplam nüfusun ancak % 17.3'ü çalışmaktadır. 2011 yılında faal nüfus üzerinden çalışan nüfus hesaplandığında ise faal nüfusun % 28.85'inin istihdam edildiği görülmektedir. Kentte geriye kalan nüfusun % 71.15'ini ise ya işsiz ya da işgücünde olmayan nüfus oluşturmaktadır. 2013 yılında yapılan adrese dayalı nüfus sayım sonuçları ve 2011 yılında kentte çalışan kişi sayısı dikkate alınarak çalışan nüfus oranı hesaplandığında da benzer bir sonuç elde edilmektedir.

Tablo 40: Kent Nüfusunun İş Gücü Durumu (1985-2000)

Yıllar	Cinsiyeti	İşgücü		İşgücünde Olmayan				Bilinmeyen
		İstihdam	İşsiz	Öğrenci	Ev Kadını	Emekli	Diğer	
1985	Toplam	7924	1824	1445	6187	51	1297	1353
	Erkek	7714	1632	1052	-	47	1151	721
	Kadın	210	192	393	6187	4	146	632
1990	Toplam	8855	2204	2415	7825	130	548	54
	Erkek	8226	2003	1719	-	114	492	49
	Kadın	629	201	696	7825	16	56	5
2000	Toplam	10737	4212	4480	13740	952	369	5
	Erkek	10002	3832	3006	-	875	352	3
	Kadın	735	380	1474	13740	77	17	2

Kaynak: TÜİK, GNS Verileri (31.07.2012)

1985 yılında Doğubeyazıt kentinde iş gücünde olan toplam 9748 kişinin 1824'ü işsiz iken; 7924'ü istihdam edilmiştir. İstihdam edilen nüfusun % 97.3'ünü erkek, % 2.7'sini kadın nüfus oluşturmaktadır. İşsiz nüfusa bakıldığında; nüfusun % 89.4'ünü erkek, % 10.6'sını ise kadın nüfus oluşturmaktadır. Bu durumun sebebi kadının iş gücünde olmayan nüfus olarak gösterilmesi başka bir deyişle ev kadını olarak kayıtlara geçmesidir. İşgücünde olmayan nüfusun 1445'ini öğrenciler, 6187'sini ev kadınları, 51'ini emekliler oluştururken diğerleri başlığı altında ise 1297 kişi mevcuttur. İş gücü bilinmeyen nüfus miktarı ise 1353 kişi ile azımsanmayacak kadar fazladır. 2000 yılındaki nüfus verilerine göre iş gücünde olan toplam 14949

kişinin % 71.8'i istihdam edilmiş % 28.2'si ise işsiz nüfus olarak kayıtlara geçmiştir. İstihdam edilen nüfusun 10002'sini erkek nüfus oluştururken; 735'ini kadın nüfus oluşturmaktadır. İş gücünde olmayan nüfusa bakıldığında; iş arayıp son üç ayda iş arama kanalını kullanmayanların sayısı 1648, irad (gelir) sahiplerinin sayısı 728, öğrenci sayısı 4480, ev kadını sayısı 13740, emekli sayısı 952, diğerleri ise 369'dur. Bu bağlamda işgücünde olamayan 21917 kişinin % 62.69'unu ev kadınları, % 20.44'ünü ise öğrenci nüfus oluşturmaktadır. İş gücü bilinmeyen nüfus miktarı ise 1985 yılına göre bir hayli düşerek 5 kişi olmuştur. (Tablo 40)

Tablo 41: Kentteki Çalışan Nüfusun Sektörlere Dağılımı (1985-2011)

Sektör	1985		1990		2000		2011	
	Çalışan Sayısı	Oran %	Çalışan Sayısı	Oran %	Çalışan Sayısı	Oran %	Çalışan Sayısı	Oran %
Hizmet	6722	84.8	6732	76	9506	88.5	11033	86.75
Sanayi	194	2.4	317	3.5	364	3.3	1020	8.02
Tarım	940	11.8	1701	19.2	802	7.4	665	5.23
Diğerleri	68	1	105	1.3	65	0.8	-	-
Toplam	7924	100	8855	100	10737	100	12718	100

Kaynak: TÜİK, GNS Verileri (31.07.2012) ile Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

Tablo 42: Kentteki Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı (1985-2000)

Ekonomik Faaliyet	1985			1990			2000		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T
İyi Tanımlanmamış Faaliyetler	68	-	68	99	6	105	53	12	65
Ziraat, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	899	41	940	1337	364	1701	609	193	802
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	1	-	1	3	-	3	1	-	1
İmalat Sanayi	185	8	193	258	56	314	342	21	363
Elektrik, Gaz ve Su	-	-	-	30	-	30	47	2	49
İnşaat	156	1	157	420	1	421	898	3	901
Toptan ve Perakende Ticaret, Lokanta Ve Oteller	1006	11	1017	1376	5	1381	1771	29	1800
Ulaştırma, Haberleşme Ve Depolama	584	22	606	569	17	586	485	20	505
Mali, Sigorta, Taşınmaz Mallara Ait İşlerde ve Yardımcı İş Hizmetleri	87	13	100	91	12	103	145	27	172
Toplum Hizmetleri, Sosyal Ve Kişisel Hizmetler	4728	114	4842	4043	168	4211	5651	428	6079

Kaynak: TÜİK, GNS Verileri (31.07.2012)

1985 yılında yapılan nüfus sayımlarına göre Doğubeyazıt kentinde çalışan nüfusun sektörlere dağılımı incelendiğinde; toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetlerde çalışanlar 4842 kişi ile ilk sırada yer alırken, 1017 kişi ile toptan ve perakende ticaret, lokanta ve otellerde çalışanlar ikinci sırada yer almaktadır. Kırsal kesimin uğraş faaliyeti olan ziraat, avcılık, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerinde

Çalışanlar ise 940 kişi ile üçüncü sıradadır. Başka bir deyişle 1985 yılında çalışan nüfusun % 84.8'i hizmet sektöründe, % 2.4' sanayide ve % 11.8'i tarım sektöründe çalışmaktadır. 1990 yılında çalışan nüfusun sektörler dağılımı incelendiğinde ise; en dikkat çeken sektör tarım sektörüdür. 1985 yılında bu sektörde 940 kişi çalışırken; 2000 yılında ise bu sektörde çalışanların sayısı 1701'e yükselmiştir. Bu durum kent, kentleşme ve kentlileşme kavramlarıyla çelişmesine rağmen yani kentleşme ve kentlileşme sürecinde kentte tarım faaliyetlerinde çalışan nüfus azalması gerekirken, Doğubeyazıt kentinde tam tersi bir durum görülmüştür. Bu durumun sebebi yukarıda da belirlendiği gibi kentin bu dönemde kırsal alandan yoğun bir şekilde g almasıyla açıklanabilir. 2000 yılında kentin ekonomisinde yine en önemli yeri toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler almaktadır. Bu sektör toplam 6079 çalışanıyla kentin en önemli ekonomik faaliyet alanını oluştururken; ikinci ekonomik faaliyet alanını toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller oluşturmaktadır. Bu sektörde ise toplam 1800 kişi çalışmaktadır. Kentin nc ekonomik faaliyet alanını ise 1985 yılının aksine inşaat sektörü almaktadır. Bu sektörde çalışanların sayısı 901 kişidir. Ziraat, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektörü dördüncü sırada yer alırken bu sektörde çalışanların sayısı 802 kişidir. Başka bir deyişle 2000 yılında Doğubeyazıt kent nüfusunun % 88.5'i hizmet, % 3.3' sanayi, % 7.4' tarım sektöründe çalışmaktadır. Çeşitli kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmelere göre; 2011 yılında Doğubeyazıt kentinde çalışan 12718 kişinin 11033' % 86.75'lik oranla hizmet sektöründe çalışırken, 1020'si % 8.02'lik oranla sanayi sektöründe ve geriye kalan 665 kişi % 5.23'lk oran ile tarım sektöründe çalışmaktadır. Grldği gibi tarım sektöründe çalışanların oranı yıldan yıla düşerken sanayi ve hizmet sektöründe çalışanların oranı artmaktadır. Bu bağlamda Doğubeyazıt'ın ekonomik yapı açısından kent havası taşıdığını söylemek mümkündür. (Tablo 41 ve 42)

Tablo 43: Kentteki Çalışan Nüfusun Esas Mesleğe Göre Dağılımı (1985-2000)

Esas Meslek	1985			1990			2000		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T
İlmi ve Teknik Elemanlar, Serbest Meslek Sahipleri	461	93	554	548	136	686	949	274	1223
Müteşebbisler, Direktörler ve Üst Kademe Yöneticileri	29	1	30	26	1	27	115	4	119
İdari Personel ve Benzeri Çalışanlar	347	45	392	376	68	444	719	229	948
Ticaret ve Satış Personeli	907	11	918	1231	2	1233	1657	27	1684
Hizmet İşlerinde Çalışanlar	793	12	805	863	13	876	1361	42	1403
Tarım, Hayvancılık, Ormancılık, Balıkçılık ve Avcılık İşlerinde Çalışanlar	2302	51	2353	2367	414	2781	1402	204	1606
Tarım Dışı Üretim Faaliyetinde Çalışanlar ve Ulaştırma Makineleri Kullananlar	4647	237	4884	4899	313	5212	7689	562	8251
Toplam	9486	450	9936	10310	947	11259	13892	1342	15234
Mesleği Olmayanlar	2778	7308	10086	2242	8473	10715	6225	15371	21596
Bilinmeyen	53	6	59	51	6	57	38	3	41
Toplam	2831	7314	10145	2293	8479	10772	6263	15374	21637
Genel Toplam	12317	7764	20081	12603	9426	22031	20155	16716	36871

Kaynak: TÜİK, GNS Verileri (31.07.2012)

Doğubeyazıt kentindeki çalışan nüfusun esas mesleğe göre dağılımı incelendiğinde; mesleği olmayanlar ve bilinmeyenler 1985 yılında esas mesleği olanların % 50.52'sini oluşturmaktadır. Aynı dönemde kentte toplam 9936 kişinin mesleği bilinirken; en fazla meslek grubunu % 49.15'lik oranla "Tarım Dışı Üretim Faaliyetinde Çalışanlar ve Ulaştırma Makineleri Kullananlar" oluşturmaktadır. Bu meslek grubunu % 23.68'lik oranla "Tarım, Hayvancılık, Ormancılık, Balıkçılık ve Avcılık İşlerinde Çalışanlar" takip etmektedir. Diğer meslek gruplarında çalışanlar ise % 27.17'lik bir orana sahiptir. 1985 yılında kentte mesleği olmayanların % 72.09'unu kadın nüfus oluşturmaktadır. Bu durumun temel sebebi kadın nüfusun büyük çoğunluğunun iş gücünde olmayan nüfustan oluşmasıdır. 2000 yılına gelindiğinde ise esas mesleği olanların % 58.58'ini mesleği olmayanlar ve mesleği bilinmeyenler oluşturmaktadır. Bu dönemde kentte toplam 1523 kişinin mesleği bilinirken; en fazla meslek grubunu % 54.16'lık oranla yine "Tarım Dışı Üretim Faaliyetinde Çalışanlar ve Ulaştırma Makineleri Kullananlar" oluşturmaktadır. Bu meslek grubunu % 10.54'lük oranla bir önceki döneme göre oldukça gerileyen "Tarım, Hayvancılık, Ormancılık, Balıkçılık ve Avcılık İşlerinde Çalışanlar" takip

etmektedir. Diğer meslek gruplarında çalışanlar ise % 35.3'lük orana yükselmiştir. 2000 yılında kentte mesleği olmayanların cinsiyet durumuna bakıldığında; mesleği olmayanların % 71.17'sini kadın nüfus oluşturmaktadır. (Tablo 43) Çeşitli kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmelere göre; 2011 yılında Doğubeyazıt kent merkezinde çalışan nüfusun esas mesleğe göre dağılımı incelendiğinde; 2000 yılı verileriyle paralellik gösterdiği görülmektedir. Buna göre kentte mesleği en fazla olan meslek grubunu hizmet sektöründe çalışanlar oluşturmaktadır. Bu bağlamda Doğubeyazıt'ın esas mesleki yönünün daha çok tarım dışı faaliyetlerden oluştuğu görülmektedir.

2.5.7. Nüfus Yoğunluğu ve Nüfusun Mahallelere Dağılışı

Nüfusun alansal dağılışı, hem kentleşme hem de kentsel arazi kullanımı ve kentsel fonksiyonlar açısından oldukça önemli bir konu olduğu gibi nüfus yoğunluklarının bilinmesi, kentin gelişim yönlerinin sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi adına ve mahalle nüfusları ile mahalle içindeki nüfus yoğunluk alanlarının bilinmesi açısından da önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda, kente hem bir takım kentsel hizmetlerin götürülmesi hem de bu kentsel alanlar ile ilgili gerek imar planı çalışmaları gerekse kent planlama çalışmalarında sağlıklı kararların alınabilmesi için nüfusun alansal dağılışının doğru olarak belirlenmesi gerekmektedir.¹⁷⁹

Kentsel alanların nüfus yoğunluklarının hesaplanmasında farklı metotlar kullanılmaktadır. Bu araştırmada kullanılan metot, en çok tercih edilen aritmetik nüfus yoğunluğu metodudur. Aritmetik nüfus yoğunluğu, 1 km²'ye düşen insan sayısıdır. Dolayısıyla Doğubeyazıt kentinde mahalle nüfus yoğunluklarının hesaplanmasında, mahallelerin nüfus miktarı ile yüzölçümleri arasındaki orantıya dayalı olarak yapılan aritmetik nüfus yoğunluğu metodu kullanılmıştır. *“Ortalama bir değer veren bu metodun kullanılması, bir sahanın nüfus yoğunluğu hakkında genel bir fikir vermekle birlikte, arada en yüksek ve en düşük yoğunlukların kaybolması gibi bazı mahsurları da beraberinde getirmektedir.”*¹⁸⁰

¹⁷⁹YILDIZ, 2002, *age.*, s.165.

¹⁸⁰DENİZ, 2002, *age.*, s.85.

Tablo 44: Belediye Sınırlarına, Kentsel Yerleşik ve Konut Alanlarına Göre Mahalle Nüfus Yoğunluğu (2013)

Mahalle	Nüfus	Belediye Sınırlarına Göre		Kentsel Yerleşik Alana Göre		Konut Alanına Göre	
		Mahalle Alanı (ha)	Nüfus Yoğ. Kişi/ha	Yerleşik Alanlar (ha)	Nüfus Yoğ. Kişi/ha	Konut Alanları (ha)	Nüfus Yoğ. Kişi/ha
Abdigör Mahallesi	1741	53.64	32.46	33.15	52.51	27.65	62.97
Ahmedi Hani Mahallesi	9600	229.5	41.83	166.14	57.78	135.74	70.72
Barış Mahallesi	3906	191	20.45	105.8	36.92	87.44	44.67
Büyük Ağrı Mahallesi	5594	204.1	27.4	131.49	42.54	122.77	45.56
Çiftelinar Mahallesi	10439	375.6	27.79	373.68	27.94	23.32	447.64
Hasankeyf Mahallesi	3301	485.6	6.8	82.29	40.11	72.43	45.57
Hürriyet Mahallesi	5169	204.6	25.26	133.55	38.7	116.3	44.45
İshakpaşa Mahallesi	5702	93.79	60.8	92.58	61.59	72.19	78.99
Koçkiran Mahallesi	4512	92.32	48.87	74.79	60.33	73.92	61.04
Sanayi Mahallesi	5307	266.8	19.89	189.62	27.99	162.6	32.64
Sarıgül Mahallesi	974	284.4	3.42	75.5	12.9	22.3	43.68
Uluyol Mahallesi	6287	88.97	70.66	86.84	72.4	80.89	77.72
Vatan Mahallesi	3327	112.4	29.6	85.6	38.87	76.36	43.57
Yeni Mahalle	7878	262.5	30.01	203.59	38.7	176.18	44.72
Toplam	73737	2945.22	25.04	1834.62	40.19	1250.09	58.99

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Hesaplanmıştır.

Doğubeyazıt kentinin belediye sınırları içindeki alanı 3090.05 hektardır. 3090.05 hektarlık alana imar planı yapılmayan eski Doğubeyazıt ve mahalle sınırları dışında kalan Türkiye-İran transit yolu ile Doğubeyazıt-Iğdır yolu üzerinde yer alan yerleşik alanlar da dâhil edilmiştir. Bu bağlamda belediye sınırları içindeki alanın, 2945.22 hektarı mahalle sınırları içinde kalan alanlar; geriye kalan 144.83 hektarını ise mahalle sınırları dışındaki kentsel yerleşik alanlar oluşturmaktadır. Ayrıca belediye sınırları içindeki alanın 1979.45 hektarını kentsel yerleşik alanlar (ikametgah alanı, ulaşım alanı, iş ve ticaret alanları, rekreasyon alanı, yeşil alan ve resmi ve idari alanlar gibi); geriye kalan 1110.6 hektarını da boş alanlar oluşturmaktadır. 1979.45 hektarlık kentsel yerleşik alanın ise 1834.62 hektarı mahalle sınırları içinde yer alırken; yukarıda da belirtildiği gibi geriye kalan 144.83 hektarı mahalle sınırları dışında kalan kentsel yerleşik alanlar oluşturmaktadır. Kentsel yerleşik alanlar belediye sınırları içinde % 64.05'lik bir orana; boş alanlar ise % 35.95'lik bir orana sahiptir. (Tablo 44)

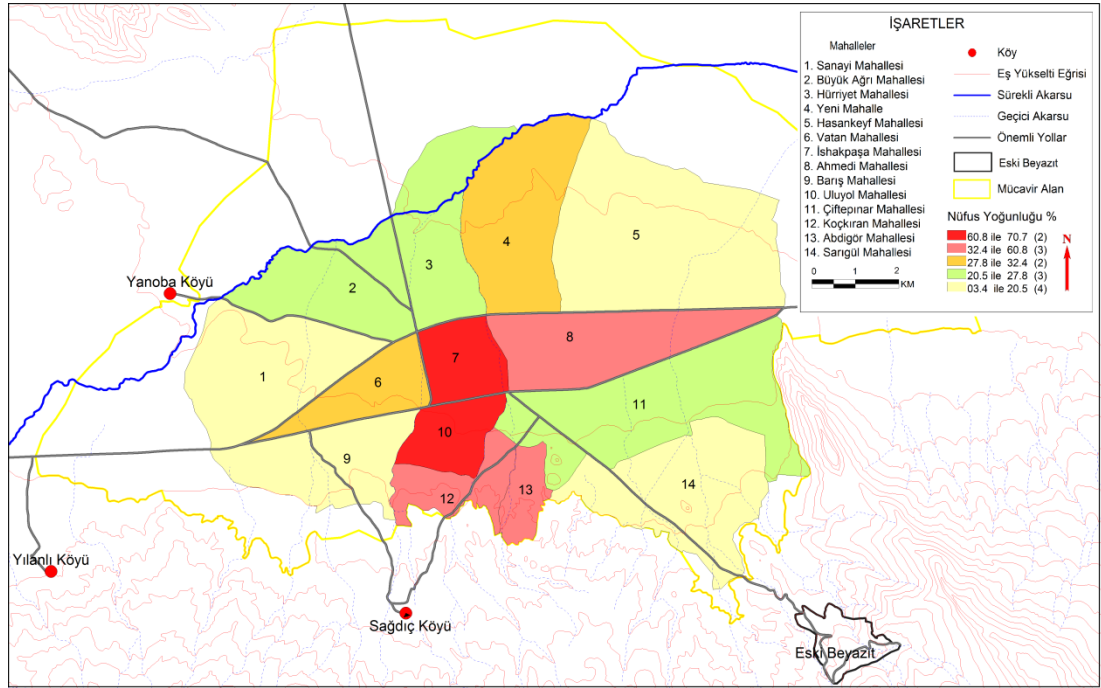
2013 yılı adrese dayalı nüfus sayımına göre Doğubeyazıt kentinde 73737 kişi yaşamaktadır. Bu bağlamda belediye sınırlarına (3090.05 ha) göre nüfus yoğunluğu hesaplandığında; kenttin ortalama nüfus yoğunluğu 23.86 kişi/hektardır. Mahalle sınırları dışında kalıp da belediye sınırları içinde yer alan 144.83 hektarlık alan

çıkarıldığında geriye 2945.22 hektarlık bir alan kalmaktadır. Buna göre belediye sınırları içindeki mahallelerin ortalama nüfus yoğunluğu 25.04 kişi/hektardır. Kentsel yerleşik alanlara göre nüfus yoğunluğu hesaplandığında ise; kentin ortalama nüfus yoğunluğu 37.25 kişi/hektardır. Mahalle sınırları dışındaki kentsel yerleşik alanları oluşturan 144.83 hektarlık alan çıkarıldığında geriye 1834.62'lik bir alan kalmaktadır. Bu verilere göre mahalle sınırları içinde kalan kentsel yerleşik alanların ortalama nüfus yoğunluğu 40.19 kişi/hektardır. Konut alanlarına (1263.06 ha) göre nüfus yoğunluğu hesaplandığında ise; kentin ortalama nüfus yoğunluğu 58.38 kişi/hektardır. Mahalle sınırları dışında kalıp da belediye sınırları içinde yer alan 12.97 hektarlık konut alanı çıkarıldığında geriye 1250.09 hektarlık bir alan kalmaktadır. Bu durumda konut alanlarına göre mahallelerin ortalama nüfus yoğunluğu 58.99 kişi/hektardır. (Tablo 44)

Doğubeyazıt kentinde belediye sınırlarına göre mahalleler itibariyle nüfus yoğunluklarına bakıldığında; düzenli bir dağılım görülmemektedir. Doğubeyazıt'ta belediye sınırlarına göre en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip mahalle kentin merkezi mahallelerinden biri olan Uluyol Mahallesi'dir. Uluyol Mahallesi'ndeki toplam alan 88.97 hektardır. 2013 nüfus sayım sonuçlarına göre bu mahallenin toplam nüfusu 6287 kişidir. Bu verilere göre Uluyol Mahallesi'nin nüfus yoğunluğu 70.66 kişi/hektardır. Doğubeyazıt'ta en düşük nüfus yoğunluğuna sahip mahalle kentin dış çevresinde bulunan Sarıgül ve Hasankeyf mahalleleridir. Sarıgül Mahallesi nüfus yoğunluğunun en az olduğu mahalledir. Yüzölçümü bakımından Hasankeyf ve Çiftepınar mahallelerinden sonra kentin en büyük üçüncü mahallesi olan bu mahallenin alanı 284.4 hektardır. 2013 nüfus sayım sonuçlarına göre mahallenin nüfusu 974 kişi, mahallenin nüfus yoğunluğu ise 3.42 kişi/hektardır. Hasankeyf Mahallesi ise 485.6 hektarlık alan ile yüzölçümü bakımından kentin en büyük mahallesidir. 2013 nüfus sayım sonuçlarına göre bu mahallenin toplam nüfusu ise 3301 kişidir. Bu verilere göre Hasankeyf Mahallesi'nde nüfus yoğunluğu 6.8 kişi/hektardır. (Tablo 44) Doğubeyazıt kentindeki diğer mahallelerin belediye sınırlarına göre nüfus yoğunlukları Tablo 44'te verilmiştir. (Şekil 29)

Belediye sınırlarına göre Doğubeyazıt kentindeki mahalleler yoğun, orta yoğun ve düşük yoğunluktaki mahalleler olarak sınıflandırılabilir. Hektar başına düşen kişi sayısının 50'den fazla olduğu mahalleler yoğun nüfuslu mahalleler, hektar

başına düşen kişi sayısının 25 ile 50 arası olduğu mahalleler orta, hektar başına düşen kişi sayısının 25'ten az olduğu mahalleler ise az yoğunluklu mahalleler olarak kabul edildiğinde; yoğun nüfuslu mahalleler; Uluyol ve İshakpaşa mahalleleridir. Orta yoğunluktaki mahalleler; Abdigör, Ahmedî Hani, Büyük Ağrı, Hürriyet, Koçkiran, Vatan, Yeni ve Çiftepınar mahalleleridir. Kentin düşük yoğunluktaki mahalleleri ise; Barış, Hasankeyf, Sanayi ve Sarıgül mahallelerinden oluşmaktadır. (Tablo 44 ve Şekil 29)

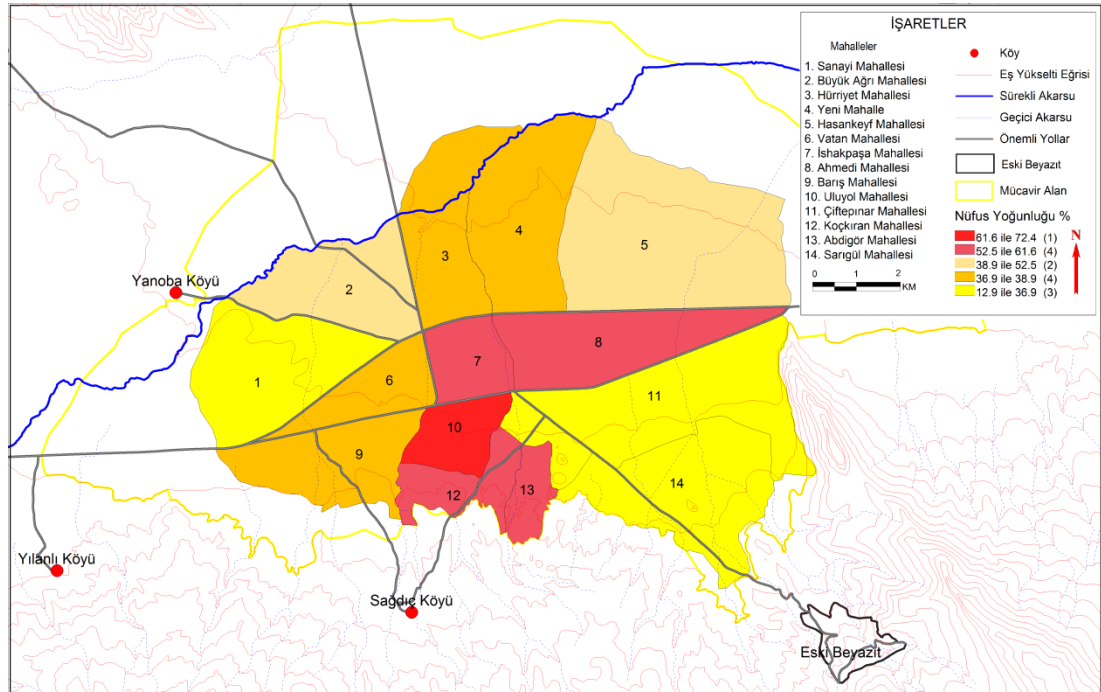

Şekil 29: Belediye Sınırlarına Göre Alansal Nüfus Yoğunluğu (2013)

Kentsel yerleşik alanlar göz önünde bulundurularak Doğubeyazıt kentindeki mahalle nüfus yoğunluğuna bakıldığında; yine kentte düzenli bir dağılım görülmemektedir. Doğubeyazıt'ta kentsel yerleşik alanlara göre en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip mahalle yine Uluyol Mahallesi iken; en düşük yoğunluğa sahip mahalle ise aynı şekilde Sarıgül Mahallesi olmuştur. Uluyol Mahallesi'nde kentsel yerleşik alanlar 86.84 hektarlık bir alanı oluştururken; bu mahallenin yerleşik alana göre nüfus yoğunluğu 72.4 kişi/hektardır. Doğubeyazıt'ta kentsel alana göre en düşük nüfus yoğunluğuna sahip mahalle olan Sarıgül Mahallesi'nde kentsel yerleşik alan 75.5 hektarlık bir alanı oluşturmaktadır. Bu mahallenin kentsel yerleşik alana göre nüfus yoğunluğu ise 12.9 kişi/hektardır. (Tablo 44) Doğubeyazıt kentindeki

diğer mahallelerin kentsel yerleşik alanlara göre nüfus yoğunlukları ise Tablo 44’te verilmiştir. (Şekil 30)

Kentsel yerleşik alanlar göz önünde bulundurarak Doğubeyazıt kentindeki mahalleler yoğun, orta yoğun ve düşük yoğunluktaki mahalleler olarak sınıflandırıldığında; yoğun nüfuslu mahalleler Abdigör, Ahmedî Hani, Koçkiran, Uluyol ve İshakpaşa mahallelerinden oluşmaktadır. Orta yoğunluktaki mahalleler Barış, Büyük Ağrı, Hasankeyf, Hürriyet, Sanayi, Vatan, Yeni ve Çiftapınar mahallelerinden oluşmaktadır. Kentte düşük yoğunlukta bulunan tek mahalle ise Sarıgül Mahallesi’dir. (Tablo 44 ve Şekil 30)

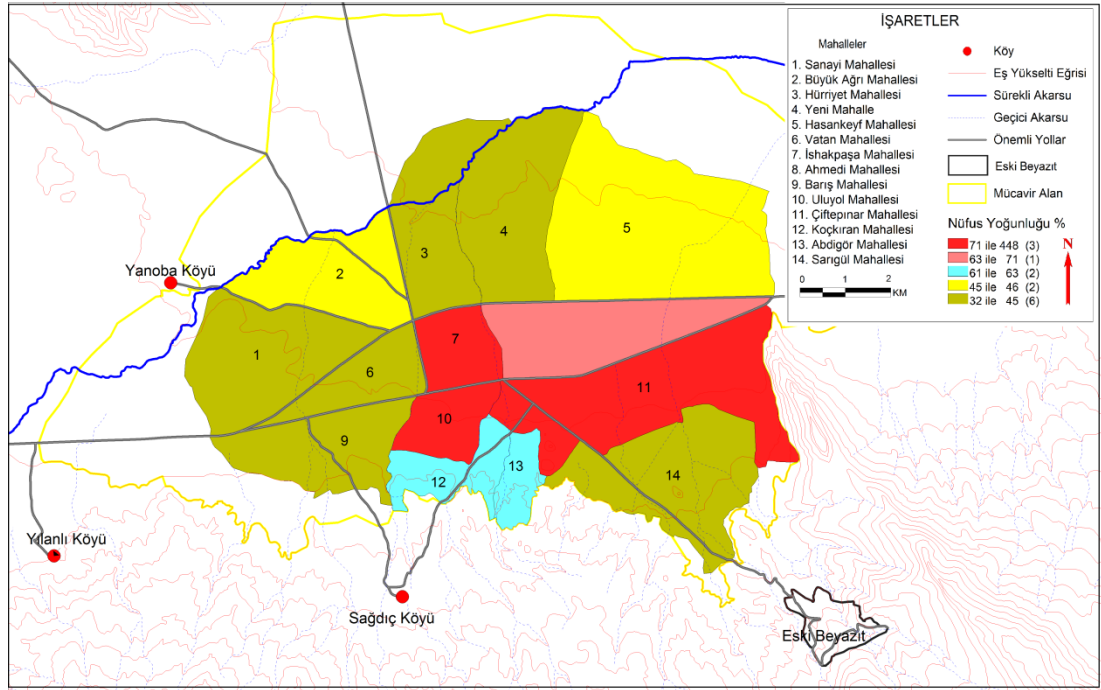

Şekil 30: Kentsel Yerleşik Alanlara Göre Alansal Nüfus Yoğunluğu (2013)

2013 yılı adrese dayalı nüfus sayım sonuçları temel alındığında konut alanlarına göre Doğubeyazıt'ın mahalle nüfus yoğunluğuna bakıldığında; hem belediye sınırlarında hem de kentsel yerleşik alanlarda olduğu gibi düzenli bir dağılım görülmemektedir. Mahalle sınırları içinde yer alan 1250.09 hektar bütün mahallelere eşit bir şekilde dağılmamıştır. Konut alanlarına göre en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip mahalle Çiftapınar Mahallesi olurken; en düşük yoğunluğa sahip mahalle ise Sanayi Mahallesi'dir. Çiftapınar Mahallesi'nde konut alanları 23.32 hektarlık bir alanı oluştururken; bu mahallenin konut alanlarına göre nüfus yoğunluğu 447.64 kişi/hektardır. Çiftapınar Mahallesi'nin konut alanlarına göre

nüfus yoğunluğunun bu denli yüksek olmasının sebebi bu mahallede hem askeri alanların hem de iş ve ticaret alanlarının konut alanlarını sınırlandırmasıdır. Ayrıca mahallede yer alan konutlar çok katlı olup bahçeleri küçük ve birbirine çok yakın inşa edilmiştir. Dolayısıyla bu durum Çiftapınar Mahallesi'nin konut alanlarına göre mahalle nüfus yoğunluğunu artırmıştır. Kentte konut alanlarına göre en düşük nüfus yoğunluğuna sahip mahalle olan Sanayi Mahallesi'nde konut alanları 162.60 hektarlık bir alana sahiptir. 2013 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre bu mahallenin nüfusu 5307 kişi olmakla birlikte mahallenin konut alanlarına göre nüfus yoğunluğu 32.64 kişi/hektardır. Sanayi Mahallesi'nin konut alanlarına göre nüfus yoğunluğunun düşük olmasının sebebi bu mahalledeki konutların bahçelerinin çok büyük olması ve konutların bitişiğinde yer alan ahır, tandırlık gibi yapıların konut alanları olarak belirtilmesidir. (Tablo 44) Doğubeyazıt kentindeki diğer mahallelerin konut alanlarına göre nüfus yoğunlukları ise Tablo 44'te verilmiştir. (Şekil 31)

Konut alanları göz önünde bulundurarak Doğubeyazıt kentindeki mahalleler yoğun, orta yoğun ve düşük yoğunluktaki mahalleler olarak sınıflandırıldığında; yoğun nüfuslu mahalleler Abdigör, Ahmedî Hani, Koçkiran, Uluyol, Çiftapınar ve İshakpaşa mahallelerinden oluşmaktadır. Orta yoğunluktaki mahalleler Barış, Büyük Ağrı, Hasankeyf, Hürriyet, Sanayi, Sarıgül, Vatan ve Yeni mahallelerinden oluşmaktadır. Kentte konut alanlarına göre düşük yoğunlukta herhangi bir mahalle bulunmamaktadır. (Tablo 44 ve Şekil 31)

Şekil 31: Konut Alanlarına Göre Alansal Nüfus Yoğunluğu (2013)

Mahalleler arasında nüfus yoğunluğunun eşit olmadığı Doğubeyazıt kentinde, nüfusun mahallelere dengesiz dağılımına yol açan birtakım faktörler vardır. Bu faktörler şöyle sıralanabilir:

- Mahalle içindeki konutların kat sayısı ve müstakil evlere ait bahçe büyüklükleri,
- Mahalle içinde boş arsaların olup olmaması,
- Mahallede geniş alanlar kaplayan park ve yeşil alanların bulunup bulunmaması,
- Geniş alanlar kaplayan kamu kuruluşlarının bulunup bulunmaması,
- Mahalledeki iş ve ticaret yerlerinin toplam bina sayısı içindeki oranı¹⁸¹ gibi faktörler mahalle nüfus yoğunluğunu etkilemektedir.

Sonuç olarak Doğubeyazıt kentinde mahallelerin nüfus yoğunluğu ve dağılışı incelendiğinde; kentteki hem nüfus miktarının hem de mahallelerin alansal (belediye sınırları, kentsel yerleşik alanlar ve konut alanları) büyüklüğünün her yerde eşit olmadığı görülmektedir. Kentteki nüfusun büyük bir bölümünün kentin merkez mahallelerinde veya eski mahallelerinde toplandığı dikkat çekmektedir. Yönetim,

¹⁸¹DENİZ, 2002, *age.*, s.86.

eğitim, ticaret gibi birçok fonksiyonun bir arada bulunduğu merkez mahallelerde nşfus yoğunluğunun daha fazla olduğu gşrşlmektedir. Doğubeyazıt kentinde dış mahalleleri oluşturan yerler ya da sonradan kentsel topraklara dāhil edilen alanlar hem kırsal karakter taşımakta hem de nşfus yoğunluğu bakımından oldukça dşşşk yerleri oluşturmaktadır.

3. DOĞUBEYAZIT KENTİNDE KENTSEL FONKSİYONLAR

3.1. Fonksiyon Kavramı ve Doğubeyazıt Kentinin Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri

Fonksiyon kavramı, işlev ve görev kelimeleri ile eş anlamlı olmakla birlikte herhangi bir nesne veya yerleşmenin sahip olduğu anlamların da ifade edilmesinde kullanılmaktadır.¹⁸² Birçok coğrafyacı tarafından tanımlanan fonksiyon kavramını Karaboran, zaman içinde akıp giden faaliyetler veya yapılan işler;¹⁸³ Tümertekin, kentin varlığını ve gelişimini mümkün kılan unsurlar için gerekli kaynakları sağlayan faaliyetler;¹⁸⁴ Doğanay, bir yerleşmenin ortaya çıkışını, gelişmesini ve büyümesini sağlayan faaliyetlerin tümü,¹⁸⁵ Tolun Denker ise kent içindeki faaliyetler ve faydalanmalar¹⁸⁶ olarak tanımlamaktadır. Bu faydalanmalar ise barınma, çalışma ve eğlenme gibi kentsel yerleşik alanları oluşturan kullanım alanlarıdır.

Kentlerin özellikle ekonomik ve sosyal aktivitelerin fazlalığının yanı sıra yakın ve uzak çevresinde bulunan kent, kasaba ve kırsal kesimle karşılıklı ilişki içinde olması bir takım fonksiyonlara sahip olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda kentler, zamanla birçok aktivitenin yoğun bir şekilde yaşandığı bir yer olarak diğer kesimlerden farklılık gösteren fonksiyon alanları ortaya çıkmaktadır. Kentlerin sahip olduğu başlıca fonksiyonlar ise ticaret, imalat, ulaştırma, toplum hizmetleri, yönetim ve konut gibi fonksiyonlardır.¹⁸⁷

Kentler, hem nüfus büyüklükleriyle orantılı olarak hem de ekonomik faaliyetler bakımından zamanla çevrelerindeki kırsal yerleşmelerden farklılık gösteren kendine has birtakım fonksiyonlara sahiptir. Dolayısıyla kentler, sahip olduğu fonksiyonlar ile çevrelerindeki yerleşmelere karşı zamanla bir üstünlük

¹⁸²DENİZ, 2002, *age.*, s.96.

¹⁸³KARABORAN, H., 1989, “Şehir Coğrafyası ve Şehirsal Fonksiyonlar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, Elazığ, s.89, 90.

¹⁸⁴TÜMERTEKİN, E., 1973, *Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirsal Fonksiyonlar*, İstanbul Üniversitesi Yayın No:1840, Coğrafya Enstitüsü Yayın No:72, İstanbul, s.54.

¹⁸⁵DOĞANAY, H., 1983, *Erzurum’un Şehirsal Fonksiyonları ve Başlıca Planlama Sorunları*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), Erzurum, s.38.

¹⁸⁶TOLUN DENKER, B., 1976, *Şehir İçi Arazi Kullanılışı*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No:83, İstanbul, s.23-25.

¹⁸⁷ÖZGÜR, M., E., 2000, *Türkiye Coğrafyası*, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara, s.122-128.

sağlamakta ve belli bir alan içinde uzmanlaşıp merkezilik kazanmaktadır.¹⁸⁸ Bununla birlikte kentler, sahip olduğu fonksiyonlar ölçüsünde etki alanı içindeki diğer küçük yerleşmelerin mal ve hizmet ihtiyaçlarını karşılama görevini de üstlenmektedir. Dolayısıyla bu özellikleriyle kentler merkezi bir mevki olarak önem taşımaktadır.¹⁸⁹

Tarımsal ekonomik yapıya sahip kırsal yerleşmeleri ile çok çeşitli ekonomik faaliyetlerin geliştiği kent yerleşmelerinin ayırt edilmesi konusunda genellikle yerel yönetim şekli, planlama, nüfus ve iktisadi fonksiyon ölçütleri dikkate alınmaktadır.¹⁹⁰ Bu ölçütler içinde en fazla kullanılanlar nüfus ve ekonomik fonksiyon ölçütleridir.¹⁹¹ İdari bölümlenmeyi esas alan görüşe göre; belirli sınırlar içindeki yerel yönetim birliklerine kent, bunun dışında kalanlara ise köy denmektedir.¹⁹² Köy kanununda ise 2000'den az nüfuslu yerleşim yerlerine köy, 2000-20000 arasındaki nüfusa sahip yerlere kasaba ve 20000'den fazla nüfuslu yerleşim yerlerine de kent denilmektedir.¹⁹³ Oysa TÜİK veya diğer istatistik enstitüsü yayınlarında il ve ilçe merkezleri de kent olarak sayılmaktadır. Görüldüğü gibi kent ve kırsal ayrımına ilişkin farklı görüşler vardır. Sözgelimi Darkot, 3000 nüfusun üzerindeki yerleşmeleri kent kategorisine koyarken;¹⁹⁴ Tunçdilek, en az 5000;¹⁹⁵ Tümertekin, Doğanay ve Emiroğlu ise en az 10000 nüfuslu yerleşim yerlerini kent olarak kabul etmişlerdir.¹⁹⁶ Gerek coğrafyacıların gerekse kent planlama uzmanlarının ağırlıklı olarak buluştukları ortak nokta; nüfus sayısının 10000 kişi olduğu yerleşim yerlerinin kent olarak nitelendirilmesidir.¹⁹⁷ Bu görüş dikkate alındığında; Doğubeyazıt'ın 1970 yılından itibaren 13373 kişilik nüfusu ile bu sınırı aşarak kent kategorisine girdiği söylenebilir. Bununla birlikte bir yerin kent olup olmadığını sadece nüfus sayısına bakarak açıklamanın yeterli olmadığını göz

¹⁸⁸KÖSE, A., 1996, *Fonksiyonel Özellikleri Yönünden İvrindi*, Atatürk Üniversitesi Yayın No:831, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayın No:74, Araştırma Serisi No:16, Erzurum, s.22.

¹⁸⁹KARABORAN, 1989, *age.*, s.84.

¹⁹⁰DOĞANAY, 1994, *age.*, s.411.

¹⁹¹DENİZ, 2002, *age.*, s.97.

¹⁹²KELEŞ, R., 1961, *Şehir ve Bölge Planlaması Açısından Şehirleşme Hareketleri*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, s.16.

¹⁹³DARKOT, B., 1967, "Şehir Ayırımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriteri", İstanbul Üniversitesi, *Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Cilt:8, Sayı:17, İstanbul, s.3.

¹⁹⁴DARKOT, 1967, *age.*, s.5-7.

¹⁹⁵DARKOT, 1967, *age.*, s.3.

¹⁹⁶EMİROĞLU, M., 1975, "Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus" Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı:7, Ankara, s.127, 128. - TÜMERTEKİN, 1973, *age.*, s.1. - DOĞANAY, 1994, *age.*, s.410, 411.

¹⁹⁷TÜMERTEKİN, 1973, *age.*, s.28-30.

önünde bulundurmak gerekir. Bilindiği gibi bazı yerleşmeler kent özelliğini taşımasına rağmen ilçe statüsünde olmadığından dolayı kent sayılmaz iken; birçok ilçe de hala zirai karakterini korumasına rağmen kent sayılmaktadır.¹⁹⁸ Bu konuda Yücel, sadece nüfus sayısının kır-kent ayırımında isabetli sonuçlar veremeyeceğini, ekonomik fonksiyonların daha belirleyici olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁹ Aynı zamanda Darkot ve Doğanay da ekonomik faaliyetlerin kır ve kent ayırımındaki önemine dikkat çekerek şu sonuca varmışlardır; bir yerin geçim kaynakları arasında tarımsal faaliyetler faal nüfusun, % 50'sinden daha az bir oranında etkin ise o yerin kentsel bir yerleşme olduğu; % 50'sinden fazla ise o yerin kırsal bir yerleşme olduğu kabul edilmektedir.²⁰⁰ Bu bağlamda Doğubeyazıt'ın kır (köy) mı, kent mi? sorunsallığı yukarıda yer alan; “Kent, Kentleşme ve Kentlileşme Kavramları” ile “Nüfusun Ekonomik Nitelikleri” adlı başlıklar altında detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Dolayısıyla Doğubeyazıt kentinin geçim kaynağı daha çok tarım dışı faaliyetlerden oluştuğundan kent kimliği taşıdığı söylenebilir. Aynı zamanda bu yerleşim yerinin konumu gereği ekonomik, siyasi ve sosyal alanda tarih boyunca bir merkez durumunda olması geçmişten günümüze “kent” niteliğine sahip olduğunun göstergesidir. Ancak Doğubeyazıt kenti; özellikle 1990'lı yıllarda kırsal alandan aldığı yoğun göçlerden dolayı, nüfusun sahip olduğu demografik özellikler bakımından, kentlileşmiş kent kimliğini taşımamaktadır.

Doğubeyazıt kentinin fonksiyonel sınıflandırmadaki yerini belirlemek için çalışan nüfusun sektörlere dağılımına bakılmalıdır. Kentte toplam nüfusa oranla çalışan nüfus hayli düşüktür. Sözelimi, 1985 yılında çalışan nüfus 7924 iken; bu oran toplam nüfusun sadece % 25.4'ünü oluşturmaktadır. 1990 yılında çalışan nüfus 8885 iken; bu oran toplam nüfusun % 25.1'i oluşturmaktadır. 2000 yılında ise çalışan nüfus 10737'ye yükselmiş ancak çalışanların toplam nüfusa oranı % 19'a düşmüştür. 2011 yılı verilerine göre; Doğubeyazıt kentinde toplam 73505 kişi bulunmaktadır. Bu nüfusun % 59.97'si iktisaden çalışma çağında (44081 kişi) olmasına rağmen 14 mahallenin muhtarları ve çeşitli kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmeler sonucunda toplam nüfusun ancak % 17.3'ünün çalışmakta (12718 kişi) olduğu tespit edilmiştir.

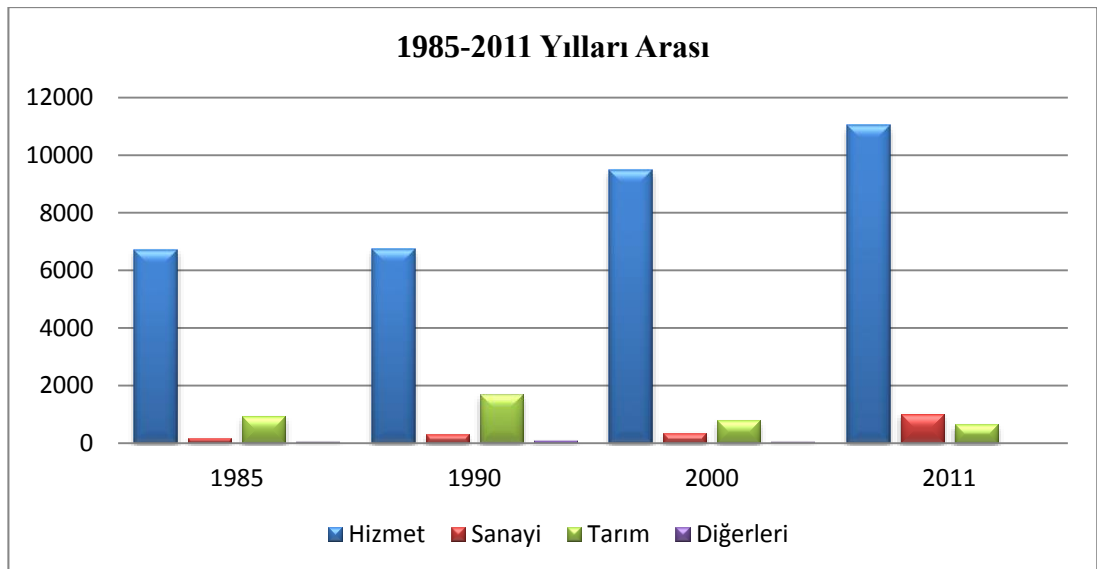
¹⁹⁸DENİZ, 2002, *age.*, s.97.

¹⁹⁹YÜCEL, T., 1960, “Türkiye’de Şehirleşme Hareketleri ve Şehirler”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:20, İstanbul, s.23-31.

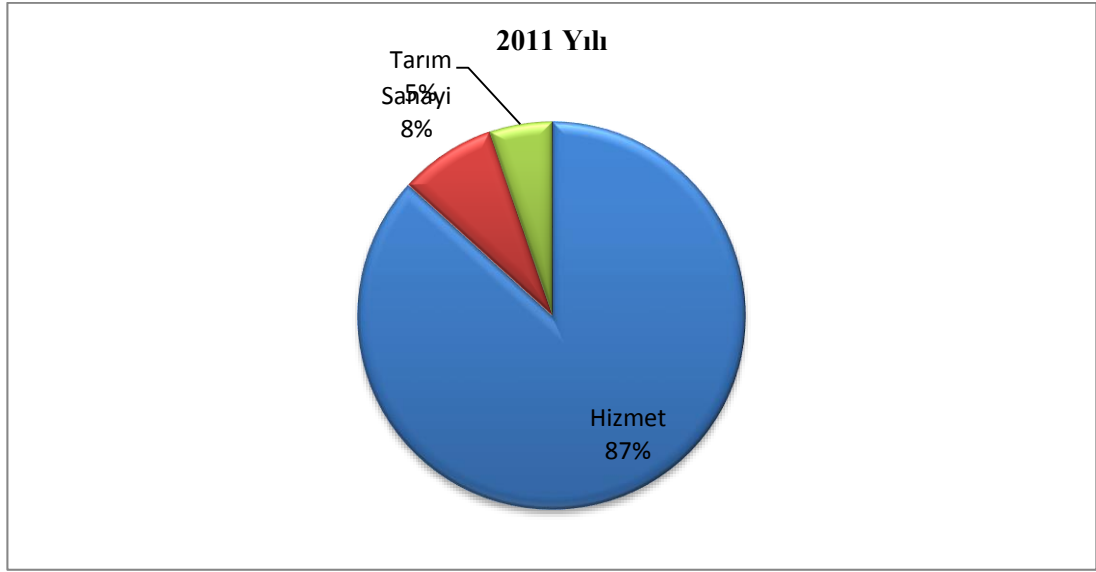
²⁰⁰DARKOT, 1967, *age.*, s.4. - DOĞANAY, 1994, *age.*, s.441.

Bu bağlamda kentte çalışma çağındaki nüfusun % 28.85'inin çalışmakta olduğu; % 71.15'inin ise işsiz ve iş gücü olmayan nüfustan oluştuğu görülmektedir. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi gibi bölgelerde işsiz nüfusun fazla olması; kadın nüfusun iş hayatına katılmaması (katılamaması); asker, eğitim gibi çeşitli faaliyetlerde bulunan nüfusun fazla olması iş gücü içindeki çalışan nüfus oranını düşürmektedir.

Doğubeyazıt kentinde faal nüfusun fonksiyon alanlarına göre dağılımına bakıldığında; 1985 yılında çalışan nüfusun % 84.8'i hizmet, % 11.8'i tarım, % 2.4'ü ise sanayi fonksiyonunda çalıştığı görülmektedir. 1990'da Doğubeyazıt'ta çalışan nüfusun % 76'sı hizmet, % 19.2'si tarım, % 3.5'i ise sanayi sektöründe çalışmaktadır. 2000 yılında ise tarım ve sanayi sektöründe düşüş olurken hizmet sektöründe artış görülmüştür. 2000 yılı verilerine göre nüfusun % 88.5'i hizmet, % 7.4'ü tarım, % 3.3'ü sanayi sektöründe çalışmaktadır. 2011 yılında ise nüfusun % 86.75'i hizmet, % 5.23'ü tarım, % 8.02'si ise sanayi sektöründe çalışmaktadır. Dolayısıyla Doğubeyazıt nüfusunun fonksiyonel dağılımı önceki dönemlerden büyük farklılık göstermemektedir. Yani kentte hizmet fonksiyonu birinci sırada yer alırken ikinci sırada % 8.02'lik oran ile bir önceki döneme göre oldukça önemli bir artış yaşanan sanayi fonksiyonu gelmektedir. Son sırada ise bir önceki döneme göre gerileyen % 5.23'lük oran ile tarım fonksiyonu bulunmaktadır. Bu bağlamda 1985 yılından itibaren kentte öncelikli fonksiyon hizmet fonksiyonu olmuştur. (Şekil 32 ve 33)

Şekil 32: Kentteki Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (Kaynak: TÜİK, GNS Verileri 31.07.2012 ile Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler 15.11.2011)

Şekil 33: 2011 Yılında Kentteki Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Oranı (Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler 15.11.2011)

Yukarıda da belirtildiği gibi bir yerleşmenin kentsel fonksiyonlarının gelişebilmesi için nüfus miktarının belli bir sınırın üzerinde olması gerektiği gibi kır-kent ayırımında da kentsel fonksiyonlar oldukça önemlidir. Dolayısıyla kentsel fonksiyonların yerleşmelerin nüfus miktarıyla birlikte ele alınması gerekmektedir.²⁰¹ Bu bağlamda faal nüfusun % 50'sinden fazlasının tarım dışı faaliyetlerde çalıştığı yerleşmeler kent olarak kabul edildiğinde,²⁰² Doğubeyazıt kentinde çalışan nüfusun sadece % 5.23'ünün tarım sektöründe, geriye kalan % 94.77'sinin ise tarım dışı faaliyetlerde çalıştığı görülmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde de Doğubeyazıt'ın bir kent olduğu sonucuna varılmaktadır.

Özçağlar'a göre kentlerin ekonomik fonksiyon sınıflandırılması²⁰³ ele alındığında Doğubeyazıt'ın bir hizmet kenti olduğu görülmektedir ki kentte çalışan nüfusun % 86.75'i hizmet sektöründe çalışmaktadır. (Şekil 33) Doğubeyazıt kentinin bir hizmet kenti olmasında kuşkusuz kentin bir sınır kenti olması aynı zamanda askeri tesislerin varlığı büyük önem taşımaktadır. Başka bir deyişle sınırın yarattığı ticari potansiyel ile askeri kesimin varlığı kentteki ticaret fonksiyonunun gelişmesine zemin hazırlayarak kentin bir hizmet kenti olmasına katkı sağlamıştır. Başta ticaret

²⁰¹TÜMERTEKİN, 1973, *age.*, s.42, 43.

²⁰²DOĞANAY, H., 1997, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No:2982, Bilim ve Kültür Eserler Dizisi:877, Eğitim Dizisi:10, İstanbul, s.424.

²⁰³ÖZÇAĞLAR, A., 1997, *Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler (Kasabalar-Şehirler)*, Ekol Yayın Evi, Ankara, s.11.

ve sanayi olmak üzere sürekli bir gelişme gösteren Doğubeyazıt kentinin, askeri birlikler çekilse dahi, sahip olduğu ticari potansiyelden dolayı hizmet kenti olma özelliğini kaybetmesi uzak bir ihtimaldir.

3.2. İdari Fonksiyonlar

Kentlerin önemli fonksiyonlarından biri olan idari fonksiyon idari teşkilatlanmaya bağlı olarak gelişir. Bu fonksiyonlar öncelikle yerleşmenin idari statüsüne bağlıdır. Kentlerde toplanan ve idari fonksiyonunun uygulayıcısı durumunda olan kamu kurum ve kuruluşlar, kır ve kent arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve geliştirilmesinin yanı sıra, kente merkeziyet gücü veren bir özelliğe de sahiptir.²⁰⁴ Kısacası uygun situasyon koşullarına sahip olan bir yerleşme, başkent, büyükşehir ve il veya ilçe merkezi olma durumuna göre, dar ya da geniş bir çevreye çeşitli hizmetler sunabilmektedir. Dolayısıyla idari fonksiyonlar kentlere “merkeziyet gücü” kazandırmaktadır.²⁰⁵ Ayrıca kentler çevrelerine çeşitli idari ve siyasi kurumlar ile hizmet vermektedir ki bu durum aynı zamanda ülkelerin idare şekillerini de ortaya koyması bakımından önemlidir.²⁰⁶ Bu kurumlar mahkemeler, dini kurumlar, eğitim kurumları, sağlık birimleri vb. kurumlardır. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu hizmetlerin boyutu kentin büyüklüğü ve idari statüsü ile doğrudan ilişkilidir.

Doğubeyazıt’ın idari yapısında meydana gelen değişikliklerin tarihsel gelişimine bakıldığında; kentin ilk kuruluşundan Cumhuriyet devrine kadar geçen sürede önemli bir yerleşme olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Kentin bu özelliği kazanmasında iki önemli faktör etkilidir. Bunlardan birincisi ve en önemlisi kentin bir sınır kenti olmasıdır. İkincisi ise kentin ticaret yolları üzerinde bulunmasıdır. Ayrıca tarihsel süreç içinde kente merkeziyet özelliği kazandıran dört dönem vardır ki bunlar Urartular, Celayirler, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti olarak sıralanabilir.

²⁰⁴YAZICI, H., 1995, “Şehir Coğrafyası Bakımından Bir İnceleme: Bayburt”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:30, İstanbul, s.200.

²⁰⁵GÜNER, İ., 1997, “İğdir’in Kentsel Fonksiyonları ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:32, İstanbul, s.87.

²⁰⁶GÖNEY, S., 1984, *Şehir Coğrafyası I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın No:2274, Coğrafya Enstitüsü Yayın No:91, Acar Matbaacılık Tesisleri, İstanbul, s.76.

Doğubeyazıt kenti Urartular döneminde önemli idari kentlerden biridir. Bu durum kente inşa edilen kaleden anlaşılmaktadır. Urartular bu kenti bir üs olarak kullanarak kuzeyden gelebilecek saldırıları önlemeyi amaçlamışlardır. Ayrıca kenti güneyden kuzeye doğru yapacakları seferler için de bir geçiş köprüsü olarak kullanmışlardır.²⁰⁷ Urartulardan sonraki dönemlerde de önemli idari kentlerden biri olan Doğubeyazıt, bu önemini sahip olduğu Urartu kalesine (Urartulardan kalma Bayezid Kalesi) borçludur. Özellikle Şehzade Bayezid'in Urartulardan kalma kalenin üzerine yeni bir kale inşa etmesiyle idari fonksiyon bakımından kentin önemi artmıştır.

Bayezid ve çevresi 1256 yılından sonra yüzyıla yakın bir süre Moğol İlhanlı Devleti hâkimiyetinde kalmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi Hülagu zamanından itibaren başlıca iki askeri eyalete ayrılmıştır. Buna göre Bayezid ve çevresi Van Bölgesi Eyaleti'ne bağlıdır. İlhanlılardan sonra Bayezid'e önce Çobanlılar sonra Çobanlıların otoritesinin sarsılmasıyla 1358 yılında İlhanlılara varis olan Celayirliler egemen olmuştur.²⁰⁸ Bu dönemde kentte bulunan Bayezid Kalesi'nin onarılması kentin merkeziyet özelliğini artıran bir gelişmedir.

Doğubeyazıt kentinin idari anlamda en çok önem arz ettiği dönem Osmanlı dönemidir. Kentin Osmanlı topraklarına katılmasıyla sınır kenti vasfını alması önemini daha çok artmıştır. Öyle ki Osmanlılar zamanında Topkapı Sarayı'ndan sonra dönemin en ihtişamlı sarayı olan İshakpaşa Sarayı buraya inşa edilmiştir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde taşra yönetimi vilâyet, sancak, kaza ve köylerden oluşan yönetim birimlerine ayrılmaktaydı. Bu bağlamda 1864'ten itibaren Osmanlı Avrupa'sında 44 sancak, 10 vilâyet; Osmanlı Asya'sında 74 sancak, 16 vilâyet ve Osmanlı Afrika'sında da 5 sancak, 1 vilâyet olmak üzere toplam 123 sancak ve 27 vilâyet bulunmaktaydı. Bayezid Sancağı'nın bağlı bulunduğu Erzurum vilayeti 3 sancak, 18 kazadan oluşmaktaydı. Bayezid Sancağı Diyadin, Karakilise, Eleşgirt ve Tutak (Antab) kazası olmak üzere dört kaza ve Diyadin kazasına bağlı Taşlıçay nahiyesi ile Tutak kazasına bağlı Patnos nahiyesinden oluşmaktaydı.²⁰⁹

²⁰⁷CEYLAN, 2004, *age.*, s.50.

²⁰⁸GEYİKOĞLU, 2004, *age.*, s.179, 180.

²⁰⁹AĞVER, T., 2010, *Vilâyet Salnamelerine Göre Erzurum Vilâyeti (H.1310, 1317, 1318)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, s.36-39.

Tablo 45: 1894 ve 1901 Yıllarında Bayezid’de Görev Yapan Memur Sayısı

Resmi Kurumun Adı	1894 Yılında Çalışan Sayısı	1901 Yılında Çalışan Sayısı
Mutasarrıf-i Livâ (Sancağın En Büyük İdari Âmiri)	1	1
Me'mûrin-i Livâ (Sancaktaki Memurlar)	4	5
Meclis-i İdâre-i Livâ (Sancak İdare Meclisi)	10	11
Livâ Bidâyet Mahkemesi Hukuk Dâiresi	21	37
Bayezid Ziraat Bank Şubesi	5	19
Mekteb-i Rüşdiye	3	4
Güvenlik Görevlileri	15	21
Diğer Memurlar	-	10
Toplam	59	108

Kaynak: Komisyon, 1310, *age.*, s.184-186 - Komisyon, 1317, *age.*, s.262-266.

Cumhuriyet öncesi dönemde Bayezid’deki kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanların yıllara göre dağılımına bakıldığında; 1870 yılında 65 kişi,²¹⁰ 1871 yılında 59 kişi,²¹¹ 1872 yılında 51 kişi,²¹² 1873 yılında 58 kişi²¹³ çalışmaktadır. 1310 ve 1317 tarihli Salname-i Vilâyet-i Erzurum’a göre Bayezid Sancağı’nda idari alanda görevli olan memurların yaptıkları işlere bakıldığında ise; 1894’de Mutasarrıf Mehmed Ali ve 1901 yılında Mutasarrıf Vekili İsa Paşa olmak üzere kentte birer adet Mutasarrıf-i Livâ (sancağın en büyük idari âmiri) bulunmaktadır. 1894 yılında 21 çalışanla, 1901 yılında ise 37 çalışanla en fazla çalışan adli alanda çalışan memurlardan oluşmaktadır. Kentte güvenlik alanında görev yapan memurlara bakıldığında ise; 1894 yılında 15 kişi, 1901 yılında ise 21 kişinin görev yaptığı görülmektedir. Ancak kentte, en dikkat çeken çalışan sayısı 1901 yılında Ziraat Bankası şubesinde çalışan memur sayısıdır. Bu bağlamda 1901 yılında kentteki tek banka olan Ziraat Bankası şubesinde 19 kişi çalışırken;²¹⁴ 2011 yılında aynı bankada 11 kişi çalışmaktadır. Görüldüğü gibi Doğubeyazıt kentinde 1894 yılında 59 kişi çalışırken, 1901 yılında toplam 108 kişi çalışmaktadır. (Tablo 45)

Cumhuriyet’in ilk yıllarında sancakların vilayetlere dönüştürülmesiyle, Bayezid da aynı adla vilayet olmuştur. 1927 yılında Bayezid’de yaşanan siyasi olaylardan dolayı vilayet merkezi Karaköse’ye (Ağrı) taşınmıştır. Bu tarihten itibaren Bayezid kenti Karaköse’ye bağlı bir ilçe konumuna gelmiştir. İdari yapıda yaşanan

²¹⁰OKCU - AKDAĞ, 2010, *age.*, s.83-84.

²¹¹OKCU - AKDAĞ, 2010, *age.*, s.172.

²¹²OKCU - AKDAĞ, 2010, *age.*, s.286.

²¹³OKCU - AKDAĞ, 2010, *age.*, s.412.

²¹⁴Komisyon, 1310, *Salname-i Vilâyet-i Erzurum*, s.184-186. - Komisyon, 1317, *Salname-i Vilâyet-i Erzurum*, s.262-266.

bu önemli değişiklik kente merkeziyet özelliği kazandıran idari fonksiyonu oldukça zayıflatmıştır. Kuşkusuz yaşanan bu durum kentin tüm gelişim alanlarını ya da başka bir ifadeyle kentsel fonksiyonların bütününe olumsuz yönde etkilemiştir. İlçe iken; il konumuna gelen kentler hemen her fonksiyon alanında gelişme fırsatı yakalarken; Doğubeyazıt kentinde tam zıttı bir durum yaşanmış ve kent, kentsel gelişim açısından çok büyük haksızlığa maruz kalmıştır.

Tablo 46: Kentteki Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışanların Sayısı (2011)

Resmi Kurumun Adı	Çalışan Sayısı	Resmi Kurumun Adı	Çalışan Sayısı
Kaymakamlık	13	İlçe Nüfus Müdürlüğü	9
Belediye Başkanlığı	212	TSE	3
Müftülük	10	İlçe Tarım Müdürlüğü	11
Emniyet Müdürlüğü	203	Sağlık İle İlgili Birimler	429
Özel İdare	7	Noter	2
Mal Müdürlüğü	6	BOTAŞ	14
Vergi Dairesi	14	İlçe Seçim Kurulu	2
Meteoroloji İst. Müdürlüğü	1	Türkiye Turing Otomobiller	3
Gençlik ve Spor Müdürlüğü	1	Adliye Birimleri	48
İlçe Halk Kütüphanesi	3	Sos. Yard. Ve Day. Vakfı	9
Halk Eğitim Merkezi	7	Karayolları 115. Şube Şefliği	8
Öğretmen Evi	5	TEDAŞ	16
Mesleki Eğitim Merkezi	7	Gürbulak Saymanlık	4
Milli Eğitim Müdürlüğü	24	Köy Hizmetleri	3
Gümrük İç Müdürlüğü	7	İlçe Jandarma Komutanlığı	32
Gürbulak Gümrükleri Baş Müd.	22	Erbaş ve Subay	650
Tapu Sicil Müdürlüğü	5	Askerlik Şubesi	10
Kadastro Müdürlüğü	14	Gürbulak Müdürlüğü	11
Milli Emlak	3	Esnaf ve Sanatkâr Odası	6
MİT	40	Ticaret ve Sanayi Odası	5
İş Kur	3	Şoförler Odası	3
Halk Bankası	7	İş Bankası	8
Ziraat Bankası	11	Dini Personel	45
Gürbulak Ulaştırma Müdürlüğü	3	Anadolu Ajansı ve TRT	1
Yeşil Kart Bürosu	8	Ziraat Odası	3
PTT	19	Toplam	2755
Eğitim Kurumları	765		

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

Günümüzde 2425 km²'lik bir idari alana ve 85 köye sahip olan Doğubeyazıt kentinde, idari alandaki işyerlerinde 2755 kişi çalışmaktadır. İdari fonksiyon bakımından oldukça güçlü olan Doğubeyazıt kentinde memur nüfus kentsel yaşamın temel öğelerinden birini oluştururken; bu nüfusun aileleri ile birlikte kentte yarattığı hareketlilik azımsanmayacak kadar önemlidir. Dolayısıyla memur halkın varlığının kentin ticari hayatına kattığı hareketlilik önemlidir. (Tablo 46)

Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti merkezden yönetilmekte ve buna bağlı olarak illerde en büyük amir vali, ilçelerde ise kaymakamdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında il vilayeti olan Doğubeyazıt valilik makamı ile yönetilmekteydi. 1927 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla vilayet merkezi Karaköse'ye alınınca Vali Ziya Tekeli Karaköse'ye, Karaköse kaymakamı Yusuf Ziya Bey de Bayezid'de atanmıştır. Böylelikle Bayezid bu yıldan itibaren kaymakamlık düzeyinde yönetilmektedir. 2011 yılında Doğubeyazıt Kaymakamlığı 13 çalışanıyla halka hizmet vermektedir.

Kentsel idari hizmetlerde çalışanların önemli kısmını güvenlik, eğitim ve sağlık birimlerinde çalışanlar oluşturmaktadır. 2011 yılında bu üç kurumda toplam 2132 kişi çalışmaktadır. Bu kurumlarda çalışanlar, idari alanda çalışanların % 77,3'ünü oluşturmaktadır. Doğubeyazıt kentinde kentsel anlamda idari fonksiyonun en önemli kısmını güvenlik birimleri oluşturmaktadır. Güvenlik birimleri ise emniyet ve askeri birlikler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğubeyazıt İlçe Emniyet Müdürlüğü'nde görevli personel sayısı 203 olup bunların büyük bir bölümünü polis memurları oluşturmaktadır. Kentte bulunan 1. Mekanize Tugay Komutanlığı'nda ise yaklaşık olarak 650 erbaş ve subay, 11000'e yakın er bulunmaktadır. Güvenlik alanında hizmet veren diğer bir askeri birlik ise askerlik şubesi iken; bu kurumda 10 kişi çalışmaktadır. Doğubeyazıt İlçe Jandarma Komutanlığı'nda ise 32 kişi çalışmaktadır. Doğubeyazıt'ta güvenlik alanında toplam 915 kişi hizmet vermektedir. Güvenlik alanında hizmet veren nüfus, idari alanda hizmet verenlerin % 33,2'sini oluşturarak ilk sırada yer almaktadır. Kentte sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte askeri birliklerde bulunan personel sayısının rolü büyüktür. (Tablo 46) Özellikle subay ve astsubaylar ile ailelerinin kentin ticari hayatına önemli katkıları bulunurken; er ve erbaşların kısıtlı çarşı izinlerinin olmasından dolayı kentsel fonksiyonlar üzerinde çok fazla etkili olduğu söylenemez. Özellikle bölgede yaşanan şiddet ve güvensizlik ortamı yerini barış ve huzura bıraktığında er ve erbaşlar kentsel hayatta daha çok varlıklarını hissettirecekleri gibi; er ve erbaşların kentsel fonksiyonlar üzerindeki etkileri de hiç kuşkusuz artacaktır.

Doğubeyazıt'ta idari fonksiyonlar bakımından önemli olan kurumlardan biri de eğitim kurumlarıdır. Eğitim kurumları "Sosyo-Kültürel Fonksiyonlar" başlığı altında detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ancak burada özetle şunlar söylenebilir; kentte 7 çalışanıyla Doğubeyazıt Halk Eğitim Merkezi, 5 çalışanıyla Doğubeyazıt

Öğretmen Evi, 7 çalışanıyla Doğubeyazıt Mesleki Eğitim Merkezi, 24 çalışanıyla Doğubeyazıt Milli Eğitim Müdürlüğü ve 765 çalışanıyla okullarda çalışan öğretmen, yönetici ve memur bulunmaktadır. İdari alanda hizmet veren nüfusun % 29.3'ünü eğitim kurumlarında çalışanlar oluşturmaktadır. Doğubeyazıt'ta idari alanda hizmet veren diğer bir kurum da sağlık kurumlarıdır. Eğitim kurumları gibi sağlık kurumları da “Sosyo-Kültürel Fonksiyonlar” başlığı altında ele alınmıştır. Özetle sağlık birimlerinde çalışanların sayısı 429 olup bu sayı idari alanda hizmet veren nüfusun % 15.5'ini oluşturmaktadır. (Tablo 46)

Kentlerin önemli idari fonksiyonlarından biri olan belediyeler kentsel gelişim ve planlamada önemli roller oynamaktadır. Doğubeyazıt kentindeki belediye teşkilatı ilk olarak 1873 yılında Bayezid Sancağı Belediyesi adıyla kurulmuş ve günümüzde Doğubeyazıt Belediyesi olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Doğubeyazıt Belediyesi'nin ilk başkanı Dursun (Baydar) Ağa'dır. Cumhuriyet döneminde belediyenin ilk başkanı (1924-1926) ise Dursun Ağa'nın oğlu Abdulaziz Baydar'dır.²¹⁵ Doğubeyazıt Belediyesi 2011 yılında 212 çalışanıyla hizmet sunmaktadır. (Foto 26)

Foto 26: Kaymakamlık (Üstte) ve Belediye (Altta) Binalarından Birer Görünüm

²¹⁵<http://www.baydarailesi.com/dbtanitim/baskanlar.html> (05.11.2014)

Doğubeyazıt kentinde hem kentsel hem de kırsal alanlara hizmet veren diğer önemli kamu kurum ve kuruluşları ile bu kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanların sayısı Tablo 46’da verilmiştir. Bu bağlamda yukarıdaki bilgiler dikkate alındığında kentin gelişmiş bir yönetim fonksiyonuna sahip olduğu ve kentte hizmet veren kamu kurum ve kuruluş sayısının kentsel nüfus gelişimine paralel olarak artmakta olduğu görülmektedir. Bu durumu sadece nüfusa bağlamak yeterli değildir aynı zamanda kentin sahip olduğu konum ve idari yapısı da yönetim faaliyetlerinde bulunan hizmetleri doğrudan etkilemektedir.

3.3. Sosyo-Kültürel Fonksiyonlar

Kentlerdeki önemli hizmetlerden biri de sosyo-kültürel hizmetlerdir. *“Şehirlerde toplanmış hizmetlerden bir diğer bölümünü kültürel fonksiyonlar teşkil etmektedir. İktisadi ve idari fonksiyonlar kadar kültür hizmetleri de yeryüzünde şehirlerin gelişmesinde ve önemlerinin devam etmesinde büyük ölçüde rol oynamaktadır.”*²¹⁶ Bu hizmetler çok çeşitli olmakla birlikte bunlardan bazıları; eğitim, sağlık ve dini hizmet veren kurumlardır. Sosyo-kültürel hizmet veren kurumlar bulundukları yerin kentsel gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca bu kurumlar kent halkına hizmet verdiği gibi çevresinde bulunan diğer yerleşim yerlerine (köy, mezra, diğer ilçeler, oba vb.) de hizmet etmektedir. Kentleri çekim merkezi haline getiren sosyo-kültürel hizmetler kentlere, çevrelerine göre merkezi bir özellik kazandırmaktadır. Bu hizmetler kentlerin gelişmişlik düzeyi ile doğrudan ilişkilidir. Başka bir deyişle sosyo-kültürel hizmetler, kentlerin gelişmişlik düzeyini etkilediği gibi aynı zamanda kentlerin gelişmişlik düzeyinden de etkilenmektedir. Kentler geliştikçe ve büyüdükçe sosyo-kültürel hizmetlerin etkinliği, sayısı ve çeşitliliği de daha fazla olmaktadır. Bu bağlamda sosyo-kültürel hizmetlerin sayısı ve çeşitliliği arttıkça; kentler de aynı oranda cazip merkezler haline gelmekte ve bu hizmetler böylece kentlerin gelişimine katkı sağlamaktadır. Doğubeyazıt kentine bakıldığında; sosyo-kültürel alanda hizmet veren kurumlar kentin gelişimine paralel olarak arttığı görülmektedir.

²¹⁶KARABORAN, 1989, age., s.90.

Cumhuriyet öncesi dönemde Doğubeyazıt'ın sosyo-kültürel fonksiyonlarına ait bilgilere salname ve seyahatnamelerden ulaşılmaktadır. Salname-i Vilayet-i Erzurum'a göre; 1871 ve 1872 yıllarında Bayezid'de 2 kilise, 4 cami bulunurken; 1873 yılında kentte 2 kilise, 4 cami ve mescit, 1 Mekteb-i Rüştîye ve 1 medrese bulunmaktadır.²¹⁷ 1900'lü yılların başında Bayezid'de 4 cami ve mescit, 1 Mekteb-i Rüştîye (ortaokul), 4 Mekteb-i İptidaiye (ilkokul), 4 medrese, 2 tekke ve türbe, 4 kilise olmak üzere 19 yapı sosyo-kültürel hizmette bulunmaktadır.²¹⁸ Cuinet, 19. yüzyıl sonunda Doğubeyazıt'ta sosyo-kültürel hizmetler sunan yerler hakkında şu bilgilere yer vermektedir; Bayezid Sancağı'nda 4 okul bulunurken bunlardan 1'i Rüştîye, 2'si İlkokul, 1'i de Ermeni ortaokuludur. Ayrıca kentte 13 cami ve 5 Ermeni kilisesi bulunmaktadır.²¹⁹

Tablo 47: Sosyo-Kültürel Fonksiyonlarda Çalışanların Dağılımı (2011)

Sosyo-Kültürel Faaliyetin Türü	Çalışan Sayısı	Oranı (%)
Eğitim Hizmetleri	953	54
Sağlık Hizmetleri	574	33
Dini Hizmetleri	55	3
Diğerleri	178	10
Toplam	1760	100

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

2011 yılında çeşitli kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmelere göre; Doğubeyazıt kentinde sosyo-kültürel faaliyetlerde istihdam edilenlerin sayısı 1760 kişidir. Sosyo-kültürel faaliyetler içinde eğitim işleri ile uğraşanlar % 54'lük oran ile ilk sırada yer alırken; ikinci sırayı % 33'lük oranla sağlık hizmetinde uğraşanlar oluşturmaktadır. Dini hizmetlerde çalışanların oranı ise % 3'tür. (Tablo 47)

Sosyo-kültürel fonksiyonlar içinde ilk sırayı oluşturan eğitim işlerinde çalışanların sayısı 953 iken; bu sayı % 54'lük orana denk gelmektedir. 953 kişilik eğitim işlerinde çalışanların 778'ini öğretmen, okul yöneticisi, halk eğitim merkezi, mesleki eğitim merkezi, öğretmenleri ve milli eğitim müdürlüğü çalışanları oluştururken; geriye kalan 161'ini özel dershanelerde çalışanlar ve okullardaki hizmetliler oluşturmaktadır. Çeşitli kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmelere göre; Doğubeyazıt'ta özel dershane görevini yerine getiren üç kurum bulunurken; bunlar:

²¹⁷OKCU - AKDAĞ, 2010, *age.*, s.207, 320, 445.

²¹⁸Komisyon, 1981, *age.*, s.357.

²¹⁹CUINET, 1892, *age.*, s.228-240

Özel Fem Dershanesi, Özel Final Dershanesi ve Orhan Doğan Eğitim Destek Evi'dir. Bu üç kurumda toplam 44 kişi çalışırken; 117 kişi de kentteki çeşitli okullarda hizmetli görevini yerine getirmektedir.

Tablo 48: Kentteki Okulların Mahallelere Dağılımı (2011)

Okulun Adı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okulun Bulunduğu Mahalle
Nuhun Gemisi Anaokulu	156	5	Ahmedi Hani Mah.
Fevzi Çakmak İ.Ö.O.	171	11	Ahmedi Hani Mah.
14 Nisan İ.Ö.O.	836	41	Ahmedi Hani Mah.
Çok Programlı Lise	732	35	Ahmedi Hani Mah.
İmama Hatip Lisesi	301	15	Ahmedi Hani Mah.
A Takım Savaş Ay Lisesi	451	20	Ahmedi Hani Mah.
Kız Meslek Lisesi	85	3	Ahmedi Hani Mah.
Şehit Sait Korkmaz Anaokulu	18	2	Barış Mah.
Merkez YİBO	747	31	Barış Mah.
R.E.Eryılmaz Anadolu Lisesi	281	23	Barış Mah.
Gazi İ.Ö.O.	1617	43	Büyük Ağrı Mah.
Zirve Anaokulu	32	3	Çiftelinar Mah.
Atatürk İ.Ö.O.	1185	43	Çiftelinar Mah.
Cumhuriyet İ.Ö.O.	908	37	Çiftelinar Mah.
Kasım Karabekir İ.Ö.O.	629	25	Çiftelinar Mah.
Ahmedi Hani Anadolu Lisesi	535	32	Çiftelinar Mah.
Anadolu Sağlık Meslek Lisesi	97	6	Çiftelinar Mah.
Ahmedi Hani İ.Ö.O.	520	14	Hasankeyf Mah.
Yığınçal İ.Ö.O.	129	9	Hasankeyf Mah.
75. Yıl İ.Ö.O.	1119	29	Hürriyet Mah.
H.C.Y. Kurtuluş. İ.Ö.O.	1071	40	İshakpaşa Mah.
İshakpaşa İ.Ö.O.	729	45	İshakpaşa Mah.
Kemalpaşa İ.Ö.O.	768	26	Koçkiran Mah.
Hüsnü Özyeğin İ.Ö.O.	932	23	Sanayi Mah.
Ş.Öğrt. Gürhan Yardım İ.Ö.O.	1343	48	Sanayi Mah.
Dr. Reşat Erdan Lisesi	702	25	Sanayi Mah.
Sarıgül İ.Ö.O.	139	11	Sarıgül Mah.
Fatih İ.Ö.O.	804	23	Uluyol Mah.
M. Akif Ersoy İ.Ö.O.	1212	44	Yeni Mah.
M. Yassuboğa İ.Ö.O.	931	23	Yeni Mah.
Toplam	19180	735	12 Mahalle

Kaynak: Doğubeyazıt İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Verileri (25.07.2011)

Doğubeyazıt kentinde eğitim faaliyetleri yıldan yıla ilerleme kaydetmektedir. Sözelimi 1. Dünya Savaşı'ndan önce kentte 1 Mekteb-i İptidaiye, 1 Mekteb-i Rüştîye, 1 idadi (2 yıllık lise) bulunmaktaydı. Kızlar için de 1'er Mekteb-i İptidaiye ve Mekteb-i Rüştîye vardı. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra 1920 yılına kadar Bayezid'in kaza ve köylerinde mektep bulunmamaktaydı. 1920 yılının Eylül ayında sancakta kız okulu ve erkek okulu olmak üzere 1'er Mekteb-i İptidaiye ve 1 tali (ortaokul) erkek mektebi ve kız mektebi açıldı. 1921 yılında ise 1 erkek, 1 kız olmak üzere 2 ilkokul

ve 1 ortaokul olmak üzere üç eğitim kurumunda eğitim veriliyordu.²²⁰ 2011 yılında ise 3 okul öncesi eğitim kurumu, 19 ilköğretim okulu, 1 mesleki eğitim merkezi, 8 ortaöğretim okulu bulunmaktadır. Bu ortaöğretim okulları 1 kız meslek lisesi, 1 çok programlı lise, 1 imam hatip lisesi, 1 Anadolu sağlık meslek lisesi, 2 Anadolu lisesi ve 2 düz liseden oluşmaktadır. (Tablo 48)

Doğubeyazıt kentinin Abdigör ve Vatan Mahalleleri dışındaki tüm mahallelerinde ilköğretim okulu bulunmaktadır. Okul sayısının mahallelere göre dağılımına bakıldığında; 7 okul ile ilk sırada Ahmedî Hani Mahallesi, ikinci sırada 6 okul ile Çiftapınar Mahallesi yer almaktadır. Bu iki mahallede toplam okulların % 44'ü bulunmaktadır. Barış ve Sanayi mahallelerinde 3'er okul; İshakpaşa, Yeni ve Hasankeyf mahallelerinde 2'ser okul; Sarıgül, Uluyol, Koçkiran, Hürriyet ve Büyük Ağrı mahallelerinde ise 1'er okul bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi Abdigör ve Vatan mahallelerinde herhangi bir okul bulunmamaktadır. Bu mahallelerde ikamet eden ilköğretim öğrencileri en yakın mahalle okullarında öğrenim görmektedir. (Tablo 48 ve Şekil 34)

Kente merkezi bir özellik kazandıran eğitim kurumlarının başında meslek liseleri, Anadolu liseleri ve yatılı ilköğretim bölge okulları gelmektedir. Bu okullara gerek kırsal çevreden gerekse komşu ilçelerden önemli sayıda öğrenci gelmektedir. Bu bağlamda Doğubeyazıt Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'na daha çok Doğubeyazıt'a bağlı kırsal çevreden öğrenci gelirken; meslek ve Anadolu liselerine (özellikle pansiyonlu liselere) ise başta Diyardin, Taşlıçay ve Doğubeyazıt ilçeleri ile bu ilçelere bağlı kırsal kesim olmak üzere birçok ilden öğrenci gelmektedir. (Foto 27)

²²⁰İBRAHİM ETHEM, 1341-1925, *age.*, s.12,13.

Foto 27: Doğubeyazıt Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'ndan Bir Görünüm

Doğubeyazıt'ın en eski lisesi olan Doğubeyazıt Lisesi 1948 yılında ortaokul olarak eğitim-öğretime başlamıştır. Okul binası Rusların Doğubeyazıt'ı işgali sırasında (1919) “Dekovil İstasyonu” olarak yaptırdıkları binadır. Bu bina Rus işgalinin bitiminden sonra kısa bir süreliğine “Erat Koğuşu” olarak kullanılmıştır. 1938 yılında ise Hükümet Konağı olarak kullanılan bina, yeni hükümet konağının inşasından sonra 1945 yılında ilkokul olarak kullanılmıştır. İlkokulun yeni bir binaya taşınmasının ardından bina, bir süre ceza evi olmuş, 1948 yılında ise tamamen Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilerek ortaokul binası haline gelmiştir. Doğubeyazıt Ortaokulu, 1968-1969 eğitim-öğretim yılında Doğubeyazıt Lisesi'ne dönüştürülerek eğitim-öğretim vermiştir. İlk mezunlarını 1970-1971 eğitim-öğretim yılında veren liseye, zamanla ihtiyaca cevap veremediğinden, 2001-2002 eğitim-öğretim yılında Doğubeyazıtlı işadamı Selahattin Beyazıt öncülüğünde 12 derslik daha eklenmiştir. Okul, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2010/30 sayılı genelgeleri kapsamında Anadolu Lisesi statüsüne kavuşturularak; 2010-2011 eğitim-öğretim yılından itibaren Ahmedi Hani Anadolu Lisesi adıyla eğitim-öğretim vermektedir.²²¹ (Foto 28)

²²¹Komisyon, 2010b, *Ahmedi Hani Anadolu Lisesi 2010-2014 Dönemi Stratejik Planı*, T.C. Ağrı Valiliği Ahmedi Hani Anadolu Lisesi Müdürlüğü, Doğubeyazıt, s.13.

Foto 28: Ahmedî Hani Anadolu Lisesi'nden (Eski Adıyla Doğubeyazıt Lisesi) Bir Görünüm

Doğubeyazıt kentinde örgün eğitimin yanı sıra yaygın eğitim faaliyetleri de önemli bir yer tutmaktadır. Yaygın eğitim olarak faaliyet veren eğitim kurumlarının başında eski adıyla “Çıraklık Eğitim Merkezi” olan Doğubeyazıt Mesleki Eğitim Merkezi gelmektedir. Bu kurum Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'nün 29.12.2006 tarih ve 7845 sayılı onayı ile Doğubeyazıt Mesleki Eğitim Merkezi olarak açılmış, 2006-2007 eğitim-öğretim yılının 2. döneminde hizmete girmiştir. Doğubeyazıt Mesleki Eğitim Merkezi'nde 3 derslik (1 berber-kuaför atölyesi, 1 teknik resim atölyesi ve 1 bilgisayar laboratuvarı) ve 3 idareci odası bulunmaktadır.²²² Bu eğitim merkezinin amacı zorunlu temel eğitimi tamamladıktan sonra, iş ortamında fiilen çalışmak için meslek öğrenmek isteyen 15 yaş ve üzerindeki kişilerin teorik ve pratik mesleki eğitimlerinin bir programa göre yapılmasını sağlamak ve onları ülkenin ihtiyaç duyduğu kalifiye işgücü haline getirmektir. Doğubeyazıt Mesleki Eğitim Merkezi 35 alan ve 151 meslek dalında hizmet vermektedir. Bu merkezdeki sosyal hizmetlerin en iyi örneğini kuaförlük ve berberlik bölümünde okuyan öğrenciler göstermiştir. Narinkale Gazetesi'nin şu haberi bu görüşü destekler niteliktedir: *“Uygulamaya 17 berber ve kuaför öğrencisi katıldı. Bu etkinliğe katılan öğrenciler el becerilerini geliştirmelerinin yanı sıra toplum yararına hizmet etmenin mutluluğunu yaşadılar. Bu etkinlikler 10 Haziran tarihine kadar*

²²²Komisyon, 2010e, *Mesleki Eğitim Merkezi Stratejik Planı 2010-2014*, T.C. Doğubeyazıt Kaymakamlığı Mesleki Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Doğubeyazıt, s.12.

diğer okullarda devam edecektir.”²²³ (Foto 29) Doğubeyazıt Mesleki Eğitim Merkezi 7 çalışanıyla Sanayi Mahallesi’nde Türkiye-İran transit yolu üzerinde bulunmaktadır.

Foto 29: Mesleki Eğitim Merkezi Öğrencilerinin YİBO’daki Saç Kesimi (Kaynak: <http://narinkalegazetesi.net/News-op-NEArticle-sid-153.html> 18.09.2012)

Doğubeyazıt’ta yaygın eğitim veren diğer bir eğitim kurumu 7 çalışanıyla Doğubeyazıt Halk Eğitim Merkezi’dir. Rıfkı Başkaya Caddesi Çiftapınar Mahallesinde bulunan Halk Eğitim Merkezi hemen her yıl sosyal ve kültürel kurslar ile mesleki kurslar vererek Doğubeyazıt halkına hizmet etmektedir. Bu kurslardan bazıları şunlardır; yetişkinler için okuma-yazma kursları, her okulun çatısı altında ortaöğretim sınavlarına yönelik hazırlık kursları, bilgisayar kursları, dikiş-nakış kursları, halı kursları ve benzeri kurslardır. Halk Eğitim Merkezi bünyesinde açılan kurslara her yıl aynı sayıda öğrenci katılmamaktadır. Kimi yıllar öğrenci sayısı 500 olurken; kimi yıllar bu sayı 1000 kişiye ulaşmaktadır. Açılan kursları özellikle bayanların tercih ettiği görülmektedir. Bu durum erkeklerin çeşitli işlerde çalışma imkânına sahip olmalarına karşın kadınların yeterli iş imkânına sahip olamamalarıyla açıklanabilir. Kentteki kadınlar açılan kurslara devam ederek hem mesleki beceri kazanmakta hem de bir işle meşgul olup zamanlarını değerlendirmektedir. (Foto 30)

²²³<http://www.narinkalegazetesi.net/News-op-NEArticle-sid-742.html>(18.09.2012).

Foto 30: Halk Eğitim Merkezi'nde Eğitim Gören Kadınlardan Bir Görünüm

2011 yılında Doğubeyazıt kentinde herhangi bir yüksek öğretim kurumu bulunmamaktadır. Ancak kentte 50000 m²'lik bir arazi üstünde Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'ne bağlı olarak Doğubeyazıt Meslek Yüksek Okulu'nun açılması planlanmaktadır. Planlanan bu okul bünyesinde; Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, Turist Rehberliği Bölümü, Turizm ve Seyahat Hizmetleri Bölümü, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, Aşçılık Bölümü, İkram Hizmetleri Bölümü, Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü ile Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü bulunacaktır.²²⁴

Sosyo-kültürel fonksiyonlar alanında yürütülen önemli faaliyetlerden biri de sağlık ile ilgili fonksiyonlardır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde vakıflar aracılığıyla kurulan darüşşifalarda hastalar parasız muayene edilmekte aynı zamanda ilaçlar halka parasız verilmekteydi. Yine hastane hizmetleri Cumhuriyet'ten önce daha çok özel idare ve belediye hizmetleri tarafından yürütülmekteydi. Dolayısıyla o dönemde sağlık hizmetleri teşkilatlı ve modern bir şekilde yürütülmemiştir. Cumhuriyetle birlikte sağlık alanında önemli gelişmeler görülse de yeterli düzeyde olmamıştır. Sözelimi; 1925 yılında ülkedeki tüm resmi kurumlardaki (Sağlık Bakanlığı, Askeri, İl Özel İdareleri gibi) hekim sayısı 1631'dir. Ayrıca 600 kadar da serbest çalışan hekimin bulunduğu tahmin edilmektedir. Söz konusu dönemde 74 il

²²⁴http://www.dogubayazit.gov.tr/default_B0.aspx?id=258(19.09.2012).

ve 326 ilçe bulunmakta, il merkezlerinden 61'inde sağlık müdürü görev yapmaktayken; ilçe merkezlerinin de 230'unda hükümet tabibi bulunmaktaydı. Ayrıca Sağlık Bakanlığı'nın elinde 560 hekim, 554 sağlık memuru, 136 ebe, 69 hemşire ve 4 eczacı görev yapmaktaydı.²²⁵ Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk yıllarında Doğubeyazıt kentinin sağlık hizmetlerine bakıldığında ise; Bayezid vilayetinde 50 yataklı bir hastane mevcuttur. Bu hastanede belediyelerin verecekleri fakir hal mazbutları ve edilecek muayene neticesinde verilen raporlar ile mevcudunun % 10'u oranında fakir halk dahil kabul ve tedavi edilmektedir. Ayrıca Cumhuriyetin ilk yıllarında kentte Bayezid İstasyonu'nda bulunan Askeri Hastane ve bu hastaneye bağlı bir eczane de bulunmaktadır.²²⁶ Bu bilgiler ışığında Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkenin tümünde görülen sağlık alanındaki yetersizlik Doğubeyazıt'ta da görülmektedir. Ülkenin ilk Sağlık Bakanı Refik Saydam'ın Bayezid milletvekili olmasına rağmen bu dönemde kentte sağlık hizmetleri önemli gelişme kaydetmemiştir. Buna karşın Ağrı milletvekili seçilen ve Sağlık Bakanlığı yapan Doç. Dr. Yaşar Eryılmaz döneminde başta Doğubeyazıt olmak üzere Ağrı kentinde sağlık hizmetleri alanında büyük ilerleme yaşanmıştır.

2011 yılında Doğubeyazıt kentinde sağlık hizmetlerini yürüten 1 Devlet Hastanesi, 4 Aile Sağlık Merkezi, 1 Anne-ocuk Sağlığı ve Aile Planlama Merkezi (AS/AP) ve 1 Verem Savaş Dispanseri olmak üzere Ağrı İl Sağlık Müdürlüğü'ne bağlı 7 sağlık kurumu bulunmaktadır. 159 yatak kapasitesiyle kent halkına hizmet sunan ve Doğubeyazıt-Ağrı yolu üzerinde bulunan, belediye sınırları dışında kalan, Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi 2011 yılından itibaren faaliyettedir. (Foto 31)

²²⁵AYDIN, E., 2002, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri," *Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, Sayı:31, Ankara, s.183-192.

²²⁶İBRAHİM ETHEM, 1341-1925, *age.*, s.19.

Foto 31: Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi'nden Bir Görünüm

Tablo 49: Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi'ndeki Yatak Sayısının Bölümlere Dağılımı (2011)

Bölüm	Yatak Sayısı	Oran %	Bölüm	Yatak Sayısı	Oran %
Genel Cerrahi	20	12.5	Enfeksiyon	15	9.4
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları	13	8.1	Fizik Tedavi	3	2
Kadın Hastalıkları ve Doğum	12	7.5	Göğüs Hastalıkları	10	6.3
Beyin ve Sinir Hastalıkları	5	3.2	Kardiyoloji	10	6.3
Göz Hastalıkları	10	6.3	Nöroloji	4	2.5
KBB	10	6.3	Acil	12	7.5
Ortopedi	10	6.3	Diğer	3	2
Üroloji	10	6.3	Toplam	159	100
İç Hastalıklar	12	7.5			

Kaynak: Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi'nin Verileri (16.11.2011)

Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi'nin bölümlere göre yatak dağılımına bakıldığında; hastanede 20 yatak ile en çok yatak Genel Cerrahi bölümünde yer alırken; en az yataklı bölüm ise 3 yatak ile Fizik Tedavi bölümüdür. Hastanede toplam 159 yatak bulunurken; bu sayı ihtiyaca göre artırılıp azaltılmaktadır. (Tablo 49)

Tablo 50: Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi'nde Çalışanların Sayısı ve Oranı (2011)

Meslek	Çalışan	Oran %	Meslek	Çalışan	Oran %
Doktor	57	18	Sağlık Memuru	11	3.5
Laboratuar	10	3.2	Hemşire	73	23.1
Radyoloji	7	2.2	Ebe	24	7.6
Genel İdari	10	3.2	Güvenlik Görevlisi	19	6
Yönetim	2	0.6	Hasta Yönlendiricisi	2	0.6
Hizmetli	12	3.8	Bilgi İşlem	28	9
Terzi	1	0.4	Temizlik Elemanı	36	11.4
İmam	1	0.4	Toplam	315	100
ATP	22	7			

Kaynak: Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi'nin Verileri (16.11.2011)

Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi çalışanlarının mesleklere göre dağılımına bakıldığında; en fazla çalışan 73 kişi ile hemşireler iken; ikinci sırada 57 kişi ile doktorlar yer almaktadır. Hastanede 10 laboratuar görevlisi, 7 radyoloji görevlisi, 10 genel idari personeli, 2 yönetim (hastane müdür ve müdür yardımcısı) görevlisi, 12 hizmetli, 1 terzi, 1 imam, 12 acil tıp pratisyeni, 11 sağlık memuru ve 24 ebe çalışmaktadır. Ayrıca 85 kişi de şirket elemanı olarak çalışmaktadır. Şirket elemanların 19'u güvenlik görevlisi, 2'si hasta yönlendiricisi, 28'i bilgi işlem görevlisi, 36'sı ise temizlik görevlisidir. (Tablo 50)

Tablo 51: Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi'ndeki Doktorların Polikliniklere Göre Dağılımı (2011)

Poliklinik	Doktor Sayısı	Oran %	Poliklinik	Doktor Sayısı	Oran %
Göz	2	8.3	Çocuk Hastalıkları	3	12.5
Göğüs Hastalıkları	1	4.2	İç Hastalıkları	3	12.5
Kardiyoloji	2	8.3	Genel Cerrahi	2	8.3
Kadın Doğum	2	8.3	Üroloji	1	4.2
Nöroloji	1	4.2	İntaniye	1	4.2
Algoloji	1	4.2	KBB	2	8.3
Ortopedi	1	4.2	Diş	1	4.2
Psikiyatri	1	4.2	Toplam	24	100

Kaynak: Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi'nin Verileri (16.11.2011)

Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi'nde çalışan doktorların polikliniklere göre dağılımı ise şöyledir: Göz, Kardiyoloji, Kadın Doğum, Genel Cerrahi ve KBB polikliniklerinde 2'şer doktor çalışırken, Göğüs Hastalıkları, Nöroloji, Algoloji, Ortopedi, Psikiyatri, Üroloji, İntaniye ve Diş polikliniklerinde 1'er doktor çalışmaktadır. Çocuk Hastalıkları ve İç Hastalıkları polikliniklerinde ise 3'er doktor ile toplam 24 doktor çeşitli polikliniklerde hizmet vermektedir. (Tablo 51)

Tablo 52: Aile Sağlık Merkezleri ve Personel Durumu (2011)

Sağlık Birimin Adı	Aile Hekimi	Aile Sağlık Elemanı	Diğer
1 Nolu Aile Sağlığı Merkezi	4	4	4
2 Nolu Aile Sağlığı Merkezi	9	9	6
Tanıktepe Aile Sağlığı Merkezi	2	2	4
Meteoroloji Aile Sağlığı Merkezi	6	6	5
Toplam	21	21	19

Kaynak: Doğubeyazıt Aile Sağlık Merkezi Verileri (16.11.2011)

Doğubeyazıt kentinde sağlık hizmeti sunan diğer kurumlar ise; eskiden Sağlık Ocağı olup günümüzde Aile Sağlık Merkezi'ne dönüştürülen sağlık kurumlarıdır. Bu kurumlardan 1 No'lu Aile Sağlık Merkezi, 4 aile hekimi ve 4 aile sağlık elemanı ile hizmet verirken; 2 No'lu Aile Sağlık Merkezi, 9 aile hekimi ve 9 aile sağlık elemanı ile hizmet sunmaktadır. Tanıktepe Aile Sağlık Merkezi'nde 2 aile hekimi ve 2 sağlık elemanı bulunurken; Meteoroloji Aile Sağlık Merkezi'nde 6 aile hekimi ve 6 aile sağlık elemanı bulunmaktadır. Bu dört kurumda 19 hizmetli çeşitli görevlerde hizmet vermektedir. (Tablo 52)

Tablo 53: Diğer Sağlık Merkezleri ve Personel Durumu (2011)

Sağlık Birimin Adı	Uzman Dr.	Pratisyen Dr.	Ebe	Hemşire	Tıbbi Teknisyen	Sağlık memuru	Diğer
AÇS/AP Merkezi	-	-	2	1			5
Veremle Savaş Disp.	1			2			5
Topl. Sağlığı Merk.	1		2	5	5	1	5

Kaynak: Doğubeyazıt Aile Sağlık Merkezi Verileri (16.11.2011)

Doğubeyazıt kentinde bulunan diğer kamu sağlık kurumları Doğubeyazıt Anne Çocuk Sağlık ve Aile Planlama Merkezi, Doğubeyazıt Veremle Savaş Dispanseri ve Doğubeyazıt Toplum Sağlık Merkezi'dir. Bu üç sağlık kurumunda toplam 35 kişi çalışmaktadır. (Tablo 53)

Doğubeyazıt kentinde sağlık alanında hizmet veren diğer bir kuruluş Özel Mediza Hastanesi'dir. Bu hastanede 11 uzman doktor, 2 pratisyen doktor, 2 ebe, 20 hemşire, 15 tıbbi teknisyen ve 10 hizmetli olmak üzere toplam 65 kişi çalışmaktadır. Hastane, Büyük Ağrı Mahallesi'nde Çevre Yolu Bulvarı'nda yer almaktadır. (Foto 32) Kentteki diğer sağlık kuruluşları ise; 3 çalışanıyla 1 özel işyeri olan diş doktoru, 58 çalışanıyla 18 eczane, 6 çalışanıyla 4 tıbbi medikal ve 7 çalışanıyla 2 tıbbi tahlil laboratuvarıdır. Ayrıca 6 çalışanıyla 3 veteriner kliniği (Bay-Vet Veteriner Kliniği, Fa-Ma Veteriner Kliniği ve Doğu Veteriner Kliniği) de bulunmaktadır.

Foto 32: Özel Mediza Hastanesi'nden Bir Görünüm

Doğubeyazıt Belediyesi Ayşenur Zarakolu Kadın Sağlık ve Eğitim Merkezi Doğubeyazıt'ta bulunan diğer bir sağlık kurumudur. Bu sağlık merkezi İtalya Ancona Büyükşehir Belediyesi ve Un Ponte Per Derneği'nin katkıları ve Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği'nin kolaylaştırıcı rolü ile Yerel Gündem 21 projesi kapsamında 2003 yılında faaliyete başlamış ve Ayşenur Zarakolu'na adanmıştır. Bu merkezde, sosyal güvencesi olmayan kadınlara yönelik aile planlaması, hijyen, çocuk bakımı, kadın hastalıkları, menopoz dönemi, gebelik öncesi ve sonrası konularında bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır. Günlük ortalama 50 kadının muayene edildiği Ayşenur Zarakolu Kadın Sağlık ve Eğitim Merkezi'nde 5 doktor, 1 müdür, 2 hemşire, 1 laboratuvar teknikeri, 2 acil tıp teknisyeni, 2 muhasebe elemanı, 2 ambulans şoförü ve 3 temizlik personeli olmak üzere toplam 18 kişi çalışmaktadır. Yaz aylarında sağlık taraması da yapan merkezde, 2 adet ambulans bulunmaktadır. 4 kattan oluşan sağlık merkezinin ilk katında kadınlar için muayene odası, doktor odası, hemşire odası, hasta dinlenme odası, doğum odası, doğum sonrası dinlenme odası ve laboratuvar odası bulunurken; ikinci kat ise eğitim katıdır. Bu katta eğitim odası, konferans salonu, mutfak ve danışma odası vardır. Sağlık merkezinin üçüncü katı kültür ve sanat katıdır. Bu katta kadınlara yönelik sahne salonu, bilgisayar odası, kütüphane, danışma ve müdür odası bulunmaktadır. Son kat olan dördüncü kat ise misafirhanedir. Bu kat kent içinden ve dışından gelen kadınların konaklayabileceği

bir kattır. Bu katta lobi odası, ikişer kişilik 5 adet yatak odası, banyo ve çamaşırhane bulunmaktadır.

Tablo 54: Camilerin Mahallelere Dağılımı (2011)

Caminin Adı	Bulunduğu Mahalle veya Yer	Çalışan Personel Sayısı	
		İmam	Müezzin
Mezarlık Camii	Abdigör Mahallesi	1	-
Çiftelınar Camii	Ahmedi Hani Mahallesi	1	-
Müftü Camii	Ahmedi Hani Mahallesi	1	1
Said-i Nürsi Camii	Ahmedi Hani Mahallesi	1	-
İsmet Yıldırım Camii	Ahmedi Hani Mahallesi	1	-
Ahmedi Hani Camii	Ahmedi Hani Mahallesi	1	-
Nuh Neb-i Camii	Ahmedi Hani Mahallesi	1	-
Ulu Camii	Ahmedi Hani Mahallesi	1	-
Kuba Camii	Barış Mahallesi	1	-
Bilal-i Habeş Camii	Barış Mahallesi	1	-
Halife Yusuf Camii	Barış Mahallesi	1	-
Ebu Bekir Sıddık Camii	Büyük Ağrı Mahallesi	1	-
Ahmedi Hani Camii	Çiftelınar Mahallesi	1	1
Mehmet Beyazıt Camii	Çiftelınar Mahallesi	1	2
Pasaj Camii	Çiftelınar Mahallesi	1	-
Ahmet Yesevi Camii	Çiftelınar Mahallesi	1	1
Şafı Camii	Eski Doğubeyazıt	1	-
Ahmed-Hani Türbe Camii	Eski Doğubeyazıt	1	-
İshakpaşa Saray Camii	Eski Doğubeyazıt	1	-
Hacı İbrahim Taşkıran Camii	Hasankeyf Mahallesi	1	-
Abdi Paşa Camii	Hürriyet Mahallesi	1	-
Büyük Ağrı Camii	Hürriyet Mahallesi	1	-
Mevlana Camii	İshakpaşa Mahallesi	1	1
Uluyol Camii	İshakpaşa Mahallesi	1	1
Mirac Mescid-i Camii	İshakpaşa Mahallesi	1	-
Koçkıran Camii	Koçkıran Mahallesi	1	-
Hız Ömer Camii	Koçkıran Mahallesi	1	-
Hacı Rıza Eryılmaz Camii	Koçkıran Mahallesi	1	-
Süleymaniye Camii	Sanayi Mahallesi	1	-
Hacı İbrahim gül Camii	Sanayi Mahallesi	1	-
Sarıgül Camii	Sarıgül Mahallesi	1	-
Fatih Camii	Uluyol Mahallesi	1	1
Hacı Medet Kılıç Camii	Uluyol Mahallesi	1	-
Veysel Karani Camii	Vatan Mahallesi	1	-
Yeni Camii	Yeni Mahalle	1	-
İshakpaşa Camii	Yeni Mahalle	1	-
36 Camii	14 Mahalle ve Eski Doğubeyazıt	36	8

Kaynak: Doğubeyazıt İlçe Müftülüğü Verileri (22.11.2011)

Doğubeyazıt kentindeki sosyo-kültürel fonksiyonlardan dini hizmet veren birimler müftülük ve camilerdir. Kentteki müftülük bünyesinde 55 kişi çalışmaktadır. 1 müftü, 2 ilçe vaizi, 4 idari personel, 3 Kur'an Kursu öğreticisi, 33 imam hatip ve 8 müezzin kadrolu olarak çalışırken; 4 kişi de sözleşmeli olarak dini hizmetlerde bulunmaktadır. Kentin bütün mahallelerinde en az bir cami bulunmaktadır. Ahmedi

Hani Mahallesi 7 cami ile en fazla caminin bulunduğu mahalle iken; 4 cami ile Çiftepınar Mahallesi ikinci sırada yer almaktadır. Barış, İshakpaşa ve Koçkiran mahalleleri ile eski Doğubeyazıt'ta 3'er cami, Yeni Mahalle, Uluyol, Hürriyet ve Sanayi mahallelerinde 2'şer cami, Sarıgül Vatan, Abdigör, Büyük Ağrı ve Hasankeyf mahallelerinde ise 1'er cami olmak üzere kentte toplam 36 adet cami bulunmaktadır. Camiler dışında Doğubeyazıt kent merkezinde dini hizmet veren 4 adet Kur'an Kursu mevcuttur. Bu kurslar; Ahmedi Hani, Hoca Yusuf Karaduman, Muhammed Celali ve Merkez Kur'an Kursu'dur. Dini hizmetlerde çalışanlar, sosyo-kültürel alanda faaliyet gösteren kesim içinde % 3'lük bir payı oluşturmaktadır. (Tablo 54 ve Foto 33)

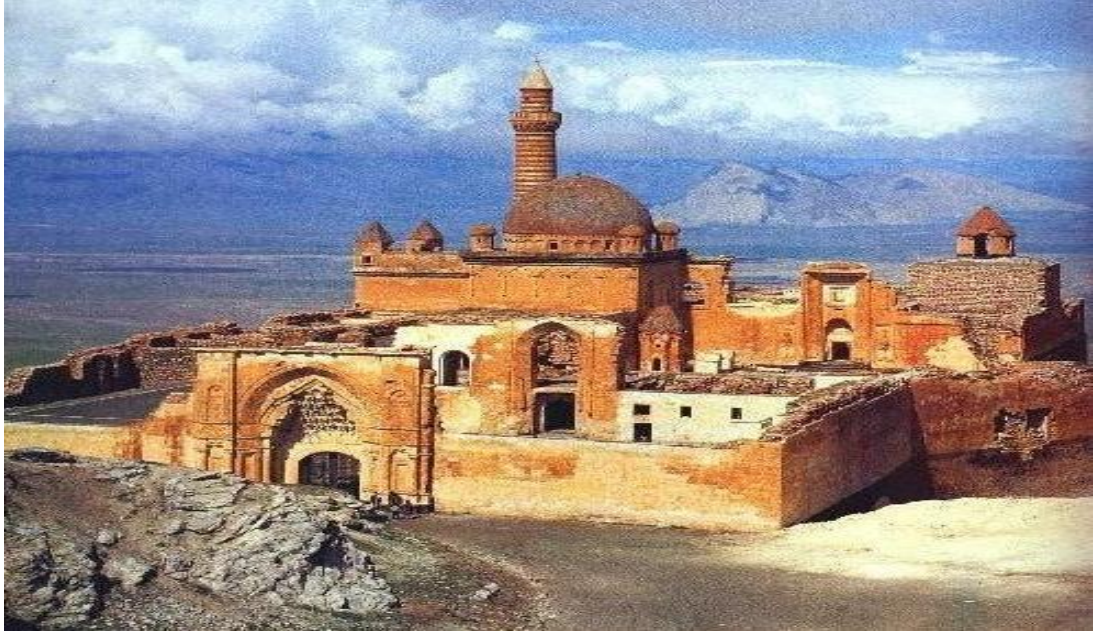

Foto 33: İshakpaşa Saray Camii'nin Restore Edilmeden Önceki Görünümü (Kaynak: <http://www.baydarailesi.com/dbfoto/dogu2/target4.html> 07.02.2015)

Doğubeyazıt kentinde yukarıda açıklandığı gibi eğitim, sağlık ve dini alandaki sosyo-kültürel fonksiyonlar dışında farklı birtakım hizmetler de bulunmaktadır. Bunlar; yerel gazete ve radyo hizmetleri, kütüphane hizmetleri, spor etkinlikleri, festivaller, sempozyum, oda, vakıf, dernek ve benzeri hizmetlerdir. Bu faaliyetlerde bulunanlar sosyo-kültürel faaliyetlerden "Diğerleri" başlığı adı altında ele alınmıştır. Bu faaliyetlerde toplam 178 kişi çalışmaktadır.

Doğubeyazıt kentinde 4 yerel gazete bulunmaktadır. Bunlardan en eskisi Narinkale gazetesi olup 1969 yılından itibaren yayın hayatını sürdürmektedir.

Narinkale Matbaası adıyla İsa Geçit Caddesi Çiftepınar Mahallesi'nde bulunan bu gazetenin kendine ait matbaası ve web sitesi bulunmaktadır. Narinkale Gazetesi'nde 4 personel bulunmaktadır. Ortalama dört sayfadan oluşan ve günlük ihtiyaca göre basılan gazete, genellikle resmi daireler ile esnaflara dağıtılmaktadır. Kentte bulunan diğer gazeteler ise; 3 çalışanıyla Halkın Sesi Gazetesi, 4 çalışanıyla Doğubeyazıt Gazetesi ve 3 çalışanıyla Ararat'ın Sesi Gazetesi'dir. Yerel medyayı oluşturan diğer önemli medya kuruluşları ise radyo ve televizyonlardır. Ancak kentte herhangi bir yerel radyo ve televizyon bulunmamaktadır.

Doğubeyazıt kentinde bulunan halk kütüphanesinde çocuk ve yetişkinler için ayrı okuma salonları bulunmaktadır. 6789 kitabın bulunduğu halk kütüphanesinden özellikle öğrenciler faydalanmaktadır. 3 personelin çalıştığı Doğubeyazıt Halk Kütüphanesi'nde çocuklar için 1090 kitap, yetişkinler için 5699 kitap bulunmaktadır. Ayrıca Eğitim-sen tarafından açılan Mustafa Alpdoğan Halk Kütüphanesi ve Etüt Salonu 2009 yılından itibaren Doğubeyazıt halkına hizmet sunmaktadır. Bu kütüphanede ise 2 kişi çalışmaktadır.

Doğubeyazıt'ta sportif faaliyetlerin başında dağ sporları ve futbol gelmektedir. Mefser Tur, Saba Turizm, Doğu Anadolu Turizm, Tamzara Turizm ve Mount Ararat Turizm adıyla 5 adet turizm ve dağcılık şirketi bulunmaktadır. Ayrıca Paraşüt Camping, Murat Camping, Lalezar Camping ve İshakpaşa Sarayı Camping adıyla bu faaliyetle ilgilenen 4 şirket daha bulunmaktadır. Bu dağcılık ve turizm şirketlerinde 21 kişi çalışmaktadır. Kentte 3 futbol takımı bulunmaktadır. Bunlardan Beyazıtspor Bölgesel Amatör Ligi'nde (BAL), Doğubeyazıt Belediyespor ve Gürbulakspor ise amatör ligde oynamaktadır. Bu üç takım da maçlarını Doğubeyazıt Doçent Doktor Yaşar Eryılmaz Stadyumu'nda oynamaktadır. Beyazıtspor Bölgesel Amatör Ligi'nde 2011-2012 sezonunda 41 kişilik kadrosuyla 1. grupta yer almıştır. Doğubeyazıt kentinde futbol ve dağcılık dışında Doğubeyazıt İlçe Gençlik ve Spor Müdürlüğü bünyesinde satranç, atletizm, basketbol, hentbol, voleybol, masa tenisi, güreş, boks, avcılık gibi birçok spor dalında farklı kategorilerde yarışmalar düzenlenmektedir. Ayrıca kentte 6 kişilik çalışanıyla 2 halı saha bulunmaktadır. Kentteki sportif faaliyetlerde toplam 102 kişi çalışmaktadır.

Doğubeyazıt kentinde her yıl düzenlenen festivaller kültürel hayatı etkileyen önemli etkinliklerdendir. Ahmedî Hani Kültür Sanat ve Turizm Festivali; farklı dilleri, dinleri, kültürleri, bir tarih ve kültür beşiği olan Doğubeyazıt'ta buluşturmak amacıyla 2002 yılından itibaren Doğubeyazıt Belediyesi tarafından organize edilmektedir. Festival programı kapsamında ilçede bulunan doğal, tarihi ve turistik yerlerin tanıtımı ve Doğubeyazıt'a mal olmuş ünlü Kürt filozofu ve Mem-u Zin eserinin sahibi Ahmedî Hani'nin hayatı, kişiliği, yaşam biçimi ve eserlerinin tanıtımı ile birlikte Ahmedî Hani'nin bilinmeyen yönleri yer almaktadır. Ayrıca Ahmedî Hani Kültür Sanat ve Turizm Festivali kapsamında Doğubeyazıt'ın ülke turizmindeki yeri ve önemi ile kadın ve gençlik konulu paneller ve söyleyişlerle birlikte tiyatro, ülke ve dünya sinemasının ödüllü filmlerinin gösterimi, şiir dinletileri ve benzeri faaliyetlerin yanı sıra geniş katılımlı halk konserleri de düzenlenmektedir.

Doğubeyazıt kentinde sosyal hayatı etkileyen birçok oda, dernek ve vakıf bulunmaktadır. Genel anlamda meslek odalarının misyonu üyelerinin ortak ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, üyelerin birbirleri ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni sağlamaktır. Kentteki oda, dernek ve vakıflar şunlardır; Ticaret ve Sanayi Odası, Esnaf ve Sanatkarlar Odası, Ziraat Odası, Şoförler Otomobilciler ve Nakliyeciler Odası, Çevre Koruma ve Güzelleştirme Derneği, Genç İşadamları Derneği, Kadın Destek Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi, Muhtarlar Derneği, Lokantacılar Derneği, Berberler ve Kuaförler Derneği, Kızılay Derneği, Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi, Avcılar Derneği, Atıcılık ve Dağcılık Kulübü, Kuyumcular Derneği, Tutuklu Hükümlü Aileleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Belediye Mensupları Tüketim Kooperatifi, Çiftçi Koruma Derneği, Marangozlar Derneği, Transportçular Derneği, Eğitim-Sen, Dakut (Doğubeyazıt Arama Kurtarma Derneği), Bilim ve Aydınlığın Işığında Ahmedî Hani Derneği, TSE (Türk Standartları Enstitüsü), Mezarlıklar Derneği, Doğubeyazıt Eğitim Gönüllüleri Derneği, Doğubeyazıt TÜM-Belsen Temsilciliği, Disk (Genel İş) Doğubeyazıt Temsilciliği, Köylere Hizmet Götürme Birliği, Fırıncılar Sosyal Yardımlaşma Derneği, İlimizi Geri İstiyoruz Derneği, DİVES, Doğubeyazıt Spor Kulübü, Doğubeyazıt Eğitim Gönüllüleri Derneği, UMUT-DER (Doğubeyazıt Umut Çocukları Derneği), DOĞFAK (Doğubeyazıt Folklor Araştırma

Gençlik ve Spor Kulübü) ve Doğubeyazıt Öğretmenler Derneği'dir. Dernek, vakıf veya odalarda çalışanların sayısı zaman zaman değişse de çeşitli kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmelere göre; bu faaliyetlerle uğraşan kişi sayısının 57 olduğu görülmüştür. Doğubeyazıt kentindeki sosyo-kültürel fonksiyonlar ağırlıklı olarak kentin merkezi mahallelerinde yoğunluk gösterse de diğer mahallelerinde de rastlamak mümkündür.

3.4. Ticaret Fonksiyonu

Yerleşim yerlerinin gelişimi üzerinde coğrafi açıdan belirleyici olan etken ekonomik fonksiyonlar ve buna bağlı olarak ekonomik etki sahalarının genişliğidir.²²⁷ Kentlerin temel fonksiyonlarından biri olan ticaret fonksiyonu, kentlere merkezilik özelliği kazandırırken kent nüfusunun ihtiyaçlarını da karşılamaktadır. Aynı zamanda ticaret fonksiyonu, kent nüfusunun başka mekânlara akışını engelleyen ve böylelikle kenti cazip hale getirerek kentin gelişmesinde veya büyümesinde rol oynayan önemli bir fonksiyondur.²²⁸

Kentler, barındırdığı nüfusun temel ihtiyaçlarını karşılamak durumundadır. Bu, kentin zamanla nüfus kaybına uğrayarak yok olmasını önleyen kaçınılmaz bir durumdur. Bu bağlamda kentin temel ihtiyaçları olan mal ve ürünü karşılayan ve kente istenilen hizmeti sunan iki temel fonksiyon halkın ihtiyaçlarını karşılamak adına oldukça önemlidir. Bunlardan birincisi kente hizmet sunan kişiler (özel okullar, dershaneler, bankalar, telefon bayileri, hukuk ve danışmanlık bürosu vb.), ikincisi ise kentin mal ve ürün ihtiyaçlarını karşılayan (bakkal, market, kasap, konfeksiyon ve giyim vb.) kişilerdir. Bu fonksiyonlardan birincisi olan kente hizmet sunan kişiler genel fonksiyon olarak da belirtilmektedir. Ancak ticari kaygı taşınmasından dolayı bu iki fonksiyon (birinci fonksiyon genel fonksiyon; ikinci fonksiyon ticaret fonksiyonu) ticaret fonksiyonu başlığı altında ele alınmıştır. Ayrıca noter ve devlet bankaları gibi işyerleri, resmi kurum olduklarından, idari fonksiyonlarla birlikte değerlendirildiği gibi; ticari kaygı taşıdıkları için de ticaret fonksiyonu başlığında ayrıca değerlendirilebilir. Özel okullar, özel hastaneler, dershaneler, kreşler, halı

²²⁷ALAEDDİNOĞLU, F., - TOROĞLU, E., - ELİBÜYÜK, M., 2007, "Gevaş Kasabası ve Fonksiyonları", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı:15, İstanbul, s.98.

²²⁸YILDIZ, 2002, age., s.218.

sahaları gibi işyerleri ise, toplumun sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşıladıklarından, sosyo-kültürel faaliyetler kapsamında değerlendirileceği gibi; temel amaçları maddi kazanç olduğundan ve ticari kaygı taşıdıklarından dolayı bu iş yerleri ticaret fonksiyonu başlığında da ele alınabilir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin en eski yerleşim yerlerinden biri olan Doğubeyazıt kenti, geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Kent sahip olduğu bu özellikten dolayı tarih boyunca kervan ve tüccarların uğrak yeri olmuştur. Dolayısıyla kentin gelişiminde, kentin ticaret yolları üzerinde ve sınırda yer almasının önemli bir katkısı vardır. Bir üs olarak da kullanılan Doğubeyazıt kenti, kimi zaman istilaya uğrayıp yakılıp yıkılmışsa da sahip olduğu konum nedeniyle her zaman önemini korumuş ve kent ticari ve idari fonksiyonlar bakımından sürekli önem arz etmiştir.

Kervan yolları üzerinde bulunan Doğubeyazıt kentinde, çeşitli tarihsel dönemlerde, ticari hayatın canlılığı sürekli varlığını korumuştur. Kent, bulunduğu konum itibarıyla Anadolu'yu hatta Avrupa'yı Asya ülkelerine bağlayan bir köprü, bir geçiş güzergâhı olarak tarihteki yerini almıştır.

Salname-i Vilayet-i Erzurum'a göre; Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bayezid Sancağı'nda ticaretle uğraşan işyerlerinin sayısı şöyledir: Hicri 1287 (1870), 1288 (1871), 1289 (1872) ve 1290 (1873) yıllarına ait salnamelerde; kentte 150 dükkân ve 1 hamam bulunmaktadır.²²⁹ Hicri 1310 (1892) ve 1317 (1899) yıllarına ait salnamelerde ise; kentte 1 hamam, 21 han, 194 dükkân ve mağaza, 5 kahve, 7 meyhane, 30 değirmen, 7 kireç ve kiremithane, 3 tabakhane olmak üzere toplam 168 işyeri bulunmaktadır.²³⁰ Doğubeyazıt kentinde 1. Dünya Savaşı'ndan önce zanaat Ermenilerin elindeydi. Ticaret ise aşiret halkına nispetle Müslüman halkın elinde olup kentte sanayi yok denecek seviyedeydi. Kentin kazalarında bulunan halkın çoğu ise memurlardan oluşmaktaydı. Ayrıca ticaretin bu kentte genelde kış mevsiminde yapıldığı, Selçuklular döneminde birçok kervansaray ve hanın bulunduğu ancak bunların Ruslar tarafından yıkıldığı bilinmektedir.²³¹

²²⁹OKCU - AKDAĞ, 2010, *age.*, s.445.

²³⁰Komisyon, 1310, *age.*, s.192 - Komisyon, 1317, *age.*, s.273.

²³¹İBRAHİM ETHEM, 1341-1925, *age.*, s.11,12.

Cumhuriyet döneminde Doğubeyazıt kentinde bütün fonksiyonlarda olduğu gibi ticaret fonksiyonunda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1940 yılında Doğubeyazıt kentinde Ali Öksüz’e ait 10 yataklı, Abdullah Öztürk’e ait 5 yataklı han biçiminde 2 otel, 1 aşçı dükkânı, 2 berber, 2 kahvehane bulunmaktadır.²³²

Tablo 55: Kentte Ticaret Faaliyetinde Bulunan İşyerleri (1996)

İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	İşyeri Türü	İşyeri Sayısı
Bakkal-Market	815	Kırtasiye	9
Elektronik, Mutfak ve Süs Eşya Satıcısı	558	Tüp Bayi	9
Manav	103	Petrol Ofisi	5
Kıraathane	78	Banka Şubesi	4
Lokanta	43	Hamam	4
Otel	28	Kuru Temizleme	1
Berber	19	Kasap	22
Kunduracı	17	Diğerleri	393
Eczane	7	Fırın	11
Fotoğrafçı	6	Pastane	8
Kasetçi	6	Terzi	11
Çimento bayi	3	Tamirci	143
Un Satıcısı	34	Tuz Değirmeni	3
Hazır Giyim	50	Briket İmalatçısı	1
Yazıhane	84	Matbaa	1
Mobilyacı	15	Toplam	2504
Kuyumcu	13		

Kaynak: KAYA, 1996, *age.*, s.147.

1996 yılında ise kentte 2504 adet ticari işyeri bulunurken; bu işyerlerinden 143 tamirci, 11 fırın, 3 tuz değirmeni, 1 briket imalatçısı, 11 terzi ve 1 matbaa sanayi fonksiyonu olarak değerlendirildiğinde; kentte 1996 yılında 2334 adet ticari işyerinin ticaret fonksiyonunda hizmet verdiğini söylemek yerinde olacaktır.²³³ (Tablo 55) 2011 yılında ise kente hizmet veren ticari işyeri sayısı 2686’ya yükselmiştir.

Tablo 56: Kentte Ticaret Faaliyetinde Bulunan İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011)

Ticari Faaliyet Türü	İşyeri Sayısı	Oranı (%)	Çalışan Sayısı	Oranı (%)	Ortalama Çalışan Sayısı
Perakende Ticaret	1800	67	2540	47	1.4
Toptan Ticaret	242	9	497	9	2.1
Hizmet İşyerleri	644	24	2051	38	3.1
Diğerleri	-	-	358	6	-
Toplam	2686	100	5446	100	2

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

²³²KARS, Z., 2011, “Cumhuriyetin İlk Yıllarından 1940 Yılına Kadar Beyazıt ve Ağrı İllerinin Eğitim, Sağlık, Bayındırlık, İktisat ve Sosyal Durumu Üstüne” *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, s.247.

²³³KAYA, 1996, *age.*, s.147.

Yukarıda da belirtildiği gibi 2011 yılında kente ticaret faaliyetinde hizmet veren 2686 adet işyeri bulunurken; bu işyerlerinde toplam 5446 kişi çalışmaktadır. Bu sayı tüm çalışanların % 42.82'sini oluşturmaktadır. Ticaret sektörü Doğubeyazıt kentinde iş gücü bakımından en fazla istihdam sağlayan ekonomik faaliyettir. Kentteki ticaret faaliyetinde bulunan işyeri ve çalışanların sayısı ile ilgili bilgiler, “Araştırmanın Yöntemi” adlı başlıkta da belirtildiği gibi kentteki 4 yerel gazete verilerine, 14 mahalle muhtarının verdiği bilgilere, Doğubeyazıt Belediyesi bina sayım cetveline, Doğubeyazıt Vergi Dairesi kayıtlarına, Doğubeyazıt Esnaf ve Sanatkarlar Odası kayıtlarına, Doğubeyazıt Ticaret ve Sanayi Odası kayıtlarına, Doğubeyazıt Kaymakamlığı ve Belediyesi'nin çeşitli verileri ile Doğubeyazıt halkının ileri gelenleri, esnafı ve diğer kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşme ve yerinde yapılan gözlemlere dayanmaktadır.

Doğubeyazıt kentindeki ticaret fonksiyonunda çalışanların dağılımı incelendiğinde; perakende ticaret işyerlerinde çalışan sayısının, hizmet işyerlerinde ve toptan ticaret faaliyetlerinde çalışanlara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Kentte bulunan 1800 perakende ticaret işyerinde toplam 2540 kişi çalışmaktadır. Perakende ticaret işyerlerinde çalışanlar, ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerlerinde çalışanların % 47'sini oluşturmaktadır. 644 hizmet işyerinde ise 2051 kişi çalışırken; bunlar, ticaret faaliyetinde hizmet veren çalışanların % 38'ini oluşturmaktadır. Kentte bulunan 242 toptan ticaret işyerinde ise 497 kişi çalışırken; bunlar, ticaret faaliyetinde hizmet veren çalışanların % 9'unu oluşturmaktadır. Kentteki ot ve saman satıcıları, pazarcılar, seyyar satıcılar, tahıl ve canlı hayvan ticareti yapanlar “diğerleri” başlığı adı altında ele alınmıştır. Belli meslek odalarına veya derneklere bağlı olmayan dolayısıyla denetlenmeyen ve kaydı yapılmayan bu kişilerin sayısının net tespitini yapmak güçtür. Bu grupta çalışanların çoğunun mevsimlik çalıştığı ve sayısının mevsimlere göre değiştiği görülse de yaklaşık olarak sayıları 358'dir. Bu sayı ticaret faaliyetinde hizmet veren çalışanların % 6'sını oluşturmaktadır. (Tablo 56)

İşyerine göre ortalama çalışan sayısı bakımından hizmet işyerleri 3.1 kişi ile ortalama en çok çalışana sahip gruptur. Bunun nedeni otel, lokanta, hastane gibi işyerlerinde daha çok elemana ihtiyaç duyulmasıdır. Toptan ticaret işyerlerinde ise

ortalama 2.1 kişi çalışmaktadır. Kentte perakende ticaret işyerleri büyük bir paya sahip olmasına karşın bu işyerlerinde ortalama çalışan kişi sayısı sadece 1.4'tür. Dolayısıyla ortalama en az kişi perakende ticaret işyerlerinde çalışmaktadır. (Tablo 56)

Doğubeyazıt kentinde ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerlerinin dağılımına bakıldığında; perakende ticaret işyerlerinin sayısının, hizmet işyerleri ve toptan ticaret işyerlerinin sayısına göre oldukça fazla olduğu görülmektedir. Perakende ticaret işyerlerinin sayısı 1800 iken; bu pay ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerleri içinde % 67'lik bir orana denk gelmektedir. Kentte 644 adet hizmet işyeri bulunmaktadır. Bu işyerleri ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerleri içinde % 24'lük bir paya sahiptir. Ayrıca kentte 242 adet toptan ticaret işyeri bulunmaktadır. Toptan ticaret işyerlerinin sayısı ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerinin % 9'luk bölümünü oluşturarak son sırada yer almaktadır. (Tablo 56)

Yukarıda da belirtildiği gibi ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerleri içinde en büyük paya perakende ticaret işyerleri sahiptir. Ticari işyerlerinin % 67'sini perakende ticaret işyerleri oluştururken bu işyerlerinde 2540 kişi çalışmaktadır. Bu sayı tüm ticari faaliyetlerde çalışanların % 47'sini oluşturmaktadır. Perakende ticaret işyerlerinde çalışan ortalama kişi sayısı ise 1.4'tür. (Tablo 56) Görüldüğü gibi Doğubeyazıt kentinde ticaretle uğraşan nüfusun neredeyse yarısı perakende ticaretle uğraşmaktadır. Ayrıca kentte 65 farklı iş türünde perakende ticaret faaliyetleri yürütülmektedir.

Perakende ticaret faaliyetleri içinde hazır gıda ve mamul ürün maddeleri satan (bakkal-market, süper market, manav, baharatçı, tavuk-kasap-balıkçı, un, şeker, kuruyemiş, şarküteri, simit satışı yapan ve büfe ile tekel bayii gibi) işyerlerinin sayısı 989 olup bu sayı perakende ticaret işyerleri içinde % 54.9'luk oranla en büyük paya sahiptir. Hazır gıda ve mamul ürün maddeleri satan 989 işyerinin 787'sini süper market, bakkal ve marketler oluşturmaktadır. Dolayısıyla süper market, bakkal ve marketler; hazır gıda ve mamul ürün maddeleri satan işyerleri içinde % 79.5'lik oranla en büyük paya sahiptir. Yine bakkal ve süper marketler, toplam perakende ticaret işyeri içinde % 43.7'lik oranla nerdeyse toplam perakende ticaret işyerlerinin

yarısını oluşturmaktadır. Kentte, bakkal ve süper market gibi hazır gıda ve mamul ürün maddeleri satan işyeri sayısının bu denli fazla olmasının sebebi arz-talep ilişkisiyle açıklanabilir. Hazır gıda ve mamul ürün maddeleri satan işyerlerinde çalışanların sayısı ise 1300'dür. (Tablo 57)

Tablo 57: Kentteki Perakende Ticaret İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011)

İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Bakkal-Market	781	922	Saatçi	2	2
Süper Market	6	82	Elektronik Malzeme	34	42
Manav	74	97	Hediyelik Eşya ve Bujiteri	92	102
Kasap, Tavuk ve Yumurta	23	44	Oyuncakçı	13	16
Balıkçı	4	7	Kasetçi	9	9
Baharatçı veya Şifalı Bitki	3	4	Hurdacı	4	4
Kuru Yemişçi	6	6	Ambalajcı	2	2
Şarküteri	8	10	Anahtarcı	5	5
Simitçi	2	6	Bisikletçi	7	13
Tekel Bayii	8	8	Tüpçü	9	21
Tuz veya Şeker Satıcısı	23	42	Plastik Eşya Satıcısı	6	6
Un ve Yem Satıcısı	23	44	Eski Eşya Alım-Satımı	4	12
Gübre Satıcısı	13	24	Temizlik Malz. vb. Satıcısı	6	6
Kitap-Kırtasiye	16	28	Bilgisayar ve Malz. Satıcısı	9	12
Kuş, Balık ve Akvaryum	1	2	Telefon ve Yan Ürünleri	54	60
Zirai İlaç ve Tohumcu	2	3	Beyaz Eşya ve Ev Aletleri	17	38
Mobilyacı	25	92	Av Malz. ve Silah	3	3
Seramik, Parke ve Dekorasyon Malz.	6	9	Elektrik veya Su Malz. Satıcısı	8	16
Avizeci	2	2	Akaryakıt Bayii	15	48
Perdeci	10	10	Odun ve Kömür Satıcısı	18	24
Yüncü	3	3	Traktör ve Tarımsal Alet	4	10
Zücciyeci	25	30	Oto Lastik Bayii	15	21
Tuhafiye	73	95	Oto Aksesuarı vb Ürünler	10	12
Kundura ve Ayakkabı	18	25	Oto Galeri	8	18
Konfeksiyon ve Giyim	62	90	İnşaat Malzemesi vb Satıcısı	41	86
Gelinlik ve Çeyiz	14	18	Güneş Enerji Sistemi	2	7
Halıcı	5	9	Camcı	5	6
Askeri Malzeme Sat.	15	15	Çimento Satıcısı	10	30
Parfümeri	3	3	Nalbur veya Hırdavatçı	40	52
Çiçekçi	4	4	Demir Alım-Satımı	10	13
Kuyumcu ve Sarraf	31	58	Sopa ve Mangal Satıcısı	10	13
Gümüşçü	9	9	Büfe	28	28
Gözlükçü	2	2	Toplam	1800	2540

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

Perakende ticaret işyerlerinde çalışanların % 51.1'ini hazır gıda ve mamul maddeleri satan işyerlerinde çalışanlar oluşturmaktadır. Perakende ticaret işyerlerinde çalışanların % 77.2'sini süper market ve bakkal çalışanları oluştururken; bu işyerlerinde ortalama 1.3 kişi çalışmaktadır. (Tablo 57) Hazır gıda ve mamul ürünleri satan işyerleri ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerleri içinde % 37.3'lük bir paya sahip iken; bu işyerlerinde çalışan kişi sayısı ise ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerleri çalışanlarının % 23.8'ini oluşturmaktadır. Bu işyerlerinde çalışan kişi sayısının az olması, özellikle bakkal gibi işyerlerinin alanının dar olması nedeniyle ikinci bir elemana ihtiyaç duyulmamasıyla açıklanabilir. (Tablo 56 ve 57)

Perakende ticaret işyerleri içinde önemli bir başka grup ise tuhafiyeye, ayakkabı ve gelinlik gibi; hazır giyim veya giyim sektörünün yan ürünlerine ait ürünlerin satışının yapıldığı işyerleridir. Doğubeyazıt kentinde giyime yönelik işyerlerinin sayısı 167 iken; bu işyerlerinde 228 kişi çalışmaktadır. Bu işyerleri perakende ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerleri içinde sadece % 9.2'lik bir oranı oluştururken; bu işyerlerinde çalışanlar ise tüm perakende ticaret faaliyetlerinde çalışanların % 8.9'unu oluşturmaktadır. (Tablo 57) Ayrıca ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerleri içinde giyim işyerlerinin oranı % 6.2 iken; bu işyerlerinde çalışanların oranı ise ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerlerinde çalışanların % 4.1'ine denk gelmektedir. (Tablo 56 ve 57)

Perakende ticaret işyerleri içinde yer alan diğer bir grup mobilya, avize, perde, halı ve plastik eşya satıcılarıdır. Bu tür ürünlerin satıldığı işyeri sayısı 48 olup bu işyerlerinde 119 kişi çalışmaktadır. Ayrıca beyaz eşya, telefon ve bilgisayar gibi elektrik ve elektronik ev aletlerinin satıldığı işyerlerinin sayısı 114'tür. Bu işyerlerinde çalışanların sayısı ise 152'dir. Bunların dışında kentte, 12 çalışanıyla 4 adet eski eşya alım satım işini yapan ve 6 çalışanıyla 6 adet temizlik malzemeleri satan işyerleri de mevcuttur. (Tablo 57)

Doğubeyazıt kentinde perakende ticaret işyerleri içinde önemli bir paya sahip olan inşaat ve yan ürünlerinin (seramik, parke ve dekorasyon, elektrik veya su malzemesi satıcısı, güneş enerji sistemi, çimento, demir alım-satım, camcı, nalbur ve hırdavat ile inşaat malzemesi) satıldığı işyerlerinin sayısı 122'dir. Bu işyerlerinde çalışanların sayısı ise 219'dur. Bu işyerleri, perakende ticaret işyerleri içinde %

6.7'lik bir orana sahip iken; bu işyerlerinde çalışanlar, perakende ticaret işyerlerinde çalışanların % 8.6'sını oluşturmaktadır. (Tablo 57)

Perakende ticaret işyerleri içinde dikkat çeken noktalardan biri de çok sayıda hediyelik eşya satıcısı ve oyuncakçının varlığıdır. Kentte toplam 105 işyerinde hediyelik eşya ve oyuncak satılmaktadır. Oysa sözgelimi Erciş'te 13 adet oyuncakçı,²³⁴ Tatvan'da 5 adet oyuncakçı ve hediyelik eşya satan işyeri,²³⁵ Gönen'de ise 21 adet çeyizlik malzeme ve hediyelik eşya satan işyeri²³⁶ bulunmaktadır. Doğubeyazıt kentinde hediyelik eşya satıcısının bu denli fazla olmasının sebebi ithal edilen ürünlerin büyük bir bölümünün hediyelik eşyalardan oluşması ve kentin bir turizm kenti olması ile açıklanabilir. Hediyelik eşya ve oyuncak satan işyerlerinde çalışanların sayısı 118'dir. Bu işyerlerinin neredeyse tamamı pasajlarda bulunmaktadır. (Tablo 57 ve Foto 34)

Foto 34: Büyük Beyazıt Pasajı'nda Bulunan Bir Hediyelik Eşya Dükkânından Görünüm

Yukarıda değinilen perakende ticaret işyerleri dışında kentte; 13 gübre satış yeri, 16 kitap ve kırtasiye satış yeri, 1 akvaryum, balık ve kuş satış yeri, 2 zirai ilaç ve tohumcu, 3 yüncü, 25 züccaciye, 15 askeri malzeme satış yeri, 3 parfümeri, 4 çiçekçi, 31 kuyumcu ve sarraf, 9 gümüşçü, 2 gözlükçü, 2 saat satış yeri, 9 kasetçi, 4

²³⁴YILDIZ, 2002, *age.*, s.225.

²³⁵DENİZ, 2002, *age.*, s.156.

²³⁶ÇAĞLAYAN AYTAN, A., 2008, *Gönen Şehrinin Gelişim ve Şehir İç Arazi Kullanımı*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, s.90.

hurdacı, 2 ambalajcı, 5 anahtarcı, 7 bisikletçi (bu işyerlerinde ikinci el bisiklet alım-satımı yapılırken bisiklet tamirati da yapılmaktadır), 9 tüpçü, 3 av malzemesi satış yeri, 15 akaryakıt istasyonu, 18 odun ve kömür satış yeri, 4 traktör ve tarımsal aletlerin satıldığı işyeri, 15 oto lastikçi, 10 oto aksesuar satış yeri, 8 oto galeri ile 10 soba ve mangal satış yeri olmak üzere toplam 245 adet perakende ticaret işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinin tamamında çalışan kişi sayısı ise 386'dır. (Tablo 57)

Bu işyerleri içinde en dikkat çeken işyerleri, askeri malzeme satış yerleri ile akaryakıt ve oto lastikçileridir. Yaklaşık olarak 11000 asker ile 1. Mekanize Tugay Komutanlığı'nın varlığı, kentte askeri işyerlerine olan ihtiyacı artırmıştır. Öte yandan çok sayıdaki akaryakıt istasyonu ve lastikçinin varlığı; kentteki ulaşım araçlarının çokluğunu ve kentin işlek bir kavşak üzerinde yer aldığını göstermektedir. Doğubeyazıt kenti İran yolu üzerinde yer alan bir sınır kenti olduğundan binlerce araç, özellikle de uluslararası ticaret yapan tırlar, kente uğramak durumundadır. Böyle canlı bir ulaşım ağı kuşkusuz lastikçi ve akaryakıt istasyonu gibi işyerlerinin sayısını arttırmaktadır.

Tablo 58: Kentteki Hizmet İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011)

İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Çayevi- Kahvehane	82	140	Turizm Danış. ve Rehberlik	1	2
Kafeterya	2	13	Kuaför(Kadın)	23	71
Lokanta	74	302	Berber (Erkek)	40	130
Pastane	14	58	Düğün Salonu	6	32
Çay Bahçesi	6	28	Müzik Grubu	15	56
İnternet Cafe	74	248	Muhasebeci-Mali Müşavir	18	36
Halı Saha	2	8	Bankalar	5	42
Sigortacı	9	21	Noter	2	9
Avukat	18	38	Emlakçi	15	28
Oda-DerneK-Kooperatif	25	62	Büro-Yazıhane	20	40
Gümrük Büroları	13	28	Gazete veya Haber Ajansı	6	24
Kantarcı	4	4	Mühendis Bürosu	16	42
Parti Bürosu	2	5	Fotoğrafçı	6	20
Kargo	8	32	Telekom Hizmetleri	7	12
Otel	17	102	Piyango Bayii	1	1
Eczane	18	58	Hamam	5	18
Tıbbi Medikal	4	6	Veteriner Kliniği	3	6
Tıbbi Tahlil Laboratuvarı	2	7	Özel Poliklinik ve Hastane	1	65
Diş Doktoru	6	14	OTO Yıkama ve Yağlama	13	33
Dershane	3	46	Halı Yıkama	5	18
Sürücü Kursu	3	32	Cep Telefon Bayii	4	14
Mimar Bürosu	6	12	Döviz Bürosu	6	15
Umumi WC	10	10	Kuru Temizleme	2	7
Turizm Şirketleri	9	21	Oyun Salonları	8	29
Hafriyatçı	5	6	Toplam	644	2051

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

Doğubeyazıt kentinde yönetim hizmeti ve sosyo-kültürel hizmet dışında umumi özel işyerleri de bulunmaktadır. Ticaret fonksiyonu başlığı altında ele alınan zaman zaman genel hizmet fonksiyonu olarak da karşımıza çıkan bu hizmetler şöyle sıralanabilir: Oteller, müzik grupları, muhasebeci ve mali müşavir büroları, noterler, bankalar, hamamlar, berberler ve kuaförler, sigorta, emlak ve avukatlık büroları, sürücü kursları, parti büroları, dershaneler, özel hastaneler, cep telefon bayileri, Telekom bayileri ve kargo bayileri gibi işyerleridir. Kentte 644 işyerinde, 2051 çalışanıyla, 49 farklı iş türünde bu faaliyetler yürütülmektedir. (Tablo 58)

Doğubeyazıt kentindeki hizmet işyerleri, ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerleri içinde % 24'lük oran ile ikinci sırada yer almaktadır. Hizmet işyerlerinde çalışanlar da % 38'lik oran ile ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerleri içinde ikinci sırada bulunmaktadır. Hizmet işyerlerinde çalışan ortalama kişi sayısı 3.1 kişi iken; ortalama en fazla çalışan bu faaliyette yer almaktadır. (Tablo 56) Bunun nedeni yukarıda da açıklandığı gibi otel, hastane, dersane ve sürücü kursu gibi işyerlerinde daha fazla çalışana ihtiyaç duyulmasıdır. Hizmet işyerleri içinde en büyük paya 90 işyeri ile Türkiye klasiği olan çayevi, kahvehane, çay bahçesi ve kafeteryalar sahiptir. Bu işyerleri, hizmet işyerleri içinde % 13.9'luk oran ile ilk sırada yer alırken; ikinci sırayı lokantalar ve son yıllarda sayısı hızla artan internet cafeler almaktadır. İnternet cafeler ve lokantalar 74'er işyeri ile hizmet işyerleri içinde % 11.4'lük bir paya sahiptir. Üçüncü sırayı ise 63 işyeri ile % 9.7'lik oranla berber ve kuaförler almaktadır. Bu üç iş türünde çalışanların dağılımı şöyledir: çayevi, kahvehane, çay bahçesi ve kafeteryalarda 181, lokantalarda 302, internet cafelerde 248, berber ve kuaförlerde ise 201 kişi çalışmaktadır. (Tablo 58)

Doğubeyazıt'ta hizmet işyerleri içinde dikkat çeken önemli işyerlerinden biri ise son yıllarda sayısı artan emlak, mühendislik ve mimarlık bürolarıdır. Kentte 15 emlak, 6 mimarlık ve 16 mühendislik bürosu olmak üzere toplam 37 adet işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinde 82 kişi çalışırken; bu sayı hizmet işyerlerinde çalışan toplam nüfusun % 3.9'unu oluşturmaktadır. (Tablo 58)

Hizmet işyerleri içinde yer alan önemli bir sektör de; özel sağlık işyerleri, eczaneler, tıbbi tahlil laboratuvarları, tıbbi medikallar ve veteriner kliniklerinden oluşan sağlık sektörüdür. Hem kent merkezine hem de kırsal kesime cevap veren ve

kente merkeziyet vasfı kazandıran bu işyerlerinden 6 dişçi, 18 eczane, 4 tıbbi medikal, 2 tıbbi tahlil laboratuvarı, 3 veteriner kliniği ve 1 özel hastane kuşkusuz Doğubeyazıt'ta bulunan sağlık sektörünün önemli işyerlerini oluşturmaktadır. 34 adet işyerinin bulunduğu bu sektörde toplam 156 kişi çalışmaktadır. (Tablo 58)

Kentte yer alan diğer işyerleri ise oteller ve döviz bürolarıdır. Turizm ve sınır kenti olma özelliğinden dolayı Doğubeyazıt kentinde çok sayıda döviz bürolarının ve otellerin bulunması kaçınılmazdır. Kentte 17 otel ve 6 döviz bürosu bulunmaktadır. Bu işyerlerinde çalışan kişi sayısı ise 117'dir. Görüldüğu gibi Doğubeyazıt kentinde, neredeyse Doğu Anadolu'nun hiçbir ilçesinde görülmeyiği kadar çok sayıda otel ve döviz bürosu bulunmaktadır. (Tablo 58)

Genel hizmetler fonksiyonu olarak da nitelenen başka bir hizmet işyeri bankalardır. Kente merkeziyet niteliği kazandıran bankalar hem kent merkezi için hem de çevresinde bulunan kırsal kesim için önem arz etmektedir. Doğubeyazıt kentinde Ak Bank'a ait 2 şube (Akbank Doğubeyazıt şubesi ve Akbank 1. Mekanize Tugay Komutanlığı şubesi) İş, Garanti, Ziraat ve Halk bankalarına ait 1'er şube bulunmaktadır. Bu bankalarda toplam 42 kişi çalışmaktadır. (Tablo 58)

Kentteki diğer hizmet işyerleri ise Tablo 58'de verilmiştir. Buna göre kentte 244 hizmet işyeri bulunmaktadır. Ortalama 3 çalışanıyla bu işyerlerinde toplam 732 kişi çalışmaktadır. Bu işyerleri içinde açıklanması gereken iki önemli işyeri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kentte bulunan 13 gümrükleme bürosu, ikincisi çok sayıda muhasebeci ve mali müşavir bürolarıdır. Bu durum Doğubeyazıt kentinde birçok büyük şirketin veya iş işyerlerinin varlığını göstermektedir. Çeşitli kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmelere göre Doğubeyazıt kentinde 8 adet antrepo deposunun (ithal ve ihraç malların depolandığı yer) bulunduğu ve 364 kişinin de bu kapsamda vergi dairesine kayıtlı olup faal olarak ithalat ve ihracat işleriyle uğraştığı görülmüştür.

Tablo 59: Kentteki Toptan Ticaret İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011)

İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Elektrikli Ev Aletleri	2	4	Mermer	1	3
Hayvan Yemi	1	3	Ham Deri-Post	1	3
Bilgisayar Malzemesi	5	7	Hırdavat-Nalbur	16	24
İnşaat Malzemesi	10	14	Tahıl	8	32
Yumurta ve Ürünleri	2	3	Beyaz Eşya	1	3
Porselen-Seramik	11	18	Gıda ve Mamulleri	63	79
Sebze ve Meyve	12	21	Canlı Hayvan	3	8
Tıbbi Cihazlar	5	7	Kuruyemiş	3	3
Kâğıt ve Karton	1	2	Sıvı Yakıt	3	22
Deri-Seyahat Eşyası	5	13	Katı Yakıt	7	48
Tuğla-Kiremit-Briket	2	9	Tekstil	5	9
İletişim Araçları	2	2	Oyuncakçı	2	2
Parfüm ve Kolonya	1	1	Tütün Ürünleri	3	3
Tarım Araç ve Ekipmanları	3	7	Su	2	5
Plastik Eşya	1	2	Suni Gübre	1	2
Hediyelik Eşya	30	48	Ham Demir	1	3
Motorlu Kara Taşıt Parçaları	4	4	Tuhafiye	6	6
Mücevher ve Takı	2	2	Kereste	5	9
Plak ve CD	1	1	Çay	3	3
Antrepo	8	62	Toplam	242	497

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

Doğubeyazıt kentinde 242 işyeriyle toptan ticaret işyerleri, ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerleri arasında son sırada yer almaktadır. Kentin hinterlandını yani etki alanını belirleyen önemli işyerlerinden olan toptan ticaret faaliyetleri bir kent için büyük önem taşımaktadır. Bu işyerleri kentler arasındaki ilişkiyi artırdığı gibi; ulaşım ağını da daha faal hale getirmektedir. Özellikle Doğubeyazıt gibi sınırda yer alan kentler için toptan ticaret faaliyetlerinde bulunan işyerlerinin önemi daha büyüktür.

Doğubeyazıt'ta bulunan toptan ticaret işyerleri kentin özellikle ticaret hacmini artırması adına büyük önem taşımaktadır. Doğubeyazıt kentinde toptan ticaret faaliyetleri ile uğraşan 242 işyeri bulunmaktadır. Kentte bulunan toptan ticaret işyerleri, ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerleri içinde % 9'luk oran ile son sırada yer alırken; bu sektörde çalışanlar 497 kişi ile yine % 9'luk oran ile üçüncü sırada yer almaktadır. Kentte 242 işyerinde 40 farklı iş türünde toptan ticaret faaliyetleri yürütülmektedir. Bu işyerlerinde ortalama 2.1 kişi çalışmaktadır. (Tablo 56)

Doğubeyazıt kentinde toptan ticaret faaliyetlerinde bulunan işyerleri içinde belirtilmesi gereken başka bir husus da çeşitli ürünlerin ithalat ve ihracatını yapan kişilerdir. Yukarıda da belirtildiği gibi kentte vergi dairesine kayıtlı 364 kişi toptan

ticaret faaliyetlerinde bulunmaktadır. Toptan ticaret faaliyetlerinde bulunan kişilerin büyük bir kısmı binaların alt katlarını depo olarak kullanırken; bazıları da pasajlardaki dükkânları depo amacıyla kullanmaktadır. Ayrıca Doğubeyazıt kentinde 8 antrepo deposu da ithalat ve ihracat deposu olarak kullanılmaktadır.

Antrepo, kelime olarak Fransızcadan Türkçeye geçmiştir. Sözcüğün TDK web sitesindeki anlamı; gümrüklere gelen ticari eşyanın konulduğu, korunduğu yer²³⁷ şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca antrepolar eşyanın gümrük mevzuatında düzenlenen şekilde konulması halinde süresiz kalabildiği ve eşyanın antrepoda kaldığı süre içinde eşya için vergilerin ödenmediği bir gümrük rejimidir. Antrepolar; gümrük gözetimi altında bulunan eşyanın veya izin verildiği durumlarda ihraç eşyasının konulduğu genel ve özel antrepolar olmak üzere ikiye ayrılır. Özel antrepo; sadece antrepo işletmecisine ait eşyanın konulabildiği gümrük antrepolarıdır. Özel antrepolar C, D, E tipi olmak üzere kendi arasında 3'e ayrılır. Genel Antrepo; eşyanın konulması için herkes tarafından kullanılabilen gümrük antrepolarıdır. Genel antrepolar A, B, F tipi olmak üzere kendi arasında 3'e ayrılır.²³⁸ Doğubeyazıt kentinde bulunan antrepoların tamamı A Tipi Antrepo'dur.²³⁹ Kentteki 8 A tipi antrepoda toplam 62 kişi çalışmaktadır. Bu depolara gelen ithal ürünleri işlemleri bittikten sonra iç piyasaya sürülmektedir.

Doğubeyazıt kentinde toptan ticaret faaliyetlerinde bulunan diğer önemli iş türlerinden biri de hediyelik eşya ve gıda ticareti yapan toptancılarıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi Doğu Anadolu Bölgesi'nin neredeyse hiçbir ilçesinde bu kadar çok sayıda (112 işyeri) hediyelik eşya satan perakende ticaret işyeri bulunmamaktadır. Dolayısıyla çok sayıda bulunan bu işyerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için çok sayıda toptan ticaret işyerine (48 çalışanla 30 işyeri) de ihtiyaç duyulmuştur. (Tablo 59) Doğubeyazıt kentinde bu kadar çok sayıda hediyelik eşya satıcısının varlığı; kentin turizm fonksiyonu (Yerli ya da yabancı turistlerin kendileri veya yakınları için almış oldukları hediyeler Doğubeyazıt kentinde bu sektörü cazip hale getirmiştir.) ve ithal edilen ürünlerin cinsiyetiyle (Gürbulak Sınır Kapısı'ndan ithal edilen yer fıstığı,

²³⁷http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54cba32c90d517.50566184(24.01.2013).

²³⁸<http://www.orgtr.org.tr/antrepo-tanimi-ve-gumruk-antrepo-tipleri>(24.01.2013).

²³⁹Komisyon, 2010d, "Doğubeyazıt Gümrük ve Gümrük Muhafaza Müdürlüğü", T.C. Gümrükleri Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, *Gümrük Bülteni*, Sayı:3, Ankara, s.18.

hurma, ceviz içi, kaju cevizi, susam, fıstık kabuğu, badem kabuğu, ceviz kabuğu, kivi, karpuz ve süs eşyaları en çok ithal edilen ürünlerdendir.²⁴⁰) açıklanabilir. Bir kentin temel ihtiyacı olan gıdayı karşılamak amacıyla kentte çok sayıda gıda toptancısına ihtiyaç duyulmaktadır. Doğubeyazıt'ta bulunan çok sayıdaki gıda toptancısı da bu durumla açıklanabilir. Ayrıca yukarıda belirtilen ithal ürünlerinin çoğunun gıda ürünleri olduğuna dikkat edilmelidir. Dolayısıyla gıda toptancısı sayısının çok olmasında ithal edilen ürünlerin cinsiyetinin etkili olduğu görülmektedir.

Toptan ticaret işyerleri içinde yer alan önemli başka bir alan da tahıl ve canlı hayvan işyerleridir. Bu işyerlerinde çalışanlar Tablo 56'da "Diğerleri" başlığı adı altında geçen kişilerden farklıdır. Tablo 56'daki "Diğerleri" başlığı adı altında verilen kişiler genelde mevsimlik çalışan ve halk arasında cambaz olarak da bilinen kişilerden oluşurken; toptan ticaret başlığı altında ele alınan kişiler vergi dairesine kayıtlı olup daha çok uluslararası tahıl ve canlı hayvan ticaretini yapan kişilerdir. (Tablo 59)

Doğubeyazıt kentindeki toptan ticaret faaliyetlerinden biri de meyve-sebze faaliyetlerini yürüten toptancılarıdır. Kentte 21 çalışanla 12 adet meyve-sebze toptancısı bulunmaktadır. (Tablo 59) Meyve-sebze toptancıları, yurdun çeşitli bölgelerinden getirdikleri meyve ve sebzeleri önce Doğubeyazıt Sebze Hali'ne, daha sonra kentteki manavlara dağıtmaktadır. Yaz aylarında kentin sebze ve meyve ihtiyacı daha çok Iğdır ve İran'dan karşılanırken; kış aylarında ise yine İran ve Mersin, Adana gibi illerden karşılanmaktadır. (Foto 35)

²⁴⁰Komisyon, 2010d, *age.*, s.18.

Foto 35: Kentteki Toptancılar Halinden Bir Görünüm

Kentte yer alan diğer önemli toptan ticaret işyerleri ise; elektrikli ev aletleri, hayvan yemi, bilgisayar malzemesi, inşaat malzemesi, yumurta, mermer, ham deri, hırdavat ve nalbur, porselen ve seramik, tıbbi cihazlar, kâğıt ve karton, deri ve seyahat eşyası, tuğla-kiremit ve briket, iletişim araçları, parfümeri ve kolonya, kuruyemiş, sıvı yakıt, katı yakıt, tekstil, oyuncakçı, tütün, çay, beyaz eşya, su, tarım araçları, plastik eşya, motorlu kara taşıt parçaları, mücevher ve takı, suni gübre, ham demir, tuhafiyeye, plak ve CD ile kereste işyerleridir. Bu işyerlerine ait çalışan ve işyeri sayısı Tablo 59’da verilmiştir.

Ticaret faaliyetinde bulunan diğer işyerleri veya kişiler ise; “Diğerleri” başlığı altında ele alınan ot ve saman satıcıları, pazarcılar, seyyar satıcılar ile tahıl ve canlı hayvan ticareti yapanlardır. Bu işlerde çalışanların sayısı yaklaşık olarak 358’dir. Doğubeyazıt Belediyesi Zabıta Amirliği ve bu işlerde çalışan kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde Doğubeyazıt kentinde yaklaşık olarak 100 kişinin ot, saman veya canlı hayvan ticaretiyle uğraşmakta olduğu ve bunların çoğunun mevsimlik çalıştığı tespit edilmiştir. Özellikle ilkbahar ve sonbahar mevsimi ile Kurban Bayramı öncesinde hayvan pazarı canlıyken (hayvan ve ot-saman pazarı, sabah saat 6 ile 9 arası canlıyken saat 9’dan sonra canlılığını yitirmektedir); yaz ayının sonu ve sonbaharda ise ot ve saman pazarı canlanmaktadır. Kışın ise canlı hayvan, ot veya saman pazarına neredeyse kimse uğramamaktadır. Doğubeyazıt’ta her geçen gün hayvancılık ve tarım kötüye gitmektedir. Özellikle kış aylarında hayvan ticareti durma noktasına gelmektedir. Bu iddiayı yerinde yapılan gözlemler ve Foto 36’daki

görüntüler doğrulamaktadır. Bu kötü gidişatın sebepleri arasında; Doğubeyazıt Gazetesi'nin beyanına göre İlçe Tarım Müdürlüğü'nün iş yoğunluğundan dolayı tarım ve hayvancılığa yeteri kadar zaman ayıramaması* ve kent halkının tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden ziyade ticaretle uğraşması gösterilebilir.

Foto 36: Kentteki Hayvan Pazarının İşlek ve İssız Olduğu Günlerden Birer Görünüm

Doğubeyazıt kentinde “Diğerleri” başlığı adı altında ele alınan bir diğer iş grubu ise seyyar satıcılar (tablacılar) ve pazarcılardır. Doğubeyazıt Belediyesi Zabıta Amirliği verilerine göre Doğubeyazıt kentinde yaklaşık 258 kişi seyyar satıcı veya pazarcı olarak faaliyet göstermektedir. Kentte pazarcıların bir arada olduğu sadece bir yer bulunmaktadır. Bu yer Güven Caddesi'ndeki Eğitim-Sen şubesi arkasındaki pazarcılar halidir. (Foto 37) Seyyar satıcıların ve pazarcıların sayısı da okulların açılmasıyla düşmektedir. Bu durumun sebebi eğitim çağındaki çok sayıda kişinin bu işlerle uğraşmıyor olmasıdır.

*Doğubeyazıt Gazetesi'nin konuyla ilgili haberi şöyledir: “İlçe Tarım Müdürlüğü hayvancılığı ve tarımı adeta uğraş alanından çıkarmış gibi. İlçe müdürünü makamında görüp tarım ve hayvancılık konusundaki sıkıntılarımızı anlatamıyoruz. İlçe müdürü tıpkı gümrük kolcuları gibi her sabah gümrük kapısına gidiyor ve mesaisini orada dolduruyor, Doğubeyazıt'ın tarım ve hayvancılığı ise her geçen gün yok olmaya devam ediyor.”Kaynak: <http://www.dogubayazitgazetesi.com/haber/doubayaztta-adeta-koyun-kalmad-938.html>(13.02.2013).

Foto 37: Belediye Ait Pazarcılar Hali'nden Bir Görünüm

Tablo 60: Pasajlarda Yer Alan İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011)

Pasajın Adı	İşyeri Sayısı	Oran %	Çalışan Sayısı	Oran %
Ahmedi Hani Pasajı	54	8	56	9
Büyük Beyazıt Pasajı	94	15	102	15
Büyük Orta Doğu Vına Pasajı	60	9	66	10
Büyük Paris Pasajı	72	11	73	11
Büyük Pasaj	136	21	140	21
Dubai Pasajı	38	6	39	6
Eraslan Pasajı	36	6	27	4
Erşal Pasajı	32	5	12	2
İsmailoğulları Pasajı	52	8	59	9
Salman Pasajı	74	11	86	13
Toplam	648	100	660	100

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlar ile Pasaj Çalışanlarıyla Yapılan Görüşmeler (18.11.2011)

Doğubeyazıt kentinin ticaret hayatına canlılık katan önemli faktörlerden biri de kentin pasajlarıdır. Kentte; Büyük, Büyük Beyazıt, Büyük Paris, Salman, İsmailoğulları, Büyük Orta Doğu Vına, Dubai, Eraslan, Erşal ve Ahmedi Hani Pasajı olmak üzere 10 adet pasaj bulunmaktadır. Bu pasajlardan Büyük Pasaj, Büyük Beyazıt Pasajı ve İsmailoğulları Pasajı en işlek olanlarıdır. 648 işyerinin bulunduğu bu pasajlarda ortalama 1.01 çalışanla 660 kişi çalışmaktadır. Ortalama çalışan sayısının bu denli düşük olması, bu işyerlerin bir bölümünün depo olarak kullanılmasıyla ve geriye kalan işyerlerinin de çok küçük olmasından dolayı ikinci bir elemana ihtiyaç duyulmamasıyla açıklanabilir. (Tablo 60)

Doğubeyazıt kentinin en büyük pasajı Büyük Pasaj'dır. 136 işyerinin bulunduğu Büyük Pasaj, 1976 yılında kentte açılan ilk pasajdır. Kentin Çiftapınar Mahallesi'nde bulunan pasaj iki katlı olup, girişinde yer alan işyerleri ile Belediye Caddesi'ne bakan işyerlerinde ağırlıklı olarak gıda ürünleri (çay, hurma, şeker, kuruyemiş, lokum vb.) ve sigara satılmaktadır. İkinci katta bulunan işyerleri ile pasajın iç kısımlarında yer alan işyerleri ise daha çok hediyelik eşya ile elektrik, elektronik eşya ve ev aletleri satan işyerlerinden oluşmaktadır. Ayrıca Büyük Pasaj'da tuhafiyeye, bijuteri, oyuncakçı gibi çeşitli ürün yelpazesine de rastlamak mümkündür. Üç girişi olan pasajın iki girişi Belediye Caddesi'ne, bir girişi de Büyük Ağrı Caddesi'ne bakmaktadır. (Foto 38)

Foto 38: Büyük Pasaj'dan Kareler

Doğubeyazıt kentinin işlek olan pasajlarından Büyük Beyazıt Pasajı 1996 yılında kurulmuştur. İki kattan oluşan pasajda 94 işyeri bulunmaktadır. Büyük Beyazıt Pasajı'nın iki katında da ağırlıklı olarak hediyelik eşya, oyuncak, elektrik ve elektronik eşya satan işyerleri bulunmaktadır. Bu pasajın iki girişi bulunmakta ve her iki giriş de Büyük Ağrı Caddesi'ne bakmaktadır. Çiftapınar Mahallesi'nde bulunan bu pasaj Doğubeyazıt kentinin ikinci büyük pasajıdır. (Foto 39)

Foto 39: Büyük Beyazıt Pasajı'ndan Kareler

Doğubeyazıt kentinde ticareti canlandıran İsmailoğulları Pasajı, Büyük Orta Doğu Vına Pasajı ve Ahmedî Hani Pasajı, Çiftelınar Mahallesi Büyük Ağrı Caddesi'nde bulunan diğer pasajlardır. İsmailoğulları Pasajı, Büyük Pasaj ve Büyük Beyazıt Pasajı'ndan sonra kentin en işlek pasajıdır. Bu pasajda 52 adet işyeri bulunmaktadır. 60 dükkânlı Orta Doğu Vına Pasajı ise pek işlek değildir. İki katlı olan bu pasajın üst katları genellikle çay ve sigara deposu olarak kullanılmaktadır. Eski adı Eren Pasajı olan 2010 yılında ismi değiştirilerek Ahmedî Hani Pasajı olan pasaj, Doğubeyazıt kentinde açılan son pasajdır. 2010 yılında faaliyete giren pasajda 54 adet işyeri bulunmaktadır. Bu pasajlarda ağırlıklı olarak tuhafıye, gıda, giyim ürünleri ile hediyelik eşya satan işyerleri bulunmaktadır. (Foto 40)

Foto 40: Çiftapınar Mahallesi'ndeki Üç Pasajdan Kareler

Ticaret faaliyetinde hizmet veren 2686 işyerinin 648'i pasajlardaki işyerlerinden oluşmaktadır. Bu sayı ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerlerinin % 24.1'ini oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle kentteki ticaret faaliyetlerinin yaklaşık dörtte biri pasajlarda yürütülmektedir. Ancak pasajlarda çalışanların sayısı ticaret faaliyetinde hizmet veren işyerlerinde çalışanların % 12.1'ini oluşturmaktadır. Bu durum, pasajlardaki işyerlerinin küçük olması ve iş yükünün fazla olmamasından dolayı ikinci bir kişiyi kaldıramamasıyla açıklanabilir. Ayrıca Büyük Paris Pasajı, Dubai Pasajı, Eraslan Pasajı ve Erşal Pasajı gibi pasajlar ağırlıklı olarak toptan ticaret işyeri veya depo olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle bu işyerlerinde çalışanlar sadece mal yükleme ve indirme zamanında bulunmaktadır.

Doğubeyazıt kentinin ticaret fonksiyonu üzerinde etkili olan aynı zamanda pasajların kurulmasının da temel sebebi olan etken Doğubeyazıt Gürbulak Sınır Kapısı'nın varlığıdır. Atatürk'ün direktifiyle 1936 yılında yaptırılan kapı, zamanın şartlarına göre modern bir şekilde inşa edilerek 14 Mart 1937 tarihinde hizmete açılmış, 4 Eylül 1953 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile de hudut kapısı ilân edilmiştir. İnşa edildiği 1936 yılında vadiye simetrik biçimde yerleştirilen hizmet binasının yarısı Bazargân Hudut Kapısı adıyla kullanılmak üzere İran'a verilmiştir.²⁴²

²⁴²Komisyon, 2011b, "Gürbulak Kara Hudut Kapısı", *Serhat Bölgesi Sınır Kapıları İnceleme Raporu*, T.C. Serhat Kalkınma Ajansı, Kars, s.4.

(Foto 41) Doğubeyazıt Gürbulak Sınır Başmüdürlüğü'ne bağlı olarak 4 gümrük müdürlüğü, 4 gümrük muhafaza müdürlüğü ve 1 kısım amirliği bulunmaktadır.²⁴³

Foto 41: Gürbulak Sınır Kapısı'ndan Bir Görünüm (Kaynak: Komisyon, 2010f, *age.*, s.15.)

Gürbulak Sınır Kapısı, Türkiye'yi İran ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri'ne bağlayan en büyük sınır kapısı olmanın yanı sıra, İran sınırında bulunan üç kara sınır kapısından (Esendere ve Kapıköy sınır kapıları ile birlikte) işlem hacmi bakımından en büyük olanıdır. Tır geçiş sayısı bakımından ise Kapıkule ve Habur'dan sonra Türkiye'nin en büyük üçüncü kara sınır kapısıdır. Bu sınır kapısı, Doğubeyazıt kent merkezine 35 km, Ağrı il merkezine ise 133 km uzaklıktadır. Gürbulak Sınır Kapısı yolcular için 3'er adet, ağır tonajlı araçlar için ise 4'er adet giriş ve çıkış peronuyla 137500 m²'lik bir alan üzerinde kurulmuştur.²⁴⁴ Ayrıca Gürbulak Sınır Kapısı'na bağlı olarak, Sarısu Sınır Ticaret Merkezi kurulmuştur. Gürbulak Gümrük Kapısı'na yaklaşık 5 km mesafede olan ve Gürbulak Gümrük Müdürlüğü'nün denetimi altında faaliyet gösteren Sarısu Sınır Ticaret Merkezi, Türkiye-İran sınırında Ağrı Valiliği ile Maku Valiliği arasında 23.12.1992 tarihinde yapılan protokol ile kurulmuştur. Sarısu Sınır Ticaret Merkezi, İran İslam Cumhuriyeti'ndeki mevzuat değişikliği nedeniyle 03 Mart 1995 tarihinde kapatılmış, 24.02.1997 tarihli protokol ile 10.03.1997 tarihinde yeniden açılmıştır. Sınır Ticaret Merkezleri Kurulması'na İlişkin Karar'ın Uygulanması'na dair yönetmeliğin 5'inci

²⁴³Komisyon, 2010d, *age.*, s.16.

²⁴⁴Komisyon, 2011b, *age.*, s.5.

maddesine göre Sarısu Açık Pazarı'nda Sınır Ticaret Merkezi A.Ş. ve buna bağlı sınır ticaret merkezi mağazaları kurularak anılan kararname ve uygulanmasına İlişkin yönetmelik gereğince sınır ticareti kapsamında sadece ihracat ve ithalat işlemleri yapılmaktadır.²⁴⁵ Sarısu Ticaret Merkezi'nde Gürbulak Gümrük Müdürlüğü ve Gümrük Muhafaza Müdürlüğü personeli hizmet vermektedir. Sarısu Ticaret Merkezi'nin güvenliği ise Piyade Tabur Komutanlığı tarafından sağlanmaktadır.²⁴⁶ Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün taşra teşkilatı olarak Gürbulak Gümrük ve Muhafaza Başmüdürlüğü de gümrük sahası içinde yer almaktadır. Gürbulak Gümrük Müdürlüğü 24 saat hizmet vermektedir. Başmüdürlük bünyesindeki idarelerde başta, tır ve transit işlemleri olmak üzere ithalat, ihracat ve yolcu işlemleri yapılmaktadır.²⁴⁷

Gümrük Müdürlüğü'nden sınır ticareti kapsamında ithalatı en çok yapılan ürünler; yer fıstığı, hurma, ceviz içi, kaju cevizi, susam, fıstık kabuğu, badem kabuğu, ceviz kabuğu, kivi, karpuz ve süs eşyaları (ahşap, metal, plastik) iken; ihracatı en çok yapılan ürünler ise alçı, çimento, inşaat malzemesi, çocuk bezi, tekstil (kumaş, iplik) gıda ürünleri (bisküvi, çikolata) ve iş makineleridir.²⁴⁸ Gürbulak Sınır Kapısı'na 100 km mesafede bir iç gümrük bulunmadığından, Bakanlar Kurulu Kararı ile 2007 yılında Gürbulak Gümrük ve Muhafaza Başmüdürlüğü'ne bağlı olarak Doğubeyazıt Gümrük Müdürlüğü kurulmuştur.²⁴⁹ (Foto 42)

²⁴⁵Komisyon, 2010f, "Sarısu Sınır Ticaret Merkezi", T.C. Gümrükleri Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, *Gümrük Bülteni*, Sayı:3, Ankara, s.18.

²⁴⁶Komisyon, 2011b, *age.*, s.6.

²⁴⁷Komisyon, 2011b, *age.*, s.5.

²⁴⁸Komisyon, 2010d, *age.*, s.18.

²⁴⁹Komisyon, 2011b, *age.*, s.6.

Foto 42: Doğubeyazıt Gümrük ve Gümrük Muhafaza Müdürlüğü'nden Bir Görünüm (Kaynak: Komisyon, 2011b, *age.*, s.6.)

Türkiye-İran hattında yolcu ve yük taşımacılığının en fazla yapıldığı yer, tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Gürbulak Sınır Kapısı'dır. Gürbulak Sınır Kapısı sadece İran'a değil, İran'dan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne, Pakistan'a, Afganistan'a ve Çin'e açılmaktadır. Bu nedenle Gürbulak, transit trafiğinin ve yük taşımacılığının oldukça yoğun olduğu bir sınır kapısıdır. Türkiye-İran koridorunda gerçekleştirilen dış ticarete ait veriler Gürbulak ve Doğubeyazıt gümrüklerinden elde edilmektedir.²⁵⁰

Tablo 61: Doğubeyazıt Gümrük ve Gürbulak Gümrük Müdürlükleri'nin İthalat ve İhracat Ciroları (2008-2012)

Yıllar	İhracat			İthalat		
	Doğubeyazıt (TL)	Gürbulak (TL)	Toplam (TL)	Doğubeyazıt (TL)	Gürbulak (TL)	Toplam (TL)
2008	109.706.673	34.343.710	144.050.383	81.331.660	19.900.138	101.231.798
2009	147.147.370	21.359.886	168.507.256	90.819.195	75.980	90.826.793
2010	234.398.875	41.120.032	275.518.907	85.627.950	9.556.165	95.184.115
2011	220.570.791	63.146.948	283.717.739	124.276.478	13.430.329	137.706.807
2012	241.308.364	28.608.407	269.916.771	156.932.410	14.721.452	171.653.862

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri (DTİ) Verileri (04.02.2015)

Doğubeyazıt Gümrük ve Gürbulak Gümrük müdürlüklerinde gerçekleşen ithalat ve ihracat miktarları Tablo 61'de verilmiştir. Bu verilere göre 5 yıllık dönemde hem Doğubeyazıt Gümrüğü'nde hem de Gürbulak Gümrüğü'nde ihracat tutarı ithalat tutarından fazla olmuştur. Doğubeyazıt Gümrüğü'nde en fazla ihracat ve

²⁵⁰Komisyon, 2011a, "Yük Taşımacılığı", *Serhat Bölgesi Sınır Kapıları İnceleme Raporu*, T.C. Serhat Kalkınma Ajansı, Kars, s.17.

ithalat cirosu 2012 yılında gerçekleşirken; Gürbulak Gümrüğü'nde en fazla ihracat cirosu 2011 yılında, en fazla ithalat cirosu 2008 yılında gerçekleşmiştir. (Tablo 61)

Tablo 62: Doğubeyazıt Gümrüğü'ndeki İhracat Cirosunun Ülkelere Dağılımı (2008-2012)

	İhracat Cirosu (TL)				
Ülkeler	2008	2009	2010	2011	2012
Afganistan	-	1.695.059	9.539.828	13.166.578	21.564.924
Azerbaycan	54.384.328	66.860.374	77.260.571	88.382.152	115.444.854
BAE	-	-	256.593	548.181	-
Gürcistan	-	948	-	113.720	398.413
Irak	3.217.951	2.400.796	2.807.174	1.090.975	1.065.695
İran	34.034.091	47.6447.87	79.034.299	71.205.108	65.170.002
Kazakistan	1.962.382	379.601	185.866	7.479.083	482.064
Kırgızistan	660.640	1.313.524	1.306.595	3.482.743	1.215.466
Kuveyt	-	-	-	57.029	126.276
Özbekistan	-	553.832	361.166	95.221	687.337
Pakistan	-	-	30.829.273	12.946.879	-
Rusya Federasyonu	22.895	303.433	-	-	-
Tacikistan	159.464	485.753	184.446	454.596	196.931
Türkmenistan	15.264.922	25.509.263	32.633.064	21.548.526	34.956.402
Toplam	109.706.673	147.147.370	234.398.875	220.570.791	241.308.364

Kaynak: TÜİK, DTİ Verileri (04.02.2015)

Tablo 62 incelendiğinde; 5 yıllık dönemde Doğubeyazıt Gümrüğü'nde gerçekleşen ihracat cirosunun büyük bir bölümünün Azerbaycan, İran ve Türkmenistan'a yapıldığı görülmektedir. 2012 yılı verilerine göre en fazla ihracat Azerbaycan'a yapılmıştır. Ayrıca 2012 yılında Doğubeyazıt Gümrüğü'nde yapılan toplam ihracatın % 89.33'ü Azerbaycan, İran ve Türkmenistan'a; % 10.67'si ise diğer ülkelere yapılmıştır. 2012 yılında Türkî Cumhuriyetleri (Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan) dikkate alınarak ihracat cirosu değerlendirildiğinde; ihracatın % 63.39'unun bu ülkelere yapıldığı görülmektedir. Kuşkusuz Doğubeyazıt Gümrüğü, Türkiye'nin Türkî Cumhuriyetleri'ne açılan en önemli gümrük müdürlüğüdür.

Tablo 63: Doğubeyazıt Gümrüğü'ndeki İthalat Cirosunun Ülkelere Dağılımı (2008-2012)

	İthalat Cirosu (TL)				
Ülkeler	2008	2009	2010	2011	2012
Afganistan	6.819.607	3.863.740	2.153.443	3.103.975	5.729.456
Çin	32.976.069	31.374.914	49.000.074	81.319.522	65.152.320
Hindistan	4.687.041	3.846.608	4.067.414	46.04.667	3.954.670
İran	10.718.865	23.090.066	11.204.537	9.524.215	32.699.761
Özbekistan	8.312.058	9.951.270	5.937.899	9.575.228	34.191.854
Toplam	63.513.640	72.126.598	72.363.367	108.127.607	141.728.061

Kaynak: TÜİK, DTİ Verileri (04.02.2015)

Doğubeyazıt Gümrüğü'nde 5 yıllık dönemde en çok ithalatın yapıldığı ülke Çin'dir. Çin'den özellikle süs eşyası ve oyuncak eşya ithal eden Türkiye,²⁵¹ 2012 yılında bu gümrükte gerçekleşen ithalatın % 41.51'ini Çin'den almıştır. Doğubeyazıt Gümrüğü'nde 5 yıllık dönemde 38 ülke ile ithalat yapılmışken; 2012 yılında ise 6'sı Türkî Cumhuriyetleri olmak üzere toplam 28 farklı ülke ile ithalat yapılmıştır. Türkiye'nin 28 ülkeyle 2012 yılında gerçekleştirdiği ithalatla ilk 5 sırada yer alan ülkeler Tablo 63'te verilmiştir. Buna göre ithalatın % 90.31'i bu beş ülke ile gerçekleşmiştir. Geriye kalan ithalatın % 9.69'u ise ağırlıklı olarak Orta Asya, Ön Asya ve Uzakdoğu ülkeleri olmak üzere diğer 23 ülke ile gerçekleşmiştir. 2012 yılında ise sadece % 26.69 TL'lik ithalat cirosu Türkî Cumhuriyetleri ile gerçekleştirilmiştir. (Tablo 63)

Tablo 64: Gürbulak Gümrüğü'ndeki İhracat Cirosunun Ülkelere Dağılımı (2008-2012)

Ülkeler	İhracat Cirosu (TL)				
	2008	2009	2010	2011	2012
Afganistan	2361	-	-	-	-
Azerbaycan	8.006.914	12.582	-	-	-
Gürcistan	2.065	2.393	-	-	-
Irak	24.433	-	-	-	-
İran	17.800.408	21.299.542	41.120.032	63.146.948	28.608.407
Kazakistan	-	45.369	-	-	-
Türkmenistan	439.877	-	-	-	-
İran Sarısı Serbest Ticaret Merkezi	8.067.652	-	-	-	-
Toplam	34.343.710	21.359.886	41.120.032	63.146.948	28.608.407

Kaynak: TÜİK, DTİ Verileri (04.02.2015)

Gürbulak Gümrüğü'nde ise 5 yıllık dönemde en çok ihracatın yapıldığı ülke İran'dır. 2010-2012 yılları arasında ise bu gümrükten sadece İran'a ihracat yapılmıştır. (Tablo 64) Gürbulak Gümrüğü'nden gerçekleşen ithalata bakıldığında ise; 2010 yılında ithalatın tamamı, 2009, 2011 ve 2012 yıllarında ise ithalatın % 95'inden fazlası bu ülkeden yapılmıştır. 2008 yılında ise 18 ülkeden ithalat yapılmış ve yapılan ithalatın % 23.12'si İran'dan karşılanmıştır. (Tablo 61)

Gürbulak Sınır Kapısı geçmişten günümüze hem Doğubeyazıt kentinin hem de Doğubeyazıt'ın etki bölgesindeki yörenin sosyo-ekonomik gelişiminde önemli rol oynamıştır. Alagöz'ün ifade ettiği gibi; Doğubeyazıt kenti ve yakın çevresinin üzerinde “sınır kapısının doğrudan ve dolaylı olmak üzere çok sayıda olumlu etkisi

²⁵¹Komisyon, 2011a, age., s.18-19.

olmuştur. Kapıdan geçiş sağlayan insanlara çeşitli hizmetler sunmak, araçların ikmalini sağlamak vb. işlerle bölgede istihdam imkânı sağlanmıştır. Uzun yıllar sınır boylarında yapılan kaçakçılık da yörenin sosyo-ekonomik olarak kalkınmasına hizmet etmiştir."²⁵²

Sonuç olarak Doğubeyazıt'ın, ticaret fonksiyonu bakımından oldukça faal bir kent olduğu görülmektedir. Çalışan nüfusun neredeyse yarısının ticaret fonksiyonunda çalışması bu görüşü desteklemektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin en eski yerleşim yerlerinden biri olan ve tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Doğubeyazıt kentinin ticaret fonksiyonu dinamik yapısını daima korumuştur.

3.5. Sanayi Fonksiyonu

Sanayi faaliyetleri birçok kentte hâkim ekonomik fonksiyonu oluşturmaktadır. Sanayi faaliyetlerinde çok sayıda insan çalışmakta ve istihdam edilen bu nüfus sanayi faaliyetlerini icra ederken geniş alanlara ihtiyaç duymaktadır. Aynı zamanda sanayi faaliyetleri çok çeşitli olup her birinin özel kuruluş yeri istekleri bulunmaktadır. Dolayısıyla sanayi kuruluş yeri istekleri daha çok kentlerin ve onların yakın çevrelerinden karşılanmaktadır.²⁵³ Bu bağlamda sanayi fonksiyonu kent ve kentleşme üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Hiç kuşkusuz kentlerin ortaya çıkışında sanayi fonksiyonunun rolü çok önemli olmuştur. Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte sanayi faaliyetleri gelişmeye başlamış ve böylelikle kentleşme olgusu sanayi ile birlikte hız kazanmıştır.

Doğubeyazıt kentinde sanayi faaliyetleri diğer fonksiyonlara göre oldukça geri kalmıştır. Bölgenin birçok il ve ilçesinde olduğu gibi Doğubeyazıt'ta da sanayi faaliyetleri küçük ölçekli sanayi tesislerinden ibarettir. Orta ve büyük ölçekli sanayi faaliyetleri içinde yer alan işyeri sayısı birkaç taneyi geçmezken; kentte asıl varlık gösteren sanayi türü tamir, bakım, el sanatları ve ustalığa dayanan sanayi atölyeleri ile küçük çaplı imalat faaliyetleridir. Doğubeyazıt kentinde günümüzde çalışan

²⁵²ALAGÖZ, M., 2014, *Gürbulak Sınır Kapısı ve Bölgesel Etkileri Hakkında Bir Ekonomik Coğrafya Araştırması*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, s.214.

²⁵³UGUR, A., - ALİAĞAOĞLU, A., 2013, *Şehir Coğrafyası*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s.174.

nüfusun yani 12718 kişinin 1020'si, % 8.02'lik oran ile sanayi sektöründe çalışmaktadır. Bu oranla sanayi fonksiyonu, kentteki mevcut fonksiyonlar içinde ticaret, ulaşım ve inşaat faaliyetlerinden sonra gelmektedir.

Doğubeyazıt kentinin sanayi gelişimine bakıldığında; 19. yüzyılın sonuna kadar kentte sanayi adına 30 değirmen, 7 kireç ve kiremithane, 3 tabakhane²⁵⁴ ile birkaç halı, kilim ve keçe atölyesi bulunduğu görülmektedir.²⁵⁵ Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise Türkiye'de 10 ve üzeri işçi çalıştıran 300 sanayi kuruluşu mevcuttur. Bu kuruluşların çoğu İstanbul çevresinde ve Ege Bölgesi'nde yer almaktadır. Bu sanayi kuruluşlarının % 75.3'ünü özel sektöre ait fabrikalar oluştururken; geriye kalan % 24.7'sini askeri fabrikalar oluşturmaktadır. Doğubeyazıt kentinde ise Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ruslar tarafından inşa ettirilen demiryollarının tamiri için bir fabrika bulunmaktadır. Bu fabrika Rusların geri çekilmesiyle birlikte Ermeniler tarafından yakılmış ve kullanılmaz hale gelmiştir.²⁵⁶ Bu bağlamda Doğubeyazıt kentinde 1978 yılına kadar ciddi anlamda bir sanayi faaliyetinden söz etmek olanaksızdır. Var olan sanayinin de atölye tipi olup üretim kapasitesi ve işçi sayısı bakımından oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. 1978 yılında kentte, Yem Sanayisi Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak ilk modern sanayi olan Doğubeyazıt Yem Fabrikası açılmıştır. Belli bir süre üretim yapan fabrikanın zarar etmesi sonucu fabrika kapatılmıştır. Bir süre kapalı kalan fabrika 1993 yılında Yem Fabrikası Genel Müdürlüğü tarafından, Ağrı İli Özel İdare Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Bu fabrika, 14.06.1994 tarihinde Ağrı İli Özel İdare Müdürlüğü bünyesinde üretime tekrar başlamıştır. 20 dönümlük bir arazi üzerinde kurulan fabrikada, üretim binası, 16 adet 100'er tonluk hammadde silosu, 1500'er tonluk iki yatay yem ambarı, 1 adet misafirhane, 1 adet yemekhane, idare binası, kazan dairesi, 8 adet lojman, garaj ve atölye bulunmaktadır.²⁵⁷

1990'lı yıllar Doğubeyazıt kentinde küçük ölçekli sanayinin geliştiği yıllardır. 1986 yılında yapımına başlanan sanayi sitesi 1990 yılında faaliyete girmiş ve 1991 yılında işbaşı yapmıştır. Günümüzde Doğubeyazıt sanayi sitesinde toplam 114 işyeri

²⁵⁴Komisyon, 1310, *age.*, s.192 - Komisyon, 1317, *age.*, s.273.

²⁵⁵OKCU - AKDAĞ, 2010, *age.*, s.455.

²⁵⁶KARS, 2011, *age.*, s.243.

²⁵⁷KAYA, 1996, *age.*, s.140.

bulunmaktadır. 1996 yılında ise; kentte 145 sanayi tesisi bulunmakta ve sanayi faaliyetlerinde toplam 412 kişi çalışmaktadır. Çalışanların 22'si Doğubeyazıt Yem Fabrikası'nda, geriye kalan 390'ı ise atölye tipi sanayide çalışmaktadır. 1996 yılında kentte bulunan atölye tipi sanayi tesislerinin dağılımı şöyledir: 72 çalışanıyla 23 marangoz, 18 çalışanıyla 6 kaportacı, 99 çalışanıyla 13 oto elektrik, 36 çalışanıyla 12 zahireci, fırın ve un fabrikası, 12 çalışanıyla 4 hızarıcı, 26 çalışanıyla 13 radyo-TV, elektrikli ev eşya tamircisi, 27 çalışanıyla 11 kaynakçı, 28 çalışanıyla 14 oto lastikçi, 10 çalışanıyla 5 ayakkabı tamircisi, 6 çalışanıyla 3 bakır ve demir satıcısı, 66 çalışanıyla 22 oto tamir atölyesi, 8 çalışanıyla 4 sobacı ve 42 çalışanıyla 14 demir doğramacı bulunmaktadır.²⁵⁸

Doğubeyazıt kentinde sanayi faaliyetinde çalışanlar işgücüne göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada, 10 kişiden az kişi çalıştıran işyerleri “küçük sanayi işyerleri”, 10-100 kişi arasında işgücüne sahip işyerleri “orta büyüklükteki sanayi işyerleri”, 100 kişiden fazla işgücüne sahip işyerleri de “büyük sanayi işyerleri” olarak sınıflandırılabilir.²⁵⁹ Bu durumda, Doğubeyazıt kentinde sanayi faaliyetleri “küçük ölçekli”, “orta ölçekli” ve “büyük ölçekli” olmak üzere üç ana başlık altında ele alınabilir.

Tablo 65: Sanayi İşyerlerinin Genel Dağılımı (2011)

Sanayi Faaliyetinin Türü	İşyeri Sayısı	Oranı (%)	Çalışan Sayısı	Oranı (%)
Orta ve Büyük Ölçekli İşyerleri	7	2.6	285	27.9
Küçük Ölçekli İşyerleri	262	97.4	735	72.1
Toplam	269	100	1020	100

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

Doğubeyazıt kentinde toplam 269 adet sanayi işyeri bulunmaktadır. Bunlar içinde büyük ölçekli sanayi faaliyetleri kapsamında değerlendirilebilecek tek sanayi kuruluşu Merya Tekstil'dir. Orta ölçekli sayılabilecek sanayi işyerleri 6 adettir. Geriye kalan 262 işyeri ise, küçük ölçekli sanayi kapsamında ele alınabilecek üretim faaliyetleri ile uğraşan tesislerden oluşmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi Doğubeyazıt kentinde orta ve büyük ölçekli sanayi tesislerinin sayısı 7'dir. Tablo 65'te de görüldüğü gibi, Doğubeyazıt kentinde

²⁵⁸KAYA, 1996, *age.*, s.138, 139.

²⁵⁹ALTINBİLEK, M. S., 1997, *Planlama Sorunları Açısından Erzincan'ın Şehir Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, s.206.

orta ve büyük ölçekli sanayi işyerlerinin toplam sanayi tesislerine oranı % 2.6 iken; bu kesimde çalışanların toplam sanayi çalışanlarına oranı % 27.9'dur. Küçük ölçekli sanayi tesislerinin sayısı 262 iken; bu tesislerin toplam sanayi tesislerine oranı % 97.4'tür. Bu tesislerde çalışanların oranı ise toplam sanayide çalışanların % 72.1'ini oluşturmaktadır.

3.5.1. Orta ve Büyük Ölçekli Sanayi Faaliyetleri

Doğubeyazıt kentinde büyük ölçekli sanayi tesisi 1 adettir. İsmi “Merya Tekstil” olan bu işyeri, orta ve büyük ölçekli sanayi tesislerinde çalışanların yarısından fazlasına sahiptir. Orta ölçekli sanayi tesisleri ise 6 adettir. Bunlar; Ararat Carpet Halı ve Kilim, Doğubeyazıt Yem Fabrikası, MEK İnşaat, Alnazar Tekstil ve 2 adet Hazır Beton tesisleridir. (Tablo 66)

Tablo 66: Orta ve Büyük Ölçekli Sanayi İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011)

Sanayi Faaliyetinin Adı	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Merya Tekstil	1	175
Ararat Carpet Halı ve Kilim	1	20
Doğubeyazıt Yem Fabrikası	1	17
MEK İnşaat (Kalker, Çakıl)	1	38
Alnazar Tekstil	1	12
Hazır Beton	2	23
Toplam	7	285

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

Doğubeyazıt kenti büyük ölçekli sanayi tesisleri açısından oldukça geri kalmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi kentte büyük ölçekli sanayi faaliyetleri kapsamında değerlendirilebilecek tek sanayi kuruluşu Merya Tekstil'dir. 2009 yılında işletmeye açılan işyerinde kumaş, yorgan, uyku seti, bornoz takımı gibi tekstil ürünleri üretilmektedir. Üretilen bu ürünlerin ham maddesinin tamamı Çin'den ithal edilmektedir. Gürbulak sınır kapısından getirilen hammadde Merya Tekstil'de işlendikten sonra İstanbul'a boyatılmak üzere gönderilmektedir. İstanbul'da boyama işlemi tamamlandıktan sonra bu ürünlerin tamamı Kapıkule Sınır Kapısı'ndan Ukrayna, Rusya ve Özbekistan'a ihraç edilmektedir. Merya markasıyla tamamı ihraç edilen ürünler iç piyasaya sürülmemektedir. Modern yöntemlerle üretim yapan Merya Tekstil'de toplam 175 kişi çalışmakta ve bu sayı sanayide çalışanların % 17.1'ni oluşturmaktadır. Bu işyeri Abdurrazak Aladağ Caddesi, Ahmedi Hani Mahallesi'nde bulunmaktadır. (Tablo 66 ve Foto 43)

Foto 43: Merya Tekstil'den Kareler

Doğubeyazıt kentinde, sanayi faaliyetleri içinde değerlendirilebilecek önemli faaliyetlerden biri de halı ve kilim dokumacılığıdır. Kentte Doğubeyazıt Halk Eğitim Merkezi tarafından desteklenen bir halı ve kilim üretim tesisi bulunmaktadır. Ararat Carpet Halı ve Kilim adlı bu tesiste yılda en az 20 kişi çalışmaktadır. (Tablo 66) Kışın havaların soğumasıyla birlikte üretim durmakta, yazın havaların ısınmasıyla üretim yeniden başlamaktadır. Bu tesiste yılda yaklaşık olarak 6-7 ay üretim yapılmaktadır. (Foto 44) Kentteki halı atölyelerinde çalışanlar eskiye oranla daha küçük yaşlardaki bireylerden oluşmaktadır. Yarmacı'nın da belirttiği gibi Doğubeyazıt kentinde bu işle uğraşan grubun daha çok çocuk yaşta oldukları görülmektedir. Bu halı dokuyucularının çoğunluğu 10-17 yaş grupları arasındayken; taşınabilir sistem ile civar köylerden Doğubeyazıt ilçe merkezine getirilmektedir. Halı dokuyucuları atölyelerde ipek ve yün halı üretimi yapmaktadır.²⁶⁰

²⁶⁰YARMACI, H., 2010, *Ağrı İli Doğubeyazıt İlçesi El Dokuması Halı Geleneği*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü El Sanatları Eğitim Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s.36.

Foto 44: Ararat Carpet Halı ve Kilim Atölyesi'nden Bir Görünüm

Doğubeyazıt'ta bulunan orta ölçekli sanayi tesislerinden biri de Doğubeyazıt Yem Fabrikası'dır. İshakpaşa Saray yolu üzerinde bulunan bu fabrikada 17 kişi çalışmaktadır. Bu fabrika Ağrı İl Özel İdare Müdürlüğü'ne bağlı olup özel teşebbüse kiralanmıştır. Kışları üretimi durdurulan ve yılda 23000 ton kapasitesi olan fabrikanın yıllık yem üretimi 6000 ton civarındadır. (Foto 45)

Foto 45: Yem Fabrikası'ndan Bir Görünüm (Kaynak: <http://www.turkiyevitrin.com/Firma/dogubeyazit-yem-un-uretim-san-tic-ltd-sti> 07.02.2015)

Doğubeyazıt'ta orta ölçekli sanayi tesisi olarak değerlendirilebilecek diğer bir sanayi tesisi ise MEK İnşaat'tır. Gürbulak yolu üzerinde Hasankeyf Mahallesi'nde bulunan bu tesiste 38 kişi çalışmaktadır. Yol yapım işlerini yürüten bu tesiste,

Doğubeyazıt İlçe Jandarma Komutanlığı arkasında bulunan kayalıklardan çakıl ve kalker çıkarılarak işlenmektedir. Ayrıca Doğubeyazıt kentinde hazır beton üreten 2 adet işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinde toplam 23 kişi çalışmaktadır. Doğubeyazıt-Iğdır yolu üzerinde bulunan bu işyerleri Doğubeyazıt kentinin hazır beton ihtiyacını karşılamaktadır. (Foto 46) Doğubeyazıt'ta bulunan diğer bir sanayi tesisi ise Alnazar Tekstil'dir. Yorgan ve battaniye üreten bu işyeri Çiftepınar Mahallesi, Belediye Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Bu işyerinde 12 kişi çalışmakta olup üretilen mallar iç piyasaya sunulmaktadır. (Tablo 66)

Foto 46: Ceylan Hazır Beton ve MEK İnşaat'tan Birer Görünüm

3.5.2. Küçük Ölçekli Sanayi Faaliyetleri

Doğubeyazıt kentinde küçük ölçekli sanayi tesisi olarak adlandırılabilen sanayi tesisleri, kentteki toplam sanayi tesislerinin % 97.4'ünü oluşturmaktadır. Küçük ölçekli sanayi tesislerinde çalışanların sayısı ise 735'dir. Bu sayı sanayide çalışanların % 72.1'ini oluşturmaktadır. (Tablo 65) Görüldüğü gibi Doğubeyazıt'ta sanayi tesislerinin büyük bir bölümünü küçük ölçekli sanayi tesisleri oluşturmaktadır. Bu tesislerin büyük bir bölümünü atölye tipi sanayi tesisleri oluşturmaktadır. Küçük ölçekli sanayi tesisleri; küçük ölçekli imalathaneler, ağaç işleri, metal işleri, tamir ve bakım işleri ve diğer sanayi tesisleri olmak üzere 5 başlık altında değerlendirilmiştir.

3.5.2.1. Küçük Ölçekli İmalathaneler

Doğubeyazıt kentindeki küçük ölçekli imalathanelerde toplam 159 kişi çalışmaktadır. Bu sayı tüm sanayi işgücü içinde % 15.5’lik bir oranı oluşturmaktadır. Tatlı, dondurma, şeker ve ekmek gibi gıda maddelerinin üretimi; ayakkabı, briket, soba, poşet, ekipman, asansör imalatı ile triko ve mermer gibi değişik üretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği küçük imalat faaliyetleri bulunmaktadır. (Tablo 67) Bu faaliyetlerin “*en önemli özelliği, işgücü miktarının oldukça düşük ve diğer imalat faaliyetlerine çok daha sınırlı ve küçük mekânlarda üretimin gerçekleştirilmiş olmasıdır.*”²⁶¹

Tablo 67: Küçük Ölçekli İmalathaneler ve Çalışan Sayısı (2011)

Sanayi Faaliyetinin Adı	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Tatlı İmalathanesi	5	13
Dondurma İmalathanesi	1	3
Ekmek Fabrikası ve Fırınlr	22	76
Un, Yem ve Bulgur Değirmeni	2	12
Briket İmalathanesi	4	13
Ayakkabı İmalathanesi	1	1
Karo İmalatı	1	2
Soba İmalatı ve Tenekeci	4	8
Küp Şeker İmalathaneleri	1	6
Poşet İmalatı	1	5
Akışkan Gücüyle Çalışan Ekipman İmalatı	1	3
Asansör ve Yürüyen Merdiven İmalatı	1	3
Triko ve Kroşe	1	2
Mermer İşlemeci	4	12
Toplam	49	159

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

Doğubeyazıt kentindeki küçük imalat işyerlerinin büyük bir bölümü, gıda üretiminin yapıldığı işyerleridir. Bu işyerleri içinde tatlı, dondurma, şeker üretim işyerleri, un değirmeni ve fırınlar yer almaktadır. Kentte 5 adet tatlı üretim işyeri, 1 adet dondurma üretim işyeri, 1 adet şeker üretim işyeri, 2 adet un, yem ve bulgur değirmeni ile 22 adet ekmek fabrikası veya fırın bulunmaktadır. Bu işyerlerinin toplam sayısı 31 iken; toplam çalışan sayısı ise 110’dur. (Tablo 67)

Doğubeyazıt kentinde bulunan un, yem ve bulgur değirmenlerinin başında Beyazıt Yem Fabrikası gelmektedir. Yem üretim merkezi olan bu işyerinde oldukça modern yöntemlerle üretim yapılmaktadır. Üretimin tamamı kanatlı hayvanlar içindir. (Foto 47)

²⁶¹YILDIZ, 2002, age., s.254.

Foto 47: Beyazıt Kanatlı Hayvan Yemi Üretim Tesisi'nden Kareler

Küçük imalat işyerlerinden diğerleri ise ayakkabı, soba, mermer, karo, briket, poşet, merdiven, akışkan gücüyle çalışan ekipman parçaları, kroşe ve triko üretim işyerleridir. Bu işyerlerinin dağılımı ise şöyledir: 4 adet briket, 1 adet ayakkabı üretim yeri, 4 adet soba üretim yeri, 1 adet yürüyen merdiven ve asansör üretim yeri, 1 adet karo, 4 adet mermer, 1 adet akışkan gücüyle çalışan ekipman üretim yeri, 1 adet kroşe ve triko, 1 adet poşet üretim işyeri bulunmaktadır. Toplam sayısı 18 olan bu işyerlerinde çalışanların toplam sayısı ise 49'dur. (Tablo 67)

Yeni Mahalle'de, Belediye Fidanlığı'nda yer alan, iş, ticaret ve hatta konut alanlarından uzakta bulunan briketçiler, kentteki inşaat faaliyetleri açısından oldukça önemlidir. Kuruldukları alana ve işgücü miktarına göre farklılık gösteren briket imalathaneleri günlük 1000-10000 arasında değişen miktarlarda briket yapabilme kapasitesine sahiptir. Bu imalathanelerde 13 kişi çalışmakta olup kışları üretim dururken; yazın üretim yapılmaktadır. Kentteki küçük ölçekli imalat faaliyetlerinden biri de poşet imalatıdır. Sanayi Mahallesi'nde bulunan sanayi sitesindeki bir işyerinde üretilen poşetler iç piyasaya sunulmaktadır. Bu işyerinde 5 kişi çalışmaktadır. (Foto 48)

Foto 48: Sanayi Sitesinde Bulunan Poşet Üretim Yerinden Bir Görünüm

3.5.2.2. Metal İşleri

Doğubeyazıt kentinde önem kazanan diğer bir sanayi faaliyeti ise kentte yer alan 41 adet metal işleri ile ilgili işyerleridir. Bu işyerlerinin tamamında toplam 119 kişi çalışmaktadır. Metal işleri ile ilgili en önemli işyeri plastik doğrama ve demir doğrama işyerleridir. Kentte 32 çalışanıyla 12 adet demir doğrama işyeri, 48 çalışanıyla 15 adet plastik doğrama işyeri bulunmaktadır. Plastik ve demir doğrama işyerleri bütün metal işyerlerinin % 65.8'ini oluşturmaktadır. Ayrıca metal işlerinde çalışanların % 67.2'si bu iki işyerinde çalışmaktadır. Bu işyerlerinin dışında 2 adet alüminyum doğrama, 2 adet tornacı, 10 adet kaynakçı bulunmaktadır. (Tablo 68)

Tablo 68: Metal İşletme İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011)

Sanayi Faaliyetinin Adı	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Alüminyum Doğrama	2	6
Demir Doğrama	12	32
Plastik Doğrama	15	48
Tornacı	2	5
Kaynakçı	10	28
Toplam	41	119

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

3.5.2.3. Ağaç İşleri

Doğubeyazıt kentinde küçük ölçekli sanayi faaliyetleri içinde değerlendirilebilecek bir diğer faaliyet ağaç işleri ile ilgili işyerleridir. Kentte ağaç işlerine yönelik 22 adet işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinde toplam 74 kişi

çalışmaktadır. Kentte 6 adet marangoz atölyesi, 10 adet hızar ve kereste atölyesi ile 6 adet mobilya imalat atölyesi bulunmaktadır. (Tablo 69)

Tablo 69: Ağaç İşleme İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011)

Sanayi Faaliyetinin Adı	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Marangoz Atölyesi	6	18
Hızar ve Kereste Atölyeleri	10	28
Mobilya İmalatı	6	28
Toplam	22	74

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

Doğubeyazıt kentinde bulunan ağaç işlerine ait işyerleri içinde hızar ve kereste atölyelerinin oranı % 45.4'lük bir oranı oluştururken; mobilya ve marangoz atölyelerinin oranı % 54.6'dır. Hızar ve kereste atölyelerinde ağaç kesim ve doğrama işleri yapılırken; marangoz atölyelerinde daha çok kapı, pencere, parke gibi ev yapı malzemeleri üretilmektedir. Kentte yer alan 6 adet mobilya atölyesinde mutfak dolapları, kitaplık, vestiyer, elbise dolabı, yatak odası ve malzemeleri ile çekyat gibi eşyalar üretilmektedir. Kentin birkaç yerinde bulunan marangoz ile hızar ve kereste atölyeleri oldukça kötü bir görünüm sergilemektedir. Hızar ve kereste atölyelerinden 1'i Çiftepınar Mahallesi'nde, 3'ü İshakpaşa Mahallesi 1 No'lu Iğdır Caddesi üzerinde (Foto 49), 6'sı ise Sanayi Mahallesi'ndeki sanayi sitesinde bulunmaktadır.

Foto 49: Kentte Bulunan Bir Hızar ve Kereste Atölyesi'nden Görünüm

3.5.2.4. Tamir ve Bakım Atölyeleri

Doğubeyazıt kentinde çok sayıda tamir ve bakım atölyesi bulunmaktadır. Özellikle sanayi sitesinde faaliyet gösteren ve sayısı 109 olan bu işyerleri kentte bulunan bütün sanayi işyerlerinin % 41.6'sını oluşturmaktadır. Ancak bu işyerlerinde çalışanların sayısı sadece 253'tür. Bu sayı kentin sanayi sektöründe çalışanlarının % 24.8'ini oluşturmaktadır. Bu işyerlerinde ortalama 2.3 kişi çalışmaktadır. Görüldüğü gibi tamir ve bakım atölyelerinin sayısının fazla olmasına karşın bu işyerlerinde çalışanların sayısı oldukça azdır. Tamir ve bakım işyerlerinin 74'ü otomotiv sektörüyle ilgiliyken; 35'i ise diğer tamir ve bakım işleriyle ilgilidir. (Tablo 70)

Tablo 70: Tamir-Bakım İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2011)

Sanayi Faaliyetinin Adı	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	Sanayi Faaliyetinin Adı	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Oto Lastik	8	14	Oto Yetkili Servisi	2	9
Oto Balata	4	5	Elektronik Eşya Tamiri	5	11
Oto Motor	11	12	Beyaz Eşya Servisi	8	26
Oto Elektrik	7	18	Koltuk-Mobilya Tamiri	3	8
Oto Egzoz	4	11	Ev Eşyaları Tamiri	2	5
Oto Radyatör	1	3	Saat Tamiri	2	2
Oto Tamir	10	31	Bisiklet Tamiri	5	16
Oto Fren	6	11	Ayakkabı Tamiri	2	3
Oto Depo	4	9	Motosiklet Tamiri	3	11
Oto Makas	4	11	Mücevherat Tamiri	3	4
Oto Döşeme	2	8	Radyo-TV Tamiri	2	7
Oto Boya ve Kaporta	7	12	Toplam	109	253
Oto Bobinaj	4	6			

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

Doğubeyazıt kentindeki tamir ve bakım atölyeleri içinde en büyük paya yukarıda da belirtildiği gibi; oto tamir ve bakım atölyeleri sahiptir. Kentte oto tamir ve bakım atölyeleri ile ilgili 14 farklı işyeri bulunmasına rağmen bazı işyerleri aynı işi yapmaktadır. Sözelimi oto balataya bakan bir işyeri aynı zamanda oto frenine de bakmaktadır. Oto tamir ve bakım işyerlerine ait 74 adet işyeri bulunmakta ve bu işyerleri kentteki toplam tamir ve bakım atölyelerinin % 67.8'ini oluşturmaktadır. Bu 74 işyerinde toplam 160 kişi çalışmaktadır. Çeşitli kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmelere ve yerinde yapılan tespitlere göre; birçok işyerinde ikinci eleman olarak aileden birisinin çalıştığı görülmektedir.

Tablo 71: Doğubeyazıt Sanayi Sitesi'nde Bulunan İşyeri Sayısı (2011)

Sanayi Faaliyetinin Adı	İşyeri Sayısı	Sanayi Faaliyetinin Adı	İşyeri Sayısı
Marangoz	4	Oto Elektrik	3
Demir Doğrama	5	Oto Egzoz	3
Çıkma Motor Parça Satıcısı	6	Tır veya Kamyon Tamircisi	2
Plastik Doğrama	7	Oto Fren	5
Alüminyum Doğrama,	2	Oto Makas	3
Depo Tamircisi	4	Oto Boyama ve Kaporta	4
Yedek Parça Satıcısı	5	Oto Bobinaj Bakım ve Tamirini	3
Makasçı	3	Oto Radyatör	1
Oto Motor	6	Balatacı	3
Oto Tamir	5	Poşet İmalatı	1
Mermerci	1	Hızar ve Kereste Atölyesi	6
Mobilyacı	4	Oto Lastik	1
Lokanta	1	Boş veya Depo	24
Çay Ocağı	2	Toplam	114

Kaynak: Sanayi Sitesi Yönetimi ve Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

Kentte 11 işyeriyle oto motor ilk sırada yer alırken bu atölyelerde yukarıda da belirtildiği gibi aynı zamanda oto fren, oto tamir, oto balata gibi birçok tamir ve bakım faaliyetleri de yürütülmektedir. Ancak bunlar bir başlık altında değil; işyerlerinin ağırlıkta yapıkları işlere göre ayrılmıştır. Oto motor atölyelerini, oto tamir atölyeleri 10 işyeriyle izlemektedir. Üçüncü sırada ise 8 işyeriyle oto lastik gelmektedir. Bu işyerlerini sırasıyla 7'şer işyeri ile boya ve kaporta ile oto elektrik, 6 adet işyeriyle oto fren, 4'er işyeriyle oto balata, oto egzoz, oto depo, oto makas, oto bobinaj, 2'şer işyeriyle de oto döşeme ve oto yetkili servisi izlemektedir. Son sırada ise 1 işyeriyle oto radyatör gelmektedir. En fazla çalışan, 31 çalışanıyla oto tamirde bulunurken; ikinci sırada 18 çalışanıyla oto elektrik gelmektedir. Bu işyerlerinin tümünde ortalama 2.1 kişi çalışmaktadır. (Tablo 70) Ayrıca oto tamir ve bakım işyerlerinin büyük bir bölümü Sanayi Mahallesi'nde bulunan sanayi sitesinde yer almaktadır. Sanayi sitesinde yer alan tüm işyerlerinin faaliyet türü ve sayısı Tablo 71'de verilmiştir. (Foto 50)

Foto 50: Doğubeyazıt Sanayi Sitesi'nden Kareler

Kentte yer alan diğer tamir ve bakım atölyeleri ise ev aletleri ile motosiklet ve bisiklet gibi araçların tamir ve bakımını yapan işyerleridir. Bu işyerleri hem kent merkezine hem de kırsal alana hitap etmektedir. Toplam 35 adet olan bu işyerlerinin içinde ilk sırayı 8 işyeriyle beyaz eşya servisleri almaktadır. Diğer işyerlerinin dağılımı ise şöyledir: 5'er adet elektronik eşya, bisiklet, 3'er adet koltuk veya mobilya, motosiklet, mücevherat, 2'şer adet ev aletleri veya eşyaları, saat, ayakkabı ile radyo veya televizyon tamir işyerleridir. Bu 35 işyerinde toplam 93 kişi çalışmakta olup her işyerinde ortalama 2.6 kişi çalışmaktadır. (Tablo 70)

3.5.2.5. Diğer Küçük Ölçekli Sanayi Faaliyetleri

Doğubeyazıt kentinde diğer sanayi faaliyetlerini mezbahana, tavuk çiftlikleri, mandıra, matbaa, oto gaz dolum tesisleri, sondaj işleri ve terziler olmak üzere 7 farklı alanda toplam 41 işyeri oluşturmaktadır. Bu işyerlerinde çalışanların sayısı 130 olup bu sayı toplam sanayide çalışanların % 12.7'sini oluşturmaktadır. (Tablo 72)

Tablo 72: Diğer Küçük Ölçekli Sanayi Tesisleri ve Çalışan Sayısı (2011)

Sanayi Faaliyetinin Adı	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Mezbaha	1	5
Tavuk Çiftliği	3	11
Mandıra	4	33
Matbaa	4	16
Oto Gaz Dolum Tesisleri	10	28
Sondaj İşleri	2	6
Terzi	17	31
Toplam	41	130

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

Diğer sanayi faaliyetleri kapsamında değerlendirilebilecek 17 adet işyeriyle terziler, 10 işyeriyle oto gaz dolun tesisleri bulunmaktadır. Bu iki işyeri diğer sanayi faaliyetleri içinde % 65'lik bir orana sahiptir. Bu iki işyerinde toplam 59 kişi çalışırken; diğer sanayi faaliyetleri içinde bu oran % 45.3'tür. Kentte bulunan diğer sanayi tesisleri ise şunlardır; 4 adet mandıra, 4 adet matbaa, 3 adet tavuk çiftliği, 2 adet sondaj işyeri ve 1 adet mezbahanadır. (Tablo 72) Doğubeyazıt'ta bulunan mandıralardan Kuzeydoğu Yoğurt, Türkiye-İran transit yolu üzerinde bulunmaktadır. Bu tesiste ayran, tereyağı ve peynir üretimi yapılmaktadır. Üretilen bu ürünlerin tamamı Ağrı ili sınırları içinde tüketilmektedir. Günlük 1000-5000 kg üretim kapasitesine sahip olan bu işletmede oldukça modern yöntemlerle üretim yapılmaktadır. (Foto 51)

Foto 51: Kuzeydoğu Süt ve Süt Ürünleri Üretim Tesisi'nden Kareler

Sonuç olarak; Doğubeyazıt kentindeki sanayi sektörüne bakıldığında ağırlıklı olarak küçük ölçekli sanayi tesislerinin bulunduğu görülmektedir. Küçük ölçekli sanayi tesislerinin büyük bir bölümü atölye tipi sanayi tesislerinden oluşmaktadır. Doğubeyazıt kentinde sanayinin gelişimi için gerekli olan ulaşım, işgücü, enerji kaynağı gibi bütün olanaklar mevcut iken; Merya Tekstil dışında kentte ciddi bir sanayiden söz etmek oldukça güçtür. Bu durumun en önemli sebebini sermaye yetersizliği oluşturmaktadır. Özellikle bölgede yaşanan siyasi olaylar ve beraberinde getirdiği güvensizlik ve istikrarsızlık ortamı varlıklı ailelerin batı illerine göç etmesine sebep olmuştur. Buna karşın, kırsal alandan kente gelen nüfusun sermaye

eksikliği ve devlet eliyle de yeterli yatırımların yapılmaması sanayinin gelişmesinde engelleyici faktörlerdir.

3.6. Ulaşım Fonksiyonu

Kentsel gelişimin vazgeçilmez öğelerinden biri de kentlerin diğer yerleşim yerleri veya bölgeleri ile bağlantısını sağlayan ulaşım ağıdır. Ulaşım ağının işlevselliği kentsel fonksiyonların gelişmesi üzerinde doğrudan etkilidir. *“Gerek kentin ihtiyacı olan maddelerin temini ve gerekse kentsel hizmetlerin kendisine ekonomik ve idari açıdan bağımlı bulunan yerleşimlere ulaştırılması, ulaşım ilişkilerinin boyutuna ve ulaşım sistemlerinin gelişmişlik derecesine bağlıdır. Bu ilişkiler ya da erişim faaliyetleri, ne kadar kısa zamanda ve en ekonomik koşullarda gerçekleşirse kentin önemi ve etkilediği alan da o miktarda önem kazanacaktır.”*²⁶² Kentsel yerleşim yerlerine gıda, giyim veya ticaret mallarının giriş ve çıkışında olduğu gibi, kentlerin gelişmesinde ve merkezi bir özellik kazanmasında oldukça önemli veya belirleyici bir rolü bulunan sanayi ürünlerinin de kente giriş ve çıkışında düzenli ulaşım ağı gereklidir. Dolayısıyla, ulaşım “merkeziyet dinamiğinin esası”nı oluşturmaktadır.²⁶³

Ulaşım ağı üzerinde önemli ölçüde etkili olan unsurlardan biri de topografyadır. Türkiye’nin hemen her yerinde olduğu gibi Doğu Anadolu Bölgesi’nin genelinde dağların ve bunlar arasında uzanan havzaların doğu-batı yönlü olması yolların da bu yönlü uzanmasına yol açmıştır.²⁶⁴ Bu durum Doğubeyazıt kentinde de görülmekte ve dolayısıyla kentin ana yollarını doğu-batı yönlü yollar oluşturmaktadır.

Kentsel fonksiyonlar açısından oldukça önemli olan ulaşım ağı özellikle bir kentin planlanması yapılırken göz önünde bulundurulması gereken önemli bir konudur. Herhangi bir kentin planlanması veya imar çalışmalarının çok önemli bir kısmını kent içindeki cadde ve sokakların düzenlenmesi oluşturmaktadır. Özellikle kentin işlek alanlarında gündüz saatlerinde artan nüfus yoğunluğunun ve bu

²⁶²YILDIZ, 2002, *age.*, s.262.

²⁶³TÜMERTEKİN, E., 1987, *Ulaşım Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Yayın No:2053, İstanbul, s.58.

²⁶⁴DENİZ, O., 1996, *Edremit Kasabasının Coğrafi Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, s.39.

caddelerdeki araç veya trafik akışının düzenlenmesi için, cadde ve bağlantılarının artırılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu durum, kent içi arazi kullanılışını doğrudan etkileyen bir husustur. Yani kentsel arazilerin azımsanmayacak bir kısmı yollardan başka bir deyişle ulaşım açısından oluşmaktadır.²⁶⁵ Dünyanın neresinde olursa olsun birçok kent, kuruluş ve gelişmesini ulaşım fonksiyonunun sağladığı avantajlara borçludur. Vadi, havza ve oluklarda kurulan birçok yerleşmeler fiziki faktörlerin ona sağladığı kolaylıklardan dolayı çabuk gelişme olanağını bulmuş ve zamanla büyük kent durumuna gelebilmiştir.²⁶⁶ Ayrıca liman gerisinde veya demiryolu kenarında bulunan bazı yerleşmeler de hızlı bir şekilde gelişmiş ve büyük kent durumuna gelmiştir.²⁶⁷

Doğubeyazıt'taki ulaşım fonksiyonun daha iyi anlaşılması adına ulaşım ağının tarihi devirler içindeki gelişimine bakmakta fayda vardır. Bu bağlamda Doğubeyazıt kentinin konumu ele alındığında; kentin çeşitli tarihsel dönemlerde aktif bir ulaşım ağına sahip olduğu görülmektedir. Tarihi süreç içinde Van Gölü çevresinde en güçlü ve en uzun süre hüküm süren devlet şüphesiz Urartulardır. Başkenti Tuşba (Van) olan bu devlet, Van Gölü çevresinde başta sulama tesisleri (kanallar ve barajlar) ve kaleler olmak üzere geride birçok eser bırakmıştır.²⁶⁸ Bu bağlamda Urartuların kuzeyde Doğubeyazıt Bölgesi'ne veya Doğubeyazıt Bölgesi'nden Urartuların başkenti olan Tuşba'ya açılan tarihi yollara bakıldığında; bu yolların iki ayrı güzergâhı izlediği görülür. İlk güzergâh; Tuşba'dan kuzeye açılarak, Aşağı ve Yukarı Anzaf kaleleri önünden geçip doğuda Erçek Gölü'nün doğusundan kuzeye yönelerek Körzüt Kalesi'ne ulaşır. İkinci güzergâha göre bu ilk güzergâh daha kısadır. İkinci güzergâh ise Kalecik-Yeşilsu (Amık)-Pilatan Düzlüğü-Sakaltutan-Derebey ve Çalpan Düzlüğü'ne geçtikten sonra, Muradiye (Bargiri) Ovası'ndaki Körzüt Kalesi önlerine ulaşır. Önemli bir yerde bulunan Körzüt Kalesi'nden kuzeye açılan yol Muradiye Kalesi-Gönderme Boğazı-Çaldıran Ovası ve Tendürek Geçidi'nden sonra Doğubeyazıt Düzlüğü'ne ulaşmaktadır. Hala aktif

²⁶⁵TÜMERTEKİN, 1987, *age.*, s.57.

²⁶⁶DOĞANAY, H., - KOCA, H., 1998, "Ulaşımın Yerleşmeye Etkilerine İki Tipik Örnek: Fevzipaşa ve Nurdağı Kasabaları", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:33, İstanbul, s.2-4.

²⁶⁷TUNÇDİLEK, N., 1957, "Eskişehir ve Şehrin Tekâmülü", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, No:8, İstanbul, s.37-39.

²⁶⁸ÖĞÜN, B., 1970, *Van'da Urartu Sulama Tesisleri ve Şamran (Semiramis) Kanalı*, Beyazıt Kütüphanesi, Kitap No:156141, İstanbul, s.16, 17.

olarak kullanılan bu yol Doğubeyazıt'ın güneye ulaşan en kestirme yoludur. Ancak bu yol daha çok yük taşımada kullanılmakta yolcu taşımacılığında pek tercih edilmemektedir. Ayrıca çeşitli yönlerle geçit veren ve bir kavşak noktasında bulunan eski Doğubeyazıt, özellikle Hindistan - Afganistan - Kuzeybatı İran içlerinden gelen tarihi ticaret yoluna sahiptir. Günümüzde de aktif olarak kullanılan bu yol, Diyardin-Taşlıçay - Ağrı - Eleşkirt - Tahir Geçidi - Horasan - Hasankale - Erzurum - Erzincan üzerinden Orta Anadolu'nun içlerine ya da Erzurum üzerinden Trabzon Limanı'na ulaşmaktadır.²⁶⁹ Aynı zamanda doğuda Ağrı ilinin Doğubeyazıt ilçesindeki Gürbulak Sınır Kapısı'ndan (İran sınırı) başlayan bu yol batıda Edirne'deki Kapıkule Sınır Kapısı'na (Bulgaristan sınırı) kadar uzamaktadır. D-100 olarak da adlandırılan bu yolun uzunluğu yaklaşık 1788 km'dir.²⁷⁰ Doğubeyazıt önlerinden kuzeye açılan diğer bir tarihi yol ise bu yörenin önemli engebelerinden biri olan Çilli Gediği'ni aştıktan sonra, Iğdır Ovası'na ve Aras Vadisi'ne ulaşan yoldur.²⁷¹ Pamuk Dağı'nın batısında kalan bu yol geçmişte aktif bir şekilde kullanılmaktaydı. Günümüzde ise bu yolun güzergâhı değiştirilmiş; yeni yol Pamuk Dağı'nın doğusunda kalan yeni Doğubeyazıt-Iğdır yoludur. Bu yolun ise en engebeli ve sıkıntılı kısmını Pamuk Geçidi oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi Doğubeyazıt kenti geçmişten günümüze önemli yollara sahip olmuştur. Bu durum kenti kimi zaman istilalara açık bir duruma düşürmüştü de tarih boyunca kente canlı bir ticaret merkezi olma özelliği kazandırması bakımından oldukça önemlidir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kazım Karabekir'in Bayezid'e yaptığı seyahatte kentin yol durumuyla ilgili şu bilgiler aktarılmaktadır: *"Karakilise'ye kadar arabalarla gitmek zorunlu. Yol adi izden ibaret birkaç derecik arabalara bile zorluk çıkardı. Yağmur mevsiminde hayvanlar bile zor gider... 15 Mayıs'ta otomobillerle Iğdır'dan Beyazıt'a 7 saatte geldik. Yol muntazam."*²⁷² Yolların söz edildiği gibi muntazam olmasının sebebi Rusların bu bölgeyi işgal ettiklerinde kara ve demir yollarını yapmaya başlamalarıdır. Ruslar, Bayezid'den Karaköse'ye kadar demir

²⁶⁹BELLİ, 2004, *age.*, s.77.

²⁷⁰http://tr.wikipedia.org/wiki/D_100(05.05.2013).

²⁷¹BELLİ, 2004, *age.*, s.77.

²⁷²KARABEKİR, K., 2008, *İstiklal Harbi*, Yapı Kredi Yayınları, Cilt:I, İstanbul, s.1236.

yolunu (Dekovil Demir Yolu) Ermeni taşeronlarına ve Müslüman işçilere yaptırmıştır.²⁷³

Yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Doğubeyazıt, özellikle konumunun ona sağladığı avantajlardan dolayı tarihin her devresinde, bölgenin vazgeçilmez geçitlerinden veya ulaşım güzergâhlarından biri olmuştur. Cumhuriyet ile birlikte Doğubeyazıt ve çevresinde açılmaya başlanan yollar ya da başka bir değişle modernleşen bu yollar zamanla kenti, bölgede ulaşım ağının kilit noktası haline getirmiştir. Aynı zamanda Doğubeyazıt kenti Türkiye'nin Asya'ya açılan en önemli merkezi konumundadır.

Ulaşım faaliyetlerini kent içi ve kent dışı ulaşım olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür.

3.6.1. Kent İçi Ulaşım

Kent içi ulaşım faaliyetlerinde kullanılan ulaşım sistemleri genel olarak yaya, bisiklet, motosiklet, özel otomobil, taksi, minibüs, otobüs, trolleybüs, tramvay, banliyö ve metro olarak sıralanabilir. Bu ulaşım sistemlerinin seçiminde söz konusu kentin sahip olduğu kaynaklar ve yolcu kapasitesi önemli rol oynamaktadır.²⁷⁴ Bu bağlamda kentlerin ulaşım işlevinin boyutlarını en iyi ortaya koyan durumlardan biri şüphesiz o kentin ulaşım faaliyetleri ve bu faaliyetlerin meydana geldiği cadde ve sokakların özellikleridir. Kent içindeki cadde ve sokaklarda sadece minibüs, otobüs, nakliye araçları ve taksi gibi ticari özelliği bulunan araçlar seyir halinde bulunmaz, aynı zamanda kent içinde özel ve resmi araçlar gibi değişik türde araçlar ile kırsal alanlar ve diğer yerleşim birimlerinden gelen araçlar da seyir halindedir.²⁷⁵

Doğubeyazıt kentindeki cadde ve sokakların ulaşım açısından işlevlerine değinmeden önce kentte bulunan motorlu araçlar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Kentte faaliyet gösteren ticari ve resmi araçlar hakkındaki bilgilere Doğubeyazıt İlçe Trafik Tescil ve Denetleme Amirliği ve Doğubeyazıt Vergi Dairesi'nden ulaşılmıştır. Doğubeyazıt İlçe Trafik Tescil ve Denetleme Amirliği'nde

²⁷³KARS, 2011, *age.*, s.244.

²⁷⁴KARACASU, M., 1996, *Eskişehir Kent İçi Ulaşımında Trafik Türlerine Göre Dağılımın Belirlenmesi*, Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü İnşaat Mühendisliği Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s.29.

²⁷⁵YILDIZ, 2002, *age.*, s.280, 281.

elde edilen bilgilere göre, kentte motorlu araç sayısı gün geçtikçe artmakta ve bu durum kentsel kullanımlarda başta trafik yoğunluğu olmak üzere birtakım sorunlara neden olmaktadır. Sadece İsmail Beşikçi ve Belediye Caddesi üzerinde küçük birer otopark bulunan kentte ciddi bir otopark sıkıntısının yaşandığı görülmektedir. Araçlar kent merkezindeki İsmail Beşikçi Caddesi dışındaki diğer cadde ve sokaklar boyunca düzensiz bir şekilde sıralanmakta ve bu durum cadde ve sokakların asıl işlevi olan ticari işlevini olumsuz etkilemektedir.

Tablo 73: Kentteki Motorlu Araç Sayısı (2011)

Araç Cinsiyeti	Resmi	Şahsa Ait Araçlar		Toplam
		Ticari Olmayan	Ticari	
Motosiklet	5	95	-	100
Otomobil	30	2500	102	2632
Minibüs	5	40	380	425
Otobüs	5	-	90	95
Kamyonet	10	35	170	215
Kamyon	5	-	550	555
Traktör	2	-	150	152
Çekici	-	-	12	12
Tanker	-	-	13	13
Arazi Taşıtı	-	20	12	32
Toplam	62	2690	1479	4231

Kaynak: Doğubeyazıt İlçe Trafik Tescil ve Denetleme Amirliği Verileri (05.12.2011)

Sayısı gün geçtikçe artan araçların net miktarına ulaşmak güçtür. Yukarıda da belirtildiği gibi bu konuda elde edilen bilgiler ağırlıklı olarak Doğubeyazıt Trafik Tescil ve Denetleme Amirliği ve Doğubeyazıt Şoförler ve Otomobilciler Odası ile Doğubeyazıt Vergi Dairesi kayıtlarına dayanmaktadır. Ancak Doğubeyazıt Trafik Tescil ve Denetleme Amirliği bürosuna kayıtlı araçlar ile kentte bulunan araç sayısı birbiriyle örtüşmemektedir. Özellikle Doğubeyazıt Vergi Dairesi ve Doğubeyazıt Şoförler ve Otomobilciler Odası ile çeşitli kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerle Doğubeyazıt Trafik Tescil ve Denetleme Amirliği bürosundan elde edilen verilerin çelişmesi bu verilerin doğruluğunu şüpheli hale getirmektedir. Bununla birlikte Doğubeyazıt Vergi Dairesi'ne 821 araç kayıtlıyken; Doğubeyazıt Şoförler ve Otomobilciler Odası'na 2170 üye kayıtlıdır. Doğubeyazıt Şoförler ve Otomobilciler Odası'na kayıtlı üye sayısı kent ile beraber kırsal alanları da kapsamaktadır.

Doğubeyazıt İlçe Trafik Tescil ve Denetleme Amirliği'ne kayıtlı araçların sayısına bakıldığında; kentte 4231 araç bulunmaktadır. Bu araçların 62'si kamu

kurum ve kuruluşlara ait araçlar iken; 4169'u şahsa ait araçlardan oluşmaktadır. Şahsa ait araçların 2690'ı ticari olmayan araçlardan oluşurken; 1479'u ise ticari amaçlı araçlardır. Kentteki 4231 araç içinde % 62.2'lik oranla 2632 otomobil bulunmaktadır. (Tablo 73)

Tablo 74: Ticari Ulaşım Faaliyetlerinde Bulunan Araç Sayısı (2011)

İşletmenin Türü	Sayısı	Oran%
Taksi İşletmeciliği	88	10.72
Şehirlerarası Otobüs İşletmeciliği	44	5.36
Şehir İçi Otobüs İşletmeciliği	3	0.37
Şehirlerarası Kamyon İşletmeciliği	155	18.88
Çekici	8	0.97
Kent İçi Kamyon İşletmeciliği	188	22.9
Kent İçi Servis İşletmeciliği	3	0.37
Şehirlerarası Minibüs İşletmeciliği	68	8.28
Kent İçi Minibüs İşletmeciliği	263	32.03
Kargo İşletmeciliği	1	0.12
Toplam	821	100

Kaynak: Doğubeyazıt İlçe Vergi Dairesi Kayıtları (05.12.2011)

Doğubeyazıt Vergi Dairesi'nde yapılan incelemeler sonucunda ticari vasıftaki araç sahiplerinin büyük bir kısmının kent merkezinde ikamet ettikleri görülmüştür. Doğubeyazıt Vergi Dairesi verilerine göre kentte toplam 821 ticari araç bulunmaktadır. Bu araçların % 32.03'ünü kent içi minibüs işletmeciliği, % 22.9'unu kent içi kamyon işletmeciliği, % 18.88'ini şehirlerarası kamyon işletmeciliği, % 10.72'sini ise taksi işletmeciliği oluşturmaktadır. (Tablo 74) Tablo 73 ve Tablo 74 karşılaştırıldığında; Doğubeyazıt Vergi Dairesi ile Doğubeyazıt Trafik Tescil ve Denetleme Amirliği'nin ticari taşıtlara ilişkin rakamları arasında ciddi bir fark söz konusudur. Bu durum, taşıt sayısı hakkında net bir bilgiye sahip olmadıklarını ancak yaklaşık bir değer verebileceklerini ifade eden Doğubeyazıt Trafik Tescil ve Denetleme Amirliği'nden kaynaklanmaktadır.

Doğubeyazıt kentinde araç trafiğinin yoğun olduğu caddeler; Belediye Caddesi, Rıfkı Başkaya Caddesi, Büyük Ağrı Caddesi, Ağrı Caddesi, Güven Caddesi, Meryemana Caddesi, İsa Geçit Caddesi, 1 No'lu Iğdır Caddesi, Abdurrazak Aladağ Caddesi gibi çarşı alanı veya çarşıya çıkan yakın caddelerdir. (Şekil 18)

Kentte araç trafiği bakımından en yoğun cadde olan Ağrı Caddesi, ticari hareketlilik bakımından da İsmail Beşikçi Caddesi'nden sonra gelen en canlı caddedir. İsmail Beşikçi Caddesi trafiğe kapalı olduğu için bu caddede trafik sorunu yaşanmamaktadır. Kentin en işlek yeri olan ve işyerlerinin de fazla yer aldığı bu

cadde, dar ve küçük bir cadde olmasından dolayı trafiğe kapatılmıştır. (Foto 52) İsmail Beşikçi Caddesi'nin trafiğe kapalı olması sebebiyle başta Ağrı Caddesi olmak üzere İsmail Beşikçi'ye açılan cadde ve sokaklarda gün boyunca trafik yoğunluğu yaşanmaktadır. (Şekil 18 ve Foto 53)

Foto 52: Trafiğe Kapalı İsmail Beşikçi Caddesi'nden Bir Görünüm

Foto 53: Trafik Yoğun Olduğu Ağrı Caddesi'nden Bir Görünüm

İsmail Beşikçi Caddesi'ne açılan bir diğer cadde Belediye Caddesi'dir. Bu cadde trafik yoğunluğu bakımından işlek olmasa da; araçların sağlı-sollu park edilmesi açısından önemli bir caddedir. Ulaşım açısından önemli olan diğer bir cadde ise pasajların çoğunun bulunduğu Büyük Ağrı Caddesi'dir. İsmail Beşikçi Caddesi'ni kuzey-güney yönlü kesen Güven Caddesi, İsa Geçit Caddesi ve Meryemana Caddesi ulaşım açısından diğer önemli caddelerdir. Bu dört cadde de Belediye Caddesi gibi

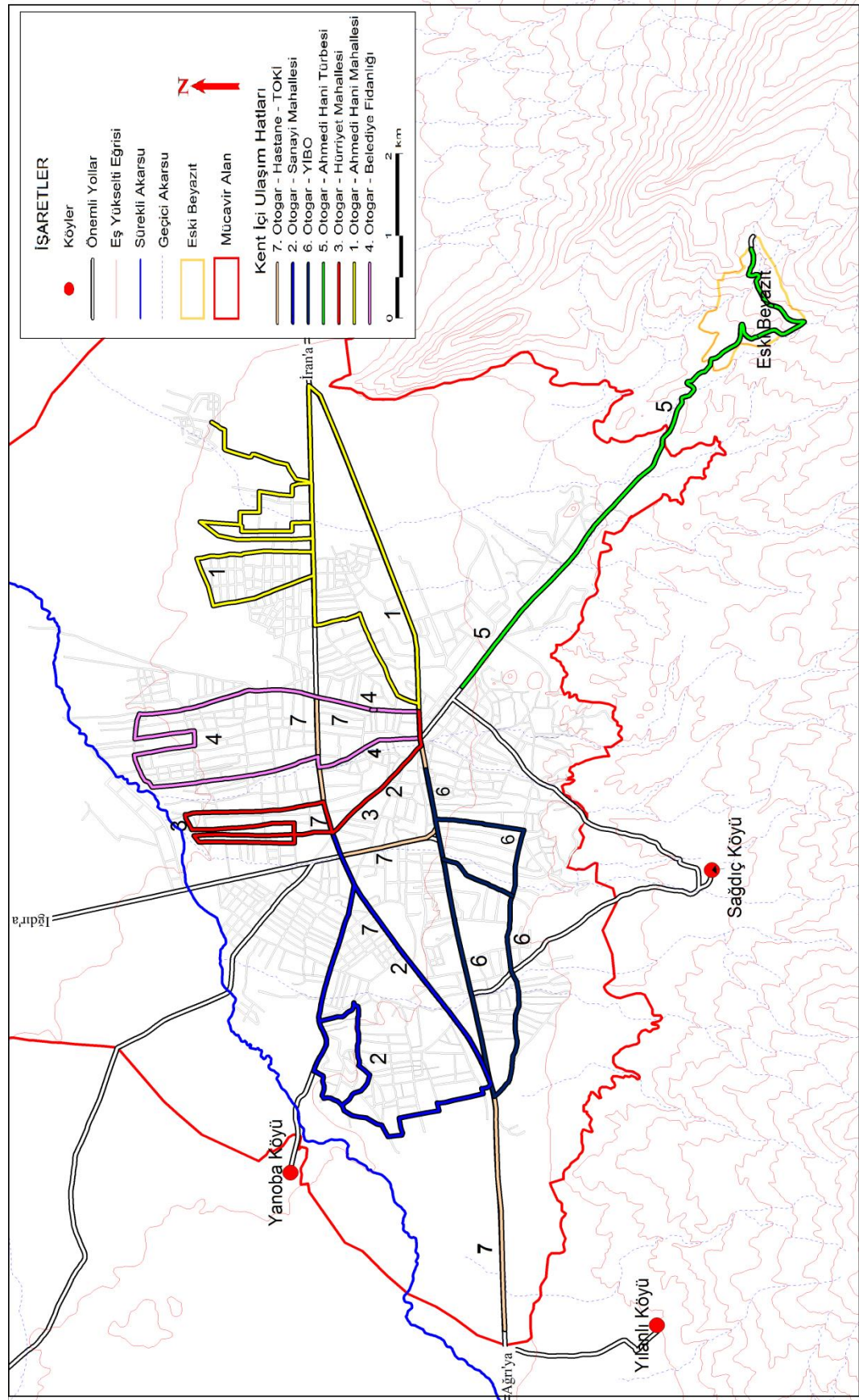
trafik yoğunluğu bakımından işlek olmayıp; daha çok araçların park yeri olarak kullanılmaktadır. Doğubeyazıt kentindeki diğer önemli cadde ise Rıfki Başkaya Caddesi'dir. Özellikle otogardan çıkan otobüs firmaları bu caddeyi kullanarak; İsa Geçit Caddesi'ne, bu caddeden de Türkiye-İran transit yoluna ulaşmaktadır. Aynı zamanda İshakpaşa Sarayı ve Ahmed-i Hani Türbesi'ne ağırlıklı olarak bu cadde üzerinden ulaşım sağlanmaktadır. (Şekil 18)

Tablo 75: Kent İçi Minibüs Hatları ve Güzergâhları (2011)

Hattın Adı	Minibüs Sayısı	Gidiş Güzergâhı	Dönüş Güzergâhı
Otogar-Ahmedi Hani Mah.	4	Tapu Kadastro önünden kalkmaktadır. Burhan Dumlu Cad.-Birgül Sk.-Transit yolundan Hasankeyf Mahallesi'nde durak yapmaktadır.	Hasankeyf -Transit Yolu-Ağrı Caddesi-Tapu Kadastro Önü
Otogar-Sanayi Mah.	8	1no'lu İğdır Caddesinden kalkmaktadır. 1 Nolu İğdır Cad.-Çevre Yolu-Songül Sk.-Çağatay Sk.-Kızıldere Sk.-Güney	Çevre Yolu-1 No'lu İğdır Caddesi
Otogar-Hürriyet Mah.	4	Tapu Kadastro önünden kalkmaktadır. Aydın Sk.-Vadi Sk.-Yaprak Sk.-Rüzgârlı Sk.-Sazlık Sk.	Çevre Yolu-1 No'lu İğdır Caddesi
Otogar-Belediye Fidanlığı	8	Karayolunun önünden kalkmaktadır. Şehitlik Cad.-Belediye Fidanlığı-Sarısu Sk.-Behlülpaşa Sk.	Tomurcuk Sk.-Abdurrazak Aladağ Cad. Tapu Kadastro önü
Otogar-Ahmedi Hani Türbesi	2	Otogarın önünden kalkmaktadır. İsakpaşa Saray yolundan saraya varır.	Aynı güzergâhtan döner.
Otogar-YİBO	7	Fatih caminin önünden kalkmaktadır. Ağrı Cad.-Yücel Sk.-Gonca Sk.	1.Dönüş yolu; Gonca Sk.-Yazgülü Sk.-Ağrı Cad. 2. Dönüş Yolu Gonca Sk.-Leylek Sk.-Ağrı Cad.
Otogar-Hastane-TOKİ	4	Karayolunun önünden kalkmaktadır. Şehitlik Cad.-Transit Yolu-Ağrı Yolu	Ağrı Yolu-Transit Yolu-Hüsnü Özyeğin Cad. Ağrı Cad.

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Ulaştırma Hizmetleri Müdürlüğü Kayıtları (08.12.2011)

Kent içi taksi işletmeciliği ve kent içi minibüs işletmeciliği; kent içi ulaşım faaliyetleri açısından önem arz eden aktivitelerdir. Doğubeyazıt'ta kent içi taşıma faaliyetlerinde kamyon ve kamyonetler ile atlı arabalar ve halk arasında "tırtır motor" olarak adlandırılan küçük traktörler kullanılmaktadır. Ancak, bunlar yolcudan çok yük taşımacılığında kullanılmaktadır. Kentte yolcu taşımacılığı yapan yaklaşık 102 taksi ile belediyeye ait 4 otobüs ve özel işletmelere ait 33 minibüs bulunmaktadır. Doğubeyazıt Belediyesi'ne ait 4 otobüs sadece Otogar-TOKİ-Hastane hattında çalışmaktadır. Doğubeyazıt kentinde kent içi minibüs hatları ve güzergâhları Şekil 34 ve Tablo 75'te verilmiştir.

Doğubeyazıt kentinde 7 adet dolmuş hattı bulunmaktadır. Bu hatlarda 33'ü minibüs, 4'ü otobüs olmak üzere 37 ulaşım aracı hizmet vermektedir. Minibüsler 5 farklı yerden kalkmaktadır. Bu yerler 1 No'lu Iğdır Caddesi, Tapu-Kadastro önü, Otogar önü ile Fatih Camii önüdür. Minibüslerin en sık görüldüğü caddeler ise 1 No'lu Iğdır Caddesi ve Ağrı Caddesi'dir. (Tablo 75 ve Foto 54)

Foto 54: Kent İçi Minibüslerin Kalkış Yerlerinden Birer Kare

3.6.2. Kent Dışı Ulaşım

Kentlerin yakın ve uzak çevresi ile olan ulaşımını coğrafyacılar ve kent bilimcileri farklı biçimlerde tanımlamaktadır. Genel görüş, kent merkezlerinin etki sahasında yer alan köy, kasaba ve kent yerleşmeleri arasındaki ulaşımın “yakın çevre ulaşımı”; etki sahası dışındaki yerleşmelerle yapılan ulaşımın ise “uzak çevre ulaşımı” şeklinde olduğudur.²⁷⁶

Doğubeyazıt karayollarının bakım, onarım ve yapım faaliyetlerini yürüten kurum Karayolları 12. Bölge Müdürlüğü'dür. 12. Bölge Müdürlüğü 38000 km²'lik bir alanda, 2 ilin tamamını (Erzurum, Ağrı) ve 4 ilin (Artvin, Bayburt, Erzincan, Kars) bir kısmını kapsamaktadır. Karayolu ağında 5 şube, 19 bakımevi bulunmaktadır. Doğubeyazıt kentinde karayollarının asfaltlanması, bakımı, karayolu

²⁷⁶UĞUR - ALİAĞAOĞLU, 2013, *age.*, s.201.

araçlarının bakım ve onarımı ile kar ve buz mücadelesi 123. Şube Şefliği bünyesinde yürütülmektedir. Kentte 12. Bölge Müdürlüğü'ne bağlı 1 adet bakım evi bulunmaktadır.

Doğubeyazıt kentini çevreye bağlayan 3 önemli yol bulunmaktadır. Bu yollardan en önemlisi Gürbulak Sınır Kapısı'ndan başlayarak, Kapıkule Sınır Kapısı'na kadar uzanan D-100 karayoludur. Doğubeyazıt-Diyadin-Taşlıçay-Ağrı-Eleşkirt ve Erzurum'a kadar uzanan bu yol, tır, kamyon ve otobüs yoğunluğu bakımından oldukça işlektir. İkinci yol ise Doğubeyazıt ile Van arasındaki yoldur. Bu yol Doğubeyazıt-Çaldıran-Muradiye (Erciş yol ayrımından Erciş'e de ulaşır) ve Van'a kadar uzanmaktadır. Ancak bu yolu daha çok ağır vasıta araçları kullanmaktadır. Van iline yapılan yolcu taşımacılığı ise ağırlıklı olarak günübirlik minibüs seferleriyle yapılmaktadır. Doğubeyazıt çevresinde bulunan diğer bir yol ise Doğubeyazıt'tan Iğdır'a kadar uzanan yoldur. (Şekil 35)

Tablo 76: Doğubeyazıt'ın Çevresindeki Yolların Ortalama Günlük Trafik Akımı (2013)

Yollar	Otomobil	Orta Yüklü Ticari Taşıt	Otobüs	Kamyon	Kamyon, Römork, Çekici	Toplam
Doğubeyazıt-İran	1565	182	35	427	624	2833
Doğubeyazıt-Iğdır	1670	240	30	521	260	2721
Doğubeyazıt-Ağrı	1391	225	56	462	447	2581
Doğubeyazıt-Van	606	114	7	269	249	1245
Doğubeyazıt-Ağrı-Van Yol Ayrımı	2394	408	63	878	646	4389
Toplam	7626	1169	191	2557	2226	13769

Kaynak: Komisyon, 2014a, *2013 Trafik ve Ulaşım Bilgileri: Otoyollar ve Devlet Yollarının Trafik Dilimlerine Göre Yıllık Ortalama Günlük Trafik Değerleri ve Ulaşım Bilgileri*, Trafik Güvenliği Dairesi Başkanlığı Ulaşım Etütleri Şubesi Müdürlüğü, Ankara, s.145. (02.02.2015)

Yukarıda da belirtildiği gibi Doğubeyazıt kentinin çevreyle bağlantısını sağlayan önemli karayollarından biri Doğubeyazıt-Ağrı yoludur. Ağrı iline ve oradan da Erzurum'a kadar uzanan bu yol kış aylarında da sürekli açıktır. Fiziki açıdan önemli bir engelin bulunmadığı bu yolun trafik açısından en sorunlu ve engebeli bölümü Doğubeyazıt-Diyadin arasındaki İpek Geçidi (2025 m) ve Eleşkirt-Horasan arasındaki Saç Geçidi (2210 m)'dir. Bu yolun tamamı asfalt olup çift şeritlidir. Doğubeyazıt kentinin, bu yol üzerinde bulunan Diyadin, Taşlıçay, Ağrı, Eleşkirt, Horasan, Köprüköy, Pasinler ve Erzurum'a olan uzaklığı ise şöyledir: Doğubeyazıt-Diyadin 52 km, Doğubeyazıt-Taşlıçay 66 km, Doğubeyazıt-Ağrı 98 km, Doğubeyazıt-Eleşkirt 129, Doğubeyazıt-Horasan 194 km, Doğubeyazıt-Köprüköy 221 km, Doğubeyazıt-Pasinler 239 km, Doğubeyazıt-Erzurum 281 km'dir.

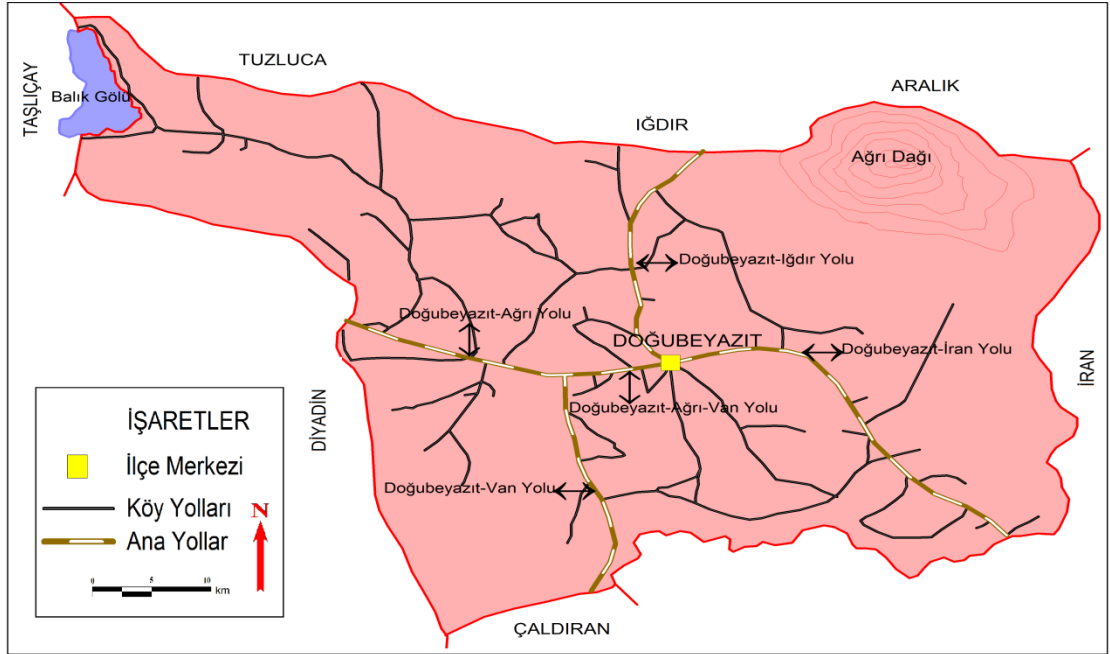
Doğubeyazıt kentinin, bu yol üzerinde bulunan ve Ağrı yol ayrımından Hamur, Tutak ve Patnos'a olan uzaklığı ise şöyledir: Doğubeyazıt-Hamur 108 km, Doğubeyazıt-Tutak 136 km, Doğubeyazıt-Patnos 159 km'dir. Günlük ortalama 2581 aracın geçtiği Doğubeyazıt-Ağrı yolundan geçen araçların % 53.89'unu otomobiller, % 8.72'sini orta yüklü ticari taşıtlar, % 2.27'sini otobüsler, % 17.9'unu kamyonlar, % 17.31'ini kamyon, römorkör, çekici ve yan römorkörler oluşturmaktadır. Doğubeyazıt'ın çevresindeki yollara oranla günlük ortalama en fazla otobüs 56 araçla bu yoldan geçmektedir. (Tablo 76) Bu durumun sebebi Doğubeyazıt'tan otobüslerle ülkenin batı ve güney illerine sadece bu yoldan ulaşımının sağlanmasıdır. Ayrıca Iğdır'dan gelen otobüslerin bir bölümü de bu yolu kullanarak batı ve güney illerine ulaşmaktadır. (Şekil 35)

Doğubeyazıt'ı çevresine bağlayan ve trafik akımı bakımından en yoğun olan yol Doğubeyazıt-Ağrı-Van yol ayrımına kadar olan yoldur. Yaklaşık olarak 15 km olan bu yolun üzerinde günlük ortalama 4389 araç geçmektedir. % 54.54'lük oranla bu yoldan günlük ortalama geçen araç içinde en büyük paya otomobiller sahipken; günlük ortalama en az geçen araç ise otobüslerdir. (Tablo 76) Doğubeyazıt çevresindeki diğer yollara göre bu yolun trafik yoğunluğunun fazla olması, buranın Doğubeyazıt'ı, Ağrı ve Van illerine bağlayan tek yol olmasıyla açıklanabilir. (Şekil 35)

Doğubeyazıt'ın çevresindeki diğer yollardan biri de Doğubeyazıt-İran yoludur. Türkiye-İran transit yolu olarak da bilinen bu yol Doğubeyazıt kentini İran'a, başka bir ifadeyle Türkiye'yi İran'a bağlayan Doğubeyazıt ile Gürbulak Gümrük Kapısı arasındaki yoldur. Doğubeyazıt ile Gürbulak arasındaki yolun toplam uzunluğu 35 km'dir. (Şekil 35) Bu yol sadece İran'a değil; Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Pakistan, Afganistan ve Çin'e de açılmaktadır. Bu nedenle Doğubeyazıt-Gürbulak yolu, transit trafiğinin ve yük taşımacılığının oldukça yoğun yaşandığı yollardan biridir. Günlük ortalama 2833 aracın geçtiği bu yoldan geçen araçların % 55.24'ünü otomobiller, % 6.42'sini orta yüklü ticari taşıtlar, % 1.24'ünü otobüsler, % 15.07'sini kamyonlar, % 22.03'ünü kamyon, römorkör, çekici ve yan römorkörler oluşturmaktadır. (Tablo 76) Bu yoldaki kamyon sayısının fazla olması Türkiye-İran arasındaki ticari ilişkilerden kaynaklanmaktadır.

Doğubeyazıt'ın çevre ile bağlantısını sağlayan diğer bir önemli yol ise Doğubeyazıt-Iğdır yoludur. Türkiye'nin Nahçıvan ile bağlantısını sağlayan, özellikle tır ve kamyon gibi ağır taşıtların yoğun bir şekilde kullandıkları bu yolun tamamı asfalt ve çift şeritlidir. (Şekil 35) Bu yolun en engebeli ve sıkıntılı kısmını Doğubeyazıt ile Iğdır arasındaki Pamuk Geçidi (1660 m) oluşturmaktadır. Bu yolun Iğdır'a kadar olan uzunluğu ise 54 km'dir. Günlük ortalama 2721 aracın geçtiği bu yoldan geçen araçların % 61.37'sini otomobiller, % 8.82'sini orta yüklü ticari taşıtlar, % 1.1'ini otobüsler, % 19.15'ini kamyonlar, % 9.56'sını ise kamyon, römorkör, çekici ve yan römorkörler oluşturmaktadır. (Tablo 76) Günlük trafik akımında otomobil sayısının fazla olmasının sebebi iki kent arasındaki mesafenin kısalığından dolayı Iğdır'a giden kişilerin minibüslerden çok şahsi otomobillerini kullanmalarıdır.

Doğubeyazıt kentinin çevresiyle bağlantısını sağlayan önemli karayollarından biri de Doğubeyazıt-Van yoludur. Doğubeyazıt-Van yolunun uzunluğu 176 km'dir. (Şekil 35) Bu yol üzerinde bulunan ilçeler ise Van'ın Çaldıran ve Muradiye ilçeleridir. Sınır ticareti ve sınır ötesi taşımacılık faaliyetleri açısından da önemli olan bu yolun, Çaldıran-Muradiye arasındaki bölümünde Gönderme Geçidi (1910 m) ve Çaldıran-Doğubeyazıt arasında ise Tendürek Geçidi (2644 m) bulunmaktadır. Özellikle kamyon gibi ağır vasıta araçlarının geçişi için kullanılan Doğubeyazıt-Çaldıran-Muradiye-Van yolunda ulaşım, kış aylarında Tendürek Geçidi'nde yaşanan yoğun kar yağışından dolayı aksamaktadır. Doğubeyazıt kentinin, bu yol üzerinde bulunan Çaldıran, Muradiye ve Van'a olan uzaklığı ise şöyledir: Doğubeyazıt-Çaldıran 67 km, Doğubeyazıt-Muradiye 88 km, Doğubeyazıt-Van 176 km'dir. Günlük ortalama 1245 aracın geçtiği bu yoldan geçen araçların % 48.67'sini otomobiller, % 9.16'sını orta yüklü ticari taşıtlar, % 0.56'sını otobüsler, % 21.61'ini kamyonlar, % 20'sini kamyon, römorkör, çekici ve yan römorkörler oluşturmaktadır. (Tablo 76) Bu yoldan geçen otobüslere bakıldığında; İran yolcu otobüsleri dışında neredeyse hiç otobüs geçmemektedir. Doğubeyazıt-Van yolcuları orta yüklü ticari taşıtlarından olan minibüslerle Van'a giderken; güney illerine giden otobüsler ise yukarıda da belirtildiği gibi Doğubeyazıt-Ağrı yolundan Bitlis'e, Bitlis'ten de güney illerine ulaşmaktadır.

Şekil 35: Doğubeyazıt Kentinin Çevresindeki Yollar

Doğubeyazıt'ın çevre ile bağlantısını sağlayan yolların günlük trafik akımına bakıldığında; kentteki yollardan günlük ortalama 9943 (Doğubeyazıt-Ağrı-Van yol ayrımı, Doğubeyazıt-Iğdır yolu ve Doğubeyazıt-İran yolu) aracın geçtiği görülmektedir. Bu araçların % 56.61'ini otomobiller, % 8.35'ini orta yüklü ticari taşıtlar, % 1.29'unu otobüs, % 18.36'sını kamyon, % 15.39'unu ise kamyon, römorkör, çekici ve yan römorkörler oluşturmaktadır. Görülüşü gibi araçların % 64.96'sını hafif araç olarak da adlandırılabilir otomobil, minibüs ve kamyonetler oluştururken, % 35.04'ünü de kamyon, treyler ve otobüs gibi ağır taşıtlar oluşturmaktadır. (Tablo 76)

Doğubeyazıt kentinde sıklıkla kullanılan önemli ulaşım araçlarından biri otobüstür. Kentteki otobüs firmaları İstanbul, Ağrı, Iğdır, Bingöl, Diyarbakır ve Van gibi illerden gelip Doğubeyazıt'tan yolcu aldıkları gibi; ilk hareket yeri Doğubeyazıt olan firma sayısı da oldukça fazladır.

Tablo 77: Seyahat Firmaları ve Günlük Gidiş Yerleri (2011)

Firma Adı	Araç Sayısı	Günlük Sefer Sayısı	Hareket Noktası	Gidiş Yerleri
Lider Doğu Anadolu	14	6	Doğubeyazıt	İstanbul-Antalya-İzmir-Bursa-Ankara-Bodrum
MEK Ağrı Dağı	25	7	Doğubeyazıt	İstanbul-Antalya-İzmir-Bursa-Ankara-Aydın
Ağrı Ararat	6	2	Doğubeyazıt	İstanbul-İzmir
Ağrı Yavuz	3	1	Ağrı	İstanbul
Yeni Diyarbakır	2	1	Diyarbakır	Mersin-Diyarbakır
Öz Diyarbakır	2	1	Diyarbakır	Mersin-Diyarbakır
Has Diyarbakır	2	1	Diyarbakır	Mersin-Diyarbakır
Has Bingöl	2	1	Bingöl	Elazığ-Bingöl-Mersin-Diyarbakır
Özlem Bingöl	2	1	Bingöl	Elazığ-Bingöl-Mersin-Diyarbakır
Van Gölü	2	1	Van	İstanbul
İğdırlı Turizm	2	1	İğdır	İstanbul
Metro	2	1	İstanbul	İstanbul

Kaynak: Doğubeyazıt Otogar Çalışanlarıyla Yapılan Görüşmeler (09.12.2011)

İller arası ulaşım faaliyetlerinin esas toplanma alanı olan Doğubeyazıt Otogarı, Çiftepınar Mahallesi İshakpaşa Saray yolu üzerinde bulunmaktadır. (Foto 55) Ayrıca Sanayi Mahallesi'nde yeni bir otogar yapıldığı ve bu otogarın 2013 yılı itibarıyla faaliyete geçtiği bilinmektedir. Otogarda, kente hizmet veren bütün otobüs firmalarının büroları bulunurken; yolcu alımı ile servis hizmetleri buradan yürütülmektedir. Aynı zamanda seyahat firmalarının kent merkezinde de şubeleri bulunmaktadır.

Kentte bulunan otobüs firmalarına bakıldığında; bu firmalardan Ağrı Ararat, MEK Ağrı Dağı, Lider Doğu Anadolu ve Ağrı Yavuz'un Doğubeyazıt kentine ait firmalar olduğu; Öz Diyarbakır, Has Diyarbakır, Van Gölü, Özlem Bingöl, Has Bingöl, İğdırlı Turizm ve Metro'nun ise başka illere ait firmalar olduğu görülmektedir. Doğubeyazıt'tan her gün diğer yerleşim birimlerine toplam 24 sefer yapılırken; bu seferleri düzenleyen 15 otobüs kentten kalkmaktadır. Diğerleri ise Ağrı, İstanbul, İğdır, Diyarbakır, Bingöl ve Van'dan hareket eden otobüslerin Doğubeyazıt otogara uğrayıp yolcu almaları ve indirmeleri şeklinde gerçekleşmektedir. (Tablo 77) Doğubeyazıt Belediye Otogar İşletmesi yetkililerinden elde edilen bilgilere göre; mevsimine göre değişiklik göstermekle birlikte otogarda her gün ortalama 150 ile 400 kişi arasında yolcu hareket etmektedir.

Foto 55: Otogardan Bir Görünüm (2011)

Tablo 78: Bazı İl ve İlçelerle Karşılıklı Yapılan Minibüs Seferleri (2011)

Minibüs Seferi Yapılan Yerin Adı	Günlük Minibüs Sefer Sayısı	Minibüs Seferi Yapılan Yerin Adı	Günlük Minibüs Sefer Sayısı
Ağrı-Taşlıçay	12	Diyadin	4
Van-Çaldıran-Muradiye	6	Erciş	2
Iğdır	6	Toplam	36
Erzurum	6		

Kaynak: Minibüs Çalışanlarıyla Yapılan Görüşmeler (09.12.2011)

Doğubeyazıt kentinde kentler arası otobüs taşımacılığı dışında üzerinde durulması gereken önemli bir husus ise kente bağlı köyler ile yakın il ve ilçelerle gerçekleşen ulaşım ilişkileridir. Bu bağlamda yakın çevre ile olan ulaşım ilişkilerini çevre il ve ilçeler ile kırsal alanlar olmak üzere iki kategoride toplamak mümkündür. Doğubeyazıt kentinde komşu il ve ilçe merkezleriyle bağlantı daha çok karşılıklı minibüs seferleri şeklinde gerçekleşmektedir. Karşılıklı minibüs seferlerinin en fazla yapıldığı komşu yerleşim birimlerinin başında Ağrı ili gelmektedir. Bunun dışındaki diğer il ve ilçeler ise şunlardır; Van, Iğdır, Çaldıran, Muradiye, Erciş, Taşlıçay ve Diyadin'dir. (Tablo 78)

Kentten en fazla minibüs seferleri Ağrı ili ile Taşlıçay ilçesine yapılmaktadır. Bu iki yere aynı minibüsle (Hani Baba Yazıhanesi) gidilmektedir. Ayrıca bu iki yere her saat başı minibüs bulunurken; yolcu sayısı arttığında sefer sayısı da artmaktadır. Minibüslerin kalkış yeri ise Ağrı Caddesi ile İsmail Beşikçi Caddesi'nin kesiştiği yerdedir. Karşılıklı seferlerin yapıldığı bir diğer yer ise Erzurum ilidir. Erzurum iline Star Doğubeyazıt ve Öz Beyazıt olmak üzere iki farklı firma yolcu taşımaktadır. Star Doğubeyazıt 2, Öz Beyazıt 1 olmak üzere Erzurum'a günlük 3 sefer yapılırken; ilk

sefer saat 06:00'da yapılmaktadır. Bu iki firmaya ait yazıhane Ağrı Caddesi'nde bulunmaktadır. Karşılıklı seferlerin yapıldığı başka bir il ise Van ili ile ona bağlı Çaldıran, Muradiye ve Erciş ilçeleridir. Van iline, İshakpaşa Tur ilk seferini saat 06:00'da olmak üzere günde 6 sefer yapmaktadır. Bu firmaya ait yazıhane ise Abdurrızak Aladağ Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Çaldıran ve Muradiye'ye gidecek yolcular İshakpaşa Tur ile gitmektedir. Yani bu ilçeler için ayrı bir sefer düzenlenmemektedir. Ancak Erciş'e aynı yazıhaneden farklı seferler düzenlenmekte olup yolcu sayısına bağlı olmak üzere bu ilçeye günde 2 sefer yapılmaktadır. Diyardin ilçesine ise günlük en az 4, Iğdır iline ise en az 6 sefer yapılmaktadır. Iğdır ve Diyardin'e giden minibüslerin belli bir saati olmadığından; bu minibüsler doldukları zaman hareket etmektedir. Iğdır ve Diyardin'e giden minibüsler Abdurrızak Aladağ Caddesi'nden kalkmaktadır. (Tablo 78 ve Foto 56)

Foto 56: Bazı İl ve İlçelerle Karşılıklı Yapılan Minibüs Seferlerinin Kalkış Yerlerinden Kareler (2011)

Doğubeyazıt ilçe merkezine bağlı toplam 85 köy bulunmaktadır. Bu köylerle kurulan günübirlik ilişkiler genellikle dolmuşlar vasıtası ile olmaktadır. Her köyün en az bir dolmuşu bulunmaktadır. Genelde her dolmuş bağlı bulunduğu köyün yolcularını taşımaktadır. Köylerden Doğubeyazıt kentine günlük 100'ün üzerinde sefer düzenlenmektedir. Kış aylarında köylerle Doğubeyazıt kenti arasında bağlantı zayıflasa da bu durum ayda ortalama iki veya üç günü geçmemektedir. Köy yolları uzun süre kapalı kalmadığından hemen hemen her gün kent ile bağlantı kurulabilmektedir. Sağdıç, Telçeker, Çiftlik, Somkaya, Bereket, Esnemez, Tutak,

Ortadirek, Kızılkay, Karabulak, Bardaklı, Çetenli, Gürbulak ve Suluçem gibi köylerde en az iki dolmuş bulunurken; bu köylerden kente bazı günler iki veya üç sefer yapılmaktadır. (Şekil 36) Ayrıca Tapu-Kadastro Müdürlüğü'nün karşısında bulunan Gürbulak Minibüs İşletme Durağı'ndan her gün ortalama 8 ile 12 minibüs kent merkezinden Gürbulak Sınır Kapısı'na gitmektedir. Bu minibüslerin kalkış saatleri ve sayıları, mevsimlere ve yolcu sayısına göre değişse de genel olarak saat 06:00 ile 20:00 arasındadır. Doğubeyazıt Gürbulak Minibüs İşletme yetkililerinden edinilen bilgilere göre işletme bünyesinde 18 minibüs kayıtlıdır. Bunun yanı sıra herhangi bir kurum ya da işletme bünyesinde olmayan ancak şahsa ait çok sayıda minibüs de ticari amaçlı Gürbulak Sınır Kapısı'na gidiş-geliş yapmaktadır. Bu bağlamda Tablo 74 incelendiğinde; kentte toplamda 263 minibüsün bulunduğu ve bu 263 minibüsün 37'sinin Tablo 75'te belirtilen kent içinde çalışan minibüsler olduğu görülmektedir. Çeşitli kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmelere göre bu minibüslerden yaklaşık 120'sinin de köy minibüsleri olduğu görülmüştür. Buna göre geriye kalan yaklaşık 106 minibüsün de ticari amaçlı Doğubeyazıt ile Gürbulak arasında gidip gelen minibüsler olduğu sonucuna varılmaktadır.

Şekil 36: Doğubeyazıt'a Bağlı Köylerin Ulaşım Güzergâhları

Tablo 79: Ulaşım Fonksiyonunda Çalışanların Sayısı ve Oranı (2011)

Adı / Türü	Çalışan Sayısı	Oranı (%)
Otobüs Seyahat İşletmeciliği	215	13
Taksi İşletmeciliği	112	7
Genel Nakliyat İşleri	650	41
Kent İçi Nakliyat	250	16
Kent İçi ve Kentler Arası Minibüs İşletmesi	300	19
Kargo İşletmeciliği	30	2
Haberleşme Hizmetleri	32	2
Toplam	1589	100

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (10.12.2011)

Kentte ulaşım fonksiyonu alanında 1589 kişi çalışmaktadır. Ulaşım sektöründe çalışanların büyük bir kısmını şoförler oluşturmaktadır. Bu fonksiyonda çalışanların % 41'ini genel nakliyat işlerinde çalışan kişiler oluştururken, % 19'unu kent içi ve kentler arası minibüs işletmeciliği, % 16'sını kent içi nakliyat, % 13'ünü otobüs seyahat işletmeciliği, % 2'sini haberleşme hizmetleri, % 7'sini taksi işletmeciliği ve % 2'sini de kargo işletmeciliğinde çalışan kişiler oluşturmaktadır. (Tablo 79)

Doğubeyazıt kentinde haberleşme ve telekomünikasyon hizmetlerini yürüten Türk Telekom ve PTT, Çiftapınar Mahallesi'nde bulunan İsmail Beşikçi Caddesi'nde yer almaktadır.

Sonuç olarak, Doğubeyazıt kentinin ulaşım fonksiyonlarının geliştiği ve önemli iki sınır kapısının kesiştiği (Dil Ucu ve Gürbulak) yolların kavşağında yer aldığı söylenebilir. Ayrıca Türkiye'de yapılması planlanan otoyollar içinde Gerede-Amasya-Erzincan-Erzurum-Ağrı-Doğubeyazıt-Gürbulak otoyolu bulunmaktadır.²⁷⁷ (Şekil 37) Planlanan bu otoyolun yapılmasının yanı sıra kente yapılacak bir hava alanı ile kentin ulaşım fonksiyonunun daha çok önem kazanacağı açıktır.

²⁷⁷Komisyon, 2013, *Ulaşan ve Erişen Türkiye 2013*, T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Ankara, s.44

Şekil 37: 2023 Yılına Kadar Yapılması Planlanan Otoyollar (Kaynak: Komisyon, 2014b, *Ulaşan ve Erişen Türkiye 2014*, Karayolları Genel Müdürlüğü, T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Ankara, s.45.)

3.7. Turizm ve Rekreasyon Fonksiyonu

Kentsel fonksiyonlardan biri olan turizm ile kent arasındaki ilişki çok yönlüdür. Kent içi arazi kullanışı turizmden etkilendiği gibi, kent ve yakın çevresi arasındaki ilişki turizm olgusu nedeniyle daha da güçlenebilmektedir. Başka bir ifadeyle turizm için kent, kent için turizm gereklidir.²⁷⁸ Turizm fonksiyonu, Doğubeyazıt kentinin gelişimini önemli ölçüde etkileyen fonksiyonlardan biridir. Kent, sahip olduğu tarihi ve kültürel eserler ile doğal güzellikler bakımından oldukça ilgi çekici potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin kente olan katkısı Akış'ın da belirttiği gibi; turizm kentlerinin ve kentteki konutların veya yapıların modernleşmesi, altyapının geliştirilmesi ve kentin dünya çapında tanınması gibi birçok açıdan etkili bir fonksiyondur.²⁷⁹ Doğubeyazıt kentindeki turistik yerlerin başında kuşkusuz İshakpaşa Sarayı ve Ağrı Dağı gelmektedir. Bunların dışındaki turistik yerler ise şunlardır; Nuh'un Gemisi, Bayezid Camii, Bayezid Kalesi, Balık Gölü, Meteor Çukuru, Buz Mağarası, Keşiş'in Bahçesi ve Ahmedî Hani Türbesi gibi yerlerdir. Bu kadar zengin bir turizm potansiyeline sahip bir bölgede yer alan Doğubeyazıt kenti, ulaşım avantajları ve çevresindeki doğal ve beşeri turizm kaynakları sayesinde her yıl binlerce yerli veya yabancı turiste ev sahipliği

²⁷⁸ ALAEDDİNOĞLU, F., 2012, *Kent ve Turizm (Kent Sosyolojisi)*, Hece Yayınları 250, Ankara, s.309-340.

²⁷⁹ AKIŞ, A., 2007, "Alanya'da Turizm ve Turizmin Alanya Ekonomisine Etkisi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:17, Konya, s.23.

yapmaktadır. Otel işletmecilerinden edinilen bilgilere göre, kente gelen turistlerin neredeyse % 85'i Avrupa ülkelerinden, % 15'i ise Kuzey Amerika kıtasından ve Uzak Doğu Asya ülkelerinden gelmektedir. Son yıllarda organize turlarla Doğubeyazıt kentine gelen turist sayısında önemli artış görülmektedir. Aynı zamanda Doğubeyazıt, Erzurum üzerinden gelen turistler için de bir güzergâh yeridir. Bu güzergâh, “Erzurum-Kars-Iğdır, Doğubeyazıt-Çaldıran-Muradiye üzerinden Van’a, Van’dan sonra gölün kuzeyini veya güneyini dolaşarak Tatvan’a oradan da Bitlis-Baykan üzerinden Diyarbakır’a uzanır.”²⁸⁰

Doğubeyazıt’ta turizm fonksiyonunda hizmet veren 17 otel, 9 turizm şirketi, 6 döviz bürosu ve 1 turizm danışmanlık ve rehberlik işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinde toplam 140 kişi çalışmaktadır. (Tablo 58) Bu işyerleri ticari kaygı taşıdıklarından dolayı “Ticaret Fonksiyonu” başlığı altında ele alınmıştır.

Tablo 80: Konaklama Tesislerine Gelen Yerli ve Yabancı Turist Sayısı (2013)

	Tesislere Geliş Sayısı			Geceleme Süresi			Ortalama Kalış Süresi		
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam
Belediye Belgeli Konaklama Tesisleri	111	370	481	1389	554	1943	12.5	1.5	4
Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri	2838	3332	6170	6682	7338	14020	2.4	2.2	2.3
Toplam	2949	3702	6651	8071	7892	15963	2.7	2.1	2.4

Kaynak: <http://sgb.kulturturizm.gov.tr/TR,50930/istatistikler.html> (09.12.2014)

Ağrı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’nden edinilen bilgilere göre kentte yer alan otellerin 3’ü turizm işletme belgeli, 9’u ise belediye işletme belgelidir. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 2013 yılında hem belediye hem de turizm işletme belgeli konaklama tesislerinde 3702’si Türkiye vatandaşı, 2949’u ise yabancı uyruklu olmak üzere toplam 6651 kişi konaklamıştır. Bu konaklama tesislerine gelen turistler yıllık ortalama 2.4 gün ile 15963 gün gecelemiştir. Ayrıca bu iki işletme belgeli konaklama tesislerine gelen Türkiye vatandaşları yıllık ortalama 2.1 gün ile

²⁸⁰DENİZ, 2002, *age.*, s.123.

7892 gün gecelemişken; yabancı uyruklu kişiler yıllık ortalama 2.7 gün ile 8071 gün gecelemiştir. (Tablo 80) 2013 yılında turizm işletme belgeli konaklama tesislerine ve belediye işletme belgeli konaklama tesislerine gelen yerli ve yabancı turist sayısı ve geceleme süreleri dikkate alındığında kente gelen yabancı turistlerin ortalama kalış süresi arttıkça belediye işletme belgeli konaklama tesislerini tercih ettikleri görülmektedir. Bu durum belediye işletme belgeli konaklama tesislerinin daha uygun fiyat imkânı sunmasından kaynaklanmaktadır. Yerli turistlerin ise ortalama kalış süresine bakmaksızın daha çok lüks imkânlar sunan turizm işletme belgeli tesisleri tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 81: Gürbulak Gümrük Kapısı’ndan Giriş ve Çıkış Yapan Yerli ve Yabancı Turist Sayısı (2009-2013)

Yıllar	Giriş Yapan Yabancılar	Çıkış Yapan Yabancılar	Giriş Yapan Vatandaşlar	Çıkış Yapan Vatandaşlar	Giriş Yapan Toplam	Çıkış Yapan Toplam
2009	567184	534425	161166	180053	728350	714478
2010	854070	684837	207152	237197	1061222	922034
2011	847196	582385	176175	214771	1023371	797156
2012	390348	391357	150918	180507	541266	571864
2013	409011	411881	134174	152895	543185	564776

Kaynak: TÜİK, Turizm İstatistikleri (Tİ) Verileri (09.12.2014)

Tablo 81’de görüldüğü gibi 2009-2013 yılları arasında Doğubeyazıt Gürbulak Gümrük Kapısı’ndan giriş ve çıkış yapan turistlerin sayısına bakıldığında; tüm yıllarda giriş ve çıkış yapan yabancı uyruklu kişilerin Türkiye vatandaşlarından fazla olduğu görülmektedir. 2009-2011 yılları arasında bu kapıdan giriş yapanların sayısı, çıkış yapanlardan fazlayken; 2012 ve 2013 yıllarında ise çıkış yapanların sayısı giriş yapanlardan fazla olmuştur. 2009-2013 yılları arasında Gürbulak Gümrük Kapısı’ndan giriş ve çıkış yapan yabancıların sayısı 300000 kişiden fazla iken; aynı dönemde giriş ve çıkış yapan Türkiye vatandaşlarının sayısı ise 300000 kişiden az olmuştur. Bu bağlamda Tablo 80 ve 81 karşılaştırıldığında; 2013 yılında Doğubeyazıt kentine giriş yapan yerli ve yabancı turistlerin büyük bir bölümünün ya Doğubeyazıt kentini transit olarak geçtiği ya da günübirlik ziyaretlerle kente uğrayıp tekrar çıkış yaptıkları görülmektedir. Kuşkusuz bu durum, turizm potansiyelinin etkin bir şekilde kullanılmadığını göstermektedir. Kentler için oldukça önemli olan turizm, yetkililerce iyi analiz edilmeli ve turistlerin daha uzun süre kalmaları için kent cazip hale getirilmelidir.

Doğubeyazıt çevresinde bulunan turist çekim gücü fazla olan ve kentin turizm fonksiyonunu destekleyen kaynaklar, doğal ve beşeri kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Kentte bulunan Ağrı Dağı turizm bakımından önem taşıyan doğal kaynakların başında gelmektedir. Ağrı Dağı tarih boyunca Bayezid kentinin simgesi olmuştur. Kente gelen seyyahlar bu dağa olan hayranlıklarını gizleyememiş ve seyahatnamelerinde Ağrı Dağı'nı uzun uzun anlatmışlardır. (Foto 57)

Foto 57: Ağrı Dağı ve İshakpaşa Sarayı'ndan Bir Görünüm (Kaynak: <http://dogubayazitgazetesi.com/galeri-11-Agri-Dagi-Resimleri-3.html> 09.12.2014)

Ağrı Dağı, 5137 metrelik yüksekliğiyle Anadolu'nun hatta Avrupa'nın en yüksek doruğu olup 4000 metreye kadar bazalt, daha sonraki kısımlarda Andezit lavlarından oluşan volkanik bir dağ özelliği göstermektedir. Dağın doruğu sürekli buz örtüsüyle kaplıdır. Dağın doğu yüzeyinde Serdar Bulak Yaylası ve 3896 m yükseklikteki Küçük Ağrı Dağı yer almaktadır. Ağrı Dağı yüksekliği, buzulları, kendisine özgü görünümü, çeşitli ve rengârenk olan çiçekli çayırları ile adeta bir doğa harikasıdır.²⁸¹ Bu güzelliğinin yanı sıra Ağrı Dağı, Tufan'dan sonra Nuh'un Gemisi'ne ev sahipliği yaptığı inanışından ötürü efsanevi kimliğiyle de ön plana çıkan bir dağdır. Yaşar Kemal'in Ağrı Dağı Efsanesi gibi roman, şiir ve türkülere konu olan bu dağ, birçok dilde farklı adlarla anılmaktadır. Ararat, Masis, Kuh-i Nuh,

²⁸¹Komisyon, 2010c, "Doğubeyazıt", *Kentrium ISG Kentler Sergisi Aylık Haber Bülteni*, Sayı:1, İstanbul, s.12.

Büyük Ağrı için Cebel-i Haris ve Küçük Ağrı için Cebel-i Hüveyris²⁸² bu adlardan bazılarıdır.

Birçok seyyah tarafından hiçbir zaman çıkılamayacak dağ olarak nitelendirilen bu görkemli dağa ilk tırmanış, kayıtlara göre 9 Ekim 1829 yılında Prof. Frederik Von Parat tarafından yapılmıştır. Kış koşulları dağcıların zirveye ulaşmasını zorlaştırsa da 1980’li yılların yaz aylarında binlerce yabancı dağcı Ağrı Dağı’nı ziyaret etmiştir. Türk dağcıların dağa ilk tırmanışı ise çok daha geç tarihte yani 21 Şubat 1970’te Dağcılık Federasyonu’nun eski başkanlarından Dr. Bozkurt Ergör tarafından yapılmıştır.²⁸³ Buna karşın Doğanay Türk dağcılarının, Cumhuriyet devrinde Ağrı Dağı ile ilgilenmeye başladıklarını ve dağa ilk tırmanışın Ağustos 1937’de Binbaşı Cevdet Sunay başkanlığında 15’i subay olmak üzere 50 askerden oluşan grup tarafından yapıldığını belirtmektedir.²⁸⁴ Dolayısıyla Ağrı Dağı’nın inanç turizminin yanı sıra dağcılık açısından da bölge turizmi için son derece önemli olduğu görülmektedir. Ağrı Dağı’na çıkan turist sayısında yıldan yıla dalgalanmalar olmakla birlikte son yıllarda artış görülmektedir. Ancak beklenen sayıya henüz ulaşamamıştır. Bunda; dağa tırmanışta ilk 4000 metreden sonra kamp yapma zorunluluğunun olması ve bunun için de mevsim şartlarının uygun olmamasının rolü büyüktür. Tırmanış için en uygun zamanın Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarından ibaret olması dağcılık faaliyetlerini kısıtlayıcı bir diğer faktördür. Ayrıca kurt ve ayı gibi yırtıcı hayvanların bulunması, soğuk hava, rüzgâr ve yağış faktörlerine bağlı olarak vücudun ısı kaybetmesi, eğimli yüzeylerde oluşan çığlar ve görüş mesafesini düşüren sis de dağa tırmanışı olumsuz etkilemektedir. Bunun yanı sıra yüksekliğe bağlı basınç düşmesi ve oksijen oranının azalması da dağcılık faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Dağa tırmanışta karşılaşılan tüm bu olumsuzlukların yanı sıra bölgede yıllardır devam eden güvenlik sorunu, turizm açısından gerekli altyapı ve

²⁸²ACAR, A., 2009, “İslam Coğrafyacılarına Göre Ağrı Dağı ve Çevresi”, *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, s.246-250.

²⁸³Komisyon, 2007, “Dağ Turizmi”, *Ağrı Kültür ve Turizm Rehberi*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Hatay, s.57.

²⁸⁴DOĞANAY, H., 2003, “Ağrı Dağı ve Turistik Önemi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:9, Erzurum, s.169-180.

reklam eksikliği Ağrı Dağı'nın hak ettiği ilgiyi göremeyişinin başlıca nedenleri arasında gösterilebilir.²⁸⁵

Dünya turizmi açısından bakıldığında; Ağrı Dağı başlıca üç nedenden dolayı kutsal ve önemli kabul edilmektedir. Bunlardan ilki Ağrı Dağı adının Tevrat ve İncil'de geçmesinden dolayı Hristiyan ve Museviler tarafından kutsal sayılması; ikinci ise Ermenilerin bu dağa yükledikleri kutsiyet dolayısıyla duydukları ilgi; üçüncü olarak da İslâm dünyasında Hz. Âdem ve Havva'nın yaşadığı İrem Bahçeleri'nin, bu dağın yakınlarında bir yerde bulunduğu olan inançtır. Kuşkusuz Müslüman ve Hristiyan dünyasında, Hz. Nuh'un Gemisi'nin Ağrı Dağı zirvesinde karaya oturduğu görüşünün bulunması, bu dağın geniş toplumlar tarafından tanınması ve kutsal sayılmasında önemli ölçüde etkili olmuştur.²⁸⁶

Ağrı Dağı çeşitli sebeplerle dünya çapında bir üne sahip olmanın yanı sıra doğal güzelliğiyle de yıllardır adından söz ettiren Doğubeyazıt kentinin önemli turistik değerlerindendir. Ağrı Dağı'nın Doğubeyazıt kentine turizm açısından olan katkısı büyüktür. Ancak tarihsel süreç içinde kent bu dağın gölgesinde de kalmış, kentin tarihi coğrafyası yeterince ele alınmamıştır. Başka bir ifadeyle kente gelen seyyahlar seyahatnamelerinde daha çok Ağrı Dağı hakkında bilgi aktararak bölgenin turistik önemine dikkat çekmişler ancak aynı ilgiyi Bayezid'in sosyal, ekonomik, nüfus, ticaret gibi fonksiyonlarına göstermemişlerdir. Bu yönüyle Ağrı Dağı'nın Doğubeyazıt kenti açısından hem çekici hem de itici yönünün bulunduğu söylenebilir.

Günümüzde Ağrı Dağı'na tırmanışlara Mefser Tur, Saba Turizm, Doğu Anadolu Turizm, Tamzara Turizm ve Mount Ararat Turizm ile Doğubeyazıt Arama Kurtarma Teşkilatı (DAKUT) rehberlik hizmeti yapmaktadır. Ağrı Dağı'nda turistlerin ihtiyaçlarını karşılayacak tesislerin bulunmaması ve dağın Türkiye ve dünya turizm çevrelerine yeterince tanıtılmaması ciddi bir eksikliktir. Ancak bu olumsuzluklara rağmen her yıl burayı binlerce yerli ve yabancı turist ziyaret etmektedir. Özellikle kentte, yaz aylarında neredeyse her gün farklı ülkelerden gruplar halinde veya ferdi olarak gelen yabancı turistlere rastlamak mümkündür.

²⁸⁵DENİZ, O., 2007, "Ağrı Dağı ve Dağcılık Turizmi Açısından Değerlendirilmesi", *I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, No:2, İstanbul, s.461-464.

²⁸⁶DOĞANAY, 2003, *age.*, s.169-180.

Doğubeyazıt kentinde turizm fonksiyonunu destekleyen doğal kaynaklardan biri de Balık Gölü'dür. Sinek Yaylası üzerinde yer alan göl, Taşlıçay'ın kuzeyine düşmektedir. 2241 m yükseklikte yer alan bu krater göl, bir vadinin önünü lavların kapamasıyla çevrede bulunan birçok kaynak suyun birikmesiyle oluşmuştur. Gölün dört bir tarafı dik dağlarla çevrilidir. Dağlardan inen kaynak sularıyla beslenen gölün suyu oldukça berrak ve tatlı²⁸⁷ iken; gölde yaşayan kırmızı pullu (Kızıl Alabalık) alabalık ise çok ünlüdür. Gölün kuzey tarafında üzerinde tarihi kalıntılar bulunan 4 dekar genişliğinde küçük bir ada vardır. Adaya motorlu ve kürekli kayıklarla gitmek mümkündür. Balık Gölü, özellikle ilkbahar ve yaz mevsimlerinde doyumsuz bir güzelliğe kavuşmaktadır. Kış mevsiminde gölün üzeri tamamen donmaktadır. Kalınlığı 20 cm olan buz tabakasının üzerinden hayvanlar hatta arabalar geçmektedir.²⁸⁸ Burası buz üzerinde yapılan kış sporları için oldukça elverişlidir. Gölün güney kısmında plaj sitesi ve turistik tesisler bulunsada çoğu tahrip edilmiş ve kullanılmaz haldedir. Balık Gölü'ne Taşlıçay merkezden, Aşağı ve Yukarı Toklu köy yolundan veya Doğubeyazıt, Suluçem, Musun yol ayrımı üzerinden gidilmektedir. Doğubeyazıt kent merkezine yaklaşık olarak 64 km uzaklıkta bulunan bu göl, kentin arazi kullanımı açısından önem arz etmese de turizm fonksiyonu açısından önemlidir. Kente uğrayan turistlerin bir bölümü bu gölü görme arzusuyla gelmektedir. Dolayısıyla bu durum dolaylı olarak kentin kullanım alanlarını (otel, turizm acenteleri ve döviz büroları gibi) ve kentsel fonksiyonları etkilemektedir.

Doğubeyazıt kentine turist çeken ve böylelikle kentsel arazi kullanımını ve kentsel fonksiyonları etkileyen diğer doğal güzellikler ise Meteor Çukuru ve Buz Mağarası'dır. Meteor Çukuru Doğubeyazıt'ın 35 km doğusunda, Gürbulak Sınır Kapısı'nın 2 km kuzeydoğusu ile Sarı Çavuş (Gülveren) Köyü arasında bulunmaktadır. (Foto 58) Alaka'daki Meteor Çukuru'ndan sonra dünyanın en geniş meteor çukuru olma özelliğini taşımaktadır. Kentteki Meteor Çukuru 1892 yılında kente düşen bir göktaşı sonucunda oluşmuştur.²⁸⁹ Genişliği 35 m, derinliği 60 m olan çukurda toprağa gömülü bulunan gök taşının üzeri bir toprak tabakasıyla

²⁸⁷ALPASLAN, 1982, *age.*, s.25, 26.

²⁸⁸Komisyon, 2010c, *age.*, s.14.

²⁸⁹Komisyon, 2008, "Doğal Güzellikler", *Nuh'un Kenti Ağrı*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ağrı, s.13.

örtülüdür.²⁹⁰ Kentteki Buz Mağarası ise küçük Ağrı Dağı'nın güney eteğinde, Hallaç Köyü'nün yaklaşık 3 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Mağara, yaklaşık 100 m uzunluğunda, 50 m genişliğinde, 8 m derinliğinde elips biçimli bir çukurdur. Mağaranın ağzı esas çukura göre biraz yüksektir. Mağaranın içinde bazalt lavlar, kayalar ve bu kayaların üzerinde saf ve temiz suların donmasıyla oluşmuş buz tabakaları bulunmaktadır. Mağara; kayaların üzerinde renk renk görünen temiz buz tabakası, sarkıt ve dikitleri ile mevsimlere göre değişkenlik gösteren havasıyla dikkat çekmektedir. Mağarada hava akımının etkisiyle tavandan damlayan suların donmasıyla sarkıt ve dikitler oluşmuştur. Yöre halkının "Buzluk", "Buzhane" olarak da adlandırdığı bu mağara, yakın çevresindeki yerleşim birimlerinin su ihtiyacını karşılaması yönüyle de ayrı bir öneme sahiptir.²⁹¹

Foto 58: Meteor Çukuru'ndan Bir Görünüm (Kaynak: <http://www.bazid.org/index.php> 09.12.2014)

Doğubeyazıt'ta bulunan bir başka turistik yer ise Nuh'un Gemisi'nin kalıntılarının bulunduğu yerdir. Nuh'un Gemisi'nin kalıntıları olup olmadığı kesin olarak bilinmese de bu yer inanç turizmi açısından oldukça önemlidir. Hristiyanlar, Museviler ve Müslümanlar için kutsal sayılan Nuh'un Gemisi, Ağrı Dağı'nın güneyindeki Telçeker ile Üzengili köyleri arasında bulunan doğal bir anıt niteliğindedir. Bu anıt daha çok gemi biçiminde bir şekil veya iz (siluet)'dir. Nuh Tufanı sonucunda karaya oturan geminin burada olduğu söylenmektedir. Kültür ve

²⁹⁰ ALPASLAN, 1982, *age.*, s.208.

²⁹¹ Komisyon, 2010c, *age.*, s.15.

Turizm Bakanlığı, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu 17 Eylül 1987 tarih ve 3657 sayılı kararı ile gemi kütlesinin “Korunması gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlığı” özelliği gösterdiğini belirttiğinden, burası doğal sit alanı ve açık hava müzesi olarak koruma altına alınmıştır.²⁹²

Doğubeyazıt kentinde turizm bakımından önem taşıyan beşeri kaynakların başında İshakpaşa Sarayı gelmektedir. (Foto 59) Belediye sınırları içinde yer alan İshakpaşa Sarayı, turizm fonksiyonunu destekleyen ve kente turist çeken önemli bir yapıdır. Bu yapı saraydan çok bir külliye şeklindedir. İstanbul Topkapı Sarayı’ndan sonra Osmanlı’nın son zamanlarında yaptırılan sarayların en ünlüsü olarak bilinir. Bu saray Doğubeyazıt’ın 7 km güneydoğusunda yer alan eski Doğubeyazıt yerleşmesinin bulunduğu yerde kayalık bir zemin üzerinde inşa edilmiştir. Sarayı yaptıran paşa ya da paşalar hakkındaki bilgilere, yapı üzerinde bulunan kitabeden ulaşılmaktadır. Sarayın ne zaman yaptırıldığına dair bilgiye de bu kitabeden ulaşmak mümkündür. İshakpaşa Sarayı’nın ikinci avlusuna bakan harem girişi üzerinde bulunan sekiz satırlık bu kitabenin orta kısmında yer alan bir mısradaki Çetin’in de belirttiği gibi Osmanlı Türkçesi ile “*Bin yüz ile doksan dokuz oldu buna tarih, İshak’a merâm üzere kerem kıl dü cihânü*” ifadesinden sarayın Hicri 1199, Miladi 1784 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır.²⁹³

İshakpaşa Sarayı; bazı bölümleri tek, bazı bölümleri iki, bazı bölümleri bodrumlarla birlikte üç katlı olmak üzere başlıca iki avlu çevresinde oluşturulan bölümler ile ana kütleyi oluşturan harem bölümünden oluşmaktadır.²⁹⁴ İshakpaşa Sarayı’nın bulunduğu bölge doğudan batıya doğru gidildikçe alçalmaktadır. Bu nedenle sarayı belli bir eksene yerleştirmek için kuzey ve güney batı yönlerinde dolgular, yüksek teraslı duvarlar ve bodrumlar yaptırılmıştır. Siyah yontma taşlarla alttan yukarıya doğru düzgün bir meyille örülen terasların yüksekliği 15 metreyi bulmaktadır. Sarayın kapladığı alan 7600 m² olup mimarisinde Osmanlı, Fars ve

²⁹²Komisyon, 2008, “Ağrı’da Turizm Potansiyeli”, *Nuh’un Kenti Ağrı*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ağrı, s.22.

²⁹³ÇETİN, 2009, *age.*, s.68.

²⁹⁴GÜNDOĞDU, H., 1991, *Doğubayazıt İshakpaşa Sarayı*, Kültür Bakanlığı No:1319, Tanıtma Eserleri No:42, Ankara, s.76.

Selçuklu medeniyetlerinin ortak etkisi görülmektedir. Başka bir ifadeyle saray bu üç medeniyetin ortak izlerini taşımaktadır.²⁹⁵

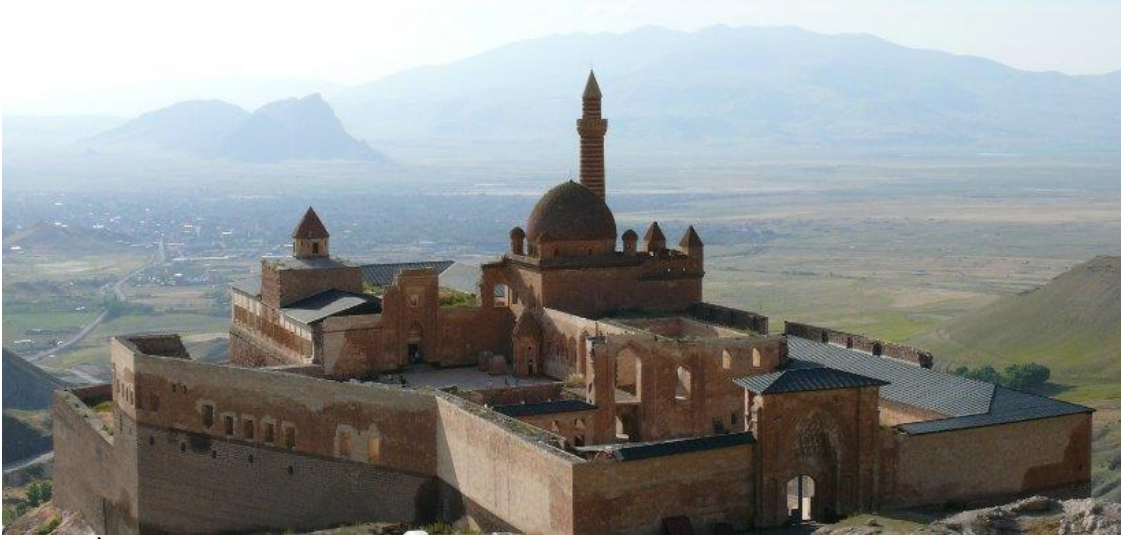

Foto 59: İshakpaşa Sarayı'ndan Bir Görünüm

Belediye sınırları içinde yer alan diğer bir yapı ise Bayezid Camii'dir. Cami-i Gevher-i Digar²⁹⁶ olarak da bilinen bu cami Eski Doğubeyazıt'ta Bayezid Kalesi'nin hemen yanında bulunmaktadır. Merkezi kubbeli ve tek minareli olan caminin yer aldığı yamaç düzeltilip duvar örülerek düz bir teras oluşturulmuş ve bu alan üzerine camii inşa edilmiştir. Kesme taştan yapılan camii, 15-20 x 15-20 m boyutlarında kare planlı ve tek kubbelidir.²⁹⁷ Bayezid Camii kubbesinin çökme tehlikesinin olması nedeniyle günümüzde ziyaret ve ibadete kapalıdır. (Foto 60)

Belediye sınırları içinde yer alan ve Eski Doğubeyazıt'ta bulunan beşeri güzelliklerden biri de Bayezid Kalesi'dir. (Foto 60) Doğubeyazıt kentinin 7 km güneydoğusunda “Belle Burç” denilen bir konumda, sarp bir kayalık üzerinde kurulmuş olan ve günümüzde harabe durumda olan kalenin ilk olarak ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte kalenin Urartular zamanında inşa edildiği düşünülmektedir. Ancak kaledeki Urartu kaya mezarları ve antik çağlara ait kalıntılar, buranın antik bir yerleşme olduğu izlenimini vermektedir.

²⁹⁵Komisyon, 2007, “İshakpaşa Sarayı”, *Ağrı Kültür ve Turizm Rehberi*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Hatay, s.21.

²⁹⁶ALPASLAN, 1982, *age.*, s.192.

²⁹⁷Komisyon, 2007, “Doğubeyazıt Kalesi”, *Ağrı Kültür ve Turizm Rehberi*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Hatay, s.18.

Bayezid Kalesi tarih boyunca yağmalamalara ve istilalara açık olan Bayezid kentini koruma görevi üstlenmiştir.²⁹⁸

Foto 60: Bayezid Camii ve Kalesi'nden Bir Görünüm

Özellikle yerli turistleri Doğubeyazıt kentine çeken kültürel değerlerden biri de Kürt filozofu Ahmedî Hani'nin türbesidir. (Foto 61) Yöre halkının “Xanî Baba” adını verdikleri ve üzerine yeminler edilen Ahmedî Hani'nin, 1651 yılında dünyaya geldiği ve 1707 yılında Bayezid kentinde vefat ettiği ileri sürülmektedir. İnanç turizmi açısından oldukça önemli bir yere sahip olan bu türbe her yıl binlerce yerli turist tarafından ziyaret edilmektedir.²⁹⁹ Nubihara Pçûkan (Çocukların Taze Baharı-1683), Aqideya İmane (İmamın Akideleri-1687) gibi eserleri bulunan Ahmedî Hani'nin en meşhur eseri ise 1695'te kaleme aldığı Mem û Zîn'dir.³⁰⁰ Eserlerini Kürtçe kaleme alan Ahmedî Hani, Kürt dili ve edebiyatı alanında oldukça önemli bir düşünür ve yazardır.

²⁹⁸Komisyon, 2008, “Tarihi ve Kültürel Eserler”, *Nuh'un Kenti Ağrı*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ağrı, s.5.

²⁹⁹Komisyon, 2007, “İnanç Turizm”, *Ağrı Kültür ve Turizm Rehberi*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Hatay, s.55.

³⁰⁰Komisyon, 2010c, *age.*, s.15.

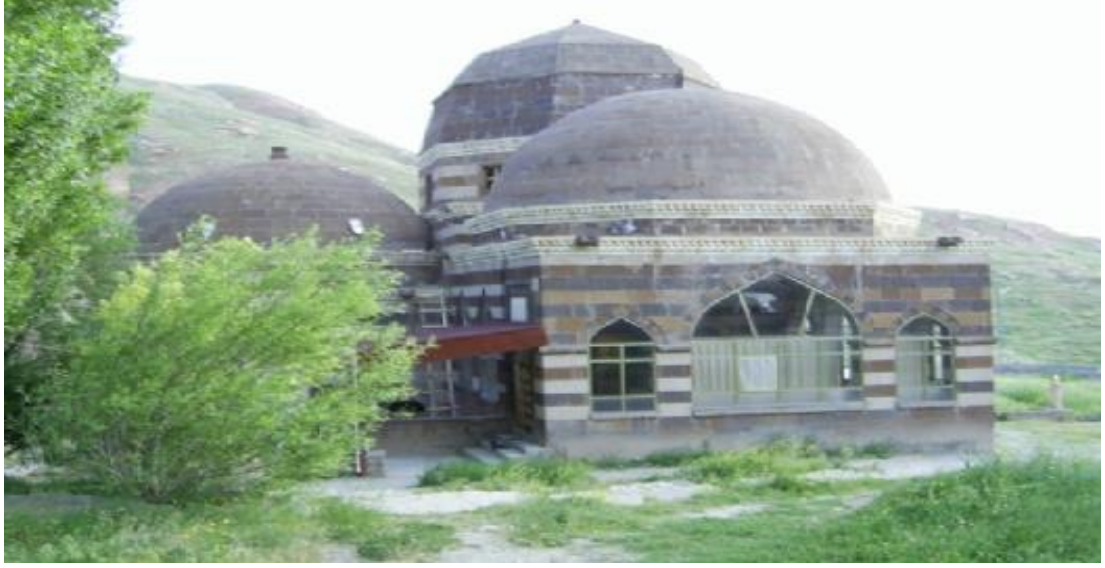

Foto 61: Ahmedî Hani Türbesi'nden Bir Görünüm

Kentte bulunan Keşiş'in Bahçesi ise Sarıgül Mahallesi ile eski Doğubeyazıt yerleşmesinin arasında kalan bir yerde adeta vaha görünümünde büyük yemyeşil bir bahçedir. 16. yüzyılda kurulduğu düşünülen Keşiş'in Bahçesi; günümüzde varlığını koruyarak, açık hava kafeteryası olarak kent halkına aynı zamanda kente gelen yerli ve yabancı turistlere hizmet vermektedir.³⁰¹

Kuşkusuz, günümüzde turizm fonksiyonu bütün dünyada önemli bir üretim sektörü haline gelmiştir. Ancak bu fonksiyondan Doğubeyazıt kentinin yeterli ölçüde faydalandığını söylemek güçtür. Özellikle kentte kalifiye eleman eksikliği turizm açısından kısıtlayıcı bir faktördür. Bu durumu Gökalp şöyle değerlendirmektedir: *“Turistler kendilerine rehberlik yapacak bilgiye sahip insan kaynağından yoksun bırakılmıştır. Burada en önemli kaynaklardan biri de turistik belgeli otel ve restoranların müşteri yetersizliğinden istenilen hizmeti sunamaması olmuştur. Arz-talep dengesi yerel işletmecilerin aleyhine gelişme göstermiştir. Bu sonuç da haliyle yerel işletmecilerin hizmet verme coşkusu azaltmıştır.”*³⁰² Bu bağlamda Doğubeyazıt kentinde var olan doğal ya da beşeri turizm kaynaklarının etkin bir biçimde kullanılması gerekmektedir. Böylelikle kentin turizm potansiyeli hem bölge hem de ülke ekonomisine önemli katkı sağlayacaktır.

³⁰¹Komisyon, 2010c, age., s.15.

³⁰²GÖKALP, M., 2007, “Türkiye Turizminde Doğubeyazıt'ın Yeri ve Önemi; Turizmi Engelleyen Nedenler”, *I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, No:2, İstanbul, s.486.

3.8. Diğer Faaliyetler

Kentsel fonksiyonlar içinde yer alan ve herhangi bir tanımlanmaya tabi tutulmayan birtakım faaliyetler bulunmaktadır. Bu araştırmada “Diğer Faaliyetler” başlığı altında incelenen bu faaliyetlerin açıklanmasında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Sözgelimi, Yıldız bu faaliyetleri şöyle açıklamaktadır: *“Eğer bu faaliyetlerin niteliği tartışma konusu olmasaydı, bu faaliyetler zaten iyi tanımlanamayan olmaktan çıkacaktı. Zira bu faaliyetlerin temel nitelikleri, belirsiz oluşu, belli bir sektöre mal edilmemesi, geçici oluşu vs.dir. Eskiden ‘Serbest Meslek’ olarak bilinen ve birçok zanaat ve iş türünü bünyesinde barındıran meslek, bu tarife çok daha yakın olabilir. İyi tanımlanamayan faaliyetler grubuna, genellikle askeri kesim dâhil edilmektedir. Oysa “Gayri Muayyen Faaliyetler” olarak tanımlanan askeri faaliyetler gayet iyi tanımlanabilen ve belirsiz olmayan bir faaliyettir. Adından da anlaşılacağı gibi, ülke ya da bölge savunmasına ait bir işlevi olan askeri faaliyetler, sonuçta kent sakinlerinin ya da bölgenin savunması ve güvenlik gereksinmelerini gidermeye yönelik bir hizmet fonksiyonudur. Özellikle de ülkemizde, askeri fonksiyonların önemli bir idari fonksiyon görevi görmekte olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.”*³⁰³

Doğubeyazıt kentinde iyi tanımlanamayan faaliyetler grubuna inşaat işleriyle uğraşanlar alınabilir. İnşaat işleriyle uğraşanlara Güner; iyi tanımlanamayan faaliyetler³⁰⁴, Tümertekin; hizmet sektörü³⁰⁵, Tolun Denker; sanayi sektörü³⁰⁶ içinde yer verirken; Yıldız bu faaliyetleri belirsiz faaliyetler³⁰⁷ olarak tanımlamaktadır.

Doğubeyazıt kentinde inşaat faaliyetleri ile uğraşan nüfusu tespit etmek oldukça güçtür. Çünkü bu faaliyetlerle uğraşan kişilerin herhangi bir yerde kayıtları bulunmamakla birlikte çoğu sigortasızdır. Ancak çeşitli kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmelere, özellikle müteahhitlerle yapılan görüşmelere dayanarak Doğubeyazıt kentinde 1400 kişinin inşaat faaliyetleri ile uğraştığı söylenebilir. Kentte, inşaat faaliyetlerinde çalışanların sayısı 1985 yılında 157, 1990 yılında 421,

³⁰³YILDIZ, 2002, *age.*, s.298.

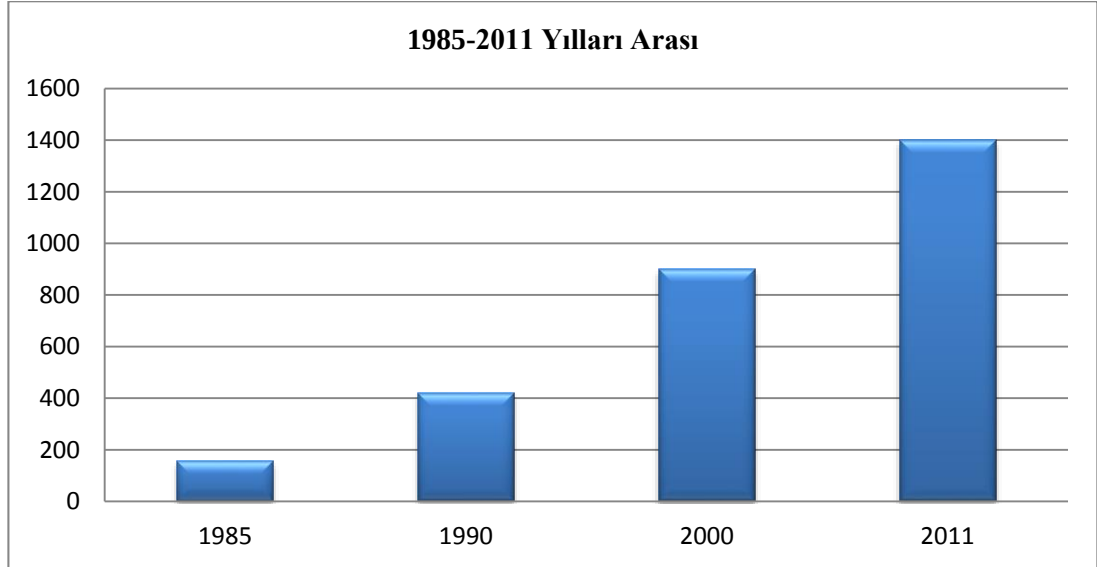
³⁰⁴GÜNER, 1997, *age.*, s.97.

³⁰⁵TÜMERTEKİN, 1973, *age.*, s.51.

³⁰⁶TOLUN DENKER, 1976, *age.*, s.86.

³⁰⁷YILDIZ, 2002, *age.*, s.299.

2000 yılında 901, 2011 yılında ise 1400 kişidir. Bu verilere göre kentteki inşaat faaliyetlerinde çalışanların sayısı 26 yılda yaklaşık olarak 9 kat artmıştır. (Şekil 38)

Şekil 38: İnşaat Faaliyetleriyle Uğraşanların Sayıları (Kaynak: TÜİK, GNS 12.11.2014 ve Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler)

Doğubeyazıt kentinde inşaat faaliyetleri son 10 yılda azımsanmayacak derecede hız kazanmıştır. 2000 yılında 901 kişi inşaat faaliyetleriyle uğraşırken 2011 yılında yukarıda da belirtildiği gibi bu sayı 1400'e yükselmiştir. Doğubeyazıt kentindeki inşaat faaliyetleri Erciş kentindeki ile benzerlik göstermektedir. Kentteki inşaat faaliyetleri Yıldız'ın ifadeleriyle; *"kentteki inşaat faaliyetlerinin bir cephesini hızlı nüfuslanma ve göçlerden ortaya çıkan, barınma gereksinimini karşılamaya yönelik aktiviteler oluştururken, öteki cephesini de 'kentsel yenilenme' diyebileceğimiz kentsel görünümün değiştirilmesi, cadde ve sokakların bu bakımdan yeniden düzenlenmesi, kentin iş ve ticaret sahasında yer alan işyerlerinin bu yenilenmeye ayak uydurarak yeni ticaret konutlarının inşa edilmesi ve eskinin tek katlı iş ve ticaret sahaları yerine çok katlı iş hanlarının inşa edilmesi"*³⁰⁸ şeklindedir.

³⁰⁸YILDIZ, 2002, age., s.301.

Tablo 82: İnşaat Halindeki Yerlerin Mahallelere Göre Dağılımı (2011)

Mahalle	İnşaat Sayısı	Konut Sayısı	Kamu ve Özel İşyeri Sayısı
Abdigör Mahallesi	6	531	14
Ahmedi Hani Mahallesi	29	3980	253
Barış Mahallesi	18	925	43
Büyük Ağrı Mahallesi	22	1304	46
Çiftepınar Mahallesi	34	5108	995
Hasankeyf Mahallesi	51	844	31
Hürriyet Mahallesi	15	1256	105
İshakpaşa Mahallesi	14	2900	445
Koçkiran Mahallesi	7	1232	26
Sanayi Mahallesi	74	1279	191
Sarıgül Mahallesi	5	271	10
Ulu Yol Mahallesi	14	2798	349
Vatan Mahallesi	13	1097	123
Yeni Mahalle	34	1989	67
Toplam	336	25514	2698

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Bina Sayım Cetveli (24.11.2011)

2011 yılı itibarıyla Doğubeyazıt'ta inşaat halinde toplam 336 adet yapı bulunmaktadır. İnşaat halindeki yapıların dağılımına bakıldığında; en fazla inşaat 74 yapı ile Sanayi Mahallesi'nde yer alırken; bu mahalleyi 51 yapı ile Hasankeyf Mahallesi izlemektedir. Yeni ve Çiftepınar mahallelerinde 34'er yapı bulunurken; Ahmedi Hani Mahallesi'nde (Foto 62) 29 yapı bulunmaktadır.

Kentteki inşaat halindeki yapıların % 66.07'si bu beş mahallede yer almaktadır. (Tablo 82) İnşaat halindeki yapıların en çok Sanayi ve Hasankeyf mahallelerinde olmasının sebebi bu alanların hem arsa fiyatları açısından uygun olması hem de yapılaşmaya müsait yerler olmasıdır. Ayrıca TOKİ'nin Hasankeyf Mahallesi'nde yaptırdığı inşaat halindeki afet konutları bu mahalledeki inşaat sayısını arttırmıştır. İnşaat halindeki yapıların en az bulunduğu mahalleler ise Abdigör, Koçkiran ve Sarıgül mahalleleridir. Abdigör ve Koçkiran mahalleleri Doğubeyazıt'ın en eski mahallelerindendir. Bu iki mahallenin bulunduğu yer engebeli olduğundan gelişmeye pek uygun değildir. Dikey gelişimin de pek görülmediği bu mahallelerde inşaat halindeki yapıları görmek neredeyse imkânsızdır. 2008 yılından önce köy olan Sarıgül Mahallesi'nde inşaat yapılarının az olması ise mahallenin hala köy özelliği göstermesiyle ve mahallede askeri alanların çok geniş yer kaplamasıyla açıklanabilir.

Foto 62: Ahmedi Hani Mahallesi'nde Bulunan Bir İnşaattan Görünüm

4. DOĞUBEYAZIT KENTİNİN KENT İÇİ ARAZİ KULLANIMI

Bir kentte yer alan fonksiyonlar belli bir araziye ihtiyaç duymakta ve bunun sonucunda kent içinde farklı fonksiyonlara hizmet eden alanlar meydana gelmektedir.³⁰⁹ Bu alanları ikametgâh alanları, resmi ve idari alanlar, iş ve ticaret alanları, park ve yeşil alanlar, sanayi alanları gibi alanlar oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra boş alan olarak da ifade edilen³¹⁰ pasif kullanım alanını meydana getiren alanlar da bulunmaktadır. Bu alanlar üzerinde herhangi bir yapı bulunmadığı gibi herhangi bir etkinlik de doğrudan yapılmamaktadır. Yılın sadece birkaç ayında kullanılan pasif alanlar çocuklar için oyun oynama alanı, otlak alanı, tarım alanı ve yakın çevresinde ikamet edenlerin ihtiyacına göre çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Özellikle yatay yönde gelişen Doğubeyazıt kentinin dış çeperini bu boş alanlar oluşturmaktadır. Bu alanlar üzerinde yerleşik alanlar çok seyrek bulunsa da büyük bir bölümünü otlak amaçlı kullanılan meralar oluşturmaktadır. Bu alanlar hâlihazır haritalarda belediye sınırları içinde gösterilmekte ve kentsel hizmetlerin tümü buralara götürülmektedir. Doğubeyazıt kentinde 1110.6 hektarlık bir paya sahip olan bu alanların büyük bir bölümü yukarıda da belirtildiği gibi kentin dış çeperinde yer almakta ve bu alanların % 55.12'si Hasankeyf ve Sarıgül mahallelerinde görülmektedir. Geriye kalan alanları ise üzerinde herhangi bir yapının olmadığı, daha çok çocuklara oyun alanı olan arsalar ve dere yatakları oluşturmaktadır.

Tablo 83: Belediye Sınırları İçindeki Alanların Arazi Kullanımı (2011)

Arazi Kullanılış Şekli	Alanı (ha)	Oranı (%)
Ulaşım Alanı	11.27	0.36
Rekreasyon Alanı	46.06	1.49
Resmi ve İdarî Alanlar	52.15	1.69
Park ve Yeşil Alanlar	36.47	1.18
Sanayi Alanları	70.98	2.3
İş ve Ticaret Alanları	118.53	3.84
Askeri Alanlar	380.93	12.33
Boş Alanlar	1110.6	35.94
Konut Alanları	1263.06	40.87
Toplam	3090.05	100

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Hesaplanmıştır.

Doğubeyazıt kentinde belediye sınırları içindeki 3090.05 hektarlık alanın 1979.45 hektarını kentsel yerleşik alanlar oluşturmaktadır. Kentsel yerleşik alanların

³⁰⁹KÖSE, 1996, *age.*, s.68.

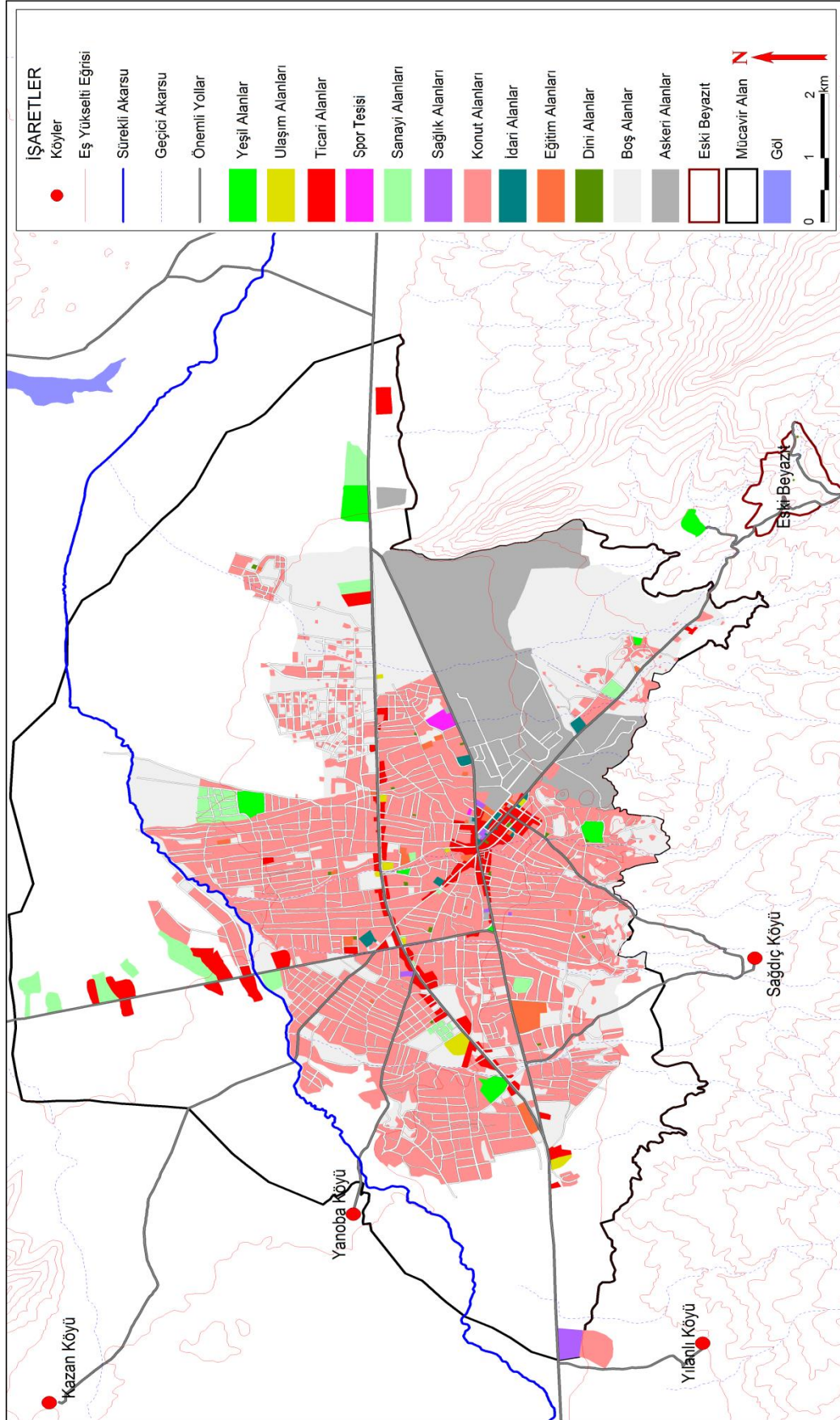
³¹⁰YILDIZ, 2002, *age.*, s.303.

52.15 hektarını resmi ve idari alanlar, 380.93 hektarını askeri alanlar, 118.53 hektarını iş ve ticaret alanları, 70.98 hektarını sanayi alanları, 11.27 hektarını ulaşım alanları, 46.06 hektarını rekreasyon alanları, 36.47 hektarını park ve yeşil alanlar, 1263.06 hektarını ise konut alanları oluşturmaktadır. Kentsel kullanım alanları arasında en fazla alanı 1263.06 hektarla konut alanları oluştururken; en az alanı ise 11.27 hektarla ulaşım alanları oluşturmaktadır. (Tablo 83) Ulaşım alanlarının bu denli az olmasının sebebi cadde ve sokakların alansal olarak hesaplanmayıp uzunluk olarak hesaplanmış olmasıdır. Ayrıca Doğubeyazıt kentinde 1263.06 hektar olarak gösterilen arazinin tümü konut alanlarını içermemektedir. Konut alanlarıyla birlikte bahçe, ahır, tandırlık, kömürlük ve tuvalet gibi yapılar da bulunmaktadır. Bu yapılar ile ikametgâh konutlarını ayırmak mümkün olmadığından bu yapılar konut alanları içinde ele alınmıştır. Bu tür alanların en yoğun bulunduğu mahalleler ise kentin dış çeperini oluşturan Hasankeyf, Yeni, Hürriyet, Büyük Ağrı, Sanayi, Barış ve Sarıgül mahalleleridir. Koçkiran ve Abdigör mahallelerinin güneyinde yer alan konut alanları ile Vatan Mahallesi'nin batısında ve Ahmedi Hani Mahallesi'nin doğusunda yer alan konut alanlarında da bu tür yapılara rastlamak mümkündür.

Tablo 83'te gösterilen arazi kullanım gruplarından askeri alanlar, resmi ve idari alanlardan olmasına rağmen geniş bir alanı kapladığından ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Ayrıca kullanım alanları belirlenirken; sosyo-kültürel alanlar (eğitim, sağlık ve dini) diye ayrı bir başlığa ihtiyaç duyulmamıştır. Bu alanlar aynı zamanda resmi ve idari alan olduğu için bu alanlara sadece resmi ve idari alanlar başlığında değinilmiştir. Ancak kentte eğitim, sağlık ve dini alanlar dışında diğer sosyo-kültürel alanlar bulunmaktadır ki; bu alanlar özel hastaneler, özel okullar, yerel gazeteler, kütüphaneler gibi yapılardır. Bu alanlardan Özel Mediza Hastanesi resmi ve idari kurumlardan olmadığı halde resmi ve idari alanlarla birlikte ele alınmıştır. Büyük Ağrı Mahallesi'nde bulunan bu özel hastanenin kapladığı alan 0.07 hektardır. Bunun yanı sıra Doğubeyazıt kentinde hiç özel okul bulunmamaktadır. Kentte bulunan 3 dersane ise ticari kaygı taşımaları ve ticari işyerleriyle aynı binalar içinde yer almaları sebebiyle iş ve ticaret alanlarıyla birlikte ele alınmıştır. Bu durum kütüphaneler, yerel gazeteler gibi diğer sosyo-kültürel fonksiyonlar için de geçerlidir. (Şekil 39) Şekil 39'da yer alan "Spor Tesisi" ise Ahmedi Hani Mahallesi'nde bulunan 4.93 hektarlık alanı kaplayan Doç. Dr. Yaşar Eryılmaz Stadyumu'dur. Bu

alan sosyo-kültürel alanlar ile ele alındığı gibi; resmi bir kurumun kapladığı alan olması bakımından resmi ve idari alanlarla birlikte ele alınmıştır.

Doğubeyazıt kentinde kent içi arazi kullanımı belirlenirken; belirtilmesi gereken diğer bir konu ise mahalle sınırları dışında kalan alanlardır. Bu alanlar Türkiye-İran transit yolunun ve Doğubeyazıt Iğdır yolunun yaklaşık 2 ile 5. km'leri arasında yer alan yerler ile eski Doğubeyazıt'ın bir kısmının oluşturduğu alanlardır. Doğubeyazıt Belediyesi tarafından her türlü hizmetin götürüldüğü bu alanlar, Doğubeyazıt Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü'nden edinilen bilgilere ve buralarda yer alan işyeri sahipleriyle yapılan görüşmelere göre; mahalle sınırları dışında kalmaktadır. Doğubeyazıt kentinin belediye sınırları içindeki 3090.05 hektarlık alanın 144.83 hektarlık alanı mahalle sınırları dışında kalmaktadır. Bu 144.83 hektarlık alanın 46.06 hektarını İshakpaşa Sarayı ve çevresini oluşturan rekreasyon alanları oluşturmaktadır. Mahalle sınırları dışında kalan alanların 15.38 hektarını ise Türkiye-İran transit yolu üzerinde yer alan Alkan'ın Bahçesi ile eski Doğubeyazıt'ta yer alan Keşiş'in Bahçesi olarak bilinen yeşil alanlar oluşturmaktadır. Geriye kalan alanları ise Doğubeyazıt-Iğdır yolu ve Türkiye-İran transit yolu üzerinde bulunan 19.01 hektarlık iş ve ticaret alanları ile 35.79 hektarlık sanayi alanları oluşturmaktadır. Yine Türkiye-İran Transit yolu üzerinde bulunan 15.62 hektarlık resmi ve idari alanlar ile 12.97 hektarlık konut alanları mahalle sınırları dışında kalan alanlardır. (Tablo 83 ve Şekil 39)

Şekil 39: Kent İçi Arazi Kullanımı (Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Düzenlenmiştir.)

Tablo 84: Mahallelere Göre Belediye Sınırları İçindeki Alanların Arazi Kullanımı (2011)

Mahalle	Mahalle Alanı (ha)	Konut Alanı (ha)	İş ve Ticaret Alanı (ha)	Sanayi Alanı (ha)	Ulaşım Alanı (ha)	Yeşil Alanlar (ha)	Boş Alanlar (ha)	Rekreasyon Alanları (ha)	Resmi ve İdari Alanlar (ha)	Oran %
Abdigör	53.64	27.65	-	-	-	5	20.49	-	0.5	1.74
Ahmedi Hani	229.5	135.74	15.61	0.6	2.48	-	63.36	-	11.71	7.43
Barış	191	87.44	3.7	2.6	2.2	-	85.2	-	9.86	6.18
Büyük Ağrı	204.1	122.77	3.9	3.72	0.79	-	72.61	-	0.31	6.6
Çiftelinar	375.6	23.32	16.37	0.05	0.49	-	1.92	-	333.45	12.15
Hasankeyf	485.6	72.43	4.5	4.43	-	-	403.31	-	0.93	15.71
Hürriyet	204.6	116.3	13.59	-	0.34	-	71.05	-	3.32	6.62
İshakpaşa	93.79	72.19	14.61	0.75	0.77	1.5	1.21	-	2.76	3.04
Koçkiran	92.32	73.92	-	-	-	-	17.53	-	0.87	2.99
Sanayi	266.8	162.6	9.21	3.84	4.2	5.81	77.18	-	3.96	8.63
Sarıgül	284.4	22.3	0.64	3.46	-	1.48	208.9	-	47.62	9.2
Uluçay	88.97	80.89	5.5	-	-	-	2.13	-	0.45	2.88
Vatan	112.4	76.36	9.17	-	-	-	26.8	-	0.07	3.64
Yeni	262.5	176.18	2.72	15.74	-	7.3	58.91	-	1.65	8.5
Mahalle Dışı	144.83	12.97	19.01	35.79	-	15.38	-	46.06	15.62	4.69
Toplam	3090.05	1263.06	118.53	70.98	11.27	36.47	1110.6	46.06	433.08	100

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Hesaplanmıştır.

Doğubeyazıt kentindeki alanların mahallelere göre arazi kullanım değerleri Tablo 84'te verilmiştir. Bu tabloya göre belediye sınırları içindeki 3090.05 hektarlık alanın 53.64 hektarı Abdigör Mahallesi'ndeki alanlardan oluşmaktadır. Abdigör Mahallesi'ndeki alanların; % 51.55'i konut alanlarından, % 38.2'si boş alanlardan, % 9.32'si yeşil alanlardan, % 0.93'ü ise resmi ve idari alanlardan oluşmaktadır. Ahmedi Hani Mahallesi'ndeki 229.5 hektarlık alanın; % 59.15'ini konut alanları, % 27.61'ini boş alanlar, % 6.8'ini iş ve ticaret alanları, % 5.1'ini resmi ve idari alanlar, % 1.08'ini ulaşım alanları, % 0.26'sını ise sanayi alanları oluşturmaktadır. Barış Mahallesi'ndeki 191 hektarlık alanın; % 45.78'ini konut alanları, % 44.61'ini boş alanlar, % 5.16'sını resmi ve idari alanlar, % 1.94'ünü iş ve ticaret alanları, % 1.36'sını sanayi alanları ve % 1.15'ini ulaşım alanları oluşturmaktadır. Büyük Ağrı Mahallesi'ndeki 204.1 hektarlık alanın; % 60.15'ini konut alanları, % 35.58'ini boş alanlar, % 1.91'ini iş ve ticaret alanları, % 1.82'sini sanayi alanları, % 0.39'unu ulaşım alanları, % 0.15'ini ise resmi ve idari alanlar oluşturmaktadır. Hasankeyf Mahallesi'ndeki 485.6 hektarlık alanın; % 83.05'ini boş alanlar, % 14.92'sini konut alanları, % 0.93'ünü iş ve ticaret alanları, % 0.91'ini sanayi alanları, % 0.19'unu resmi ve idari alanlar oluşturmaktadır. Hürriyet Mahallesi'ndeki 204.6 hektarlık alanın; % 56.84'ünü konut alanları, % 34.73'ini boş alanlar, % 6.64'ünü iş ve ticaret

alanları, % 1.62'sini resmi ve idari alanlar ve % 0.17'sini ise ulaşım alanları oluşturmaktadır. Koçkiran Mahallesi'ndeki 92.32 hektarlık alanın; % 80.07'sini konut alanları, % 18.99'unu boş alanlar, % 0.94'ünü resmi ve idari alanlar oluşturmaktadır. Sanayi Mahallesi'ndeki 266.8 hektarlık alanın; % 60.95'ini konut alanları, % 28.93'ünü boş alanlar, % 3.45'ini iş ve ticaret alanları, % 2.18'ini yeşil alanlar, % 1.57'sini ulaşım alanları, % 1.48'ini resmi ve idari alanlar ve % 1.44'ünü sanayi alanları oluşturmaktadır. Sarıgül Mahallesi'ndeki 284.4 hektarlık alanın ise; % 73.45'ini boş alanlar, % 16.74'ünü resmi ve idari alanlar, % 7.84'ünü konut alanları, % 1.22'sini sanayi alanları, % 0.52'sini yeşil alanlar ve % 0.23'ünü ise iş ve ticaret alanları oluşturmaktadır. Uluyol Mahallesi'ndeki 88.97 hektarlık alanın; % 90.92'sini konut alanları, % 6.18'ini iş ve ticaret alanları, % 2.39'unu boş alanlar ve % 0.51'ini resmi ve idari alanlar oluşturmaktadır. Vatan Mahallesi'ndeki 112.4 hektarlık alanın; % 67.94'ünü konut alanları, % 23.84'ünü boş alanlar, % 8.16'sını iş ve ticaret alanları, % 0.06'sını resmi ve idari alanlar oluşturmaktadır. Yeni Mahalle'deki 262.5 hektarlık alanın; % 67.37'sini konut alanları, % 22.44'ünü boş alanlar, % 5.99'unu sanayi alanları, % 2.78'ini yeşil alanlar, % 1.04'ünü iş ve ticaret alanları, % 0.38'ini ise resmi ve idari alanlar oluşturmaktadır. Çiftepınar Mahallesi'ndeki 262.5 hektarlık alanın; % 88.78'ini resmi ve idari alanlar, % 6.21'ini konut alanları, % 4.36'sını iş ve ticaret alanları, % 0.51'ini boş alanlar, % 0.13'ünü ulaşım alanları ve % 0.01'ini sanayi alanları oluşturmaktadır. İshakpaşa Mahallesi'ndeki 93.79 hektarlık alanın ise; % 76.97'sini konut alanları, % 15.58'ini iş ve ticaret alanları, % 2.94'ünü resmi ve idari alanlar, % 1.6'sını yeşil alanlar, % 1.29'unu boş alanlar, % 0.82'sini ulaşım alanları ve % 0.8'ini sanayi alanları oluşturmaktadır. Belediye sınırları içindeki 3090.05 hektarlık alanın 144.83 hektarı mahalle sınırları dışında kalmaktadır. Bu alan belediye sınırlarının % 4.69'una denk gelmektedir. Mahalle sınırları dışında kalan bu yerlerin % 31.8'ini İshakpaşa Sarayı ve çevresini oluşturan alanlar, % 24.71'ini Doğubeyazıt-Iğdır ve Türkiye-İran transit yolu üzerinde yer alan sanayi alanları, % 13.13'ünü yine Doğubeyazıt-Iğdır ve Türkiye-İran transit yolu üzerinde yer alan iş ve ticaret alanları, % 10.78'ini Doğubeyazıt-Ağrı yolu üzerinde yer alan Doç. Dr. Yaşar Eryılmaz Devlet Hastanesi ve Doğubeyazıt Jandarma Komutanlığı'nın kapladığı resmi ve idari alanlar, % 10.62'sini Türkiye-İran transit yolu üzerinde bulunan Alkan'ın Bahçesi ve İshakpaşa yolu üzerinde bulunan

Keşiş'in Bahçesi'nin kapladığı yeşil alanlar ile % 8.96'sını Doğubeyazıt-Ağrı yolu üzerinde bulunan TOKİ konutları ile eski Doğubeyazıt'ta yer alan birkaç konutun kapladığı konut alanları oluşturmaktadır.

4.1. İş ve Ticaret Alanları

Küçük kentlerde “çarşı” olarak adlandırılan, büyük kentlerde ise “merkezi iş alanı” olarak tanımlanan yerler önemli iş ve ticaret alanlarıdır. Bu alanlar kent içinde arazi fiyatlarının en yüksek olduğu yerlerdir. Bu alanlarda nüfus yoğunluğu fazla olmakla birlikte gece ve gündüz arasındaki nüfus yoğunluğu farkı da oldukça yüksektir.³¹¹ Ulaşım, iletişim ve bilişim teknolojisine bağlı olarak, kentlerde en hızlı ve en yoğun insan, para ve haber akımının olduğu alanlar, kentteki merkezi iş alanlarıdır.³¹² Bundan dolayı bu alanlarda arsa ve kiralık işyerleri fiyatları oldukça yüksektir. Bu durum merkezi iş alanının çevreye doğru özellikle de ulaşım aksları boyunca genişlemesine neden olmuştur. Ulaşım aksları boyunca çevreye doğru genişleyen iş ve ticaret alanları hem kent merkezindeki yoğunluğu azaltmakta, hem de merkezdeki aşırı yüksek kira fiyatlarını aşağıya çekmektedir. Ayrıca bu durum merkezi iş alanının çevresinde çeşitli alt merkezler oluşturmaktadır. Özellikle pasajlar merkezdeki sıkışıklığı azaltırken yüksek kira fiyatlarına bir alternatif oluşturması bakımından da önemlidir. Ayrıca bu durum benzer iş kollarına ait işyerlerinin bir arada bulunmasını sağlamaktadır.³¹³

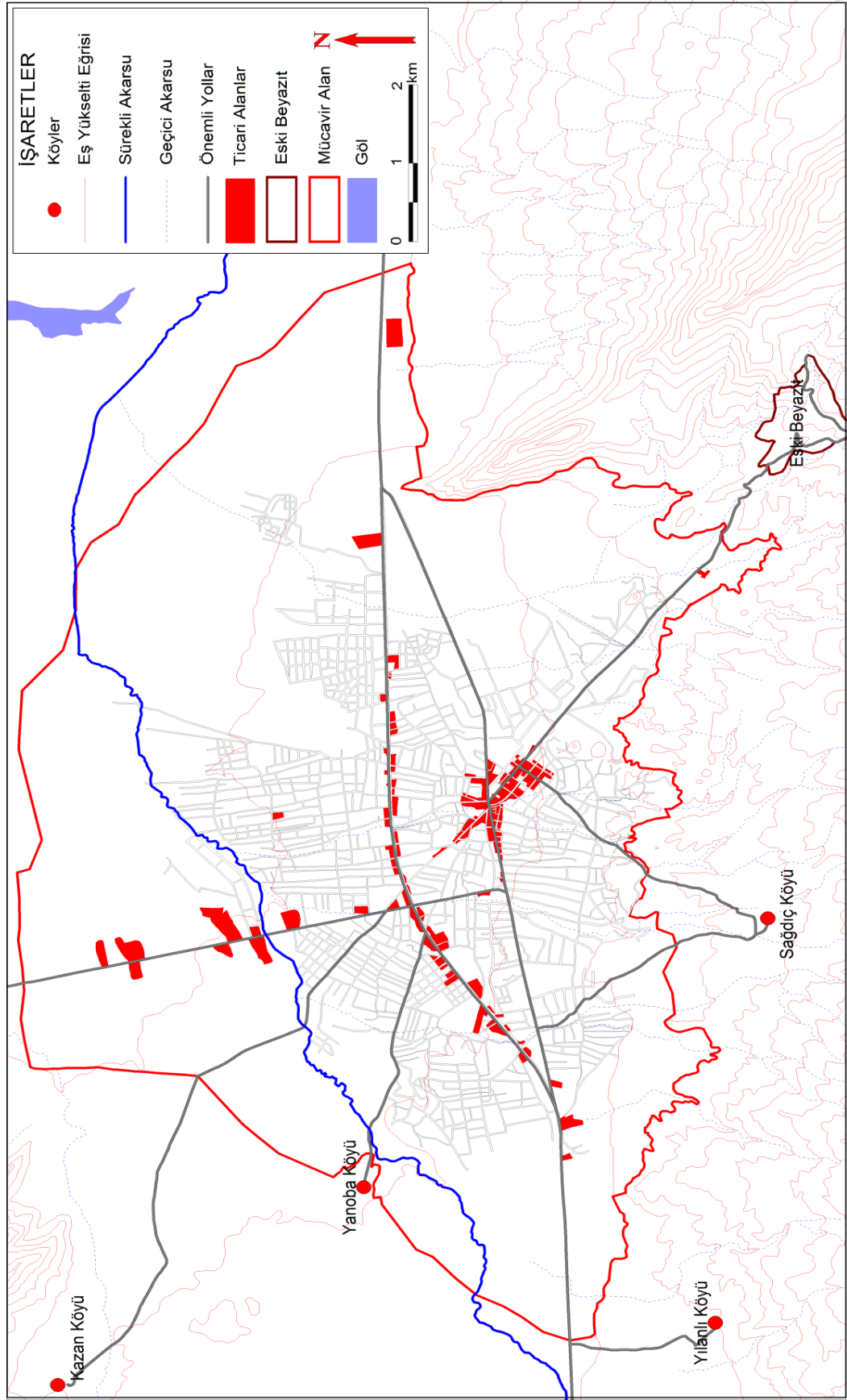
Doğubeyazıt kentinde önemli kentsel fonksiyonlardan biri olan ticaret faaliyetleri, yoğunlukla kentin merkezindeki ana caddelerde ve ana caddelere bağlı ara caddeler ile ulaşım aksları boyunca sıralanan işyerlerinde ve pasajlarda yoğunlaşmıştır. (Şekil 39 ve 40) Kentteki iş ve ticaret alanlarının kapladığı alan 118.53 hektar olup bu alan kentsel alanın % 3.84'ünü oluşturmaktadır. (Tablo 83) Ticari faaliyetlerin yürütüldüğü bu alanlarda toplam 2686 işyeri bulunurken bunların 1800'ü perakende ticaret, 242'si toptan ticaret ve 644'i ise hizmet işyerlerinden oluşmaktadır. Ticari işyerlerinin büyük çoğunluğu konut alanlarından uzakta olsa da

³¹¹TÜMERTEKİN, E., 1997, “İstanbul Şehrini Coğrafi Anatomisi”, *Kent Gündemi Dergisi*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Yıl:1, Sayı:1, İstanbul, s.416-423.

³¹²OSMAY, S., 1998, “1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü”, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, s.139.

³¹³YILDIZ, 2002, *age.*, s.309.

yer yer konut alanlarının alt katlarında rastlamak mümkündür. Özellikle ana caddelere baēlı ara caddelerde ticari işyerleri büyük ölçüde konutların zemin katında yer almaktadır. Ayrıca eski binaların yıkılıp yenilenmesi ile son yıllarda çok katlı iş merkezleri yapılmaktadır. Bu iş merkezleri pasajlara alternatif durumdadır.

Şekil 40: Ticari Alanların Kent İçi Dağılımı (Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Düzenlenmiştir.)

Tablo 85: İş ve Ticaret Alanlarının Mahallelere Göre Dağılımı (2011)

Mahalle Adı	Mahallenin Alanı (ha)	İş ve Ticaret Alanı (ha)	Oranı (%)
Abdigör Mahallesi	53.64	-	-
Ahmedi Hani Mahallesi	229.5	15.61	13.17
Barış Mahallesi	191	3.7	3.12
Büyük Ağrı Mahallesi	204.1	3.9	3.29
Çiftepınar Mahallesi	375.6	16.37	13.81
Hasankeyf Mahallesi	485.6	4.5	3.8
Hürriyet Mahallesi	204.6	13.59	11.47
İshakpaşa Mahallesi	93.79	14.61	12.33
Koçkiran Mahallesi	92.32	-	-
Sanayi Mahallesi	266.8	9.21	7.77
Sarıgül Mahallesi	284.4	0.64	0.54
Ulu Yol Mahallesi	88.97	5.5	4.64
Vatan Mahallesi	112.4	9.17	7.74
Yeni Mahalle	262.5	2.72	2.29
Mahalle Dışı	144.83	19.01	16.03
Toplam	3090.05	118.53	100

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Hesaplanmıştır.

Doğubeyazıt kentinde iş ve ticaret alanlarının mahallelere göre dağılımı Tablo 85'te verilmiştir. Bu tabloya göre iş ve ticaret alanlarının en yoğun bulunduğu alanları % 16.03'lük oranla mahalle sınırları dışında kalan alanlar oluşturmaktadır. Mahalle sınırları dışında kalan 19.01 hektarlık iş ve ticaret alanlarını; Doğubeyazıt-Iğdır ve Türkiye-İran transit yolu üzerindeki antrepolar, petrol dolum tesisleri ve çeşitli toptan ticaret işyerleri ile Türkiye-İran transit yolu üzerindeki Simer Oteli'nin kapladığı alanlar oluşturmaktadır. Özellikle Iğdır yolu üzerinde bulunan antrepolar tır garajı ve depolama yerleriyle geniş alan kaplamaktadır. İşyeri sayısı bakımından az olan bu yerler kapladıkları alan bakımından büyüktür. (Tablo 85)

Doğubeyazıt kentindeki Ahmedi Hani, Çiftepınar, İshakpaşa, Sanayi ve Vatan mahalleleri, iş ve ticaret alanlarının % 50'sinden fazlasına sahiptir. Bu mahallelerden özellikle Çiftepınar ve Ahmedi Hani Mahallesi resmi ve idari kuruluşların en fazla bulunduğu mahallelerdir. Bu durum iş ve ticaret alanlarının bu mahallelerde yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Resmi ve idari kuruluşların bu olumlu etkisinin yanı sıra iş ve ticaret alanlarını kısıtlayıcı bir etkisi de söz konusudur. Resmi ve idari kuruluşların geniş bir alan kaplaması bu mahallelerde iş ve ticaret alanlarını daraltmış ve böylelikle iş ve ticaret alanlarının çevre mahallelere yayılmasına yol açmıştır. Bu durumun en iyi örneği Çiftepınar Mahallesi'dir. Bu mahalle kentteki iş ve ticaret hayatının en işlek olduğu yerdir. Ancak resmi ve idari alanların mahallede geniş yer kaplaması, iş ve ticaret alanlarını sınırlandırarak bu

alanların ya Ahmedi Hani Mahallesi'ne kaymasına ya da Çiftepınar Mahallesi'nde dikey yönde gelişmesine sebep olmuştur. Koçkiran ve Abdigör mahallelerinde ise birkaç bakkal dışında herhangi bir ticari işyeri bulunmamaktadır. (Tablo 85)

İş ve ticaret alanlarının % 13.81'inin yer aldığı Çiftepınar Mahallesi'ndeki işyerleri, mahallenin güneydoğu ve kuzeybatı yönlü birbirine paralel uzanan İsmail Beşikçi, Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve az da olsa Rıfkı Başkaya caddeleri boyunca uzanmıştır. Ayrıca bu caddeleri dikine kesen, birbirine paralel kuzeydoğu ve güneybatı yönlü uzanan İsa Geçit, Güven, Meryemana ve Belediye caddelerinde de yoğun olarak işyerleri bulunmaktadır. Özellikle Büyük Ağrı Caddesi'nde bulunan pasajlar kentin önemli ticari iş alanlarını oluşturmaktadır.

Tablo 86. Ticari İşyerlerinin Cadelere Göre Dağılımı (2011)

Caddenin Adı	İşyeri Sayısı			
	Perakende	Hizmet	Toptan	Toplam
Akasya Sokak	9	14	1	24
Doğubeyazıt-Iğdır Yolu	13	6	7	26
Küçük Ağrı Caddesi	15	8	8	31
Ararat Sokak	19	12	2	33
Şehitlik Caddesi	21	16	1	38
Şehit Nesim Kaçar Sokak	38	8	1	47
Güven Caddesi	26	21	3	50
Rıfkı Başkaya Caddesi	14	36	-	50
14 Nisan Caddesi	17	38	-	55
İsa Geçit Caddesi	29	27	1	57
Belediye Caddesi	29	29	2	60
Abdurrızak Aladağ Caddesi	38	29	3	70
Büyük Ağrı Caddesi	67	17	3	87
1116., 1117., 1118., 1119 ve 1120. Sokaklar	81	6	3	90
Meryemana Caddesi	52	38	3	93
Türkiye-İran Transit Yolu	60	27	37	124
Diğer Cadde veya Sokaklar	119	49	17	183
İsmail Beşikçi Caddesi	101	88	2	191
1 Nolu Iğdır Caddesi	170	32	4	206
Ağrı Caddesi	408	131	12	551
Pasajlar	474	12	132	618
Toplam	1800	644	242	2684

Kaynak: Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler (15.11.2011)

Doğubeyazıt kentinin ticari işyerlerinin çekirdeğini oluşturan İsmail Beşikçi Caddesi kentin en önemli iş ve ticaret merkezidir. Bugün olduğu gibi geçmişte de bu cadde, kentin iş ve ticaret alanlarının merkezini teşkil etmekteydi. Perakende ticaret ve hizmet işyerlerinin egemen olduğu bu caddede 16 işyeri ile en çok konfeksiyon veya giyim işyeri bulunmaktadır. Sayısı 5 ve 5'ten fazla olan işyerlerinin dağılımı

şöyledir: 8 çayevi, 8 lokanta, 13 internet cafe, 6 pastane, 9 berber veya kuaför, 5 avukatlık bürosu, 7 eczane, 6 otel, 5 döviz bürosu, 8 bakkal veya market, 7 kitabevi veya kırtasiye, 8 elektronik eşya satıcısı, 6 beyaz eşya satıcısı, 12 cep telefonu veya yan ürünleri satıcısı, 10 askeri malzeme satıcısı, 6 kundura ve ayakkabıcı ile 14 kuyumcu ve sarraf olmak üzere bu cadde üzerinde toplam 191 işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinin 101'i perakende ticaret işyeri, 88'i hizmet işyeri ve 2'si toptan ticaret işyeri olarak hizmet vermektedir. Ayrıca İsmail Beşikçi Caddesi'nin toplam uzunluğu 594 m olup bu caddenin tamamında iş ve ticaret faaliyetleri yürütülmektedir. (Tablo 86 ve Foto 63)

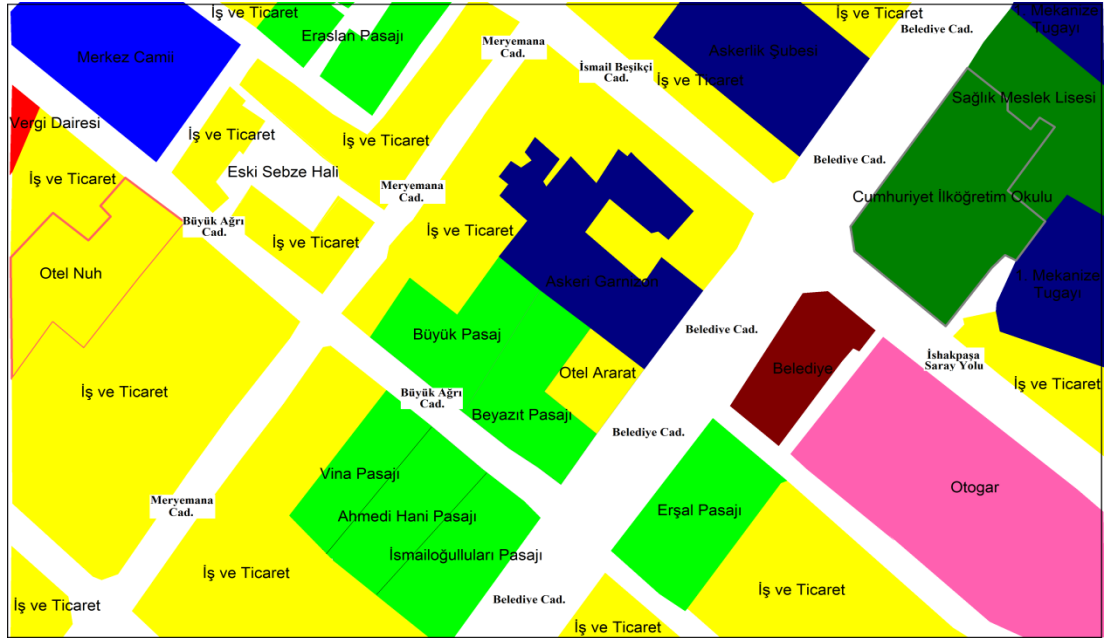
Foto 63: İş ve Ticaret Alanlarının Çekirdeğini Oluşturan İsmail Beşikçi Caddesi'nden Bir Görünüm

Çiftapınar Mahallesi'nde bulunan iş ve ticaret faaliyetleri bakımından diğer önemli cadde ise Büyük Ağı Caddesi'dir. (Foto 64) 818 m uzunluğunda olan bu cadde üzerinde sayısı 5 ve 5'ten fazla olan işyerlerinin dağılımı ise şöyledir: 18 bakkal veya market, 13 tuhafiyeye, 5 kundura veya ayakkabıcı, 8 konfeksiyon veya giyim mağazası, 8 inşaat malzeme satış yeri, 5 nalbur veya hırdavatçı olmak üzere toplam 67 perakende, 17 hizmet, 3 toptan ticaret işyeri bulunmaktadır. Görüldüğü gibi sayısı 5 veya 5'ten fazla olan hizmet işyerleri bulunmamaktadır. Bu cadde üzerinde toplam 87 işyeri bulunmaktadır. (Tablo 86)

Foto 64: İş ve Ticaret Alanlarının Yoğun Bulunduğu Büyük Ağrı Caddesi'nden Bir Görünüm

Kentin ticaret hayatına canlılık katan önemli pasajlardan Büyük Beyazıt Pasajı, Büyük Pasaj, Ahmedi Hani Pasajı, Vina (Büyük Orta Doğu) Pasajı, Büyük Paris Pasajı, Dubai Pasajı ve İsmailoğulları Pasajı Büyük Ağrı Caddesi üzerinde yer almaktadır. Kentte bulunan 10 pasajdan bu 7'si Büyük Ağrı Caddesi'nde, geriye kalan Eraslan Pasajı İsmail Beşikçi Caddesi'nde, Salman Pasajı Ağrı Caddesi'nde, Erşal Pasajı ise Belediye Caddesi'nde bulunmaktadır. Bu pasajlardan Büyük Pasaj 1200 m², Beyazıt Pasajı 1100 m², İsmailoğulları Pasajı 1100 m², Ahmedi Hani Pasajı 1000 m² ve Vina Pasajı 870 m² olup bu dört pasajın kapladığı toplam alan 5270 m²'dir. (Şekil 41)

Şekil 41: Pasajların Yoğun Bulunduğu Alanlar (Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Düzenlenmiştir.)

Bu pasajlardan en işlek olanları Büyük Pasaj, Büyük Beyazıt Pasajı ve İsmailoğulları Pasajı'dır. Büyük Pasaj'da 136, Büyük Beyazıt Pasajı'nda 94, Salman Pasajı'nda 74, Büyük Paris Pasajı'nda 72, Vîna Pasajı'nda 60, Ahmedî Hani Pasajı'nda 54, İsmailoğulları Pasajı'nda 52, Dubai Pasajı'nda 38, Eraslan Pasajı'nda 36 ve Erşal Pasajı'nda ise 32 adet işyeri bulunmaktadır. 10 pasajda toplam 648 işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinin 474'ü perakende ticaret, 132'si toptan ticaret, 12'si hizmet işyeri, 30'u ise boş veya depo olarak kullanılmaktadır. Kentte bulunan 2686 ticari işyerinin 618'i bu pasajlarda yer almaktadır. Pasajlarda hediyelik eşya (92 işyerinin tamamı), gıda (252 bakkal veya market), elektrik-elektronik eşya (22 işyeri), züccaciye (11 işyeri), tuhafîye (30 işyeri), nalbur ve hırdavat (15 işyeri) gibi birçok ürünün satışı yapılmaktadır. (Tablo 86 ve Foto 65)

Foto 65: Pasajların Yoğun Bulunduğu Büyük Ağrı Caddesi'nden Bir Görünüm

İş ve ticaret faaliyetlerinin yoğun yaşandığı caddelerden biri de Ağrı Caddesi'dir. (Foto 66) Doğu-batı yönlü olan Ağrı Caddesi'nin toplam uzunluğu 7200 metredir. Bunun 1800 metresini ticari işyerleri oluşturmaktadır. 1800 metrenin neredeyse tamamında işyeri bulunurken geriye kalan 5400 metrede de işyerine rastlamak mümkündür. Bu cadde, Ahmedi Hani Mahallesi'ni Çiftepınar'dan, İshakpaşa Mahallesi'ni Uluyol'dan ve Vatan Mahallesi'ni Barış Mahallesi'nden ayırmaktadır. Başta Çiftepınar, Ahmedi Hani, Uluyol ve İshakpaşa mahalleleri olmak üzere bu caddeye açılan birçok sokakta da ticari işyerleri bulunmaktadır. Bu cadde toplam 526 işyeriyle ticari işyerlerinin en fazla olduğu caddedir. Perakende ticaret işyerleri ve hizmet faaliyetlerinin egemen olduğu bu caddede sayısı 5 ve 5'ten fazla olan işyerlerinin dağılımı şöyledir: 48 çayevi ve kahvehane, 12 lokanta ve pide salonu, 6 pastane, 21 internet cafe, 8 berber veya kuaför, 5 eczane, 176 bakkal veya market, 22 manav, 6 kasap veya tavukçu, 7 tuz ve şeker satıcısı, 14 perakende un satıcısı veya zahireci, 10 gübre satıcısı, 13 mobilyacı, 7 kunduracı veya ayakkabıcı, 16 inşaat malzemesi ve boya satıcısı, 12 kuyumcu ve sarraf, 14 telefon ve iletişim ürünleri satıcısı, 14 konfeksiyon veya giyim mağazası, 5 beyaz eşya veya ev aletleri satıcısı, 7 tuhafiyeci, 7 nalbur ve hırdavatçı, 5 perakende odun ve kömür satıcısı olmak üzere toplam 408 perakende ticaret, 113 hizmet işyeri ve 12 toptan ticaret işyeri bulunmaktadır. (Tablo 86)

Foto 66: İş ve Ticaret Alanlarının Yoğun Bulunduğu Ağrı Caddesi'nden Bir Görünüm

Doğubeyazıt kentinin en eski caddelerinden biri olan Rıfkı Başkaya Caddesi ise resmi binaların sıralandığı ve ticaret hacminin düşük olduğu bir caddedir. Çiftepınar Mahallesi'nde bulunan bu caddede toplam 50 işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinin 36'sı hizmet, 14'ü perakende ticaret işyeridir. 36 hizmet işyerinin 12'sini dernek, oda ve kooperatifler oluşturmaktadır. Bu caddenin toplam uzunluğu ise 485 metredir. (Tablo 86)

İsmail Beşikçi, Büyük Ağrı ve Küçük Ağrı caddelerini dikey yönlü kesen İsa Geçit (965 m), Güven (428 m) ve Meryemana (1071 m) caddeleri de iş ve ticaret alanlarının yoğun bulunduğu caddelerdir. Perakende ticaret ve hizmet işyeri faaliyetlerinin egemen olduğu bu üç caddede ağırlıklı olarak bakkal, çayevi, berber, kasap, lokanta, internet cafe, inşaat malzemesi satış işyerleri, konfeksiyon, cep telefonu satıcısı gibi birbirinden farklı bir çok işyeri bulunmaktadır. Bu caddelerden İsa Geçit ve Meryemana caddeleri Çiftepınar Mahallesi'nden Koçkırın Mahallesi'ne uzanmaktadır. İş ve ticari işyerlerinin yoğunlukta olduğu yerler Çiftepınar Mahallesi'nde kalmaktadır. Başka bir ifadeyle iş ve ticari işyerlerinin neredeyse tamamı Çiftepınar Mahallesi sınırlarında yer alırken, Koçkırın Mahallesi'ne yaklaşan kısımlarda işyerleri hem azalmakta hem de daha çok konut alanlarının zemin katlarında görülmektedir. İsa Geçit Caddesi'nde 29 perakende ticaret, 27 hizmet işyeri, 1 toptan ticaret işyeri olmak üzere toplam 57 işyeri bulunmaktadır. Meryemana Caddesi'nde ise toplam 93 işyeri bulunmaktadır. Bu caddede sayısı 5 ve

5'ten fazla olan işyerlerinin dağılımı şöyledir: 42 bakkal ve market, 6 manav, 5 askeri malzeme satıcısı, 5 inşaat malzeme satıcısı, 5 çayevi ve kahvehane, 7 lokanta, 9 internet cafe, 6 berber veya kuaför olmak üzere toplam 52 perakende ticaret işyeri, 38 hizmet işyeri, 3 toptan ticaret işyeri bulunmaktadır. Güven Caddesi'nde ise toplam 50 işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinin 26'sını perakende ticaret, 21'ini hizmet, 3'ünü ise toptan ticaret işyerleri oluşturmaktadır. (Tablo 86)

Doğubeyazıt'ta ticari işyerlerinin bulunduğu diğer bir alan ise 1 No'lu Iğdır Caddesi'dir. İshakpaşa Mahallesi'nde bulunan bu cadde iş ve ticaret açısından mahallenin en işlek caddesidir. Kuzeybatı-güneydoğu yönlü uzanan bu caddede sayısı 5 ve 5'ten fazla olan işyerlerinin dağılımı şöyledir: 20 büfe, 81 bakkal ve market, 6 manav, 5 konfeksiyon ve giyim mağazası, 5 tuhafiyeye, 7 inşaat malzemesi ve boya satıcısı, 6 çimento satıcısı, 5 nalbur ve hırdavat, 5 demir alım-satım, 7 çayevi ve kahvehane olmak üzere toplam 170 perakende ticaret, 32 hizmet ve 4 toptan ticaret işyeri bulunmaktadır. Ticari faaliyetlerin yürütüldüğü diğer bir alan da Çiftapınar Mahallesi'nde bulunan Belediye Caddesi'dir. Bu caddenin toplam uzunluğu 435 m olup kentte bulunan 8 kargonun 7'si bu cadde üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Yağmur ve BİM hipermarketler ile Alfemo, Mondi, İstikbal ve Kilim mobilya bu caddede bulunmaktadır. Caddede 29'u perakende ticaret, 29'u hizmet, 2'si ise toptan ticaret işyeri olmak üzere toplam 60 ticari işyeri bulunmaktadır. (Tablo 86)

İş ve ticaret faaliyetlerinin yürütüldüğü bu caddelerin dışındaki diğer caddeler Akasya (114 m), Ararat (292 m), Küçük Ağrı (411 m), 14 Nisan (140 m), Abdurrazak Aladağ (980 m) ve Şehitlik Caddesi (950 m)'dir. Bu caddelerden Akasya ve Ararat caddeleri Uluyol Mahallesi'nde, Küçük Ağrı ve 14 Nisan caddeleri Çiftapınar Mahallesi'nde, Abdurrazak Aladağ ve Şehitlik caddeleri ise Ahmedî Hani Mahallesi'nde yer almaktadır. Uluyol Mahallesi'nde yer alan Ararat Caddesi'nde en çok bulunan işyerleri 6'şar işyeri ile bakkal, market ve tuhafiyelerdir. Bu caddede 19'u perakende ticaret, 12'si hizmet, 2'si ise toptan ticaret olmak üzere toplam 33 işyeri bulunmaktadır. Çayevlerinin yoğunlukta olduğu Akasya Caddesi'nde ise 9 perakende ticaret, 14 hizmet ve 1 toptan ticaret işyeri bulunmaktadır. 14 Nisan Caddesi'nde ise özellikle avukat büroları (6) ve internet cafeler (5) yoğunluktadır. Toplam 55 işyerinin bulunduğu caddede 17 perakende ticaret, 38 hizmet işyeri

bulunmaktadır. Küçük Ağrı, Abdurrızak Aladağ ve Şehitlik caddelerinde yer alan işyerleri daha çok konut alanlarının zemin katlarında yer almaktadır. Bu caddelerde yer alan işyerlerinin dağılımı ise şöyledir: Abdurrızak Aladağ Caddesi'nde 38 perakende ticaret, 29 hizmet, 3 toptan ticaret olmak üzere toplam 70 işyeri bulunmaktadır. Küçük Ağrı Caddesi'nde 15 perakende ticaret, 8 hizmet, 8 toptan ticaret olmak üzere toplam 31 işyeri bulunmaktadır. Şehitlik Caddesi'nde ise 21'i perakende ticaret, 16'sı hizmet, 1'i toptan ticaret olmak üzere 38 ticari işyeri bulunmaktadır. (Tablo 86)

Ticari işyerlerinin yoğun olarak bulunduğu diğer bir alan 1116., 1117., 1118., 1119. ve 1120. sokaklardır. Bu sokaklar İsmail Beşikçi ve Büyük Ağrı caddeleri ile Güven ve Meryemana caddeleri arasında yer almaktadır. Bu 5 sokakta 90 işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinin 80'i ortalama 15-20 m²'lik bir alana sahiptir. Bu işyerlerinde ihracat malları olan çay, hurma, şeker ve sigara gibi birçok mamul bir arada satılmaktadır. Bundan dolayı bu 80 işyeri bakkal ve market olarak ele alınmıştır. Diğer işyerlerinin dağılımı ise şöyledir: 3 çayevi ve kahvehane, 3 lokanta, 1 manav ve 3 toptan ticaret işyeri bulunmaktadır. Bu sokakların hemen yanında bulunan Şehit Nesim Kaçar Sokağı'nda ise toplam 47 işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinin 38'i perakende ticaret, 8'i hizmet, 1'i ise toptan ticaret işyeridir. Sokakta sayısı 5 ve 5'ten fazla olan işyerlerinin dağılımına bakıldığında; 29 bakkal ve market ile 7 tuz ve şeker satıcısının olduğu görülmektedir. (Tablo 86)

İş ve ticaret faaliyetlerinin yürütüldüğü diğer yerler ise Doğubeyazıt-Iğdır yolu ile Türkiye-İran transit yoludur. Doğubeyazıt-Iğdır yolunun mahalle sınırları içindeki uzunluğu 2440 metredir. Bu cadde üzerinde toplam 26 işyeri bulunurken; bu işyerlerinin 13'ü perakende ticaret, 6'sı hizmet ve 7'si toptan ticaret işyeridir. Çevre yolu olarak da bilinen Türkiye-İran transit yolunun veya caddenin mahalle sınırları içinde kalan toplam uzunluğu ise 8 km'dir. Bu cadde üzerinde 60'ı perakende ticaret, 27'si hizmet, 37'si ise toptan ticaret olmak üzere toplam 124 işyeri bulunmaktadır. Sayısı 5 ve 5'ten fazla olan bu işyerlerinin dağılımı şöyledir: 38 bakkal ve market, 5 manav, 11 akaryakıt istasyonu, 9 oto lastikçi, 12 çayevi, 10 lokanta ile 5 oto yıkama ve yağlama işyeri bulunmaktadır. Türkiye-İran transit yolu ve Doğubeyazıt-Iğdır yolu üzerinde yer alan dinlenme tesisleri, akaryakıt istasyonları, oteller, düğün salonları, oto yıkama ve yağlama ile antrepolar için geniş alana ihtiyaç duyulması

buradaki işyerlerinin oldukça büyük olmasını sağlamıştır. Yeni, Sanayi, Büyük Ağrı, Hürriyet, Vatan mahalleleri ile Ahmedî Hani'nin bu caddeye bakan tarafında yer alan işyerleri bu özelliğe sahiptir. Bu cadde ve sokaklarda bulunan işyerlerinin dışında Doğubeyazıt kentinin geneline dağılmış ticari işyerleri bulunmaktadır. Bu işyerleri ise diğer cadde ve sokaklarda bulunan işyerleri başlığı altında belirtilmiştir. Daha çok bakkallardan oluşan bu işyerlerinin 119'u perakende ticaret, 47'si hizmet ve 17'si toptan ticaret olmak üzere toplam sayısı 183'tür. (Tablo 86)

Kentte yer alan pazar alanları da ticari faaliyetler açısından oldukça önemlidir. Bunların en önemlisi, Yeni Mahalle'de bulunan hayvan pazarıdır. 8924 m²'lik bir alanda kurulu bulunan hayvan pazarı, özellikle ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde oldukça canlı bir ticaret alanıdır. Kırsal kesimden gelen insanların mallarını pazarladığı ve yoğun bir şekilde alım-satım faaliyetlerinin yaşandığı bu pazar, özellikle sabah saat 6 ile 9 arasında canlılığını korumaktadır. Ayrıca kentte biri perakende ticaret biri de toptan olmak üzere iki sebze hali bulunmaktadır. Toptan sebze hali, Çiftelınar Mahallesi'nde bulunan Sefa Sokak'ta yer almaktadır. Bu sebze halinin toplam alanı 4061 m²'dir. Perakende ticaret sebze hali ise Çiftelınar Mahallesi'nde bulunan Güven Caddesi üzerinde, Ahmedî Hani Anadolu Lisesi'nin karşısında yer almaktadır. Bu sebze halinin toplam alanı ise 3350 m²'dir.

Kentin iş ve ticaret alanlarında, belli türde malları satan işyerleri arasında bir ihtisaslaşma veya gruplaşma olamamakla birlikte bazı cadde ve sokaklarda bu durum az da olsa göze çarpmaktadır. Ayrıca toptan ticaret, perakende ticaret ve hizmet işyeri türlerinin yer aldığı caddelerde, oransal olarak bu ticaret faaliyetlerinden hangisinin daha çok ön plana çıktığını görmek mümkündür.

Sonuç olarak, Doğubeyazıt kentinde, perakende ticaret işyerleri ile hizmet işyerleri hem kentin hâkim işyerlerini oluşturmakta hem de aynı cadde üzerinde yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Toptan ticaret işyerleri ise daha çok ulaşım aksları ve pasajlarda görülmektedir. Kentin eski merkezi alanlarında bulunan işyerleri 2 veya 3 katlı iken; kentsel yenilenmeye uğrayan yerlerde tek katlı yapılardan çok katlı yapılara doğru bir hareketlilik görülmektedir.

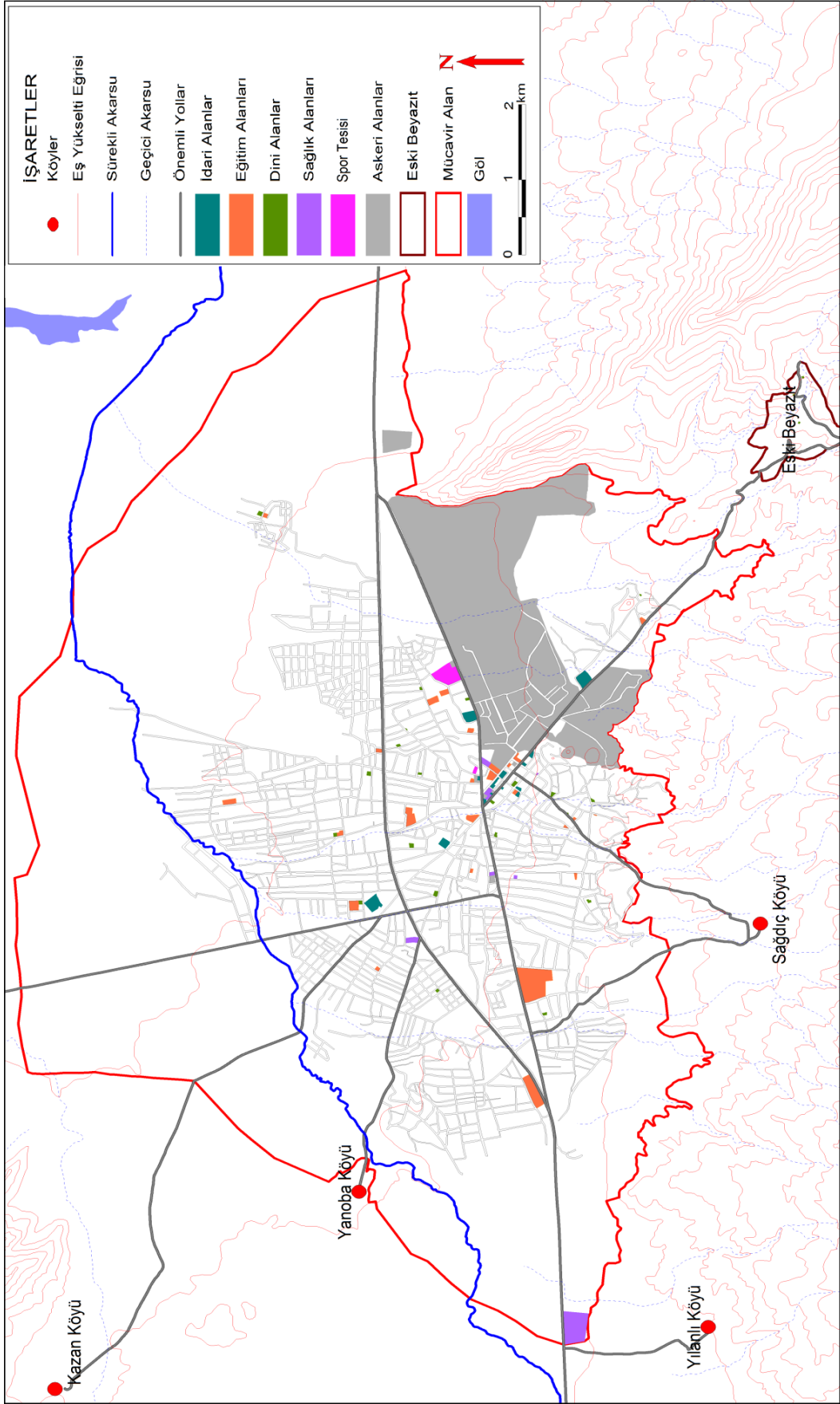
4.2. Resmi ve İdari Alanlar

Resmi ve idari alanlar içinde idari, askeri, eğitim, sağlık, dini ve sosyo-kültürel kuruluşlar ele alınmıştır. Kentteki resmi ve idari alanların kapladığı alan 433.08 hektar olup bu alan kentsel kullanım alanının % 14.02'sini oluşturmaktadır. (Tablo 83; Şekil 39 ve 42) 433.08 hektarlık alanın 8.88 hektarını (% 2.05) idari kuruluş alanları, 380.93 hektarını (% 88.01) askeri alanlar veya güvenlik alanları, 25.27 hektarını (% 5.84) eğitim alanları, 9.37 hektarını (% 2.17) sağlık alanları, 4.93 hektarını (% 1.14) sosyo-kültürel alanlar ve 3.43 hektarını (% 0.79) dini kuruluşlara ait alanlar oluşturmaktadır. Kentte bulunan 433.08 hektarlık resmi ve idari alanların % 88.01'ini askeri alanlar oluştururken; diğer resmi ve idari alanlar sadece % 11.99'luk bir paya sahiptir. (Tablo 87)

Tablo 87: Resmi ve İdari Alanların Arazi Kullanımı (2011)

Kullanım Şekli	Alanı (ha)	Oranı (%)
Askeri Kuruluşlar	380.93	88.01
Diğer Sosyo-Kültürel Kuruluşlar	4.93	1.14
Dini Kuruluşlar	3.43	0.79
Eğitim Kurumları	25.27	5.84
İdari Kuruluşlar	8.88	2.05
Sağlık Kurumları	9.37	2.17
Toplam	433.08	100

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Hesaplanmıştır.

Şekil 42: Resmi ve İdari Alanların Kent İçi Dağılımı (Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Halî Haritasından Düzenlenmiştir.)

Tablo 88: Resmi ve İdari Alanların Mahallelere Dağılımı (2011)

Mahalle	Mahalle Alanı (ha)	Resmi ve İdari Alanlar (ha)	Oran %
Abdigör Mahallesi	53.64	0.50	0.12
Ahmedi Hani Mahallesi	229.5	11.71	2.7
Barış Mahallesi	191	9.86	2.28
Büyük Ağrı Mahallesi	204.1	0.31	0.07
Çiftepınar Mahallesi	375.6	333.45	76.99
Hasankeyf Mahallesi	485.6	0.93	0.21
Hürriyet Mahallesi	204.6	3.32	0.77
İshakpaşa Mahallesi	93.79	2.76	0.64
Koçkiran Mahallesi	92.32	0.87	0.2
Sanayi Mahallesi	266.8	3.96	0.91
Sarıgül Mahallesi	284.4	47.62	11
Uluyol Mahallesi	88.97	0.45	0.1
Vatan Mahallesi	112.4	0.07	0.02
Yeni Mahallesi	262.5	1.65	0.38
Mahalle Dışı	144.83	15.62	3.61
Toplam	3090.05	433.08	100

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Hesaplanmıştır.

Doğubeyazıt kentinde resmi ve idari alanların mahallelere göre dağılımı Tablo 88’de verilmiştir. Bu tabloya göre kentte en fazla resmi ve idari alan 333.45 hektarla Çiftepınar Mahallesi’nde bulunurken; en az resmi ve idari alan 0.07 hektarla Vatan Mahallesi’nde bulunmaktadır. Resmi ve idari işyerlerinin mahallelere dengeli bir şekilde dağılmadığı görülmektedir. Kentteki resmi ve idari alanların % 87.99’u Çiftepınar ve Sarıgül mahallelerinde bulunmaktadır. Bu durumun temel nedeni iki mahalle sınırları içinde yer alan Doğubeyazıt 1. Mekanize Tugay Komutanlığı’nın kapladığı alanın oldukça geniş olmasıdır. Vatan Mahallesi’nde ise Veysel Karani Camii’nin kapladığı alan dışında herhangi bir resmi ve idari alan bulunmadığından bu mahalledeki resmi ve idari alanlar az yer kaplamaktadır. (Tablo 88)

Tablo 89: Resmi ve İdari Kurumların Kapladığı Alanın Mahallelere Dağılımı (2011)

Mahalle	Mahalle Alanı (ha)	Eğitim Alanı (ha)	Spor Tesisi (ha)	Dini Alan (ha)	İdari Alan (ha)	Askeri Alan (ha)	Sağlık Alanı (ha)	Toplam (ha)
Abdığör Mahallesi	53.64	0.24	-	0.26	-	-	-	0.50
Ahmedi Hani Mahallesi	229.5	3.6	4.93	0.54	1.8	0.84	-	11.71
Barış Mahallesi	191	9.76	-	0.1	-	-	-	9.86
Büyük Ağrı Mahallesi	204.1	0.2	-	0.11	-	-	-	0.31
Çiftepınar Mahallesi	375.6	2.54	-	0.47	2.55	326.41	1.48	333.45
Hasankeyf Mahallesi	485.6	0.7	-	0.23	-	-	-	0.93
Hürriyet Mahallesi	204.6	1.28	-	0.21	1.83	-	-	3.32
İshakpaşa Mahallesi	93.79	0.87	-	0.55	0.74	0.6	-	2.76
Koçkiran Mahallesi	92.32	0.45	-	0.42	-	-	-	0.87
Sanayi Mahallesi	266.8	3.83	-	0.13	-	-	-	3.96
Sarıgül Mahallesi	284.4	0.42	-	0.03	1.96	45.21	-	47.62
Uluyol Mahallesi	88.97	0.18	-	0.13	-	-	0.14	0.45
Vatan Mahallesi	112.4	-	-	0.07	-	-	-	0.07
Yeni Mahalle	262.5	1.2	-	0.45	-	-	-	1.65
Mahalle Dışı	144.83	-	-	-	-	7.87	7.75	15.62
Toplam	3090.05	25.27	4.93	3.7	8.88	380.93	9.37	433.08

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Hesaplanmıştır.

Doğubeyazıt kentindeki resmi ve idari alanlar incelediğinde; kentteki 25.27 hektarlık eğitim alanının % 38.62'sinin Barış Mahallesi'ndeki eğitim alanlarından oluştuğu görülmektedir. Eğitim alanlarının en çok Barış Mahallesi'nde bulunmasının sebebi Doğubeyazıt Yatılı İlköğretim Okulu, R. E. Eryılmaz Anadolu Lisesi ve Şehit Sait Korkmaz Anaokulu'nun bir arada bulunduğu alanın bahçeleriyle birlikte çok geniş yer kaplamasıdır. Vatan Mahallesi'nde ise herhangi bir eğitim kurumu olmadığından mahallede eğitim alanı da bulunmamaktadır. Kentteki spor tesislerine bakıldığında ise; bu alan Ahmedi Hani Mahallesi'nde bulunan Doç. Dr. Yaşar Eryılmaz Stadyumu'nun kapladığı 4.93 hektarlık alandır. Dini alanların mahallelere göre dağılımı incelendiğinde; kentin bütün mahallelerinde en az bir camii bulunduğundan dini alanların bütün mahallelere dağıldığı görülmektedir. En fazla dini kurum 5 camii ile Ahmedi Hani Mahallesi'nde bulunmasına rağmen en fazla dini alan 0.55 hektarla İshakpaşa Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bu durumun sebebi İshakpaşa Mahallesi'nde yer alan 3 camiinin kapladığı alanın çok büyük olmasıdır.

Eğitim, sağlık, dini ve askeri kurumlar dışında kentte hizmet veren birtakım idari kurumlar daha bulunmaktadır. Bu kurumlar kaymakamlık, belediye, TEDAŞ, cezaevi, tapu kadastro gibi kurumlardır. Bu kurumların kentte kapladığı toplam alan 8.88 hektar iken; bu alanlar en fazla 2.55 hektarla Çiftepınar Mahallesi'nde bulunmaktadır. Çiftepınar Mahallesi kentin merkezi mahallesi olduğundan bu

kurumlar burada yoğunlaşmıştır. Ahmedi Hani Mahallesi’nde bulunan kurumlar ise meteoroloji istasyonu, eski Müftülük binası, karayolları şube şefliği ve tapu ve kadastro müdürlüğüdür. Bu kurumların kapladığı toplam alan 1.8 hektardır. Hürriyet Mahallesi’ndeki 1.83 hektarlık alan TEDAŞ’a ait ana trafo ile lojmanların kapladığı alandan oluşmaktadır. Sarıgül Mahallesi’ndeki resmi ve idari alanlar MİT ve adalet binasının kapladığı alanlardan oluşmaktadır. İshakpaşa Mahallesi’ndeki resmi ve idari alanlar ise 1’Nolu Iğdır Caddesi üzerinde bulunan 0.74 hektarlık alanı kaplayan Doğubeyazıt Cezaevi’nin bulunduğu alandır. (Tablo 89)

Tablo 90: Kamu İşyeri Sayısının Mahallelere Dağılımı (2011)

Mahalle	Kamu İşyeri Sayısı	Oran %
Abdigör Mahallesi	5	3.62
Ahmedi Hani Mahallesi	23	16.67
Barış Mahallesi	12	8.7
Büyük Ağrı Mahallesi	2	1.45
Çiftepınar Mahallesi	47	34.06
Hasankeyf Mahallesi	4	2.9
Hürriyet Mahallesi	8	5.8
İshakpaşa Mahallesi	5	3.62
Koçkiran Mahallesi	8	5.8
Sanayi Mahallesi	5	3.62
Sarıgül Mahallesi	5	3.62
Uluyol Mahallesi	2	1.45
Vatan Mahallesi	1	0.72
Yeni Mahalle	9	6.52
Mahalle Dışı	2	1.45
Toplam	138	100

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Bina Sayım Cetveli (24.11.2011)

Doğubeyazıt kentinde resmi ve idari alan içinde 433.08 hektarlık alana sahip toplam 138 kamu işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinin en yoğun bulunduğu mahalle yukarıda da belirtildiği gibi Çiftepınar Mahallesi’dir. Çiftepınar Mahallesi’nde % 34.06’lık oran ile 47 kamu işyeri bulunmaktadır. Bu mahalleyi % 16.67’lik oran ve 23 kamu işyeri ile Ahmedi Hani Mahallesi izlemektedir. Bu iki mahalle, kentin tüm kamu işyerlerinin % 50’sinden fazlasına sahiptir. Bu mahallelerde kamu işyerlerinin fazla olmasının temel sebebi bu iki mahallenin kentin merkezi mahalleleri olmasıdır. Kentteki diğer kamu işyerlerinin dağılımı ise Tablo 90’da verilmiştir.

Tablo 91: Kamu İşyerlerinin Resmi ve İdari Alanlara Göre Yoğunluğu (2011)

Mahalle	Mahalle Alanı (ha)	a) Resmi ve İdari Alanlar (ha)	b) Kamu İşyeri Sayısı	Kamu İşyeri Yoğunluğu (b/a)
Abdigör Mahallesi	53.64	0.5	5	10
Ahmedi Hani Mahallesi	229.5	11.71	23	1.96
Barış Mahallesi	191	9.86	12	1.21
Büyük Ağrı Mahallesi	204.1	0.31	2	6.45
Çiftepınar Mahallesi	375.6	333.45	47	0.14
Hasankeyf Mahallesi	485.6	0.93	4	4.3
Hürriyet Mahallesi	204.6	3.32	8	2.4
İshakpaşa Mahallesi	93.79	2.76	5	1.81
Koçkiran Mahallesi	92.32	0.87	8	9.19
Sanayi Mahallesi	266.8	3.96	5	1.26
Sarıgül Mahallesi	284.4	47.62	5	0.10
Uluyol Mahallesi	88.97	0.45	2	4.44
Vatan Mahallesi	112.4	0.07	1	14.28
Yeni Mahalle	262.5	1.65	9	5.45
Mahalle Dışı	144.83	15.62	2	0.12
Toplam	3090.05	433.08	138	0.31

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından ve Bina Sayım Cetveline Göre Hesaplanmıştır. (24.11.2011)

Kentteki resmi ve idari alanlara göre kamu işyerlerinin yoğunluğuna bakıldığında; hektara ortalama 0.31 kamu işyeri düşmektedir. Bu kamu işyerlerinin mahallelere dağılımı Tablo 91’de verilmiştir. Bu tabloda da görüldüğü gibi hektar başına en fazla kamu işyerinin düştüğü mahalle 14.28’lik oranla Vatan Mahallesi’dir. Bunun sebebi bu mahallede yer alan Veysel Karani Camii’nin az yer kaplamasıdır. Bu durum cami, Kur’an kursu, okul ve yurt gibi az yer kaplayan kamu işyerlerinin bulunduğu Abdigör, Koçkiran, Büyük Ağrı, Yeni, Hasankeyf ve Uluyol mahalleleri için de geçerlidir. Hektar başına en az kamu işyerinin düştüğü mahalle ise 0.10’luk oran ile Sarıgül Mahallesi’dir. Buna yol açan durum mahallede bulunan 1. Mekanize Tugay Komutanlığı’nın geniş yer kaplamasıdır. Bu tugayın büyük bir kısmının yer aldığı Çiftepınar Mahallesi’nde de aynı durum söz konusudur. Barış ve Sanayi mahallelerinde hektar başına düşen kamu işyerlerinin düşük oranlarda olmasının sebebi, bu mahallelerde bulunan okulların geniş yer kaplamasıdır. Ahmedi Hani Mahallesi’nde hektar başına düşen kamu işyeri oranının az olmasının sebebi mahallede yer alan Doç. Dr. Yaşar Eryılmaz Stadyumu’nun ve İmam Hatip Lisesi, Endüstri Meslek lisesi gibi okulların geniş yer kaplamasıdır. Hektar başına 2.4 kamu işyerinin düştüğü mahalle olan Hürriyet Mahallesi’ndeki bu düşük oranın sebebi mahallede bulunan trafonun geniş yer kaplamasıdır. İshakpaşa Mahallesi’nde hektar

başına düşen kamu işyeri oranının az olmasının sebebi ise mahallede yer alan cezaevinin geniş yer kaplamasıdır. (Tablo 91)

Doğubeyazıt kentinde resmi ve idari kuruluşlar her ne kadar Çiftepınar, Sarıgül ve Ahmedi Hani mahallelerinde yoğunlaşmışsa da kentin farklı yerlerinde de bu kuruluşlara rastlamak mümkündür. Kentin idari fonksiyon kuruluşlarından Hükümet Konağı, Çiftepınar Mahallesi Rıfkı Başkaya Caddesi üzerinde bulunmaktadır. (Foto 67) Hükümet Konağı'nda Kaymakamlık, Nüfus Müdürlüğü, Mal Müdürlüğü, Yeşil Kart Bürosu, Müftülük ve Özel İdare Müdürlüğü gibi kuruluşlar bulunmaktadır.

Foto 67: Doğubeyazıt Hükümet Konağı'ndan Bir Görünüm

Çiftepınar Mahallesi'nde bulunan diğer kuruluşlar ise şunlardır: Güven Caddesi'nde Vergi Dairesi, Öğretmen Evi ve Doğubeyazıt Halk Konseyi; İsmail Beşikçi Caddesi'nde Sağlık Grup Başkanlığı, PTT ve Türk Telekom; Ağrı Caddesi'nde Tarım ve Köy İşleri Müdürlüğü; Rıfkı Başkaya Caddesi'nde ise TEDAŞ ve Halk Eğitim Merkezi bulunmaktadır. Ayrıca Doğubeyazıt Belediyesi, Çiftepınar Mahallesi'nde Belediye Caddesi üzerinde; İtfaiye Müdürlüğü ise İshakpaşa Saray yolu üzerinde bulunmaktadır.

Ahmedi Hani Mahallesi'nde bulunan idari kurumlar ise Ağrı Caddesi üzerinde bulunan Karayolları 117. Şube Şefliği, Meteoroloji, eski Müftülük binası, Gençlik ve Spor Müdürlüğü (Doç. Dr. Yaşar Eryılmaz Stadyumu) ile Tapu ve

Kadastro Müdürlükleri'dir. İshakpaşa Mahallesi'nin 1 No'lu Iğdır Caddesi üzerinde ceza evi bulunmaktadır. Çıraklık Eğitim Merkezi, Sanayi Mahallesi Türkiye-İran transit yolu üzerinde; Trafo ise Hürriyet Mahallesi Doğubeyazıt-Iğdır yolu civarında bulunmaktadır. Doğubeyazıt Adliye Sarayı ve MİT ise Sarıgül Mahallesi'nde İshakpaşa Saray yolu üzerinde bulunmaktadır.

Resmi ve idari alanlar içinde önemli bir yer tutan eğitim kurumları Doğubeyazıt kentinin bazı mahallelerinde yoğunluk gösterse de Vatan ve Abdigör mahalleleri dışında kentin tüm mahallelerinde en az bir okul bulunmaktadır. Bunun sebebi kuşkusuz eğitim hizmetini kentin her tarafına ulaştırmaktır. Doğubeyazıt kentinde eğitim kurumları tüm resmi ve idari alanlar içinde 25.27 hektarlık alan ile % 5.84'lük bir orana sahiptir. (Tablo 87)

Kentte 3 okulöncesi, 19 ilköğretim ve 8 ortaöğretim okulu bulunmaktadır. Bu ortaöğretim okulları; 1 Kız Meslek Lisesi, 1 Çok Programlı Lise, 1 İmam Hatip Lisesi, 1 Anadolu Sağlık Meslek Lisesi, 2 Anadolu Lisesi ve 2 düz liseden oluşmaktadır. Doğubeyazıt kentinin Abdigör ve Vatan mahalleleri dışındaki tüm mahallelerinde okul bulunmaktadır. İlk sırayı 7 okulla Ahmedî Hani Mahallesi alırken; ikinci sırada 6 okulla Çiftelinar Mahallesi yer almaktadır. Ahmedî Hani ve Çiftelinar mahallelerinde toplam okulların % 44'ü bulunurken; Barış ve Sanayi mahallelerinde 3'er okul; İshakpaşa, Yeni ve Hasankeyf mahallelerinde 2'şer okul; Sarıgül, Uluyol, Koçkiran, Hürriyet ve Büyük Ağrı mahallelerinde ise 1'er okul bulunmaktadır. (Tablo 48)

Resmi ve idari alanlardan sağlık kurumları % 2.17'lik payla 9.37 hektarlık bir alana sahiptir. (Tablo 87) Bu alanın 7.75 hektarını Ağrı-Doğubeyazıt yolu üzerinde bulunan Doç. Dr. Yaşar Eryılmaz Devlet Hastanesi oluşturmaktadır. Geriye kalan 1.62 hektarlık alanı ise; Sağlık ocakları, Anne Çocuk Sağlık Merkezi ile eski Devlet Hastanesi oluşturmaktadır. Kentin en büyük sağlık kuruluşu olan Doğubeyazıt Devlet Hastanesi dışında 4 adet Sağlık Ocağı, 1 Verem Savaş Dispanserliği, 1 Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlama Merkezi bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye-İran transit yolu üzerinde Özel Mediza Hastanesi, Belediye Caddesi üzerinde ise Ayşenur Zarakolu Kadın Sağlık ve Eğitim Merkezi sağlık alanında hizmet veren diğer sağlık kuruluşlarıdır.

Kentteki resmi alanlar içinde en çok yer kaplayan kurum askeri alanlardır. Bu alan 380.93 hektar olup kentsel kullanım alanının % 12.33'ünü; resmi ve idari alanların da % 88.15'ini oluşturmaktadır. (Tablo 83 ve Tablo 87) Askeri alanların bu kadar geniş yer kaplamasının sebebi kentte bulunan 1. Mekanize Tugay Komutanlığı'dır. Doğubeyazıt 1. Mekanize Tugay Komutanlığı'nın kapladığı toplam alan 370 hektar olup bunun 324.79 hektarı Çiftepınar Mahallesi'nde, 45.21 hektarı ise Sarıgül Mahallesi'nde bulunmaktadır. Askeri alanlar daha çok Rıfki Başkaya Caddesi üzerinde toplanmıştır. Askeri lojmanların bulunduğu Rıfki Başkaya Caddesi dışında Belediye Caddesi üzerinde de Askerlik Şubesi ve Askeri Garnizon bulunmaktadır. Bunların dışında mahalle sınırları dışında Türkiye-İran transit yolu üzerinde Doğubeyazıt Jandarma Komutanlığı, Ağrı Caddesi üzerinde Uluyol Polis Karakolu ve Trafik Amirliği, İsmail Beşikçi Caddesi üzerinde ise Doğubeyazıt Emniyet Amirliği bulunmaktadır.

Sosyo-kültürel alanlar ise spor alanları, halk kütüphanesi gibi yerlerden oluşmaktadır. Kentsel kullanım alanı bakımından sosyo-kültürel alanlar % 1.14'lük payla 4.93 hektarlık bir alana sahiptir. (Tablo 87) Halk kütüphanesi, Çiftepınar Mahallesi 14 Nisan Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Stadyum ise Ahmedî Hani Mahallesi Ağrı Caddesi üzerinde yer almaktadır. Ayrıca kentte 2 halı saha, Eğitim-Sen'e ait bir kütüphane ve Migros'un üzerinde bulunan bir sinema yer almaktadır. Doç. Dr. Yaşar Eryılmaz Stadyumu hariç, bu paragrafta belirtilen diğer sosyo-kültürel alanlar ya ticari kaygı taşıdıkları ya da iş ve ticaret alanlarıyla iç içe olduğundan iş ve ticaret alanlarıyla birlikte ele alınmıştır.

Kentteki dini kurumlar ise % 0.79'luk payla resmi ve idari kurumlar içinde son sırada yer almaktadır. Dini kurumların kapladığı toplam alan 3.43 hektardır. Dini kurumlardan olan camiler kentin bütün mahallelerinde bulunmaktadır. (Tablo 87) Ahmedî Hani Mahallesi 7 cami ile en fazla caminin bulunduğu mahalle iken; bu mahalleyi 4 cami ile Çiftepınar Mahallesi izlemektedir. Barış, İshakpaşa ve Koçkiran mahalleleri ile eski Doğubeyazıt'ta 3'er cami; Yeni Mahalle, Uluyol, Hürriyet ve Sanayi mahallelerinde 2'şer cami; Sarıgül, Vatan, Abdigör, Büyük Ağrı ve Hasankeyf mahallelerinde ise 1'er camii olmak üzere kentte toplam 36 cami bulunmaktadır. (Tablo 54) Camiler dışında Doğubeyazıt kent merkezinde dini hizmet

veren 4 adet Kur'an kursu bulunmakta olup bu kurslar; Ahmedi Hani, Hoca Yusuf Karaduman, Muhammed Celali ve Merkez Kur'an Kursu'dur.

4.3. Sanayi Alanları

Doğubeyazıt kentinde sanayi faaliyetlerinin gerçekleştiği işyerlerinin bir bölümü kentin iş ve ticaret alanları içinde yer alırken bir bölümü de sanayi sitesi gibi belli alanlarda toplanmıştır. Kentteki orta ve büyük ölçekli sanayi işyerlerinin sayısı 7 iken; küçük ölçekli sanayi işyerlerinin sayısı 262'dir. Sanayi işyerlerinin kapladığı alan tüm kentsel alan içinde % 2.3'lük oran ile 70.98 hektardan oluşmaktadır. Sanayi alanlarının kent içindeki dağılımı Şekil 43 ve Tablo 92'de verilmiştir.

Tablo 92: Sanayi Alanlarının Mahallelere Dağılımı (2011)

Mahalle	Mahalle Alanı (ha)	Sanayi Alanı (ha)	Oranı %
Abdigör Mahallesi	53.64	-	-
Ahmedi Hani Mahallesi	229.5	0.6	0.85
Barış Mahallesi	191	2.6	3.66
Büyük Ağrı Mahallesi	204.1	3.72	5.24
Çiftapınar Mahallesi	375.6	0.05	0.07
Hasankeyf Mahallesi	485.6	4.43	6.24
Hürriyet Mahallesi	204.6	-	-
İshakpaşa Mahallesi	93.79	0.75	1.06
Koçkiran Mahallesi	92.32	-	-
Sanayi Mahallesi	266.8	3.84	5.41
Sarıgül Mahallesi	284.4	3.46	4.87
Uluyol Mahallesi	88.97	-	-
Vatan Mahallesi	112.4	-	-
Yeni Mahalle	262.5	15.74	22.18
Mahalle Dışı	144.83	35.79	50.42
Toplam	3090.05	70.98	100

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritadan Hesaplanmıştır

Tablo 92 incelendiğinde kentteki sanayi alanlarının mahallelere dengeli dağılmadığı görülmektedir. Bu tabloya göre kentteki sanayi alanlarının % 50.42'si mahalle sınırları dışında kalmıştır. Mahalle sınırları dışında kalan 35.79 hektarlık sanayi alanında Doğubeyazıt-Iğdır yolu üzerindeki mandıralar, çiftlikler ve hazır beton tesisleri ile Türkiye-İran transit yolu üzerindeki mandıralar, çiftlikler ve inşaat tesisleri yer almaktadır. Türkiye-İran transit yolu üzerinde yan yana bulunan bu işyerleri MEK İnşaat, Beyazıt Yumurta ve Kanatlı Hayvan Yem üretim fabrikası ile Kuzeydoğu Yoğurt üretim fabrikasıdır. (Foto 68) Türkiye-İran transit yolu üzerinde bulunan bu üç işyerinin kapladığı toplam alan 9.68 hektardır. Doğubeyazıt-Iğdır yolu üzerinde bulunan 2 hazır beton işletmesi, 2 tavuk çiftliği ve 1 mandıranın kapladığı

toplam alan ise 26.11 hektardır. İşyeri sayısı bakımından az olan bu alanlar kapladıkları alan bakımından büyüktür. (Şekil 43)

Foto 68: Kuzeydoğu Yoğurt ile Beyazıt Yumurta ve Yem İşletme Tesisleri'nden Bir Görünüm

Yeni Mahalle'deki 15.74 hektarlık sanayi alanını, Belediye Fidanlığı'nın kuzeyinde yer alan 4 briket imalat işyerinin bulunduğu alanlar oluşturmaktadır. Bilindiği gibi bu tür işyerlerinin sayıları az da olsa ihtiyaç duydukları alan geniştir. Ayrıca Hasankeyf Mahallesi Türkiye-İran transit yolu üzerinde bulunan strafor fabrikası 4.43 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. (Foto 69) Bu fabrikanın imalatı durdurulduğu için sanayi fonksiyonu başlığı altında ele alınmamış ancak fabrika binası hala ayakta olduğu için sanayi alanı konusunda değinilmiştir. (Tablo 92 ve Şekil 43)

Foto 69: Strafor Fabrikası'ndan Bir Görünüm

Doğubeyazıt kentinde sanayi alanlarının bulunduğu diğer bir yer ise Doğubeyazıt Sanayi Sitesi'dir. Sanayi sitesi Sanayi Mahallesi Türkiye-İran transit yolu üzerinde bulunmaktadır. Sanayi sitesine ayrılan toplam alan 11.53 hektar olup bu alanın sadece 3.84 hektarı üzerinde sanayi işyerleri bulunmaktadır. Geriye kalan 7.69 hektarlık alanda ise herhangi bir yapı bulunmamaktadır. (Tablo 92 ve Şekil 43) Sanayi sitesinde bulunan işyeri türü ve sayısı Tablo 71'de verilmiştir. (Foto 70)

Foto 70: Sanayi Sitesi'nden Bir Görünüm

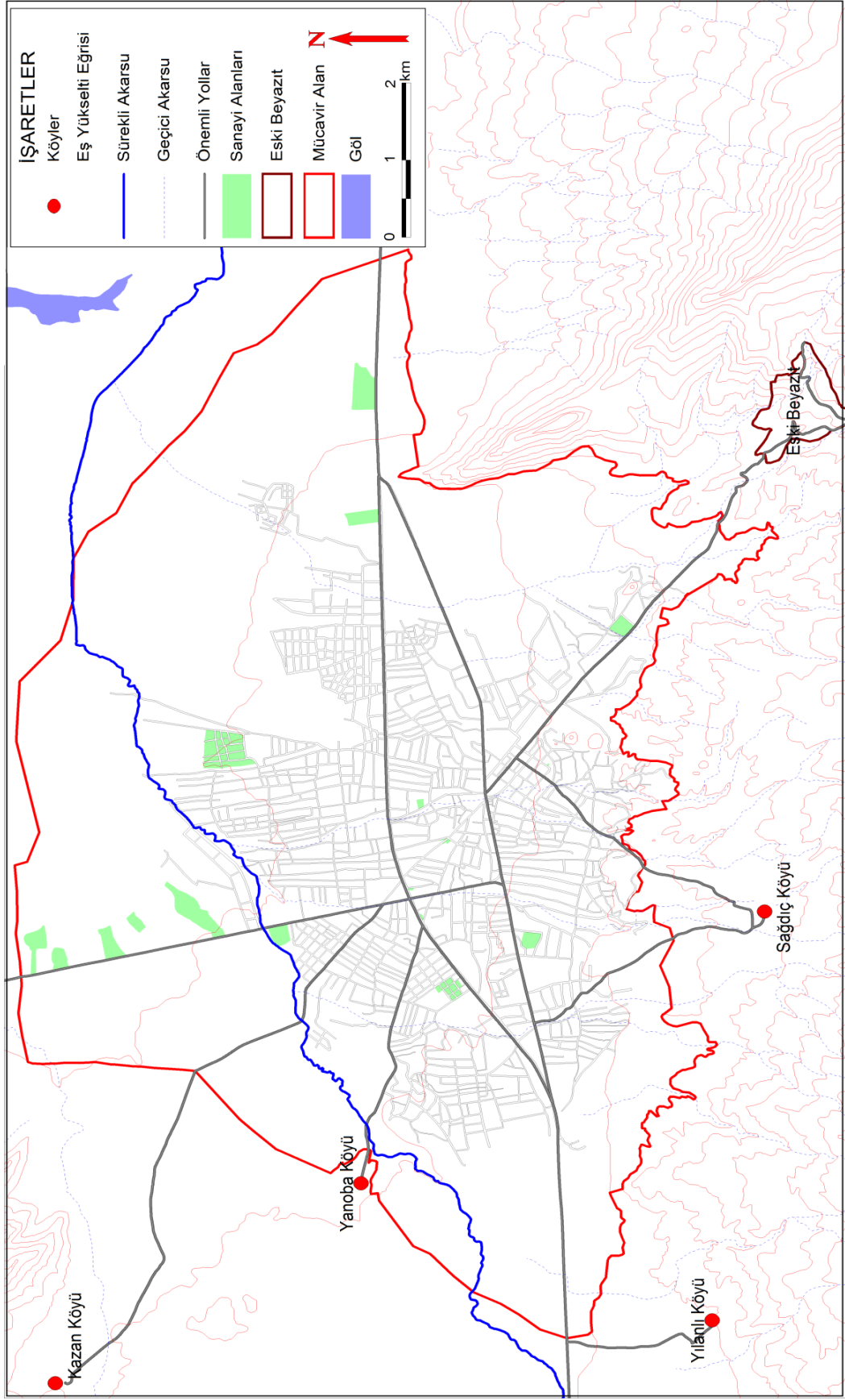
Doğubeyazıt kentinde büyük ölçekli sanayi işyerlerinden olan Merya Tekstil, Doğubeyazıt Endüstri Meslek Lisesi'nin arsası üzerinde kurulu olup kapladığı alan 6247 m²'dir. Ahmedi Hani Mahallesi'ndeki tek sanayi işyeri olan bu tekstil Abdurrazak Aladağ Caddesi üzerinde yer almaktadır. Ararat Carpet Halı ve Kilim imalathanesi ile Alnazar Tekstil ise Çiftepınar Mahallesi Belediye Caddesi üzerinde yer almaktadır. Ararat Carpet Halı ve Kilim imalathanesinin alt katı kilim satış yeri, üst katı ise imalathane olarak kullanılmaktadır. Alnazar Tekstil'in atölyesi ise konut alanlarının alt katında bulunmaktadır. Doğubeyazıt Yem Fabrikası ise Sarıgül Mahallesi'nde İshakpaşa yolu üzerinde bulunmaktadır. Bu fabrikanın kapladığı toplam alan 34630 m²'dir. (Tablo 92 ve Şekil 43)

Yukarıda da belirtildiği gibi Doğubeyazıt kentinde Kuzeydoğu Yoğurt dışında sanayi alanı olarak geniş yer kaplayan üç adet mandıra bulunmaktadır. Bu mandıralardan ikisi Doğubeyazıt-Iğdır yolu üzerinde diğeri ise Barış Mahallesi Ağrı

Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Bu mandıraların kapladığı toplam alan 2.6 hektardır. (Tablo 92 ve Şekil 43)

Marangoz, hızar ve kereste atölyeleri ise kentin değişik birkaç noktasında toplanmıştır. Bunların 3'ü İshakpaşa Mahallesi 1 No'lu Iğdır Caddesi üzerinde, 6'sı Sanayi Mahallesi'ndeki sanayi sitesinde, 1'i de Çiftepınar Mahallesi Güven Caddesi üzerinde yer almaktadır. 1 No'lu Iğdır Caddesi üzerinde bulunan hızar ve kertse atölyelerinin alanı 4518 m²'dir. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi kentte bulunan 6 mobilya imalatının 4'ü sanayi sitesinde bulunmaktadır. (Tablo 92 ve Şekil 43)

Kentteki tatlı imalathanesi, dondurma imalathanesi, ekmek fabrikaları veya fırınlar, ayakkabı imalathanesi, soba imalatı ve tenekeci, matbaa, mermer işlemeci, terzi, elektrikçi, sıhhi tesisatçı, anahtarcı, demir doğrama, alüminyum doğrama, plastik doğrama, ev eşyaları tamiri, saat tamiri, bisiklet tamiri, ayakkabı tamiri, motosiklet tamiri, mücevherat tamiri, radyo-TV tamiri yapılan işyerleri veya imalathaneler genellikle iş ve ticari alanlar ile iç içedir.

Şekil 43: Sanayi Alanlarının Kent İçi Dağılımı (Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Düzenlenmiştir.)

4.4. Ulaşım Alanları

Kentsel arazi kullanımı içinde kullanım alanları bakımından önemli olan diğer bir alan ise ulaşım alanıdır. Kent içi yollar ile ulaşım ile ilgili yapı ve tesisler kentsel arazi kullanımı içinde yer almaktadır. Doğubeyazıt kentindeki ulaşım alanları, kentsel kullanım alanı içinde 11.27 hektarlık bir paya sahiptir. Bu da yerleşim alanının % 0.36'sına denk gelmektedir. (Tablo 83 ve Şekil 45) Bu oranın düşük olmasının sebebi kent içinde bulunan sokak, cadde ve yolların alansal olarak değil uzunluk olarak hesaplanmasıdır. Kentte bulunan tüm cadde, sokak ve yolların toplam uzunluğu 378.3 km'dir.

Tablo 93: Ulaşım Alanlarının Mahallelere Dağılımı (2011)

Mahalle	Mahalle Alanı (ha)	Ulaşım Alanı (ha)	Oran %
Abdigör Mahallesi	53.64	-	-
Ahmedi Hani Mahallesi	229.5	2.48	22
Barış Mahallesi	191	2.2	19.52
Büyük Ağrı Mahallesi	204.1	0.79	7.01
Çiftapınar Mahallesi	375.6	0.49	4.35
Hasankeyf Mahallesi	485.6	-	-
Hürriyet Mahallesi	204.6	0.34	3.02
İshakpaşa Mahallesi	93.79	0.77	6.83
Koçkiran Mahallesi	92.32	-	-
Sanayi Mahallesi	266.8	4.2	37.27
Sarıgül Mahallesi	284.4	-	-
Ulu Yol Mahallesi	88.97	-	-
Vatan Mahallesi	112.4	-	-
Yeni Mahalle	262.5	-	-
Mahalle Dışı	144.83	-	-
Toplam	3090.05	11.27	100

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Hesaplanmıştır.

Doğubeyazıt kentinde ulaşım alanlarının en geniş yer kapladığı mahalle % 37.27'lik oranla Sanayi Mahallesi'dir. 11.27 hektarlık ulaşım alanlarının 4.2'si bu mahallede bulunmaktadır. Bu mahallede bulunan ulaşım alanını Türkiye-İran transit yolu üzerindeki boş bir arsa oluşturmaktadır. Sanayi sitesinin hemen yanında bulunan bu arsa, Türkiye-İran arasında yük taşımacılığı yapan tır ve kamyon gibi ağır vasıtaların konakladığı bir yerdir. Bu arsanın etrafında güvenlik amaçlı herhangi bir sur olmadığı gibi araçların güvenliğini sağlayacak bir görevli de bulunmamaktadır. Bu nedenle şoförler kendi güvenliklerini kendileri sağlamaktadır. Ayrıca herhangi bir konaklama yeri olmadığından şoförler araçlarında yatmak zorunda kalmaktadır. Geçici olarak burada konaklayan şoförler genellikle sıcak aylarda bu yeri tercih etmektedir. (Tablo 93 ve Şekil 45)

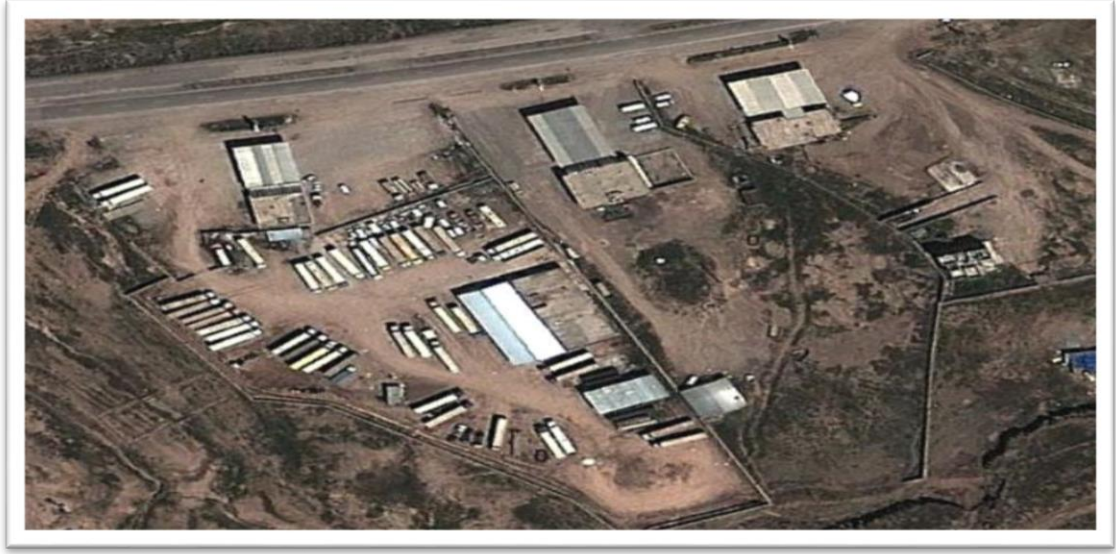
Ulaşım alanlarının yoğun olduğu ikinci mahalle ise % 22’lik oranla Ahmedi Hani Mahallesi’dir. Bu mahallede ulaşım alanları 2.48 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Bu alanlar Türkiye-İran transit yolu üzerinde bulunan iki tır garı ile Abdurrazak Aladağ Caddesi üzerinde bulunan Doğubeyazıt-Van, Doğubeyazıt-Iğdır ve Doğubeyazıt-Diyadin durağından oluşmaktadır. Van durağı, küçük bir yazıhane ile cadde üzerinde yer alırken, Diyardin ve Iğdır durağı ise aynı cadde üzerinde bulunan 2638 m²’lik bir alanda hizmet vermektedir. (Tablo 83 ve Şekil 45)

Doğubeyazıt kentinde ulaşım alanlarının geniş yer kapladığı diğer bir mahalle ise Barış Mahallesi’dir. Barış Mahallesi’nde ulaşım alanları % 19.52’lik oranla 2.2 hektarlık bir alana sahiptir. Bu alanın tamamı Ağrı-Doğubeyazıt yolu üzerindeki tır garından oluşmaktadır. Bu alan Türkiye-İran arasında yapılan yük taşımacılığında kullanılan tır ve kamyon gibi araçların konaklandığı bir alan olup etrafı yüksek surlarla çevrilerek güvenliği sağlanmıştır. Doğubeyazıt kentinde tır garı olarak kullanılan diğer alanların dağılımı ise şöyledir: Büyük Ağrı Mahallesi’nde % 7.01’lik oranla 0.79 hektar; İshakpaşa Mahallesi’nde % 6.83’lük oranla 0.77 hektar ve Hürriyet Mahallesi’nde % 3.02’lik oranla 0.34 hektarlık alan bulunmaktadır. Bu alanların tamamı tır garı olarak kullanılmaktadır.

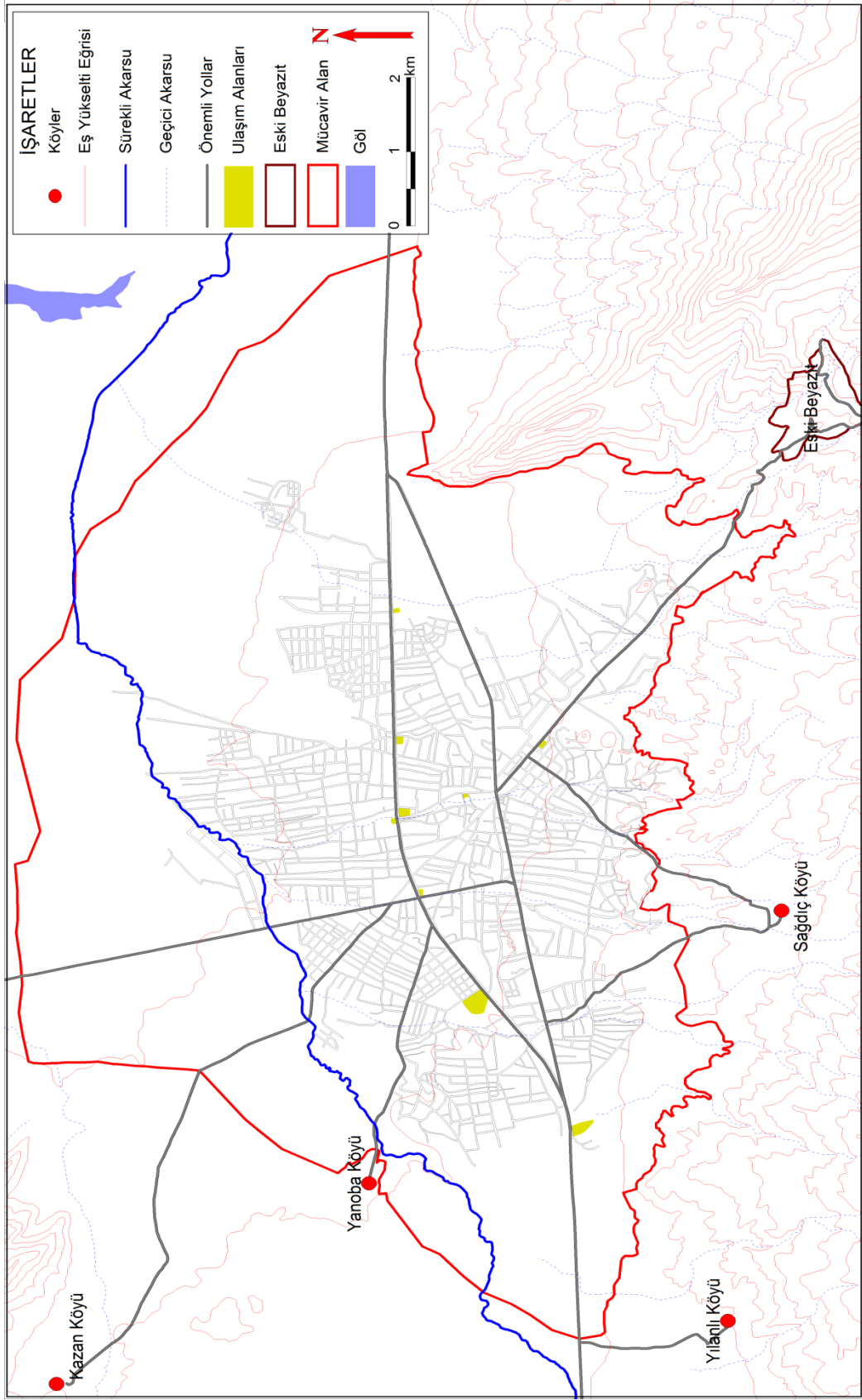
Kentte ulaşım alanı olarak kullanılan diğer bir alan ise Çiftepınar Mahallesi’nde, Doğubeyazıt Belediyesi arkasında bulunan Doğubeyazıt iller arası otogardır. Bu otogarın kapladığı alan 4921 m² olup bu alan ulaşım alanları içinde % 4.35’lik bir paya sahiptir. Ayrıca Ağrı Caddesi üzerinde bir adet Doğubeyazıt-Ağrı ve iki adet Doğubeyazıt-Erzurum otobüs durağı bulunmaktadır. Bu duraklar cadde üzerinde bulunan yazıhanelerinde hizmet vermektedir. Doğubeyazıt kentinde Abdigör, Hasankeyf, Koçkırın, Sarıgül, Uluyol, Vatan ve Yeni mahallelerinde herhangi bir ulaşım alanı bulunmamaktadır. (Tablo 83 ve Şekil 45)

Sonuç olarak; Doğubeyazıt kentinin ulaşım ağı sadece kara yoluyla yapılan ulaşımdan oluşmaktadır. Karayoluyla Doğubeyazıt kenti Van, Iğdır, Ağrı ve İran’a bağlanmaktadır. Bundan dolayı çok gelişmiş bir ulaşım ağına sahiptir. Kentte bir otobüs terminali, 8 tır garı bulunmaktadır. Günlük ortalama 3356 kamyon, çekici, römorkör ve tırın Doğubeyazıt kentinin çevresindeki yolları kullandığı düşünüldüğünde, kentte olması gereken tır garlarının önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

(Şekil 48) Doğubeyazıt'taki Türkiye-İran transit yolu üzerinde bulunan ve sadece 10.52 hektarlık bir alana sahip olan tır garları oldukça yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle birçok tır Türkiye-İran transit yolu üzerindeki caddede park etmektedir. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi Çiftepınar Mahallesi'nde bulunan otobüs terminalinde 12 firma, 64 otobüs ile hizmet vermektedir. Mevcut otobüs terminalinin yetersiz kalmasından dolayı Sanayi Mahallesi'nde yeni bir terminalin yapılması planlanmaktadır.

Şekil 44: Doğubeyazıt-Ağrı Yolu Üzerinde Bulunan Tır Garı (Kaynak: google earth 10.05.2012)

Şekil 45: Ulaşım Alanlarının Kent İçi Dağılımı (Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Düzenlenmiştir.)

4.5. Konut Alanları

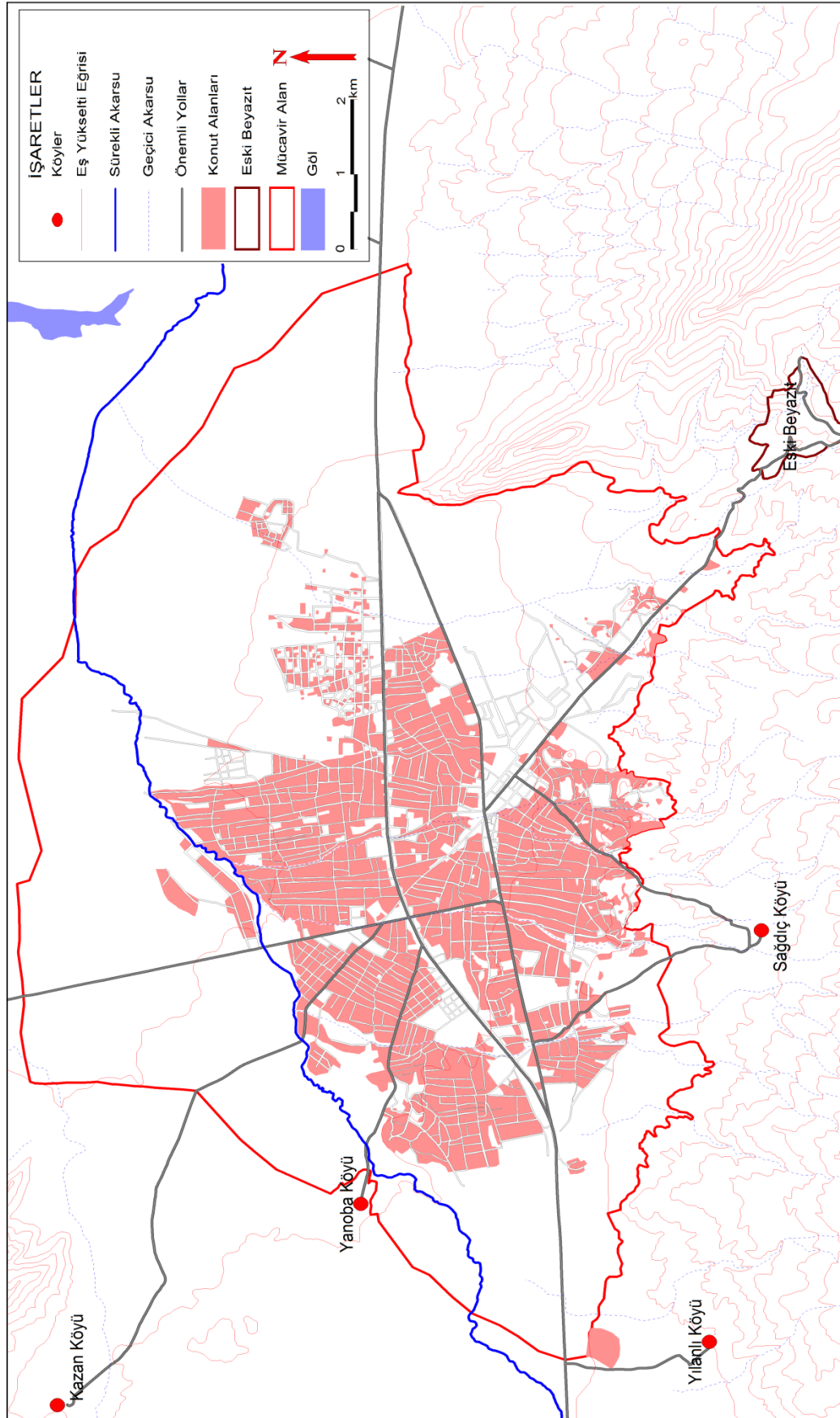
Doğubeyazıt kentinin belediye sınırları içindeki toplam alanı 3090.05 hektardır. Bu alanın 1263.06'lık kısmını konut alanları oluşturmaktadır. Toplam alan içinde % 40.87'lik oranla en büyük arazi kullanım grubunu konut alanları oluşturmaktadır. (Tablo 83 ve Şekil 46) Ancak 1263.06 hektarlık alanın tamamı konut alanlarından oluşmamaktadır. Bu alanın içinde bahçe ve az da olsa yol, sokak, caddeler de yer almaktadır. Bu durum tüm kullanım alanları için geçerlidir.

Tablo 94: Konut Alanlarının Mahallelere Dağılımı (2011)

Mahalle	Mahalle Alanı (ha)	Konut Alanı (ha)	Oran %
Abdigör Mahallesi	53.64	27.65	2.19
Ahmedi Hani Mahallesi	229.5	135.74	10.75
Barış Mahallesi	191	87.44	6.92
Büyük Ağrı Mahallesi	204.1	122.77	9.72
Çiftapınar Mahallesi	375.6	23.32	1.85
Hasankeyf Mahallesi	485.6	72.43	5.73
Hürriyet Mahallesi	204.6	116.3	9.21
İshakpaşa Mahallesi	93.79	72.19	5.71
Koçkiran Mahallesi	92.32	73.92	5.85
Sanayi Mahallesi	266.8	162.6	12.87
Sarıgül Mahallesi	284.4	22.3	1.77
Ulu Yol Mahallesi	88.97	80.89	6.4
Vatan Mahallesi	112.4	76.36	6.05
Yeni Mahalle	262.5	176.18	13.95
Mahalle Dışı	144.83	12.97	1.03
Toplam	3090.05	1263.06	100

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Hesaplanmıştır.

Doğubeyazıt kentindeki 1263.06 hektarlık konut alanlarının mahallelere göre dağılımı Tablo 94'te verilmiştir. Bu bağlamda Doğubeyazıt kentinin beş mahallesi (Ahmedi Hani, Büyük Ağrı, Hürriyet, Sanayi ve Yeni mahalleleri) toplam konut alanlarının % 56.5'ine sahip iken; geriye kalan dokuz mahalle % 43.5'ine sahiptir. Dolayısıyla diğer kullanım alanlarında olduğu gibi konut alanlarının da mahallelere dengeli bir şekilde dağılmadığı görülmektedir. (Tablo 94)

Tablo 95: Konut Alanlarının Mahalle Alanlarına Göre Oranları (2011)

Şekil 46: Konut Alanlarının Kent İçi Dağılımı (Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Düzenlenmiştir.)

Mahalle	Mahalle Alanı(ha)	Konut Alanı (ha)	Oran %
Abdigör Mahallesi	53.64	27.65	51.54
Ahmedi Hani Mahallesi	229.5	135.74	59.14
Barış Mahallesi	191	87.44	45.78
Büyük Ağrı Mahallesi	204.1	122.77	60.15
Çiftepınar Mahallesi	375.6	23.32	6.2
Hasankeyf Mahallesi	485.6	72.43	14.91
Hürriyet Mahallesi	204.6	116.3	56.84
İshakpaşa Mahallesi	93.79	72.19	76.96
Koçkiran Mahallesi	92.32	73.92	80.06
Sanayi Mahallesi	266.8	162.6	60.94
Sarıgül Mahallesi	284.4	22.3	7.84
Uluyol Mahallesi	88.97	80.89	90.91
Vatan Mahallesi	112.4	76.36	67.93
Yeni Mahalle	262.5	176.18	67.11
Mahalle Dışı	144.83	12.97	8.95
Toplam	3090.05	1263.06	40.87

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Hesaplanmıştır.

Konut alanlarının mahalle alanlarına göre oranına bakıldığında; Abdigör, Ahmedi Hani, Büyük Ağrı, Hürriyet, Koçkiran, Sanayi, Uluyol, Vatan, Yeni ve İshakpaşa mahalle alanlarının % 50'sinden fazlasını konut alanlarının oluşturduğu görülmektedir. Bunlardan Abdigör, Koçkiran ve Uluyol mahalleleri kentin en eski yerleşim yerleridir. Uluyol, Koçkiran ve Abdigör mahalleleri doğal sınırlarına ulaşmış, oransal olarak boş alanların ve konut alanları dışındaki kentsel yerleşik alanların çok az olduğu mahallelerdir. Bu özelliğinden dolayı bu mahallelerde konut alanlarının oranı mahalle alanlarına göre oldukça fazladır. (Tablo 95)

İshakpaşa ve Ahmedi Hani mahallelerinde bulunan iş ve ticari alanlar, oransal olarak fazla yer kaplamamasına rağmen konut alanlarını az da olsa sınırlandırmaktadır. Boş alanların da oransal olarak az yer kapladığı bu mahallelerde konut alanları mahalle alanlarına göre geniş yer kaplamaktadır. (Tablo 95)

Mahalle alanlarına göre konut alanlarının en az yer kapladığı mahalleler ise; Çiftepınar, Sarıgül ve Hasankeyf mahalleleridir. Bu üç mahalleden en dikkat çeken Çiftepınar Mahallesi'dir. Çünkü Çiftepınar Mahallesi kentin en eski ve ticari işyerlerinin en yoğun olduğu mahallesidir. Bu özelliğinden dolayı mahallenin, hem konut yoğunluğu açısından hem de konut alanı bakımından kentin en yoğun mahallesi olması gerekirken; mahallede yer alan 1. Mekanize Tugay Komutanlığı'nın ve diğer askeri alanların kapladığı yaklaşık 326.41 hektarlık alan, konut alanlarını oldukça sınırlandırmıştır. Aynı zamanda mahallede yer alan iş ve

ticari işyerlerinin yanı sıra çok sayıdaki idari işyerleri de konut alanlarını sınırlayan etkenler arasındadır.

Sarıgül ve Hasankeyf mahallelerinde konut alanlarının oransal olarak az olmasının sebebi bu mahallelerde geniş yer kaplayan boş alanlardır. Çiftapınar Mahallesi hariç diğer mahallelerin konut alanlarının mahalle yüz ölçümüne göre az ya da fazla olmasında belirleyici faktörün boş alanlar olduğu söylenebilir. Boş alanların fazla olduğu mahallelerde konut alanları mahalle yüzölçümüne göre az iken; boş alanların az olduğu mahallelerde konut alanları mahalle yüzölçümüne göre oransal olarak fazladır. (Tablo 95)

Tablo 96: Konut Sayısının Mahalle Alanlarına Göre Yoğunluğu (2011)

Mahalle	a) Mahalle Alanı (ha)	b) Konut Sayısı	Konut Yoğunluğu (b/a)
Abdığör Mahallesi	53.64	397	7.4
Ahmedi Hani Mahallesi	229.5	1990	8.67
Barış Mahallesi	191	698	3.65
Büyük Ağrı Mahallesi	204.1	887	4.34
Çiftapınar Mahallesi	375.6	1650	4.39
Hasankeyf Mahallesi	485.6	478	0.98
Hürriyet Mahallesi	204.6	888	4.34
İshakpaşa Mahallesi	93.79	1220	13
Koçkiran Mahallesi	92.32	931	10.08
Sanayi Mahallesi	266.8	1009	3.78
Sarıgül Mahallesi	284.4	145	0.5
Uluyol Mahallesi	88.97	1331	14.96
Vatan Mahallesi	112.4	683	6.07
Yeni Mahalle	262.5	1593	6.06
Mahalle Dışı	144.83	426	2.94
Toplam	3090.05	14326	4.63

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasına ve Bina Sayım Cetveline Göre Hesaplanmıştır. (24.11.2011)

Doğubeyazıt kentinin konut yoğunluğu bakımından az yoğunluklu bir kent olduğu görülmektedir. Hektara ortalama 4.63 konut düşmektedir. Ancak bu oran kentin belediye sınırları içindeki tüm alan hesaba katılarak elde edilmiştir. Oysa diğer kullanım alanları ve boş alanlar çıkarılıp sadece konut alanlarına göre hesap yapıldığında bu oran 11.34'e yükselmektedir. (Tablo 96) Bu yoğunluk da mahallelerin her tarafında aynı değildir. Konut yoğunluğu mahalleden mahalleye farklılık göstermekte ve genel olarak merkezden çevreye doğru azalmaktadır.

Doğubeyazıt kentinin kentsel arazi kullanımı bakımından konutların daha yoğun olarak bulunduğu mahallelerini, kentin eski mahalleleri oluşturmaktadır. Ayrıca konut yoğunluğu bakımından mahalleler arasında büyük farklılıklar da göze

çarpmaktadır. Konut yoğunluğunun en fazla olduğu mahalle hektara 14.96 konutun düştüğü Uluyol Mahallesi'dir. Bu mahalleyi hektara 13 konutun düştüğü İshakpaşa Mahallesi izlemektedir. Konut yoğunluğunun en az olduğu mahalle ise hektara 0.5 konutun düştüğü Sarıgül Mahallesi'dir. Bu mahalleyi hektara 0.98 konutun düştüğü Hasankeyf Mahallesi izlemektedir. Aynı zamanda Sarıgül Mahallesi 145 konut ile konut sayısının en az olduğu mahalledir. Kentte en fazla konutun bulunduğu mahalle 1990 konut ile Ahmedi Hani Mahallesi iken; bu mahallede hektara 8.67 konut düşmektedir. (Tablo 96)

Kentteki diğer mahallelerin konut yoğunlukları ise Tablo 97'de verilmiştir. Bu verilerden hareketle mahalleler arası konut yoğunluğunun farklılık göstermesi; konutların kat sayısı, bahçeli evlerin varlığı ve mahallelerdeki diğer kullanım alanları ile boş alanların varlığı ile açıklanabilir. (Tablo 96)

Tablo 97: Konut Sayısının Konut Alanlarına Göre Yoğunluğu (2011)

Mahalle	Mahalle Alanı (ha)	a) Konut Alanı (ha)	b) Konut Sayısı	Konut Yoğunluğu (b/a)
Abdîgör Mahallesi	53.64	27.65	397	14.35
Ahmedi Hani Mahallesi	229.5	135.74	1990	14.66
Barış Mahallesi	191	87.44	698	7.98
Büyük Ağrı Mahallesi	204.1	122.77	887	7.22
Çiftapınar Mahallesi	375.6	23.32	1650	70.75
Hasankeyf Mahallesi	485.6	72.43	478	6.59
Hürriyet Mahallesi	204.6	116.3	888	7.64
İshakpaşa Mahallesi	93.79	72.19	1220	16.89
Koçkıran Mahallesi	92.32	73.92	931	12.59
Sanayi Mahallesi	266.8	162.6	1009	6.21
Sarıgül Mahallesi	284.4	22.3	145	6.5
Uluyol Mahallesi	88.97	80.89	1331	16.45
Vatan Mahallesi	112.4	76.36	683	8.94
Yeni Mahalle	262.5	176.18	1593	9.04
Mahalle Dışı	144.83	12.97	426	32.85
Toplam	3090.05	1263.06	14326	11.34

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasına ve Bina Sayım Cetveline Göre Hesaplanmıştır. (24.11.2011)

Doğubeyazıt kentinin konut alanlarına göre konut yoğunluğuna bakıldığında; en çok dikkat çeken mahalle Çiftapınar Mahallesi'dir. Bu mahallenin toplam alanı 375.6 hektar olup bu alanın sadece 23.32 hektarını konut alanları oluşturmaktadır. Oysa bu mahalle 1650 konut ile Ahmedi Hani Mahallesi'nden sonra konut sayısının en fazla olduğu mahalledir. Bu bağlamda diğer mahallelerde olduğu gibi Çiftapınar Mahallesi'nde de konut alanlarının geniş yer kaplaması gerekirken; konut alanlarının konut sayısına göre oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu durumun sebebi

yukarıda da belirtildiği gibi bu mahallede yer alan 1. Mekanize Tugay Komutanlığı'nın çok geniş yer kaplaması ve birçok idari işyeri ile ticari işyerlerinin konut alanlarını sınırlandırmış olmasıdır. Bu sınırlama, konutların çoğunun hem çok katlı hem de birbirine yakın inşa edilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla konut alanları üzerinden konut yoğunluğu hesaplandığında Çiftepınar Mahallesi hektara 70.75 konut ile konut yoğunluğunun en fazla olduğu mahalledir.

Konut alanları üzerinden konut yoğunluğu hesaplandığında; yoğunluğun en az olduğu mahalle hektara 6.21 konut düşen Sanayi Mahallesi'dir. Kentteki diğer mahallelerin konut yoğunlukları ise Tablo 97'de verilmiştir. Bu bağlamda konut alanları üzerinden konut yoğunluğu hesaplandığında Barış, Büyük Ağrı, Hasankeyf, Hürriyet, Sanayi, Sarıgül, Vatan ve Yeni mahallelerinin konut yoğunlukları ortalama konut yoğunluğunun altında kalmaktadır. Bu mahallelerin konut yoğunluğunun az olmasının sebepleri arasında; bu mahallelerde tek katlı yapıların fazla olması, konutların bahçelerinin çok geniş yer kaplaması ve konut dışı yapıların (ahır, killer, tandırlık, odunluk ve tuvalet gibi) varlığı gösterilebilir. Abdigör, Ahmedi Hani, Koçkıran, Uluyol, Çiftepınar ve İshakpaşa mahallelerinin konut yoğunlukları ise ortalama konut yoğunluğunun üzerindedir. Bu durum ise, yukarıda da belirtildiği gibi arsaların yüksek fiyatlı olmasından kaynaklı çok katlı binaların çokluğuyla, konutların bahçelerinin küçük olmasıyla ve konut dışı yapıların varlığının az olmasıyla açıklanabilir. (Tablo 97)

Türkiye'nin birçok kentinde görüldüğü gibi Doğubeyazıt kentinde de yapı malzemesi ve inşaat tarzı bakımından iki tür konut görülmektedir. Bunlardan ilki eski tip geleneksel metotlarla ve doğal yapı malzemeleri kullanılarak inşa edilen konutlar iken; ikincisi modern yapı malzemeleriyle, çimento, tuğla ve demir kullanılarak inşa edilen betonarme konutlardır.³¹⁴ Doğubeyazıt kentindeki konutların büyük bir kısmını bahçeli evler oluşturmaktadır. Bahçeli evler özellikle köyden kente yapılan göçler sonucu büyüyen mahallelerde yoğun olarak bulunmaktadır. Genellikle bir duvar ile çevrelenmiş olan bu evlerin bahçelerinde yer yer ahır, kömürlük, kiler veya tuvalet görülmektedir. (Foto 71) Kentin dış çeperinde yer alan Hasankeyf, Yeni,

³¹⁴MEŞELİ, A., 1998, *İznik Depresyonunda Arazi Kullanışı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, s.123.

Hürriyet, Büyük Ağrı, Sanayi, Vatan, Barış ve Sarıgül mahallelerinin büyük bir kısmı; Abdigör, Koçkiran ve Ahmedî Hani mahallelerinin de bir bölümü bu tip evlerden oluşmaktadır.

Foto 71: Tek Katlı Evlerin Yoğun Bulunduğu Yeni Mahalle'den Bir Görünüm

Yapı tarzı bakımından konutlar, merkezden çevreye doğru farklılık göstermektedir. Bu bağlamda Erçiş kentinde görüldüğü gibi “*Clearing*” olarak da ifade edilen “*kentsel yenileme*” hareketi³¹⁵ sonucunda kentin merkezi mahallelerinden olan Çiftepınar, Uluyol, İshakpaşa ve yer yer Ahmedî Hani ve Koçkiran mahallelerinde yer alan konutlar hem çok katlı hem de günümüz şartlarına daha uygun inşa edilmiştir. (Foto 72) Buradaki konutların çok katlı olması, yukarıda da belirtildiği gibi bu mahallelerde arsa fiyatlarının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

³¹⁵YILDIZ, 2002, *age.*, s.329.

Foto 72: Çok Katlı Binaların Yoğun Bulunduğu Çiftelipınar Mahallesi'nden Bir Görünüm

Sonuç olarak; gelir düzeyi yüksek olan ailelerin merkezi mahalleleri tercih ettiklerinden dolayı buradaki konutların daha modern görünümlü olduğu söylenebilir. Kırsal alanlardan göçenler sonucunda oluşan kenar mahalleler ise; çoğunlukla tek katlı ve eski konutlardan oluşmakta ve bu konutların bir bölümünü de kerpiç evler oluşturmaktadır. Dolayısıyla insanların, sosyo-ekonomik düzeylerinin konut tiplerine ve yapı tarzlarına yansıdığı görülmektedir. Hızla büyüyen Doğubeyazıt kentinde gelişigüzel yapılanmalar oldukça fazladır. Son yıllarda imar planına uygun hareket edilse de bu eğilim yeterli düzeyde değildir.

Tablo 98: Kentte Yer Alan Yapıların Dağılımı (2011)

Yapı Türü	Sayısı	Oran %
İkametgâh Konutu	14326	82.24
Ticari İşyeri	2955	16.97
Kamu İşyeri	138	0.79
Toplam	17419	100

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Bina Sayım Cetveli (24.11.2011)

2011 yılında Doğubeyazıt kentinde toplam 17419 yapı bulunmaktadır. Bu yapıların 14326'sı konut, 138'i kamu işyeri, 2955'i ise özel işyeridir. Konutlar tüm yapılar içinde % 82.24'lük, özel işyerleri % 16.97'lik, kamu işyerleri ise % 0.79'luk orana sahiptir. (Tablo 98)

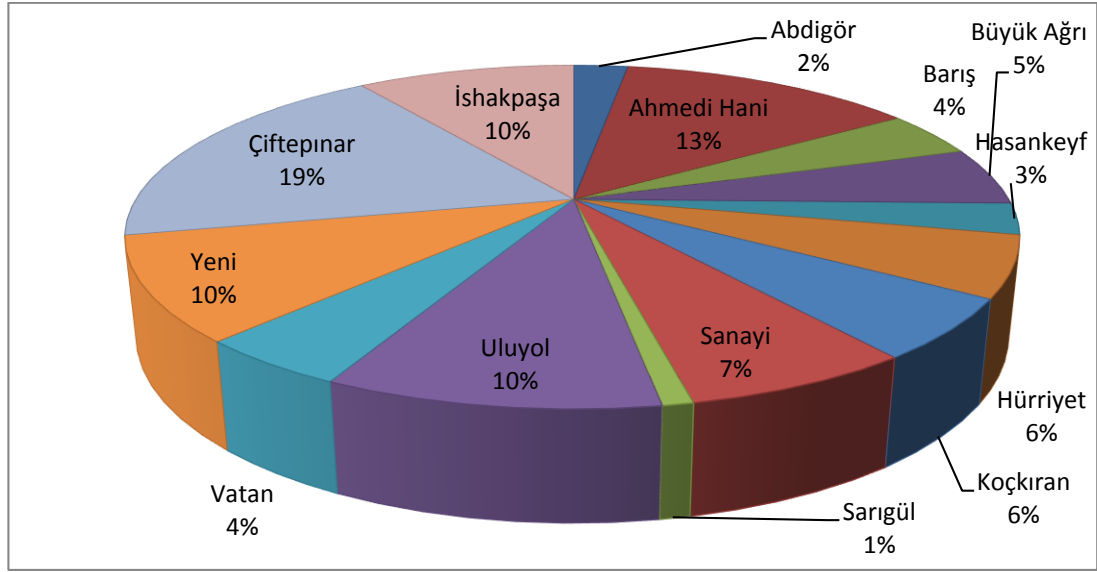
Tablo 99: Yapıların Mahallelere Dağılımı (2011)

Mahalle	İkametgâh Sayısı	Oran %	Kamu İşyeri	Oran %	Özel İşyeri	Oran %	Toplam
Abdîgör Mahallesi	397	97.06	5	1.23	7	1.71	409
Ahmedi Hani Mahallesi	1990	88.72	23	1.03	230	10.25	2243
Barış Mahallesi	698	95.49	12	1.64	21	2.87	731
Büyük Ağrı Mahallesi	887	95.89	2	0.22	36	3.89	925
Çiftepınar Mahallesi	1650	52.1	47	1.48	1470	46.42	3167
Hasankeyf Mahallesi	478	95.6	4	0.8	18	3.6	500
Hürriyet Mahallesi	888	91.36	8	0.82	76	7.82	972
İshakpaşa Mahallesi	1220	74.17	5	0.3	420	25.53	1645
Koçkiran Mahallesi	931	97.28	8	0.84	18	1.88	957
Sanayi Mahallesi	1009	86.53	5	0.43	152	13.04	1166
Sarıgül Mahallesi	145	93.54	5	3.23	5	3.23	155
Uluyol Mahallesi	1331	79.23	2	0.12	347	20.65	1680
Vatan Mahallesi	683	87.45	1	0.13	97	12.42	781
Yeni Mahalle	1593	96.84	9	0.55	43	2.61	1645
Mahalle Dışı	426	96.16	2	0.45	15	3.39	443
Toplam	14326	82.24	138	0.79	2955	16.97	17419

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Bina Sayım Cetveli (24.11.2011)

Tablo 99’da görüldüğü gibi kentin dokuz mahallesinde konutlar tüm yapılar içinde % 90’dan daha fazla bir paya sahiptir. Kamu işyerleri ise hiçbir mahallede % 5’lik oranı geçmemiştir. Yapıların mahallelere göre dağılımı incelendiğinde; en dikkat çeken mahalle kuşkusuz Çiftepınar Mahallesi’dir. Bu mahallede bulunan yapıların % 52.1’ini konut alanları oluştururken; % 46.42’sini özel işyerleri oluşturmaktadır. Bu mahallede, 47 işyeri ile en fazla kamu işyeri bulunsa da konut ve özel işyerleri sayısının çok fazla olması kamu işyeri oranının % 2’nin altında kalmasına yol açmıştır.

Şekil 47’de de görüldüğü gibi kentteki tüm yapıların % 19’u Çiftepınar Mahallesi’nde yer almaktadır. Bu oranla Çiftepınar Mahallesi ilk sırada yer alırken, Çiftepınar Mahallesi’ni Ahmedi Hani Mahallesi; bu mahalleyi de Uluyol, İshakpaşa ve Yeni mahalleleri takip etmektedir. Bu 5 mahalle kentteki yapıların % 62’sine sahip iken; geriye kalan 9 mahalle ise yapıların % 38’ine sahiptir. 155 yapının bulunduğu Sarıgül Mahallesi ise % 1’lik oranla son sırada yer almaktadır.

Şekil 47: 2011 Yılında Kentteki Yapıların Mahallelere Göre Dağılım Oranları (Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Bina Sayım Cetveli, 24.11.2011)

Kentteki konutlar ile ticari işyerlerinin konumlarına bakıldığında; bu yerlerin iç içe olmadığı görülmektedir. İş ve ticaret alanları merkeze doğru artış gösterirken; konutlar çevreye doğru artış göstermektedir. Ancak bazı işyerlerinin konutların alt katlarında yer aldığı unutulmamalıdır. Özellikle Abdigör, Ahmedi Hani, Bariş, Büyük Ağrı, Hasankeyf, Hürriyet, Koçkiran, Sanayi, Sarıgül, Vatan ve Yeni mahallelerinin neredeyse tamamı ikametgâha ayrılmış mahalleler konumundadır. Bu mahallelerden Ahmedi Hani, Bariş, Büyük Ağrı, Hasankeyf, Hürriyet, Vatan ve Yeni mahallelerindeki işyerleri ya Türkiye-İran transit yolu üzerinde ya da Doğubeyazıt-Iğdır yolu ile Ağrı Caddesi üzerinde yer almaktadır. Sanayi Mahallesi'ndeki işyerleri ise; bu mahalle sınırlarında bulunan Doğubeyazıt Sanayi Sitesi'nde yer almaktadır.

Kentin işyeri oranının en yüksek olduğu mahalleler ise Çiftepınar, Uluyol ve İshakpaşa mahalleleridir. Çiftepınar Mahallesi'nde kentte bulunan 2955 işyerinin 1470'i yer almaktadır. Bu bağlamda kentte bulunan işyerlerinin % 49.74'ünün bu mahallede bulunduğu görülmektedir. Uluyol Mahallesi'nde 347, İshakpaşa Mahallesi'nde ise 420 ticari işyeri bulunmaktadır. Kamu işyerlerinin en yoğun bulunduğu mahalle ise 47 işyeri ile Çiftepınar Mahallesi'dir. Çiftepınar Mahallesi'ni 23 kamu işyeri ile Ahmedi Hani Mahallesi, bu mahalleyi ise 12 işyeri ile Bariş Mahallesi izlemektedir. En az kamu işyerinin bulunduğu mahalle ise 1 işyeri ile Vatan Mahallesi'dir. (Tablo 99)

4.6. Park ve Yeşil Alanlar

Kentsel arazi kullanımı bakımından oldukça önemli kullanım alanlarından olan park ve yeşil alanlar eğlence ve dinlenme amaçlı kullanılmaktadır. Kentin genelinde yeşil dokunun önemli ölçüde eksikliği yeşil alan ve parklara duyulan ihtiyacı artırmıştır. Kentteki park ve yeşil alanlar 36.47 hektarlık alanı kaplamaktadır. Kentsel alanın % 1.18'ini oluşturan bu alanın tamamı aktif yeşil alan olmamakla birlikte mezarlıklar da bu alanlarla birlikte ele alınmıştır. (Tablo 83 ve Şekil 48)

Tablo 100: Yeşil Alanların Mahallelere Göre Dağılımı (2011)

Mahalle	Mahalle Alanı (ha)	Yeşil Alanlar (ha)	Oran %
Abdigör Mahallesi	53.64	5	13.71
Ahmedi Hani Mahallesi	229.5	-	-
Barış Mahallesi	191	-	-
Büyük Ağrı Mahallesi	204.1	-	-
Çiftapınar Mahallesi	375.6	-	-
Hasankeyf Mahallesi	485.6	-	-
Hürriyet Mahallesi	204.6	-	-
İshakpaşa Mahallesi	93.79	1.5	4.11
Koçkiran Mahallesi	92.32	-	-
Sanayi Mahallesi	266.8	5.81	15.93
Sarıgül Mahallesi	284.4	1.48	4.06
Uluyol Mahallesi	88.97	-	-
Vatan Mahallesi	112.4	-	-
Yeni Mahalle	262.5	7.3	20.02
Mahalle Dışı	144.83	15.38	42.17
Toplam	3090.05	36.47	100

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Hesaplanmıştır.

Kentin park ve yeşil alanlarını; İshakpaşa Mahallesi, Yeni Mahalle, Sarıgül Mahallesi, Sanayi Mahallesi ve Abdigör Mahallesi, eski Doğubeyazıt yerleşmesi ve mahalle sınırları dışında kalan yeşil alanlar oluşturmaktadır. Ahmedi Hani, Barış, Büyük Ağrı, Hasankeyf, Hürriyet, Koçkiran, Uluyol, Vatan ve Çiftapınar mahallelerinde ise herhangi bir yeşil alan bulunmamaktadır. Abdigör, Sanayi ve Sarıgül mahallelerinde bulunan yeşil alanların tamamını mezarlık alanları oluşturmaktadır. (Tablo 100)

Yeşil alanların mahallelere dağılımı incelendiğinde; kentteki yeşil alanların % 13.71'ini Abdigör Mahallesi'ndeki 5 hektarlık mezarlık alan oluşturmaktadır. % 15.93'ü ise Sanayi Mahallesi'ndeki 5.81 hektarlık mezarlık iken; % 4.06'sı 1.48 hektarlık alan ile Sarıgül Mahallesi'ndeki mezarlık alanıdır. Ayrıca Yeni Mahalle'de bulunan mezarlık ve belediye fidanlığı kentin diğer yeşil alanlarını oluşturmaktadır.

7.3 hektar olan bu alan, kentteki yeşil alanların % 20.02'sini oluşturmakta ve aktif yeşil alan olarak kullanılmamaktadır.

İshakpaşa yolu üzerinde yer alan Keşiş'in Bahçesi, Doğubeyazıt-İran transit yolu üzerinde yer alan Alkan'ın Bahçesi ve eski Doğubeyazıt'ta yer alan mezarlıklar kentin mahalle sınırları dışında kalan yeşil alanlarını oluşturmaktadır. Bu alanlar 15.38 hektar olup tüm yeşil alanların % 42.17'sini oluşturmaktadır. Mahalle sınırları içinde kalan tek aktif yeşil alan İshakpaşa Mahallesi'nde yer alan Ahmedi Hani Parkı'dır. Ahmedi Hani Parkı ve bu mahallede yer alan mezarlık alan % 4.11'lik oranla kentteki yeşil alanların 1.5 hektarını oluşturmaktadır. (Tablo 100)

Doğubeyazıt kentinde aktif dinlenme alanı olarak YİBO yolu ve Iğdır yol kavşağında bulunan Ahmedi Hani Parkı çoğunlukla kullanılmaktadır. 5838 m²'lik bir alana sahip olan bu yer piknik alanı dışında daha çok çay bahçesi olarak kullanılmakta ve oldukça küçük bir yer olduğundan kent halkının ihtiyacını karşılayamamaktadır. (Foto 73) Kentin önemli piknik ve dinlenme alanlarını İshakpaşa Sarayı çevresi ve Türkiye-İran transit yolu üzerinde bulunan "Alkan'ın Bahçesi" olarak adlandırılan alanlar oluşturmaktadır. Ayrıca kentteki tarihi ve turistik yeşil alan olan Keşiş'in Bahçesi daha çok ziyaret ve dinlenme alanı olarak kullanılmaktadır. (Foto 74) Alkan'ın Bahçesi, Keşiş'in Bahçesi ve İshakpaşa Sarayı çevresi kış aylarında piknik ve dinlenme alanı olarak neredeyse hiç kullanılmamaktadır.

Foto 73: Ahmedi Hani Parkı'ndan Bir Görünüm

Foto 74: Keşiş'in Bahçesi'nden Bir Görünüm

Park ve yeşil alan olmadığı halde dinlenme yeri olarak kullanılan başka bir yer Çiftepınar Mahallesi'nde bulunan İsmail Beşikçi Caddesi'dir. Trafiğe kapalı olan bu caddedeki banklarda halk dinlenme ihtiyacını gidermeye çalışmaktadır. Daha çok erkek nüfus tarafından kullanılan bu yer kış aylarında neredeyse hiç kullanılmamaktadır. (Foto 75)

Foto 75: İsmail Beşikçi Caddesi'nde Yer Alan Banklardan Bir Görünüm

Doğubeyazıt kentinin yeşil alanlarından biri de yukarıda belirtildiği gibi Yeni Mahalle'de bulunan belediye fidanlığıdır. Belediye fidanlığında yaklaşık olarak 500 ağaç bulunurken; bu alan oldukça bakımsız ve terk edilmiş durumdadır. Bundan dolayı bu alan aktif dinlenme alanı olarak kullanılmamakta, daha çok briket imalathanesi ve hayvan otlatma alanı olarak kullanılmaktadır. (Foto 76)

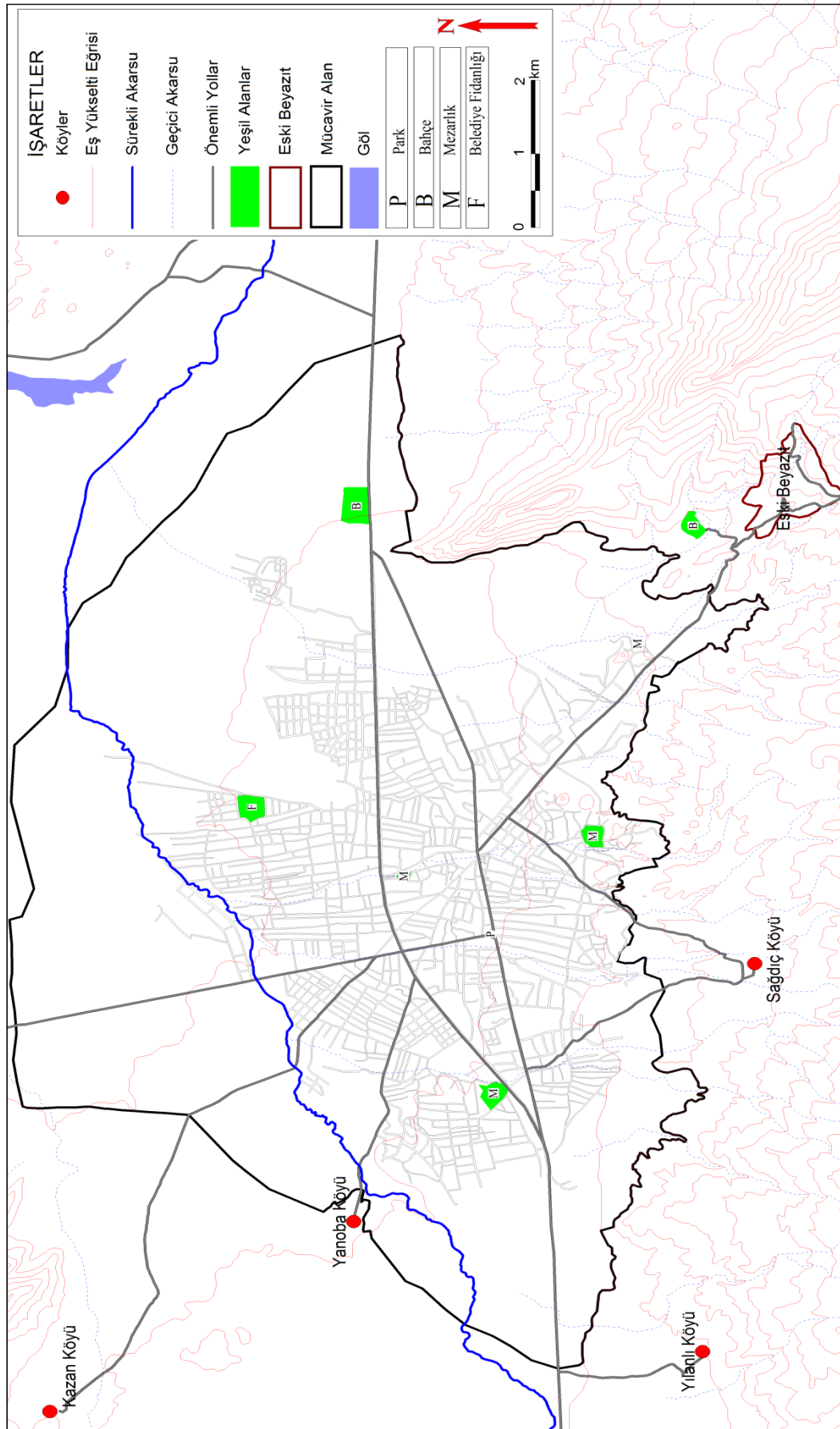

Foto 76: Belediye Fidanlığı'ndan Bir Görünüm

Kentte yeşil alan oluşturma çalışmaları kapsamında Doğubeyazıt Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü; Ahmedi Hani Türbesi, İshakpaşa Saray yolu, Stadyum yolu, YİBO yolu, Belediye Caddesi, İsmail Beşikçi Caddesi ve Ağrı Caddesi başta olmak üzere kentin çeşitli yerlerinde peyzaj mimarisinde kullanılan karaçam, mavi ladin, top akasya, dişbudak, huş vb fidanlardan oluşan 15 bin adet fidan dikimi gerçekleştirmiştir. 2011 yılında 25 bin m² çim ekimi, 10 bin adet mevsimlik çiçek, 4 bin adet yediveren gül ekim çalışmaları yapılmakta ve bu çalışmalar her yıl düzenli olarak yenilenmektedir. Ayrıca Koçkırın Mahallesi'nde 2500 m²'lik alanda "Mem u Zin" adlı parkın yapımına başlanması bu alandaki eksikliğin giderilmesi yönünde olumlu bir gelişmedir. (Foto 77)

Foto 77: Mem u Zin Parkı'nın Yapımından Bir Görünüm

4.7. Tarım Alanları ve Boş Alanlar

Doğubeyazıt kentinde arazi kullanımında önemli bir orana sahip olan alanlardan biri de boş alanlardır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu alanlara pasif alan da denildiği gibi, tarım alanlarıyla birlikte ele alındığı da görülmektedir. Ancak bu alanların büyük çoğunluğunda tarımsal faaliyetler yürütülmediğinden ve yapılan tarımsal faaliyetin birkaç ayla sınırlı olduğundan bu alanlara tarım alanı demek oldukça güçtür. Ayrıca yılın sadece birkaç ayında ihtiyaca göre kullanımı değişen bu alanlar için pasif kullanım alanı veya boş alan demek daha doğru bir ifade olacaktır. Bu alanları; üzerinde herhangi bir yapının bulunmadığı boş araziler, sadece birkaç ayla sınırlı ekim-biçim faaliyetinin yapıldığı tarım alanları ve kuru derelerin geçtiği yerler oluşturmaktadır.

Kent içi arazi kullanımı ve kentsel fonksiyonlar açısından bir kent ele alınıp araştırıldığında çok tartışılan fonksiyonlardan biri de kuşkusuz tarım faaliyetleridir. Birçok kent bilimcinin kenti “tarım dışı faaliyetlerle uğraşılan yerleşim yeri” olarak tanımlaması bu tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra bazı kent bilimcilerinin “kentleşmenin tarım devriminin bir sonucu olduğu ve kentleşme düzeyinin belirlenmesinde tarımsal faaliyetle uğraşan nüfusun önemli bir ölçüt olduğu” görüşü de mevcuttur. Yıldız’ın da belirttiği gibi Türkiye’de bünyesinde tarımsal fonksiyonları barındırmayan kent sayısı oldukça azdır. Ancak hemen bütün kentlerde tarımsal faaliyetlerin oranı öteki ekonomik faaliyetler karşısında daha az bir orana sahiptir.³¹⁶ Bu bağlamda Doğubeyazıt kentinin de tarımsal faaliyetler açısından oldukça zayıf bir kent olduğu ve daha çok diğer fonksiyonların ön planda olduğunu yinelemek yerinde olacaktır.

Doğubeyazıt’ın tarımsal faaliyetleri tarihsel süreç içinde değerlendirildiğinde; kenti bir ticaret merkezi haline getiren Urartuların yaptırmış oldukları su kanallarıyla kenti bir tarım kenti olarak da kullandıkları görülmektedir. Belli’nin de belirttiği gibi Urartular, Doğubeyazıt’ın 64 km kuzeybatısında yer alan Balık Gölü’nün suyunu Doğubeyazıt Ovası’nın kuzey kısmında yer alan tarım topraklarını sulamak amacıyla

³¹⁶YILDIZ, 2002, *age.*, s.287, 288.

Ferhat Kanalı'nı inşa etmişlerdir.³¹⁷ Doğubeyazıt kenti ovada yer almasına rağmen toprak özelliğinden dolayı kentte tarımsal faaliyetler yeterince gelişmemiştir. Ancak tarımsal faaliyetlerin gelişmemesini sadece buna bağlamak yeterli değildir. Bu durumun yanı sıra; halkı diğer fonksiyonlara iten önemli nedenler bulunmaktadır. Kentte İshakpaşa Sarayı'nın ve Ağrı Dağı'nın varlığı halkı turizm fonksiyonuna, Gürbulak Sınır Kapısı'nın varlığı ise halkı daha çok ticaret fonksiyonuna itmiştir. Yani halk, doğanın veya çevrenin ona sunduğu imkânlar çerçevesinde tarım dışı fonksiyonlara yönelmiş ve dolayısıyla bu fonksiyonlar daha çok önem kazanmıştır.

Tablo 101: Tarımsal Faaliyetlerle Uğraşan Nüfusun Dağılımı (2011)

Türü	Sayısı	Oranı (%)
Hayvancılık	542	81
Tarımsal Üretim	112	17
Balıkçılık	11	2
Toplam	665	100

Kaynak: Doğubeyazıt İlçe Tarım Müdürlüğü Verileri (28.12.2011)

Doğubeyazıt kentinde 1985 yılında 41'i kadın olmak üzere 940 kişi ziraat, avcılık, ormancılık ve balıkçılık gibi tarımsal faaliyetlerle uğraşırken; 1990 yılında 364'ü kadın olmak üzere 1701 kişi, 2000 yılında ise 193'ü kadın olmak üzere toplam 802 kişi tarımsal faaliyetlerle uğraşmaktadır. Kentte 2011 yılı itibariyle 665 kişi tarımsal faaliyetlerle uğraşmaktadır. Doğubeyazıt İlçe Tarım Müdürlüğü verilerine göre kent merkezinde toplam 542 kişi hayvancılık, 112 kişi ise tarımsal üretim ile uğraşırken; 11 kişi de kültür balıkçılığıyla uğraşmaktadır. (Tablo101)

Tablo 102: Doğubeyazıt Kentindeki Tarımsal Arazinin Kullanılışı (2011)

Türü	Ekim Alanı (dönüm)	Türü	Ekim Alanı (dönüm)
Buğday	6346	Korunga	138
Yonca	193	Arpa	226
Meyvelik	4	Ceviz	89
Çayır	16000	Toplam	22996

Kaynak: Doğubeyazıt İlçe Tarım Müdürlüğü Verileri (28.12.2011)

Doğubeyazıt kentinde tarımı yapılan ürünler buğday, arpa, yonca, korunga, çeşitli sebze ve meyvelerdir. Kentte ciddi anlamda modern tarımdan söz etmek oldukça güçtür, yapılan tarım faaliyetleri daha çok ilkel yöntemlerle gerçekleşmektedir. Kentte 6346 dönümle en fazla tarımı yapılan ürün buğdaydır. Arpa tarımı ise 226 dönümlük arazilerde yapılmaktadır. Ekimi yapılan diğer ürünler

³¹⁷BELLİ, O., 1998, "1996 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Barajı ve Sulama Sisteminin Araştırılması", *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Cilt:2, Ankara, s.179.

ve ekim alanları ise Tablo 102’de verilmiştir. Kentte 16000 dönümlük çayır alanı bulunmakta ve bu çayırlardan hayvan yemi elde edilmektedir.

Doğubeyazıt kentinde tarımla uğraşan başlıca iki grup bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kentin kenar mahallelerinde küçük parseller üzerinde bahçe ziraatı yapanlar, ikincisi ise kent merkezinde oturup da kent dışındaki tarım arazileri üzerinde tarla tarımıyla uğraşanlardır. Daha çok Sarıgül, Hürriyet, Yeni, Büyük Ağrı, Hasankeyf, Abdigör, Koçkiran, Barış ve Sanayi mahalle sakinleri yukarıda belirtilen tarım ürünlerinin ekimini yapmaktadır. Kentteki tarımsal arazilerin % 42’sinde kuru, % 58’inde ise sulu tarım yapılmaktadır.

Doğubeyazıt kentinde hayvancılıkla uğraşanların sayısı 542 kişi iken; bu sayı tarımsal faaliyetler içinde % 81’lik bir oranı oluşturmaktadır. Hayvancılıkla uğraşan bu nüfusun neredeyse tamamı tarımla da uğraşmaktadır. Doğubeyazıt kentinde 6460 adet büyükbaş hayvan, 11669 adet koyun, 380 adet keçi olmak üzere toplam 18509 adet hayvan bulunmaktadır. Kentte bulunan hayvanların türüne göre dağılımına bakıldığında; 18509 hayvanın % 65’i küçükbaş; % 35’i ise büyükbaş hayvandan oluşmaktadır. (Şekil 103)

Tablo 103: Hayvan Sayısının Mahallelere Dağılımı (2011)

Mahalle Adı	Büyükbaş Hayvan Sayısı	Küçükbaş Hayvan Sayısı		Toplam
		Koyun	Keçi	
Merkez*	115	1455	3	1573
Abdigör Mahallesi	66	346	58	470
Ahmedi Hani Mahallesi	721	533	-	1254
Büyük Ağrı Mahallesi	1300	1883	144	3327
Çiftelipınar Mahallesi	46	-	-	46
Hürriyet Mahallesi	452	993	15	1460
İshakpaşa Mahallesi	583	411	19	1013
Koçkiran Mahallesi	364	857	-	1221
Sanayi Mahallesi	338	364	7	709
Sarıgül Mahallesi	23	958	34	1015
Uluöl Mahallesi	699	484	-	1183
Vatan Mahallesi	126	173	41	340
Yeni Mahalle	1627	3212	59	4898
Toplam	6460	11669	380	18509

Kaynak: Doğubeyazıt İlçe Tarım Müdürlüğü Verileri (28.12.2011)

Doğubeyazıt kentinde mahallelere göre hayvan dağılımına bakıldığında; Yeni Mahalle 4898 (% 26) hayvanla en fazla hayvanın bulunduğu mahalle iken; bu 4898

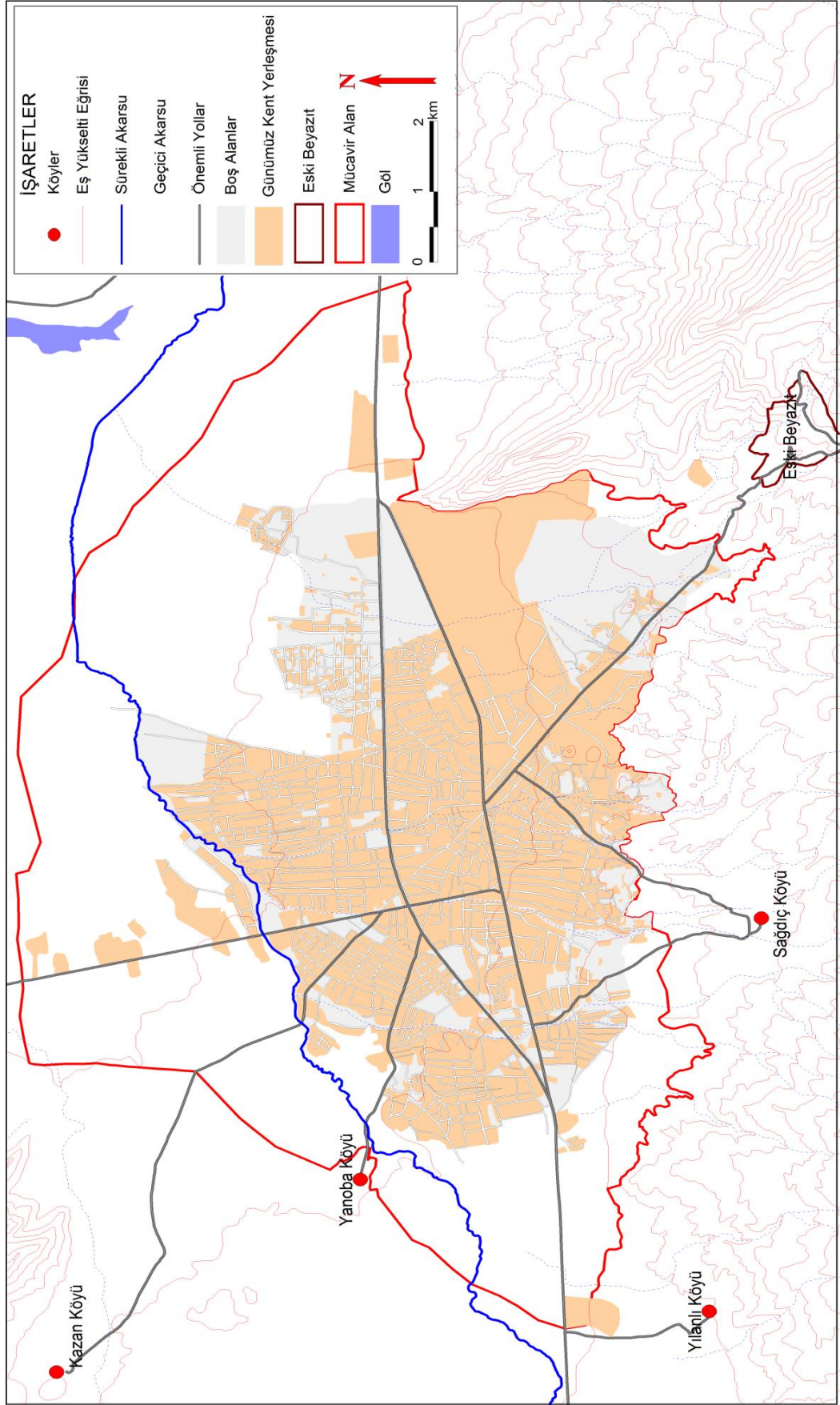
*Doğubeyazıt kent merkezinde olmasına rağmen herhangi bir mahallede kaydı olmayan hayvan sayısını göstermektedir.

hayvanın 380'i keçi, 11669'u koyun ve 6460'ı da büyükbaş hayvandan oluşmaktadır. Hayvan sayısının en az olduğu mahalle ise 46 büyükbaş hayvanın bulunduğu Çiftepınar Mahallesi'dir. (Tablo 103) Doğubeyazıt kentinde her ne kadar tarım ve hayvancılıkla uğraşan kişi sayısı oransal olarak az olsa da kentte önemli miktarda hayvan sayısı bulunmaktadır. Kentlere özgü olmayan bu durumun temel sebebi kırsal kesimden gelen nüfusun hala bu faaliyetleri sürdürmeleridir. (Foto 78)

Foto 78: Büyük Ağrı Mahallesi'nde Bulunan Küçükbaş Hayvanlardan Bir Görünüm

Boş alanlar, Doğubeyazıt kentinde önemli bir kullanım alanı olmasa da bu alanlar belediye sınırları içinde yer aldığından dolayı kent içi arazi kullanımı bakımından oldukça önemlidir. 1110.6 hektarlık alanla konut alanlarından sonra en büyük paya sahip olan bu alanlarda önemli ölçüde tarım yapılmamaktadır. Kentteki tarımsal faaliyetler bahçelerde meyve ve sebze üretiminin ötesine gitmemiştir. Ancak eskiden köy olan Sarıgül Mahallesi ile Hasankeyf Mahallesi'nde az da olsa tahıl ve yonca tarımı yapılmaktadır. Bu alanlar, kentin kuzeyinde yer alan Büyük Ağrı, Hürriyet ve Sanayi mahallelerinin düzlükleri ile kentin güneyinde yer alan Barış, Abdigör ve Koçkıran tepelerinde daha çok otlak amaçlı kullanılmaktadır. (Şekil 49)

Şekil 49: Boş Alanların Kent İçi Dağılımı (Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Düzenlenmiştir.)

Kentin boş alanları, tüm kullanım alanları içinde % 35.94'lük bir paya sahiptir. (Tablo 83) 1110.6 hektarlık alanın sadece 2.29 hektarında (22996 dönüm) tarımsal faaliyetler yürütülmektedir. Geriye kalan bölümünü ise otlaklar, dere yatakları ve boş arsalar oluşturmaktadır. Kentin otlak alanları ile boş arsalar net bir şekilde birbirinden ayırlamadığı için bu iki alan birlikte ele alınmıştır. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi bu alanların tamamına tarım alanı da demek oldukça güç olduğundan bu alanlar için pasif veya boş alan denilmesi uygun görülmüştür. Aynı zamanda kent daha çok bu boş alanlar üzerinde gelişmektedir. Kentin dış çeperinde yer alan bu yerlerde hem arsa fiyatlarının ucuz olması hem de köyden kente göç eden ailelerin hayvanlarını otlatabilecek alanlara ihtiyaç duyması, kentin gelişim yönünün bu alanlara doğru olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda bu alanlar kentsel gelişim yerleri olarak da belirtilebilir. Büyük bir alan kaplamayan bu arazilerin kent içi arazi kullanımına dâhil edilmesinin sebebi; yukarıda da belirtildiği gibi kentin bu alanlar üzerinde gelişmesi ve bu alanların belediye sınırları içinde yer alarak her türlü hizmetten faydalanmasıdır. Bununla birlikte, özellikle kentin kuzeyinde bulunan Sanayi, Büyük Ağrı, Hürriyet, Hasankeyf mahallelerinde ve kentin güneydoğusunda yer alan Sarıgül Mahallesi'nde geniş alan kaplayan bu yerlerde kısmen de olsa konutlar bulunmaktadır. (Foto 79) Genellikle köyden kente göç eden ailelerin tercih ettiği bu yerlerde plansız bir yapılaşmanın olduğu görülmektedir.

Foto 79: Hürriyet Mahallesi'nde Yer Alan Boş Alanlardan Bir Görünüm

Tablo 104: Boş Alanların Mahalle Alanlarına Göre Oranları (2011)

Mahalle	Mahalle Alanı (ha)	Boş Alan (ha)	Oran %
Abdigör Mahallesi	53.64	20.49	38.19
Ahmedi Hani Mahallesi	229.5	63.36	27.6
Barış Mahallesi	191	85.2	44.6
Büyük Ağrı Mahallesi	204.1	72.61	35.57
Çiftapınar Mahallesi	375.6	1.92	0.51
Hasankeyf Mahallesi	485.6	403.31	83.05
Hürriyet Mahallesi	204.6	71.05	34.72
İshakpaşa Mahallesi	93.79	1.21	1.29
Koçkiran Mahallesi	92.32	17.53	18.98
Sanayi Mahallesi	266.8	77.18	28.92
Sarıgül Mahallesi	284.4	208.9	73.45
Uluyol Mahallesi	88.97	2.13	2.39
Vatan Mahallesi	112.4	26.8	23.84
Yeni Mahallesi	262.5	58.91	22.44
Mahalle Dışı	144.83	-	-
Toplam	3090.05	1110.6	35.94

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Hesaplanmıştır.

Mahalle alanlarına göre boş alanlara bakıldığında; Abdigör Mahallesi'nin 20.49 hektarlık alanı boş alanlardan oluşmakta, bu sayı mahalle alanının % 38.19'una denk gelmektedir. Koçkiran Mahallesi'nin 17.53 hektarı boş alanları oluştururken bu sayı mahalle alanının % 18.98'ine denk gelmektedir. Bu iki mahallede yer alan boş alanları yerleşmeye elverişli olmayan Koçkiran tepeleri oluşturmaktadır. Bu tepelik alanlar tarım için uygun olmadığından daha çok otlak alan olarak kullanılmaktadır. (Tablo104)

Ahmedi Hani Mahallesi'nin 63.36 hektarı boş alanlardan oluşmakta ve bu alanlar mahalle alanının % 27.6'sını oluşturmaktadır. Bu boş alanlar kentin doğusunda bulunan arsalardan oluşmaktadır. Verimsiz olduğundan hem tarım hem de otlak için uygun olmayan bu alanlar konutlar ile ticari yerler için parsellenmiş olup emlakçılar tarafından alıcısı için bekletilmektedir. (Tablo104)

Doğubeyazıt kentinin güneybatısında yer alan Barış Mahallesi'nin 85.2 hektarını boş alanlar oluşturmaktadır. Mahalle alanının % 44.6'sını oluşturan bu boş alanları, Sağdıç Köyü'nden ayrılan konutların arazileri, Koçkiran tepelerinin devamı olan tepeler ve kentin batısında yer alan boş arsalar oluşturmaktadır. Sağdıç Köyü'nden ayrılan konutların arazileri üzerinde az da olsa buğday, arpa ve yonca tarımı yapılırken; tepelik alanlar ise daha çok otlak olarak kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra mahallenin batısında yer alan boş arsalar kentsel gelişim açısından önemli

bir yere sahip olduğundan kentin bu alanlar üzerinde de geliştiği görülmektedir. (Tablo104)

Büyük Ağrı Mahallesi'nin 72.61 hektarlık alanı boş alanlardan oluşmakta, bu miktar mahalle alanının % 35.57'sine denk gelmektedir. Hürriyet Mahallesi'nin ise 71.05 hektarı boş alanları oluştururken; bu miktar mahalle alanının % 34.72'sini oluşturmaktadır. Kentin kuzeyinde yer alan bu iki mahallenin boş alanlarını mahallelerin kuzeyinde yer alan geniş çayırlar oluşturmaktadır. Geniş düzlüklerden oluşan bu alanlar hâlihazırda otlak alan olarak kullanılırken; arsa fiyatlarının ucuz olması ve otlak alanların varlığından dolayı köyden kente göç edenler için önemli yerleşim alanları durumundadır. (Tablo104)

Doğubeyazıt kentinde daha çok kırsal nüfusun tercih ettiği ve hızla büyüyen mahallelerinden biri de kentin kuzey batısında yer alan Sanayi Mahallesi'dir. Bu mahallenin 77.18 hektarı boş alanlardan oluşurken; bu miktar mahalle alanının % 28.92'sine denk gelmektedir. Bu boş alanlar daha çok otlak olarak kullanılmaktadır. Ayrıca kent bu mahalle üzerinden batıya doğru hızla büyümektedir. Kentin kuzeyinde yer alan diğer bir mahalle ise Yeni Mahalle'dir. Bu mahallenin 58.91 hektarını boş alanlar oluştururken bu miktar mahalle alanının % 22.44'ünü oluşturmaktadır. Yeni Mahalle'nin boş alanlarının çoğunu belediye fidanlığına ait olan, briketçilerin kuzeyinde kalan alanlar oluşturmaktadır. (Tablo104)

Doğubeyazıt kentinde boş alan olarak gösterilebilecek en geniş alanları Hasankeyf ve Sarıgül mahallelerinde yer alan boş alanlar oluşturmaktadır. Hasankeyf Mahallesi'nin 403.31 hektarını kentin kuzeydoğu ve kuzeyinde yer alan boş alanlar oluştururken bu alanlar mahalle alanının % 83.05'ini oluşturmaktadır. Sarıgül Mahallesi'nin ise 208.9 hektarını kentin güneydoğu ve güneyinde yer alan boş alanlar oluşturmaktadır. Bu alanlar Sarıgül Mahallesi'nin % 73.45'ini oluşturmaktadır. Hem Hasankeyf hem de Sarıgül mahallelerinde yer alan bu araziler üzerinde az da olsa yonca, korunga, buğday, arpa gibi tarım ürünlerinin ekimi yapılmaktadır. Geriye kalan alanların büyük bir bölümü otlak alan olarak kullanılmaktadır. Ancak 2008 yılına kadar köy olan Sarıgül Mahallesi bu özelliğini hala korumakta ve Doğubeyazıt kentinin hâlihazırda en fazla tarım yapılan mahallesi

konumundadır. Dolayısıyla bu mahallede tarım alanları geniş yer kaplamaktadır. (Tablo104)

Vatan Mahallesi'nin 26.80 hektarını oluşturan boş alanlar, mahalle alanının % 23.84'ünü oluşturmaktadır. (Foto 80) Bu alanları daha çok Türkiye-İran transit yolu üzerinde bulunan bir arsa ile Türkiye-İran transit yolu ile Ağrı Caddesi'nin kesiştiği yerde bulunan arsalar oluşturmaktadır. Doğubeyazıt kentinde boş alanların en az olduğu mahalleler ise Uluyol, Çiftepınar ve İshakpaşa mahalleleridir. Bu üç mahallede bulunan boş alanların mahalle alanlarına göre oranı Tablo 104'te verilmiştir.

Foto 80: Vatan Mahallesi'nde Yer Alan Boş Alanlardan Bir Görünüm

Doğubeyazıt kentindeki boş alanları ağırlıklı olarak kentin dış çeperini oluşturan alanlar oluştursa da kent içinde de boş alanlara rastlamak mümkündür. Çiftepınar, Uluyol, İshakpaşa ve Vatan mahalleleri ile diğer mahallelerin iç kısımlarında kalan boş alanlar daha çok ticari amaçlı bekletilen arsalardan oluşturmaktadır. Bu alanlarda herhangi bir tarım faaliyeti yürütülmediği gibi otlak için de kullanılmamaktadır. Bu alanlarda herhangi bir park veya yeşil alan da bulunmamaktadır.

Tablo 105: Boş Alanların Mahallelere Göre Dağılımı (2011)

Mahalle	Mahalle Alanı (ha)	Boş Alan (ha)	Oran %
Abdigör Mahallesi	53.64	20.49	1.85
Ahmedi Hani Mahallesi	229.5	63.36	5.71
Barış Mahallesi	191	85.2	7.67
Büyük Ağrı Mahallesi	204.1	72.61	6.54
Çiftapınar Mahallesi	375.6	1.92	0.17
Hasankeyf Mahallesi	485.6	403.31	36.31
Hürriyet Mahallesi	204.6	71.05	6.4
İshakpaşa Mahallesi	93.79	1.21	0.11
Koçkiran Mahallesi	92.32	17.53	1.58
Sanayi Mahallesi	266.8	77.18	6.95
Sarıgül Mahallesi	284.4	208.9	18.81
Uluyol Mahallesi	88.97	2.13	0.19
Vatan Mahallesi	112.4	26.8	2.41
Yeni Mahallesi	262.5	58.91	5.3
Mahalle Dışı	144.83	-	-
Toplam	3090.05	1110.6	100

Kaynak: Doğubeyazıt Belediyesi Hali Hazır Haritasından Hesaplanmıştır.

Doğubeyazıt kentindeki boş alanların mahallelere dağılımına bakıldığında; 1110.6 hektarın % 36.31'ini Hasankeyf Mahallesi'ndeki boş alanlar oluşturmaktadır. Bu oranla Hasankeyf Mahallesi boş alanlar bakımından ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırayı ise % 18.81'lik oranla Sarıgül Mahallesi almaktadır. Bu iki mahalle kentteki tüm boş alanların % 55.12'sine sahiptir. Başka bir ifadeyle kentteki boş alanların yarısından fazlası bu iki mahallede bulunmaktadır. Kentte boş alanların en az olduğu mahalle ise % 0.11'lik oranla İshakpaşa Mahallesi'dir. Bu mahalleyi % 0.17'lik oranla Çiftapınar Mahallesi, onu da % 0.19'luk oranla Uluyol Mahallesi izlemektedir. Bu üç mahallenin toplam boş alanları % 1'lik oranı bulmamaktadır. Kentteki boş alanların diğer mahallelere dağılımı ise Tablo 105'te verilmiştir.

Doğubeyazıt kentindeki boş alanların bulunduğu diğer yerler ise akarsu yataklarının meydana getirdiği alanlar ve bu alanların yakın çevresidir. Kentin çöplük alanlarına dönüşmüş olan bu alanlar boş alanlarla birlikte verilmiştir. Başka bir ifadeyle 1110.6 hektarlık boş alanın içinde akarsu yataklarının oluşturduğu alanlar da mevcuttur. Kenti kuzey-güney yönünde dikine kesen bu akarsular; Osmaniye, Kalan, Meryemana ve Şalvar dereleridir. Bu derelerin tümü kentin güneyinde yer alan Sarısu deresiyle birleşmektedir. (Foto 81)

Foto 81: Kalan Deresi'nin Kuru Yatağından Bir Görünüm

Kentin batısında bulunan Osmaniye deresi, Geriyurd deresinin devamı olup Barış, Vatan, Sanayi ve Büyük Ağrı mahallelerinden geçerek Sarısu'ya katılmaktadır. Kent içindeki toplam uzunluğu 3546 m olan bu akarsuyun debisi düzensizdir. Kentte yer alan debisi düzensiz diğer bir akarsu ise Küçükgelin deresinin devamı ve kent içi uzunluğu 4261 m olan Kalan deresidir. Bu dere Barış-Koçkiran ve Barış-Uluyol mahallelerinin sınırını belirlemektedir. Ayrıca Kalan deresi, bu mahalle sınırlarından Vatan ve oradan da Hürriyet Mahallesi'nden geçerek Sarısu'yla birleşmektedir. Kentin en önemli akarsuyu Koçkiran Mahallesi'nden geçen, Koçkiran-Uluyol ve Uluyol-Çiftepınar mahalle sınırlarını belirleyen, oradan da İshakpaşa Mahallesi'nden geçip Hürriyet-Yeni mahalle sınırlarını belirleyen Meryemana deresidir. Bu derenin kent içindeki toplam uzunluğu 4533 m olup derenin Ağrı Caddesi'ne ulaştığı kısımları yer altına alınmıştır. Diğer derelere oranla hem daha düzenli hem de debisi daha yüksek olan bir akarsudur. Kentin doğusunda yer alan debisi düzensiz olan başka bir akarsu ise Şalvar deresidir. Bu dere sırasıyla eski Doğubeyazıt'tan Sarıgül Mahallesi'ne, buradan da Doğubeyazıt 1. Mekanize Tugay Komutanlığı'na (Çiftepınar Mahallesi) ve Ahmedi Hani Mahallesi'ne, buradan da Hasankeyf Mahallesi'ne ulaşarak Sarısu'yla birleşmektedir. Şalvar deresinin kent içinde kalan toplam uzunluğu ise 5437 metredir. Kentteki bu dört derenin toplam uzunluğu 17777 metredir.

4.8. Rekreasyon Alanları

Doğubeyazıt kenti, sahip olduğu doğal güzellikler, tarihi ve kültürel eserler bakımından turizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Özellikle Ağrı Dağı, Balık Gölü, Meteor Çukuru, Buz Mağarası, İshakpaşa Sarayı, Nuh'un Gemisi, Bayezid Camii, Bayezid Kalesi, Keşiş Bahçesi ve Ahmedî Hani Türbesi kentin turizm fonksiyonunu destekleyen önemli yerlerdir. Bu yerlerden Ağrı Dağı, Meteor Çukuru, Balık Gölü, Buz Mağarası ve Nuh'un Gemisi kalıntıları belediye sınırları içinde yer almadığından bu yerler kentteki turizm faaliyetlerine yönelik rekreasyon alanlarına dâhil edilmemiştir. Keşiş'in Bahçesi yeşil alanlarla birlikte ele alındığından bu alan da rekreasyon alanları içinde ele alınmamıştır.

Doğubeyazıt kentinde rekreasyon alanları % 1.49'luk oranla 46.06 hektardan oluşmaktadır. (Tablo 83) Bu alanların tamamı mahalle sınırları dışında kalmaktadır. Her türlü belediye hizmetinin götürüldüğü ve belediye sınırları içinde yer alan bu alanları, Keşiş'in Bahçesi ("Yeşil Alan ve Parklar" başlığında ele alınmıştır), İshakpaşa Sarayı, Bayezid Camii, Bayezid Kalesi, Ahmedî Hani türbesi ve eski Doğubeyazıt kalıntıları oluşturmaktadır. (Şekil 13) Eski Doğubeyazıt'ın bir bölümünü oluşturan bu alanlar, kentin turizm faaliyetlerinin en yoğun yaşandığı yerler olmanın yanı sıra kent halkına dinlenme ve eğlenme olanağı sunması bakımından da önemlidir. (Şekil 54)

Şekil 50: Kentteki Rekreasyon Alanları (Kaynak: google earth 18.05.2012)

4.9. Doğubeyazıt Kentinin Etki Alanı

Bulunduğu çevre içinde kentler tek başına ele alınmamalıdır. Çünkü kentler çevrelerinden bağımsız, izole edilmiş çevreler değil, aksine yakın çevre ve hinterlandları ile sıkı kültürel ve ekonomik ilişkileri bulunan insan topluluklarının yığılma sahalarıdır.³¹⁹ Dolayısıyla kentlerin gerek yakın çevreleri ile gerekse daha geniş yerleşimlerle olan etkileşimi kaçınılmazdır. Kıray'ın da belirttiği gibi; dünya üzerinde çok geniş bölgeler arasında seri ve etkili sosyal ve ekonomik ilişkiler kurmak ve haberleşmek mümkün hale gelmiş ve günümüz kentlerinin iç düzeni bu geniş etkileşimi de karşılar niteliktedir.³²⁰ Bu bağlamda “*merkezi kent çevresini etkilemekte ve çevresi de merkezi kentin karakterini belirlemektedir*”³²¹ denilebilir. Bu noktada önem arz eden durum bir kentin etki alanının dar ya da geniş oluşudur.³²² Bundan dolayı herhangi bir kentin hem büyüklüğü hem de önemi onun etki bölgesiyle doğrudan ilişkilidir. Broek ve Webb'in de belirttiği gibi kent, etki alanındaki yerleşim yerlerine idari, sosyo-kültürel, ticari ve sınaî gibi birtakım hizmetler sunmaktadır. Bu hizmetlerin verildiği alanlar, hem o kentin etki bölgesini oluşturmakta hem de kenti dar veya geniş bir bölgenin merkezi durumuna getirmektedir.³²³ Ayrıca Göney'in belirttiği gibi; bir merkezi yer ve etki bölgeleri fonksiyonel bir birlik oluşturmaktadır. Kent ile kırsal arasındaki bu birliktelik veya ilişki iki şekilde cereyan etmektedir. Bunlardan ilki kentlerin ihtiyaç duyduğu gıda maddeleri ve diğer tarım ürünlerini yakın çevresindeki kırsal alanlardan temin etmesi; ikincisi kentsel hizmetlerin kentin çevresindeki alanlara götürülmesidir. Bunun yanı sıra kentler, çevresindeki alanlarda oturanların bir kısmına kentteki çeşitli çalışma yerlerinde iş imkânı da sağlamaktadır.³²⁴

Kentsel yerleşmelerin merkezîyet gücü daha çok kentlerde toplanmış olan fonksiyonların çokluğuna ve çeşitliliğine bağlıdır. Bunun yanı sıra bu güç, kentlerin

³¹⁹GÖNEY, 1984, *age.*, s.1.

³²⁰KIRAY, B., M., 1998, *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, s.10.

³²¹UĞUR - ALİAĞAOĞLU, 2013, *age.*, s.238.

³²²YILDIZ, Z., M., 2001, “Şehîrsel Fonksiyonlar ve Şehir İçi Arazi Kullanımı Bakımından Patnos”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Yıl: 7, Sayı:5, Erzurum, s.420.

³²³BROEK, M., O., J., - WEBB, W., J., 1978, *A Geography of Mankind*, McGraw- Hill, USA, s.352.

³²⁴GÖNEY, 1984, *age.*, s.75, 76.

kendisini çevreleyen bölge üzerindeki önemine de bağlıdır.³²⁵ Bu önem derecesine bağlı olarak kentlerin çevrelerine mal ve hizmet götürürken ulaşım ağlarına ihtiyaç duyulmuştur. Yıldız'ın da belirttiği gibi özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra hem kentlerin merkezi fonksiyonları ve merkeziyet güçleri büyük bir oranda ulaşım ağlarının gelişmişlik düzeyine bağlı hale gelmiş hem de kentlerin çeşitli mal ve hizmetleri çevrelerine sunması için düzenli ulaşım ağına ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla kentlerin çevreleri ile beraber hiyerarşik bir sistem içinde bulundukları gibi bu sistemin bağlantılarının ulaşım ağları ile mümkün olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu bağlamda son 50 yıl içinde Türkiye'de, motorlu taşıt sayısının hızla artması, ulaşım teknolojisinin demiryolları taşımacılığından karayollarına geçmesi, kentlerin etki alanlarını daha çok geliştirmiştir.³²⁶ Bu bağlamda *“bir yerleşmenin çevresiyle ilişkisini en iyi ortaya koyacak faktör, henüz bütünüyle organize olmamış ulaşım faaliyetleridir. Bu durumda kentin etki alanı çevreyle ulaşımı temin eden araçların sefer sıklığı, kentte giriş-çıkış saatlerine bakılarak tespit edilebileceği gibi yerel gazetelere verilen ilan ve reklamlar ile gazetelerin dağıtım alanlarının tespiti yoluyla da anlaşılabilir.”*³²⁷

Doğubeyazıt kentinin etki alanını daha çok yakın çevresi oluşturmaktadır. Başta Doğubeyazıt'a bağlı köyler veya kırsal kesim olmak üzere, Ağrı ilinin özellikle Diyadin ve Taşlıçay ilçeleri ile diğer ilçeleri kentin etki bölgesi içindedir. Ayrıca kent, Van, Çaldıran, Muradiye, Erceiş, Erzurum ve Iğdır ile güneybirlik ilişki içinde bulunmaktadır. Başta ticari ve idari olmak üzere birçok alanda bu il ve ilçelerle ilişkisi olan Doğubeyazıt kenti, sahip olduğu konum itibarıyla uluslararası bir role de sahiptir. Bilindiği gibi Doğubeyazıt, bir sınır kenti olmasından dolayı İran ve diğer Asya ülkeleri ile sürekli etkileşim halindedir. Bu durum Doğubeyazıt kentinin kuzeyde Trabzon, batıda özellikle İstanbul, güneyde ise daha çok Gaziantep illeri ile sürekli etkileşim halinde olmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Doğubeyazıt kentinin sahip olduğu turizm potansiyeli kenti hem yurt içinde hem de yurt dışında bir cazibe merkezi haline getirmiştir. Bu durum Doğubeyazıt kentinin diğer kentlerle veya ülkelerle olan etkileşimini arttırmıştır.

³²⁵KARABORAN, 1989, *age.*, s.95. - TÜMERTEKİN, 1997, *age.*, s.409.

³²⁶YILDIZ, 2002, *age.*, s.335.

³²⁷UĞUR - ALİAĞAOĞLU, 2013, *age.*, s.244.

Doğubeyazıt kenti, idari hizmetler bakımından Ağrı, Erzurum, Kars ve Ankara; sağlık hizmetleri bakımından Ağrı, Erzurum, Iğdır, Van ve çok ciddi durumlarda Ankara ve İstanbul; toptan ve perakende ticaret hizmetleri bakımından Ağrı, Iğdır, Erzurum, Van, Gaziantep, Trabzon ve İstanbul; sanayi hizmetleri bakımından Ağrı, Iğdır ve Gaziantep; eğitim ve kültürel hizmetler bakımından ise başta Ağrı, Van ve Erzurum olmak üzere birçok kent ile etkileşim halindedir. Görüldüğü gibi Doğubeyazıt kenti daha çok idari olarak bağlı bulunduğu Ağrı ili ile etkileşim halindedir. Bunun yanı sıra Erzurum, Iğdır ve Van illeri ile sıkı bir ilişki içindedir. (Şekil 51)

Şekil 51: Doğubeyazıt Kentinin En Çok Etkilediği ve Etkilendiği Alanlar

5. SONUÇ

Doğubeyazıt kenti Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat Bölümü'nde, Sarıova olarak da bilinen Doğubeyazıt Ovası'nın düzlüğünde, denizden yaklaşık 1600 m yüksekliğinde kurulmuştur. Bu kent günümüzde (2013) 73737 nüfusu ve 14 mahallesi ile Ağrı ilinin en büyük ilçelerinden biridir. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında toplam 3950 olan kent nüfusu, 1970 yılında 10000 barajını geçerek 13373 kişiye ulaşmış ve bu nüfus özelliği Doğubeyazıt'a kentsel bir nitelik kazandırmıştır. Doğubeyazıt kenti 2013 yılı itibariyle sahip olduğu nüfus ve kentsel fonksiyonlarla hızla gelişme kaydeden bir kent yerleşmesidir. Bu yerleşim yerinin konumu gereği ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda bir merkez konumunda olması geçmişten günümüze "kent" niteliğine sahip olduğunun göstergesidir.

Kentlerin kuruluş ve gelişiminde kuşkusuz doğal faktörlerin önemi büyüktür. Kentin kuruluş yeri şartları olarak da belirtilebileceği gibi özellikle kentin ortaya çıkışını etkileyen, gelişimini ve kentsel kimlik kazanmasını sağlayan bu faktörler jeomorfolojik yapı, depremsellik, iklimik faktörler ve hidrografik özellikler olarak sıralanabilir. Doğubeyazıt kentinin kuruluş yeri olan Sarıova olarak da bilinen Doğubeyazıt Ovası, kalın alüvyal dolgu üzerine inşa edilmiştir. Kent bu durumdan hem olumlu hem de olumsuz etkilenmiştir. Özellikle kuzey, kuzeydoğu, kuzeybatı ve batı yönlü alanlardaki geniş düzlüklerin varlığı kentin gelişimine elverişli bir ortam hazırlarken; bu alanların zemin mukavemeti açısından zayıf durumda olması ise kentin dikey gelişimini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca kentin güney, güneydoğu, güneybatı ve doğu alanlarının dağlık ve engebeli olması; yani bu alanlarda bulunan Koçkırın tepeleri ve Karaburun kayalıkları da kentin gelişimi açısından sınırlayıcı etkiye sahiptir. Alüvyal dolgu üzerine kurulmuş olan Doğubeyazıt kenti, depremin yaratacağı zarardan ciddi ölçüde etkilenebilecek bir alanda bulunmaktadır. Bu yönüyle deprem faktörü Doğubeyazıt kentinin yapılanmasında göz önünde bulundurulması önemli bir faktördür ki Doğubeyazıt kentinin Sanayi, Büyük Ağrı, Hürriyet, Yeni ve Hasankeyf gibi mahallelerinde ticari alanlar dışındaki yerlerde deprem riski nedeniyle en fazla iki katlı bina yapımına izin verilmektedir. Ayrıca kentin kurulduğu alanın zemin mukavemeti açısından zayıf olması da yaşanabilecek bir depremin felaketle sonuçlanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bundan dolayı kentin

yerel yönetimi olan belediyeye önemli görevler düşmektedir. Bu anlamda kentteki çok katlı yapıların denetlenmesi, yapılarda kullanılan betonun ve demirin kalitesinin tespiti gibi konular belediyenin hayati sorumlulukları arasındadır. Kentin kuzeyinde yer alan Gernovak deresinin, Doğubeyazıt'ın kentsel gelişimini etkileyen diğer bir faktör olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bu dere kentin kuzey kısmında bataklığa ve su taşkınlarına neden olmaktadır. Özellikle Meryemana deresi gibi kentin güney kısmından gelen akarsularla birleştiği alanlarda ciddi hasara sebep olmaktadır. Kentsel yerleşme için elverişsiz olan bu alanlar ancak bu derelerin ıslah edilmesinden sonra yerleşmeye açılmalıdır. Hem kent sakinlerini hem de yerleşmeyi doğrudan etkileyen sıcaklık, kenti en çok etkileyen iklimik faktördür. Sıcaklığın, kentteki konutların şeklinden konutların yapımında kullanılan malzemeye kadar çeşitli etkileri bulunmaktadır. Özellikle hava sıcaklığının sıfırın altına düştüğü aylarda kent yaşamı oldukça güçleşmektedir. Kentin ortalama sıcaklık değerleri aylara göre farklılık göstermekle birlikte, sıcaklık değeri yılın üç ayında 0 °C'nin altına düşmektedir. Doğubeyazıt'ın 31 yıllık ortalama sıcaklık değeri ise 9.2 °C'dir. Karasal iklim karakteri taşıyan kent iklimi bu özelliği ile kış aylarında Doğu Anadolu Bölgesi'nin birçok kentinden veya yerleşim yerinden daha sıcak bir iklime sahiptir. Donlu gün sayısını azaltan bu durum kent sakinleri için olumlu bir etkiye sahiptir. Kentteki inşaat faaliyetleri, yol çalışmaları, belediye hizmetleri, kentin art yerleri olan köylerle bağlantısının kurulması ve konutlarda kullanılan yakıt miktarı gibi birçok konu donlu gün sayısı ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle bir kentte donlu gün sayısı ne kadar az ise, kent sakinleri için o yer iklim şartları açısından daha yaşanılır bir kent konumuna yaklaşmaktadır denilebilir.

Doğubayazıt ve çevresine Hurri, Urartular, Medler, Persler, Romalılar, Sasaniler, Bizanslılar, Selçuklular, Eyyubiler, Kürt Şeddadililer, Celayirliler ve Osmanlılar gibi çok sayıda uygarlık hükmetmiştir. Ancak Doğubeyazıt kentini derinden etkileyen dört önemli dönem bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; Urartular, Celayirliler, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına ait zaman dilimleridir. Özellikle Urartular döneminden beri bölgenin önemli merkezlerinden biri olan Doğubeyazıt kenti, tarihi süreç içinde başta Osmanlılar dönemi olmak üzere idari merkez rolü üstlenmiştir. Bu kent tarih boyunca Anadolu'ya sokulmak isteyen birçok millet için ilk hedef yeri olmuş aynı zamanda Anadolu'dan yapılacak askeri

harekâtlar için de çok önemli bir üs görevi üstlenmiştir. Bu nedenlerle kentte savunma amaçlı yapılar ve abidevi eserler inşa edilmiştir. Nitekim Urartular kentin stratejik konumunun farkında olduklarından buraya en önemli kalelerinden biri olan Bayezid Kalesi'ni inşa etmişlerdir. 1358 yılında ise kentin Celayirlilerin eline geçmesiyle Celayirli Şehzade Beyazid Han tarafından Urartulardan kalan Bayezid Kalesi onarılmış ve böylelikle kent eski önemine tekrar kavuşmuştur. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine giren kentin öneminin daha çok arttığı görülmektedir. Kentin, Erzurum eyaletine bağlı bir sancak konumunda olması ve kentte inşa edilen İshakpaşa Sarayı bu önemin göstergelerindendir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise sancakların vilayetlere dönüştürülmesiyle birlikte Bayezid de aynı adla bir vilayet merkezi olmuş ve kent başta idari olmak üzere sosyal, ekonomik, kültürel anlamda öneminin zirvesine ulaşmıştır. Ancak, 1927 yılında Bayezid'in diğer ilçe merkezlerine olan uzaklığı bahane edilerek vilayet merkezi Ağrı/Karaköse'ye taşınmıştır. Böylece Bayezid kenti, ilçe merkezi olarak Karaköse iline bağlanmıştır. Böylelikle kent tarihinde en büyük kırılmayı yaşamış ve stratejik önemine rağmen statüsü bir derece indirilerek ilçe durumuna getirilmiştir. Kuşkusuz bu durum kentin önemini oldukça olumsuz etkilemiştir. Özellikle ana yollara göre sapa bir yerde bulunan ve çeşitli altyapı problemleri olan Bayezid kenti, yüzyıllardır bulunduğu yeri terk ederek ovalık bir yer olan Sarıova düzlüğüne taşınmıştır. 1935 yılında adı Doğubeyazıt olarak değiştirilen kent, 1938 yılından itibaren bu yeni yerinde gelişmeye başlamıştır. Elbette bu yeni yerleşim yerinin kentsel gelişimini destekleyen veya engelleyen doğal ve beşeri faktörler bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi 1927-1938 yılları arası Doğubeyazıt kenti için en önemli kırılmanın yaşandığı dönemdir. Bu dönemde kentin statüsü düşürülmüş, ismi ve yeri değiştirilmiştir. Bu durumun temel sebebi kentte 1926 yılında yaşanan Ağrı İsyanları'dır.

Doğubeyazıt kentinin fonksiyonel sınıflandırma içindeki yerini belirlemek için çalışan nüfusun sektörlere dağılımına bakılmalıdır. Kentte toplam nüfusa oranla çalışan nüfusun hayli düşük olduğu görülmektedir. 2011 yılı nüfus verilerine göre; Doğubeyazıt kentinde toplam 73505 kişi bulunmaktadır. Bu nüfusun % 59.97'si iktisaden çalışma çağında (44081 kişi) olmasına rağmen toplam nüfusun ancak % 17.3'ünün çalışmakta (12718 kişi) olduğu tespit edilmiştir. Doğubeyazıt kentinde

çalışma çağındaki nüfusun % 28.85'i çalışmaktayken; nüfusun % 71.15'i ise ya işsiz ya da iş gücü olmayan nüfustan oluşmaktadır. 2013 yılı nüfus verilerine bakıldığında bu durumun pek değişmediği görülmektedir. Kentteki faal nüfusun sektörlere dağılımına bakıldığında; 2011 yılında nüfusun % 86.75'i hizmet, % 5.23'ü tarım, % 8.02'si ise sanayi sektöründe çalışmaktadır. Dolayısıyla Doğubeyazıt kentinde hizmet sektörü birinci sırada yer alırken ikinci sırada sanayi sektörü gelmektedir. Bu bağlamda Doğubeyazıt bir hizmet kenti durumundadır. Kentin bir hizmet kenti özelliği kazanmasında kuşkusuz kentin bir sınır kenti olması ve 1. Mekanize Tugay Komutanlığı gibi askeri tesislerin varlığı büyük önem taşımaktadır. Özellikle sınır ticaretinin yarattığı ticari potansiyel ile kentteki askeri birliklerin varlığı hizmet sektörünün gelişmesini sağlamıştır.

Doğubeyazıt kentinde öne çıkan fonksiyonlardan biri de kuşkusuz ticaret fonksiyonudur. Günümüzde kentte 2686 ticari işyeri bulunurken bu fonksiyonda 5446 kişi çalışmaktadır. Bu sayı tüm çalışanların % 42.82'sini oluşturmaktadır. Bu bağlamda ticaret fonksiyonu Doğubeyazıt kentinde iş gücü bakımından en fazla istihdam sağlayan ekonomik faaliyet durumundadır. Ticaret fonksiyonunda çalışanların dağılımı incelendiğinde; perakende ticaret işyerlerinde çalışanların sayısının hizmet işyerlerinde ve toptan ticari faaliyetlerde çalışanlara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Kentte bulunan 1800 perakende ticaret işyerinde 2540 kişi çalışmaktadır. Perakende ticaret işyerlerinde çalışanlar ticaret işyerlerinde çalışanların % 47'sini oluşturmaktadır. 644 hizmet işyerinde ise 2051 kişi çalışırken bunlar ticari faaliyetlerde çalışanların % 38'ini oluşturmaktadır. Kentte bulunan 242 toptan işyerinde ise 497 kişi çalışmakta olup bunlar ticari işyerlerinde çalışanların % 9'unu oluşturmaktadır. Kentteki ot ve saman satıcılarının, pazarcıların, seyyar satıcıların, tahıl ve canlı hayvan ticareti yapanların sayısı 358 kişi olup bu sayı ticari işyerlerinde çalışanların % 6'sını oluşturmaktadır.

Doğubeyazıt kentinde önemli olan bir diğer fonksiyon ise idari fonksiyondur. Günümüzde 2425 km²'lik bir idari alana ve 85 köye sahip olan Doğubeyazıt kentinde idari alanda hizmet veren ve resmi kurum ve kuruluşlarda çalışan 2755 kişi bulunmaktadır. İdari fonksiyon bakımından oldukça güçlü olan Doğubeyazıt kentindeki idari hizmetlerde çalışanlar içinde en büyük payı güvenlik, eğitim ve

sağlık birimlerinde çalışanlar oluşturmaktadır. Bu üç kurumda çalışan 2132 kişi, idari alanda çalışanların % 77.38'ini oluşturmaktadır.

Kentlerdeki önemli fonksiyonlardan biri de kentleri çekim merkezi haline getiren sosyo-kültürel fonksiyonlardır. Bu hizmetler çok çeşitli olmakla birlikte bunlardan bazıları; eğitim, sağlık ve dini alanda hizmet veren kurumlardır. Ancak bu kurumlar aynı zamanda idari fonksiyon olduklarından bu hizmetlerde çalışan 1582 kişi idari fonksiyonlarla birlikte de ele alınmıştır. 2011 yılında Doğubeyazıt kentinde sosyo-kültürel faaliyetlerde istihdam edilenlerin sayısı 1760 kişidir. Sosyo-kültürel faaliyetler içinde eğitim işleri ile uğraşanlar % 54'lük oran ile ilk sırada yer alırken; ikinci sırayı % 33'lük oranla sağlık hizmetinde çalışanlar oluşturmaktadır. Dini hizmetlerde çalışanların oranı ise % 3'tür. Sosyal ve kültürel hizmet veren kurumlar bulundukları yerin kentsel gelişiminde önemli rol oynamakta ve kent halkına hizmet verdiği gibi çevresinde bulunan diğer yerleşim yerlerine de hizmet etmektedir.

Doğubeyazıt kentinin sanayi faaliyetlerine bakıldığında; diğer fonksiyonlara göre bu faaliyet alanının oldukça geri kaldığı görülmektedir. Günümüzde bu sektörde 1020 kişi çalışmakta olup bu oran tüm çalışanların % 8'ini oluşturmaktadır. Doğubeyazıt kentinde sanayi faaliyetleri küçük ölçekli sanayi tesislerinden oluşmaktadır. Orta ve büyük ölçekli sanayi faaliyetleri içinde yer alan işyeri sayısı yok denecek kadar az iken; kentte asıl varlık gösteren sanayi türü tamir, bakım, el sanatları ve ustalığa dayanan sanayi atölyeleri ile küçük çaplı imalat faaliyetleridir. Sanayi faaliyetleri için kentte uygun koşullar bulunmasına rağmen yetersiz sermayeden dolayı yıllarca sanayi gelişmemiştir. Ancak son yıllarda devlet destekli kredilerle sanayi alanında önemli girişimler olmuş; böylelikle sanayileşme ivme kazanmış ve dolayısıyla bu sektörde çalışanların sayısı da artmaya başlamıştır.

Kentlerin gelişimine öncülük eden ulaşım faaliyetleri ise Doğubeyazıt kentinin sınır kenti olma özelliğinden dolayı oldukça gelişmiş bir durumdadır. Doğubeyazıt kentinde ticaret ve idari fonksiyonlardan sonra en fazla kişinin istihdam edildiği alan 1589 kişi ile ulaşım fonksiyonudur. Ulaşım sektöründe çalışanların büyük bir kısmı şoförlerden oluşmaktadır.

Doğubeyazıt kentinin gelişimini önemli ölçüde etkileyen fonksiyonlardan biri de turizmdir. Kent sahip olduğu tarihi ve kültürel eserler ile doğal güzellikler

bakımından oldukça ilgi çekici bir potansiyele sahiptir. Turistik ögeler bakımından önemli avantajları bulunan kent ne yazık ki bu değerlerden olması gerektiği ölçüde yararlanamamaktadır. Kuşkusuz kentte var olan doğal ve beşeri turizm kaynaklarının etkin bir biçimde kullanılması hem kent hem de ülke ekonomisine önemli katkı sağlayacaktır.

Doğubeyazıt kentinin kent içi arazi kullanımına bakıldığında; kentin belediye sınırları içindeki alanının 3090.05 hektar olduğu görülmektedir. Bunun 144.83 hektarı mahalle sınırları dışında kalmaktadır. Belediye sınırları içindeki 3090.05 hektarlık alanın 52.15 hektarını % 1.69'luk oran ile resmi ve idari alanlar, 380.93 hektarını % 12.33'lük oran ile askeri alanlar, 118.53 hektarını % 3.84'lük oran ile iş ve ticaret alanları, 70.98 hektarını % 2.3'lük oran ile sanayi alanları, 11.27 hektarını % 0.36'lık oran ile ulaşım alanları, 46.06 hektarını % 1.49'luk oran ile rekreasyon alanları, 36.47 hektarını % 1.18'lik oran ile park ve yeşil alanlar, 1263.06 hektarını % 40.87'lik oran ile konut alanları, 1110.6 hektarını ise % 35.94'lük oran ile boş alanlar oluşturmaktadır. Kentsel kullanım alanları içinde en fazla alan 1263.06 hektarlık alan ile konut alanlarından oluşurken; en az alan 11.27 hektarlık alan ile ulaşım alanlarıdır.

Doğubeyazıt kentinin idari, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan sıkı ilişkiler içinde olduğu birtakım yerleşim yerleri bulunmaktadır. Bu anlamda Doğubeyazıt kenti, idari hizmetler bakımından Ağrı, Erzurum, Kars ve Ankara; sağlık hizmetleri bakımından Ağrı, Erzurum, Iğdır, Van ve çok ciddi durumlarda Ankara ve İstanbul; toptan ve perakende ticaret hizmetleri bakımından Ağrı, Iğdır, Erzurum, Van, Gaziantep ve İstanbul; sanayi hizmetleri bakımından Ağrı ve Iğdır; eğitim ve kültürel hizmetler bakımından ise başta Ağrı, Van ve Erzurum olmak üzere birçok kent ile etkileşim halindedir.

Sonuç olarak, geçmişte sancak görevi gören ve Ağrı ile Iğdır illerinin vilayet merkezi olan Doğubeyazıt kenti, sahip olduğu konum itibarıyla hala bölgenin önemli stratejik noktalarından biri durumundadır. 14 mahallesi ile yeni Doğubeyazıt kenti, kuruluş yeri ve diğer özellikleri ile hiçbir şekilde Bayezid kentine benzememektedir. Düzenli ulaşım ağına sahip olan kent, başta kendisine bağlı köylerden olmak üzere sürekli göç alarak büyümektedir. Özellikle kırsal kesimden göçle gelen aileler, kentin

daha çok kenar kesimlerine, belediye denetimlerinin zayıf kaldığı yerlere gelişigüzel bir şekilde yerleşmektedir. Böylelikle belediye sınırları sürekli olarak genişlemekte ve kent çarpık bir görüntü sergilemektedir. Günümüz kentleri adına büyük bir sorun olan bu durumun ıslahı, şüphesiz belediyenin etkili çalışmalarına ve kent halkının inisiyatifli yaklaşımına bağlıdır.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de adı sıklıkla siyasi olaylarla anılan Doğubeyazıt kenti bu durumdan oldukça olumsuz etkilenmektedir. Bu durum yerli kent nüfusunun başta batı illeri olmak üzere ülkenin farklı yerlerine göç etmesine yol açarak Doğubeyazıt'ın kırsal kesimlerden gelen kitle ile kırsal bir görünüme bürünmesine neden olmaktadır. Bünyesinde çeşitli problemleri barındıran Doğubeyazıt kenti tüm olumsuzluklara rağmen sahip olduğu tarihi, turistik, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel değerleriyle önemli bir cazibe merkezidir. Aldığı göçlerle sürekli büyüyen kentin; altyapı sorunlarının giderilmesi, siyasi çalkantıların durulması ve sahip olduğu değerlerin etkili kullanılmasıyla tarihten gelen önemini bir kez daha kazanması kaçınılmaz olacaktır.

ÖZET

Doğubeyazıt kenti, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat Bölümü'nde yer alan Sariova olarak da bilinen Doğubeyazıt Ovası düzlüğünde kurulmuş bir kenttir. Ağrı Dağı'nın güney doğusunda kurulmuş olan bu kent, İran İslam Cumhuriyeti'ne komşu bir sınır kenti olması bakımından önemlidir.

Erzurum Eyaleti'nin önemli sancaklarından biri olan Doğubeyazıt'ta, 1873 yılında Bayezid Sancağı Belediyesi adıyla belediye teşkilatı kurulmuştur. Yaklaşık 2425 km²'lik alana sahip olan Doğubeyazıt ilçesi, günümüzde 85 köye idari merkezlik yapmaktadır.

Doğubeyazıt, sınır kenti olma özelliği ve fiziki koşulların sağladığı avantajlardan dolayı gelişmiş bir ulaşım ağına sahiptir. 9.2 °C olan yıllık ortalama sıcaklığı ile kent, Doğu Anadolu Bölgesi'nin birçok yerleşmesinden daha yaşanılır bir iklime sahiptir. Aynı zamanda Türkiye'nin turizm potansiyeli bakımından önemli bir yerleşim yeri olan Doğubeyazıt kenti, sahip olduğu bu özelliklerle gelişmeye devam etmektedir. Kentin gelişimini sınırlayan en önemli faktör deprem iken; bunu kentin güneyinde ve güney doğusunda yer alan dağlık ve engebeli yerler ile kuzeyinde bulunan Sarısu deresinin yarattığı olumsuzluklar takip etmektedir.

Doğubeyazıt kentinin ilk kuruluş yeri kentin güneydoğusunda Urartulara ait kalıntıların bulunduğu Bayezid kentidir. Selçuklu ve Osmanlılara da ait yerleşmelerin bulunduğu bu yer, 1938 yılında fiziki şartların sebep olduğu dezavantajlardan dolayı eski yerinden, "İstasyon" olarak da bilinen Sariova'ya taşınmıştır. Yeni yerinin sağladığı avantajlardan dolayı Doğubeyazıt sürekli olarak gelişme kaydetmiştir. Bu bağlamda çağdaş anlamda nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında 3950 kişi olan kent nüfusu; günümüzde 70000'i aşarak önemli bir artış göstermiştir. Ayrıca kent sahip olduğu fonksiyonlarla bölgenin önemli merkezlerinden biri durumundadır.

Kentte en fazla çalışanın bulunduğu sektör hizmet sektörü iken; bunu sanayi ve tarım sektörleri takip etmektedir. Sahip olduğu hizmet fonksiyonları sayesinde kent, çevresindeki birçok yerleşim birimini idari, ticari ve sosyo-kültürel bakımdan etkisi altına almıştır. Ayrıca kentte, arazi kullanımı bakımından en fazla yeri 1263.06 hektarla konut alanları oluştururken; en az yeri ise 11.27 hektarla ulaşım alanları oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Doğubeyazıt is a city that is located in Yukarı Murat division of Eastern Anatolia region and is established in Doğubeyazıt lowland, also known as Sariova. This city established in southeast of Mount Ağrı is significant in point of being adjacent zone to Islamic republic of Iran.

In 1873, municipal organization is founded by name Bayezid Sancağı Belediyesi in Doğubeyazıt which is one of the most important districts of Erzurum state. Doğubeyazıt County -that has approximately 2425 km² area- is administrative center for 85 villages at the present time.

Doğubeyazıt possess a developed transportation network by virtue of being adjacent zone and the advantages provided by its physical conditions. This city has a better climate in terms of livability than many other settlements of Eastern Anatolia region with mean yearly temperature which is 9.2 °C. Besides, Doğubeyazıt city that is a substantial settlement in recognition of tourism potential in Turkey keeps developing with these peculiarities it has. While the most important factor limiting the development of the city is earthquake, it is chased by mountainous and rugged terrains which are located in south and southeast of the city and the hitches stemmed from Sarısu brook which is situated in north of the city.

The first location of the town is Bayezid city-that there are some remains belonging to Urartians- in the southeast of the town. Doğubeyazıt having some settlements residing to also Seljuqs and Ottomans moved to Sariova, known as “İstasyon”, from its old place in 1938 owing to disadvantages induced by physical conditions. Doğubeyazıt constantly makes progress thanks to the advantages that its new place enables. In this context, the modern sense of the census conducted in 1927 by the urban population of 3950 people; showed a significant increase, surpassing 70,000 in today. In addition, the city is one of the important locations of the region by means of functions it holds.

While service sector has maximum employee in the city, it is followed by the industrial and agricultural sectors. Thanks to service functions it has, the city takes hold of many settlements around it in the way of administrative, commercial, and socio-cultural. Moreover; while residential areas constitutes maximum space with 1263.06 hectares in terms of land use in the city, transportation areas constitutes minimum space with 11.27 hectares.

BİBLİYOGRAFYA

Kitap ve Makaleler:

- ACAR, A., 2009, “İslam Coğrafyacılarına Göre Ağrı Dağı ve Çevresi”, *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.
- AĞVER, T., 2010, *Vilâyet Salnamelerine Göre Erzurum Vilâyeti (H.1310, 1317, 1318)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- AKIŞ, A., 2007, “Alanya’da Turizm ve Turizmin Alanya Ekonomisine Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:17, Konya.
- AKTÜRE, S., 1997, *Anadolu’da Bronz Çağı Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, No:6, İstanbul.
- ALAEDDİNOĞLU, F., - TOROĞLU, E., - ELİBÜYÜK, M., 2007, “Gevaş Kasabası ve Fonksiyonları”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı:15, İstanbul.
- ALAEDDİNOĞLU, F., 2012, *Kent ve Turizm (Kent Sosyolojisi)*, Hece Yayınları 250, Ankara.
- ALAGÖZ, M., 2014, *Gürbulak Sınır Kapısı ve Bölgesel Etkileri Hakkında Bir Ekonomik Coğrafya Araştırması*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.
- ALAKOM, R., 2012, *Kağızman; Kars’ın Tadı Tuzu*, Kağızman Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- ALPASLAN, İ., 1982, *Atatürk Yılında Ağrı*, Ankara.
- ALTINBİLEK, M. S., 1997, *Planlama Sorunları Açısından Erzincan’ın Şehir Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.

- ARINÇ, K., - KAYA, F., 2004, “Doğubeyazıt İlçesinin Turizm Potansiyeli”, *Güneşin Doğduğu Yer: Doğubeyazıt Sempozyumu*, Çekül Vakıf, Apa Tasarım Yayıncılık, İstanbul.
- ARINÇ, K., 1991, *Bitlis Çayı Havzasının Coğrafi Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- ARINÇ, K., 2011, *Doğal, İktisadi, Sosyal ve Siyasal Yönleriyle Türkiye’nin İç Bölgeleri*, Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum.
- AYDIN, E., 2002, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri,” *Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, Sayı:31, Ankara.
- AYDOĞAN, A., 2000, *Şehir ve Cemiyet*, İz Yayıncılık, İstanbul..
- BAKIRCI, M., 1997, “Türkiye’de Yer Değiştiren Şehirlere Yeni Bir Örnek: Samast”, *Türkiye Coğrafya Dergisi*, Sayı:32, İstanbul.
- BAL, H., 2002, *Kent Sosyolojisi*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- BARBARO, J., 2009, *Anadolu’ya ve İran’a Seyahat*, (Çev. Tufan Gündüz), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- BAŞOL, K., 1992, *Türkiye Ekonomisi*, Anadolu Matbaası, İzmir.
- BELLİ, O., 1998, “1996 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi’nde Urartu Barajı ve Sulama Sisteminin Araştırılması”, *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Cilt:2, Ankara.
- BELLİ, O., 2004, “Urartu Krallığı Döneminde Doğubeyazıt Bölgesi”, *Güneşin Doğduğu Yer; Doğubeyazıt Sempozyumu*, Apa Yayıncılık, İstanbul.
- BİNGÖL Y.,- ÖZTÜRK Ş.,- ALP, Ş., 2011, “İshakpaşa Sarayı’nın Çevre Düzenlemesi”, *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.

- BOOKCHİN, M., 1999, *Kentsiz Kentleşme*, (Çev. Burak Özyalçın), Ayrıntı Kitapevi, İstanbul, s.45, 46.
- BROEK, M., O., J., - WEBB, W., J., 1978, *A Geography of Mankind*, McGraw- Hill, USA.
- BUMİN, K., 1998, *Demokrasi Arayışında Kent*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- BURNABY, F., 1998, *Küçük Asya Seyahatnamesi Anadolu'da Bir İngiliz Subayı 1876*, Sabah Kitapları, İstanbul.
- CEYLAN, A., 2004, "Doğubeyazıt'ın Eskiçağ Tarihi'ne Bir Bakış", *Güneşin Doğduğu Yer Doğubeyazıt Sempozyumu*, Apa Yayıncılık, İstanbul.
- CHOREN, V., M., 1869, *Geschichte Gross-Armeniens*, Druck und Verlag von G. J. Manz., Regensburg.
- CUINET, V., 1892, *La Turquie D'Asie Geographie Administrative Statistigue Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de L'Asie Mineure*, Cilt:1, Paris.
- ÇAĞLAYAN AYTAN, A., 2008, *Gönen Şehrinin Gelişim ve Şehir İç Arazi Kullanımı*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- ÇETİN, Y., 2009, *Tarihi Kalıntıları ve Kültürel Değerleriyle Ağrı*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayın No:8, Ağrı.
- ÇETİN, Y., 2012, "Eski Gravür ve Çizimlere Göre Doğubayazıt İshak Paşa Sarayı'nın Mimari Yapısı Hakkında Bir Değerlendirme" *Sanat Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Sayı:22, Ankara.

- ÇOLFAOĞLU, E., 2006, *Hendek İlçesinin Coğrafi Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- DARKOT, B., 1967, “Şehir Ayırımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriteri”, İstanbul Üniversitesi, *Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Cilt:8, Sayı:17, İstanbul.
- DARKOT, B., 1984, *Edirne Coğrafi Giriş Edirne’ye Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- DE CLAVİJO, G., R., 2008, *Timur’un Hayatı ve Kadiz’den Semerkant’a Seyahatler*, (Çev. Zeynep Ertan), Pozitif Yayınları, İstanbul.
- DE TOURNEFORT, J., 2008, *Tournefort Seyahatnamesi*, (Çev. Ali Berkay-Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- DEMİRTAŞ, M., 2009, “XIX Yüzyılın İkinci Yarısında Beyazid Sancağında Demografik Durum”, *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.
- DENİZ, O., 1996, *Edremit Kasabasının Coğrafi Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- DENİZ, O., 2002, *Tatvan’ın Şehirsel Fonksiyonları Etki Bölgeleri ve Kent İçi Arazi Kullanışı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitim Anabilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum.
- DENİZ, O., 2007, “Ağrı Dağı ve Dağcılık Turizmi Açısından Değerlendirilmesi”, *I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, No:2, İstanbul.
- DENİZ, O., 2009, *Uluslararası Göçler ve Türkiye’ye Yansıması (Sığınmacılar, Mülteciler, Yasadışı Göçmenler)*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

- DOĞANAY, H., - KOCA, H., 1998, “Ulaşımın Yerleşmeye Etkilerine İki Tipik Örnek: Fevzipaşa ve Nurdağı Kasabaları”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:33, İstanbul.
- DOĞANAY, H., 1983, *Erzurum'un Şehirsel Fonksiyonları ve Başlıca Planlama Sorunları*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), Erzurum.
- DOĞANAY, H., 1994, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- DOĞANAY, H., 1997, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No:2982, Bilim ve Kültür Eserler Dizisi:877, Eğitim Dizisi:10, İstanbul.
- DOĞANAY, H., 2003, “Ağrı Dağı ve Turistik Önemi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:9, Erzurum.
- DOKTOR ŞERİF BEY, 2011, *Erzurum Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası*, (Haz. Murat Küçükkuşurlu), Serander Yayınları, Trabzon.
- DURU, B., - ALKAN, A., 2002, *20. Yüzyıl Kenti*, İmge Kitabevi, Ankara.
- EDİ, A., - AYDOĞAN, E., 2011, “Şeyh Sait İsyanı Sonrası Ağrı İsyanları”, *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.
- EMİROĞLU, M., 1975, ”Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus” Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı:7, Ankara.
- ERİNÇ, S., 1984, *Klimatoloji ve Metotları*, İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayın No:2, İstanbul.
- ERKAN, R., 2002, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilim Adamı Yayınları, Ankara.
- ERTİN, G., 1998, *Türkiye Coğrafyası*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- ERTÜRK, H., 1995, *Kent Ekonomisi*, Ekin Kitabevi, Bursa.

- ESİN, Z., 2009, “XIX. Yüzyıl İçinde Osmanlı-Rus Savaşları Sonrasında Ağrı Bölgesi’nde Yaşanan Olaylar”, *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.
- FALAY, N., 2009, “Batılıların Ağrı Dağı Bölgesine İlişkin Seyahatnameleri”, *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.
- GEYİKOĞLU, H., 2004, “Selçukluların Fethinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Bayezid ve Çevresinin Tarihine Bir Bakış”, *Güneşin Doğduğu Yer; Doğubeyazıt Sempozyumu*, Apa Yayıncılık, İstanbul.
- GÖKALP, M., 2007, “Türkiye Turizminde Doğubeyazıt’ın Yeri ve Önemi; Turizmi Engelleyen Nedenler”, *I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, No:2, İstanbul.
- GÖNEY, S., 1984, *Şehir Coğrafyası I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın No:2274, Coğrafya Enstitüsü Yayın No:91, Acar Matbaacılık Tesisleri, İstanbul.
- GÜL, A., 2011, “Bayezid Sancağının Demografik Yapısına Genel Bir Bakış”, *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.
- GÜNDOĞDU, H., 1991, *Doğubayazıt İshakpaşa Sarayı*, Kültür Bakanlığı No:1319, Tanıtma Eserleri No:42, Ankara.
- GÜNER, İ., 1997, “İğdır’ın Kentsel Fonksiyonları ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:32, İstanbul.
- GÜRTAN, K., 1969, *Demografik Analiz Metodları*, İstanbul Üniversitesi Yayın No:1479, İktisat Fakültesi No:260, İstanbul.
- HERBERT, T., S., 1638, *Some Years Travels Into Divers Parts of Asia and Afrique*, Printed by R. Bip. for I. Blome and R. Bishop, London.

- HUFF, D., 1968, *Das Felsgrab Von Eski Doğubeyazıt*, İstanbuler Mitteilungen 18, İstanbul.
- IŞIKLI, M., 2009, “M.Ö. III. Yıllarda Ağrı Dağı Civarı”, *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.
- İBRAHİM ETHEM, 1341-1925, *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Bayezid Vilayeti*, İstanbul Kâğıtçılık ve Matbaacılık A.Ş. 1341-1925 Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekaleti Neşriyatından, İstanbul.
- KALAFAT, Y., 1992, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Said Olayı*, Boğaziçi Yayınları, Ankara.
- KARABEKİR, K., 2008, *İstiklal Harbi*, Yapı Kredi Yayınları, Cilt:I, İstanbul.
- KARABORAN, H., 1989, “Şehir Coğrafyası ve Şehirsal Fonksiyonlar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, Elazığ.
- KARABULUT, K., - ORAL, O., 2011, “Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısının Analizi”, *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.
- KARACASU, M., 1996, *Eskişehir Kent İçi Ulaşımında Trafik Türlerine Göre Dağılımın Belirlenmesi*, Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü İnşaat Mühendisliği Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- KARADAĞ A., - KOÇMAN, A., 2007, “Coğrafya Çevre Bileşenlerinin Kentsel Gelişim Süreci Üzerine Etkileri: Ödemiş (İzmir) Örneği” *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı:16, İzmir.
- KARADAĞ, A., 2009, “Kentsel Ekoloji Kentsel Çevre Analizlerinde Coğrafi Yaklaşım”, *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı:18, İzmir.
- KARAOĞLU, C., M., 2009, “Ağrı Dağı Bölgesine İlk Selçuklu Akınları (1018-1092)”, *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.

- KARATAŞ, Y., 2011, “XIX Yüzyılın Sonlarında Beyazid Sancağı (İdari ve Demografik Yapı)”, *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.
- KARPAT, K., 2003, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul..
- KARS, Z., 2011, “Cumhuriyetin İlk Yıllarından 1940 Yılına Kadar Beyazıt ve Ağrı İllerinin Eğitim, Sağlık, Bayındırlık, İktisat ve Sosyal Durumu Üstüne” *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.
- KAYA, E., - ŞENTÜRK, H.,- DANIŞ, O., - ŞİMŞEK, S., 2007, *Modern Kent Yönetimi - I*, Okutan Yayıncılık, İstanbul.
- KAYA, E., 2007, *Kentleşme ve Kentlileşme*, Okutan Yayıncılık, İstanbul.
- KAYA, F., 1996, *Doğubeyazıt İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- KAYA, F., 2002, “Türkiye’de Yer Değiştiren Şehirlere Bir Örnek: Doğubeyazıt”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:7, Erzurum.
- KELEŞ, R., 1961, *Şehir ve Bölge Planlaması Açısından Şehirleşme Hareketleri*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara.
- KELEŞ, R., 1986, “Kent ve Bölge Planlamasında Jeomorfoloji”, *Jeomorfoloji Dergisi*, Sayı:14, Ankara.
- KELEŞ, R., 2008, *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- KHALAF, S., 2006, *Doğu Anadolu Bölgesi Nüfus Özellikleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- KIRAY, B., M., 1998, *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

- KOÇMAN, A., 1993, *Türkiye İklimi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın No:72, İzmir.
- KODAY, S., 1999, “Trabzon Limanı”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:34, İstanbul.
- KONUKÇU, E., 2004, “Tarihi Coğrafyada Bayezid”, *Güneşin Doğduğu Yer; Doğubeyazıt Sempozyumu*, Apa Yayıncılık, İstanbul.
- KONYAR, E., 2004, “Demir Çağı’nda Doğubeyazıt ve Yakın Çevresi”, *Güneşin Doğduğu Yer Doğubeyazıt Sempozyumu*, Apa Yayıncılık, İstanbul.
- KÖSE, A., 1996, *Fonksiyonel Özellikleri Yönünden İvrindi*, Atatürk Üniversitesi Yayın No:831, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayın No:74, Araştırma Serisi No:16, Erzurum.
- KSENOPHON, 2007, *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, (Çev. Oğuz Yarlığaş), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- KURŞUN, Z., 2000 “Mehmed Hurşid Paşa’nın Seyahatnâme-i Hudûd Adlı Eserine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Bayezid Sancağı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, İstanbul.
- KURT, H., 2003, *Türkiye’de Kent-Köy Çelişkisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- MEHMED HURŞİD PAŞA, 1997, *Seyahatname-i Hudud*, (Çev. Alaattin Eser), Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- MEŞELİ, A., 1998, *İznik Depresyonunda Arazi Kullanışı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- NİRAY, N., 2002, “Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:9, Muğla.
- OGDEN, P., 2000, *The Dictionary Of Human Geography, Migration*, Blackwell Publishers Ltd., Great Britain.

- OKCU, N., - AKDAĞ, H., 2010, *Salname-i Vilayet-i Erzurum (1287/1870-1288/1871-1289/1872- 1290/1873) Erzurum İl Yıllığı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- OSMAY, S., 1998, “1923’ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü”, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.
- ÖĞÜN, B., 1970, *Van’da Urartu Sulama Tesisleri ve Şamran (Semiramis) Kanalı*, Beyazıt Kütüphanesi, Kitap No:156141, İstanbul.
- ÖZÇAĞLAR, A., 1996, “Zile’nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri”, *Coğrafya Araştırmaları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilimi ve Uygulama Kolu, Sayı:4, Ankara.
- ÖZÇAĞLAR, A., 1997, *Türkiye’de Belediye Örgütlü Yerleşmeler (Kasabalar-Şehirler)*, Ekol Yayın Evi, Ankara.
- ÖZÇAĞLAR, A., 2006, *Coğrafya ’ya Giriş*, Hilmi Usta Matbaası, Ankara.
- ÖZGEN, N., H., 2004, “Yolumuzun Üzeri Doğubeyazıt”, *Güneşin Doğduğu Yer; Doğubeyazıt Sempozyumu*, Apa Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZGÜR, M., E., 2000, *Türkiye Coğrafyası*, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara.
- ÖZKAPLAN, N., 1990, “İşgücü Piyasasına Ait Kavramların Sorgulanması,” *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Cilt:10, Sayı:32, Ankara.
- POLO, M., 1985, *Marco Polo’nun Geziler Kitabı*, (Çev. Ömer Güngören), Yol Yayınları, İstanbul.
- PUŞKİN, A., 2008, *Erzurum Yolculuğu*, (Çev. Ataol Behramoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- SARGIN, S., 2004, “İsparta Yöresinde Fiziki Çevre Faktörlerinin Yerleşme Birimleri Üzerindeki Etkisi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:11, Erzurum.
- SENCER, Y., 1979, *Türkiye’de Kentleşme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- SERPER, Ö., 1980, *Demografiye Giriş*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- SEZAL, İ., 1992, *Şehirleşme*, Ağaç Yayıncılık Alternatif Üniversite Dizisi No:9, İstanbul, s.35, 36.
- SÜDAŞ, İ., 2004, “17 Ağustos 1999 Marmara Depreminin Nüfus Ve Yerleşme Üzerindeki Etkileri Gölcük (Kocaeli) Örneği”, *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı:13, İzmir.
- ŞEMSETTİN SAMİ, 1996, *Kamusu’l A’lam*, Kaşgar Neşriyat, Cilt:2, Ankara.
- ŞENGÜL, T., H., 2009, *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- TANDOĞAN, A., 1994, *Türkiye Nüfusu*, Eser Ofset Matbaacılık.
- TAPAN M., - ÖZVAN A., - ŞENGÜL, A., M., 2005, “2 Temmuz 2004 Doğubeyazıt Depremi Yer Yapı İlişkisi ve Yaşanan Kayıplar”, *Deprem Sempozyumu*, Kocaeli.
- TERCAN, B., 2008, *Afet Bölgelerinde Yeniden Yerleştirme ve Doğubeyazıt Afettede Yerleşim Alanları Uygulama Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- TEYFUR, M., 2007, “Ağrı Dağı’nın Bölge İnsanın Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, *I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Doğubayazıt Kaymakamlığı Yayınları, İstanbul.
- TOLUN DENKER, B., 1976, *Şehir İçi Arazi Kullanılışı*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No:83, İstanbul, s.23-25.
- TUNCEL, M., 2009, “Türkiye’de Yer Değiştiren Şehirler: Doğubeyazıt Örneği”, *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.
- TUNÇDİLEK, N., 1957, “Eskişehir ve Şehrin Tekâmülü”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, No:8, İstanbul.

- TÜMERTEKİN, 1994, *Beşeri Coğrafya (Giriş)*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Basım Evi ve Film Merkezi, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E., - ÖZGÜÇ, N., 1997, *Beşeri Coğrafya (İnsan-Kültür-Mekân)*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E., - ÖZGÜÇ, N., 2006, *Beşeri Coğrafya İnsan Kültür Mekân*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E., 1973, *Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar*, İstanbul Üniversitesi Yayın No:1840, Coğrafya Enstitüsü Yayın No:72, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E., 1987, *Ulaşım Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Yayın No:2053, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E., 1997, “İstanbul Şehrinin Coğrafi Anatomisi”, *Kent Gündemi Dergisi*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Yıl:1, Sayı:1, İstanbul.
- UĞUR, A., - ALİAĞAOĞLU, A., 2013, *Şehir Coğrafyası*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- WEBER, M., 2000, *Şehir Modern Kentin Oluşumu*, Bakış Yayınları, İstanbul.
- YALÇINLAR, İ., 1967, “Türkiye’deki Bazı Şehirlerin Kuruluş ve Gelişimlerinde Jeomorfolojik Temeller”, *İ.Ü.C.E. Dergisi*, Cilt:8, Sayı:16, İstanbul.
- YARMACI, H., 2010, *Ağrı İli Doğubeyazıt İlçesi El Dokuması Halı Geleneği*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü El Sanatları Eğitim Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- YAZICI, H., 1995, “Şehir Coğrafyası Bakımından Bir İnceleme: Bayburt”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:30, İstanbul.
- YAZICI, H., 1997, *Orta Sakarya Vadisi’nin Coğrafi Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Yayın No:839, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları, No:78, Araştırma Seri No:19, Erzurum.
- YILDIZ, Z., M., 1996, *Patnos’un Şehir Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.

YILDIZ, Z., M., 2001, “Şehirsel Fonksiyonlar ve Şehir İçi Arazi Kullanımı Bakımından Patnos”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Yıl: 7, Sayı:5, Erzurum,.

YILDIZ, Z., M., 2002, *Erciş’te Kentsel Fonksiyonlar ve Kentsel Arazi Kullanımı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitim Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.

YÜCEL, T., 1960, “Türkiye’de Şehirleşme Hareketleri ve Şehirler”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:20, İstanbul.

YÜKSEL, A., F., 2009, “Ağrı Dağı Bölgesinin Depremselliği”, *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.

Raporlar, Yıllıklar, Planlar:

Komisyon, 1310, *Salname-i Vilayet-i Erzurum*.

Komisyon, 1317, *Salname-i Vilayet-i Erzurum*.

Komisyon, 1964, *Doğubeyazıt Projesi İstiskal Raporu*, Devlet Su İşleri Yayınları, Ankara.

Komisyon, 1977, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Cilt:3, İstanbul.

Komisyon, 1981, *Yurt Ansiklopedisi*, Anadolu Yayıncılık, Cilt:1, İstanbul.

Komisyon, 1992, *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, Kaynak Yayınları, Cilt:II, İstanbul.

Komisyon, 1994, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:9, İstanbul.

Komisyon, 1994, *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Ana Yayıncılık, Cilt:10, İstanbul.

Komisyon, 2007, “Dağ Turizmi”, *Ağrı Kültür ve Turizm Rehberi*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Hatay.

Komisyon, 2007, “Doğubeyazıt Kalesi”, *Ağrı Kültür ve Turizm Rehberi*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Hatay.

Komisyon, 2007, “İnanç Turizmi”, *Ağrı Kültür ve Turizm Rehberi*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Hatay.

Komisyon, 2007, “İshakpaşa Sarayı”, *Ağrı Kültür ve Turizm Rehberi*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Hatay.

- Komisyon, 2008, “Ağrı’da Turizm Potansiyeli”, *Nuh’un Kenti Ağrı*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ağrı.
- Komisyon, 2008, “Doğal Güzellikler”, *Nuh’un Kenti Ağrı*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ağrı.
- Komisyon, 200, “Tarihi ve Kültürel Eserler”, *Nuh’un Kenti Ağrı*, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ağrı, s.5.
- Komisyon, 2010, *Doğubeyazıt Belediyesi Stratejik Plan 2010-2014*, Doğubeyazıt.
- Komisyon, 2010, *Ahmedi Hani Anadolu Lisesi 2010-2014 Dönemi Stratejik Planı*, T.C. Ağrı Valiliği Ahmedi Hani Anadolu Lisesi Müdürlüğü, Doğubeyazıt.
- Komisyon, 2010, “Doğubeyazıt”, *Kentrium ISG Kentler Sergisi Aylık Haber Bülteni*, Sayı:1, İstanbul.
- Komisyon, 2010, “Doğubeyazıt Gümrük ve Gümrük Muhafaza Müdürlüğü”, T.C. Gümrükleri Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, *Gümrük Bülteni*, Sayı:3, Ankara.
- Komisyon, 2010, *Mesleki Eğitim Merkezi Stratejik Planı 2010-2014*, T.C. Doğubeyazıt Kaymakamlığı Mesleki Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Doğubeyazıt.
- Komisyon, 2010, “Sarısu Sınır Ticaret Merkezi”, T.C. Gümrükleri Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, *Gümrük Bülteni*, Sayı:3, Ankara.
- Komisyon, 2011, “Yük Taşımacılığı”, *Serhat Bölgesi Sınır Kapıları İnceleme Raporu*, T.C. Serhat Kalkınma Ajansı, Kars.
- Komisyon, 2011, “Gürbulak Kara Hudut Kapısı”, *Serhat Bölgesi Sınır Kapıları İnceleme Raporu*, T.C. Serhat Kalkınma Ajansı, Kars.
- Komisyon, 2013, *Ulaşan ve Erişen Türkiye 2013*, Karayolları Genel Müdürlüğü, T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Ankara.

Komisyon, 2014, *2013 Trafik ve Ulaşım Bilgileri: Otoyollar ve Devlet Yollarının Trafik Dilimlerine Göre Yıllık Ortalama Günlük Trafik Değerleri ve Ulaşım Bilgileri*, Trafik Güvenliği Dairesi Başkanlığı Ulaşım Etütleri Şubesi Müdürlüğü, Ankara.

Komisyon, 2014, *Ulaşan ve Erişen Türkiye 2014*, Karayolları Genel Müdürlüğü, T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Ankara.

İnternet Adresleri:

<http://baydaralesi.com/default.asp?id=1> (07.02.2015).

<http://dogubayazitgazetesi.com/galeri-11-Agri-Dagi-Resimleri-3.html> (09.12.2014).

<http://narinkalegazetesi.net/News-op-NEArticle-sid-153.html> (18.09.2012).

<http://sgb.kulturturizm.gov.tr/TR,50930/istatistikler.html> (09.12.2014).

<http://t24.com.tr/haber/1999dan-beri-5ten-buyuk38-deprem-oldu-ankara-aa,146058> (11.12.2011).

http://tr.cyclopaedia.net/wiki/2004_Do%C4%9Fubeyaz%C4%B1t_depremi (11.12.2011).

http://tr.wikipedia.org/wiki/D_100 (05.05.2013).

<http://www.baydaralesi.com/dbfoto/dogu2/target4.html> (07.02.2015).

<http://www.baydaralesi.com/foto/nostalji3/target139.html> (07.02.2015).

<http://www.baydaralesi.com/foto/nostalji1/target12.html> (07.02.2015).

<http://www.baydaralesi.com/foto/nostalji1/target23.html> (07.02.2015).

<http://www.baydaralesi.com/foto/nostalji1/target27.html> (07.02.2015).

<http://www.baydaralesi.com/foto/nostalji1/target38.html> (07.02.2015).

<http://www.baydaralesi.com/foto/nostalji1/target44.html> (07.02.2015).

<http://www.baydaralesi.com/foto/nostalji2/target100.html> (07.02.2015).

<http://www.baydaralesi.com/foto/nostalji2/target153.html> (07.02.2015).

<http://www.baydaralesi.com/foto/nostalji2/target180.html> (07.02.2015).

<http://www.baydarailesi.com/foto/nostalji3/target321.html> (07.02.2015).

<http://www.baydarailesi.com/foto/nostalji4/target62.html> (07.02.2015).

<http://www.bazid.org/index.php> (09.12.2014).

http://www.dogubayazit.gov.tr/default_B0.aspx?id=258 (19.09.2012).

<http://www.dogubayazitgazetesi.com/haber/doubayaztta-adeta-koyun-kalmad-938.html> (13.02.2013).

<http://www.narinkalegazetesi.net/News-op-NEArticle-sid-742.html> (18.09.2012).

<http://www.orgtr.org/tr/antrepo-tanimi-ve-gumruk-antrepo-tipleri>(24.01.2013).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54cb954da56168.62748259(24.01.2012).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54cba32c90d517.50566184(24.01.2013).

<http://www.turkiyevitrin.com/Firma/dogu-beyazit-yem-un-uretim-san-tic-ltd-sti> (07.02.2015).

www.kuzeydoga.org/oda/DOG030.pdf (07.02.2015).

Diğer Kaynaklar:

“Çeşitli Kurum ve Kuruluşlarla Yapılan Görüşme Sonuçları”

“Devlet Meteoroloji İstasyonu Araştırma ve Bilgi İşlem Daire Başkanlığı Kayıtları”

“Doç. Doktor Yaşar Eryılmaz Doğubeyazıt Devlet Hastanesi’nin Verileri (16.11.2011)”

“Doğubeyazıt Aile Sağlık Merkezi Verileri (16.11.2011)”

“Doğubeyazıt Belediyesi Bina Sayım Cetveli (24.11.2011)”

“Doğubeyazıt Belediyesi Ulaştırma Hizmetleri Müdürlüğü Kayıtları (08.12.2011)”

“Doğubeyazıt İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Verileri (25.07.2011)”

“Doğubeyazıt İlçe Müftülüğü Verileri (22.11.2011)”

“Doğubeyazıt İlçe Tarım Müdürlüğü Verileri (28.12.2011)”

“Doğubeyazıt İlçe Trafik Tescil ve Denetleme Amirliği Verileri (05.12.2011)”

“Doğubeyazıt İlçe Vergi Dairesi Kayıtları (05.12.2011)”

“Doğubeyazıt Otogar Çalışanlarıyla Yapılan Görüşme Sonuçları (09.12.2011)”

“Doğubeyazıt Sanayi Sitesi Yönetimi ile Yapılan Görüşme Sonuçları (15.11.2011)”

“Minibüs Çalışanlarıyla Yapılan Görüşme Sonuçları (09.12.2011)”

“Pasaj Çalışanlarıyla Yapılan Görüşme Sonuçları (18.11.2011)”

“Türkiye İstatistik Kurumu; Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları ve Genel Nüfus Sayımları Verileri”

“Türkiye İstatistik Kurumu; Dış Ticaret İstatistikleri Verileri (04.02.2015)”

“Türkiye İstatistik Kurumu; Turizm İstatistikleri Verileri (09.12.2014)”

Haritalar:

“Türkiye Topografya Haritası” (İ52-d3, İ52-d4 Paftaları, Ölçek: 1/25.000), 2004, Harita Genel Komutanlığı, Ankara.

“Doğubeyazıt Kentinin 1982 Yılı İmar Planı” İller Bankası, Ankara.

“Doğubeyazıt Kentinin 2003 Yılı İmar Planı” İller Bankası, Ankara.

“Ağrı İli Deprem Haritası” 1996, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Ankara.

“Doğubeyazıt Kenti Hâlihazır Haritası” (Ölçek: 1/25.000), Doğubeyazıt Belediyesi, Doğubeyazıt.

“Doğubeyazıt İlçesi Genel Durum Planı” (Ölçek: 1/5.000), Doğubeyazıt Belediyesi, Doğubeyazıt.